

M

Máamódosz (*h.*). Bibliai és talmudi szemelvények, amelyeket naponként a kötelező imákon kívül csupán magánajátoskodásként mondanak.

Maáne Iosón (*h.*). Imakönyv a sírlátogatók alkalmával való használatra. Korrump. *mane losn.*

Maáriv, az esti ima héber neve. A jeruzsálemi Szentély istentiszteleti rendjéhez viszonyítva az áldozati részek füstölögtetésének felel meg. A befejező részen kívül két főrészből áll, a sémából és a tefillóból. A sémá szakaszait itt is, mint a reggeli imában, áldások előzik meg és utánuk is áldások következnek. A bekezdő áldások: *ha-maáriv áróvim*; *óhév amó Jiszróél*; a befejező áldások: *sómér amó Jiszróél loád*; *góál Jiszróél*. A főima azonos szövegű a délutáni tefillóval, a 19 áldásmondás tehát rövidebb, mint sachariszkor. Záróimául az *olénut* mondják, amit még helyi szokás szerint egy-egy zoltárral toldanak meg. Ünnepkor az imarészek és az azokat befejező áldások közé költeményeket iktatnak be (l. *Maárovisz*). A későbbi betoldású utolsó áldás szombat és ünnep beköszöntésekor elmarad. A *sómér amó Jiszróél* ilyenkor megváltozik, befejezésül bibliai verset mondanak. Péntek este a M. előtt a 95., 96., 97., 98., 99., 29. Zoltárt mondják. A Zoltárok után a *Lechó dódi*, ezután pedig a 92. és 93. Zoltár következik. Vannak hitközségek, ahol az előbbi Zoltárokat, ha szombat és ünnep (vagy félünnep) összeesnek, elhagyják. A tefilló péntek este 7 áldásból áll; 4 önálló szövegezésű, az első és utolsó 3 a szokásos (l. *Tefilló*). Ünnep este a tefilló 7 áldásból áll, egyező szövegű a sacharisz és minchó tefillóval (l. o.) A templomi istentiszteletnél itt a kidust (l. o.) iktatják be. A befejező rész szombat este a 91. Zoltárral, az *uró lecijon* második felével (*veátó kódós*) és bibliai versekből összeállított áldómondatokkal (*vajitén lechó*) bővül. A templomi istentiszteletnél itt szombat- és ünnepnap kimenetelekor a havdoló (l. o.)-t iktatják be.

F. D.

Maárovisz. Az ünnepi liturgia ama költői részei, melyeket a zarándokünnep esti (l. *Maáriv* — innen *maarovisz*) imába iktatnak be a *sémát* (l. o.) megelőző és az azt követő áldások előtt. Kisebb (négy soros) részeket, az első és második áldás előtt, hosszabb refraines részt *lechó ónu síró* után mondanak. Végül ismét négy kisebb (négy soros) rész a következő helyeken: a) közvetlenül a hosszabb rész után; b) *lifné Móser* után; c) *chozok mimenu* után; d) *szukász sélómechó* után. A M. elmarad a péntek estével egybeeső első ünnep estén. A szöveget a második napon mondják és a második napi elmarad. A modern istentiszteletnél nem mondanak M.-t.

F. D.

Máaszé (*h.*). *Történet*, mese, elbeszélés. Vulg. kiejtéssel: *májsze*.

Maászér (*h.*). *Tized*. A Biblia parancsa szerint a föld hozadékának az a része, amely a papságot és a szegényeket illette meg; ma az a tizedrés,

amelyet a szegények támogatására önként hasítanak ki jövedelmeikből a vallásos zsidók.

Maavor Jabbók (*h.*, vulg. *Majver Jabak*). *A Jabbók patak réve*. Egy imakönyv címe, amely haldoklóknál, temetéseknel kötelező imákat tartalmaz. A könyv címe Jákob pátriárkának a Jabbók partján történt átkelésére céloz és a Styx-szel kapcsolatos mithológikus képre emlékeztet. A könyv címének természetesen semmi köze sincs a görögök túlvilági elképzeléséhez, mert a zsidó felfogásban nem úgy alakult ki a halál fogalma, mintha az valamely titokzatos folyón való átkeléssel járna.

F. M.

Macévó (*h.*). *Sírkő* (l. o.).

Machlókesz, (*machlojka h.*) *viszály*, meghasonlás, pártoskodás, ellenzékieskedés. Vulg. kiejtéssel: *machlojka*. Az ideális célért való pártállást *machlókesz lé-sém somájimnak*, Isten nevében való pártszakadásnak mondja a Talmud (*Pirké Abót*) és erről az a hite, hogy *szófo lehiszkájém*, megmarad és sikerre vezet. Ezzel szemben az önző érdekekért való ellenzékieskedés (*a machlókesz seló lé-sém somájim*) kudarccal végződik (*szófo lehiszbatél*).

F. M.

Machzor (*h.*). Szó szerint *időkör*-t jelent. A zsinagógában használt imádságos könyv, amely az ünnepi istentiszteletek imáit tartalmazza. A magyarországi ortodox, kongresszusi és statusquo hitközségekben az askenáz liturgia érvényes, az ettől eltérő szefárd liturgia csak egy-két hitközségben dívik. A Magyarországon használt M. az askenáz imarendhez alkalmazkodik.

Mácó (*h.*). *Pászka*, laska, kovásztalan kenyér.

Madarassy-Beck, 1. *Gyula** báró, közigazdász, szül. Budapesten 1873 aug. 18. A budapesti egyetemen jogot tanult és ügyvédi diplomát szerzett, majd a Magyar Agrár és Járadekbank szolgálatába állott. Később a Magyar Jelzálog Hitelbank vezérigazgatója lett. 1910-ben egy cikluson át országgyűlési képviselő is volt. Az aktuális közgazdasági helyzetről számos kimerítő közgazdasági tanulmányt írt. Főbb munkái: *A bankjegyügy elmélete* és *A városok hitelügye*.

2. *M. Marcell báró**, közigazdász, *M. Miksa* (l. o.) fia, szül. Budapesten 1872. Jogi tanulmányai elvégzése után belépett a Magyar Leszámitoló- és Pénzváltó Bankba, amelynek igazgatója, majd apja halála után vezérigazgatója és elnöke lett. Egy cikluson át egyik erdélyi kerületet képviselte a parlamentben.

V. A.

3. *M. Miksa báró*, közigazdász, szül. Bácsmadarason 1838., megh. Budapesten 1924 márc. 10. Pályafutását, mint a J. Cohen-cég pesti bankházának alkalmazottja, majd tüzletvezetője kezdte, míg 1870. a Magyar Leszámitoló és Pénzváltó Bank vezérigazgatójává nevezték ki. 1911. pedig báróvá nevezte ki a király.

S. R.

4. *M. Nándor báró*, szül. Bácsmadarason 1840., megh. Budapesten 1909 febr. 16. Szegény szülőktől származott. Pályáját Bécsben kezdte,

de már 1867. az Angol-Magyar banknak lett főhivatalnok. Innen két évvel később a Magyar Jelzálog Hitelbank vezérigazgatói állásába került. Mikor a bank elnökgazgatója, Széll Kálmán 1899. elvállalta a miniszterelnökséget, Beck lett az utóda az elnökgazgatói székben. Itt is maradt egészen a Széll-kabinet lemondásáig, amikor nyugdíjaztatta magát és átadta helyét a volt miniszterelnöknek. Erdemei elismerésül nemesség, udvari tanácsosi méltóságot, majd halála előtt három esztendővel bárói rangot kapott. S. R.

Máday Andor, szociológus, szül. 1887. Egyetemi magántanár Genfben, majd rendes tanár Neuchâtelben, ahol a szociológiát adja elő. Igen nagy irodalmi munkásságot fejtett ki a szociológiában. Egyik szerkesztője a Társadalom c. nagy munkának (Műveltség könyvtára). A női jogok előharcosa. Legismertebb magyarnyelvű műve többek között: *A magyar nő jogai a múltban és jelenben.*

Maftir, l. *Haftóro*.

Magántulajdon, héber nevei: *nachaló* (földbirtok); *achuzó* (birtokba vett); *mikne* (állatállomány), minden más ingó szerzett M. neve *kinjan*. A Biblia a M. szentségének alapján áll, de M.-nak nem az olyan szerzeményt tartja, amely a durva erőszaknak, a gyengébbek kizsákmányolásának az eredménye, hanem kizárólag a becsületes munka útján megszerzett ingóságot, vagy ingatlant. «Jaj annak, aki házát jogtalanul építi fel, aki munkáit kizsákmányolja, s dolgoztat velük anélkül, hogy megfelelő bért fizetne nekik» (*Jeremiás* 22. 14). «Jaj azoknak, akik házat ház mellé, földhöz földet harácsolnak, míg végül az ország egyedüli birtokosai lesznek» (*Jesája* 5. 8). A mózesi törvényhozás két irányban is védelmébe veszi a M.-t. Teljes mértékben elismeri a M. gyarapításának a szabadságát, de azzal a kikötéssel, hogy senkisen növelheti vagyonát másnak a kárára, vagy másnak a megrövidítése által. Egész sereg ilyen értelmű törvény van, amelyek a lopást, a rablást, a csalást, az uzsoráskodást s általában a vagyonszaporításnak jogtalan módjait szigorúan tiltják és büntetik. Mindenki korlátlan ura a saját M.-ának, tetszés szerint használhatja azt, senki abból semmit nem igényelhet, kivéve azokat, akik munkájukkal járultak hozzá a M. fenntartásához és gyarapításához. Így a munkások és a nincstelének a gabonamező egy kis részét a saját javukra arathatják le, mezőn vagy szőlőhegyen engedélyezve van számukra a szedés, az éhezé jóllakhatik bárkinek a szőlőjében vagy mezején. Az államnak joga van a védelem fejében megadóztatni a M.-t, a tulajdonos pedig köteles a szolgának a szolgálatból való kilépése alkalmával megfizetni a kikötött bért. A Biblia a M. feletti szabad rendelkezési jogot a legteljesebb mértékben biztosítja. A M.-t tehát lehet venni, eladni, sőt el is pusztítani. Az öröklésnél az apa nem részesítheti előnyben fiatalabb gyermekét elsőszülöttje felett. A talmudi jog a bibliainál pontosabban és részletesebben sorolja fel a M.-nal kapcsolatos szabályokat amelyeknek közös sajátossága, hogy mindegyikben kifejezésre jut a M. szentségének elve.

Maggid (h.). *Prédikátor*.

Maggidusz, a Bibliának olyan fejtegetése (homiliája), amely külön művészetté fejlődött ki a zsidóságban. Már a *Midrás* is él az írásmagyarázatnak ezzel a módszerével, melynek az a legjellemzőbb vonása, hogy a Bibliának egy-egy igéjében nyelvi, vagy értelmi nehézséget derít fel és azt elmésen egy másik megint csak homályosnak tartott bibliai verssel vagy aggadai (talmudi, midrási) hellyel magyarázza meg. A mesterségesen halmozott bonyodalmaknak és ellentmondásoknak az a célja, hogy az összes idézett helyeket egységes értelemben oldja fel. E játékosnak látszó szellemi torna célzatában nagyon komoly és arra törekszik, hogy a bibliai vers szellemének megfelelő erkölcsös és vallásos gondolatba tisztuljon. A hangulata azonban nem olyan ünnepies és papos, mint a prédikációk, hanem derűs, hogy a hallgatóság érdeklődését el ne nyomhassa a fárasztó egyhangúság. F. M.

Máglya és máglyahalál, l. *Inkvizíció*.

Magyar, 1. *Elemér*, író, szül. Újpesten 1881 szept. 28. M. tanulmányai befejezése után előbb a Magyar Szó belmunkatársa és kritikusa, majd a Pesti Hírlap munkatársa volt. Később a Neues Pester Journal tárcaírója lett. A kommunizmus alatt Bécsbe emigrált. Önálló kötete: *Vágyak katonái*.

2. *M. Lajos*, hírlapíró, szül. Istvádban 1891. A háború alatt a Világ munkatársa volt. A háború vége felé egyre szélsőségesebb elveket vallott. Cikkeivel és személyes agitációjával egyik előkészítője volt az 1918-iki októberi forradalomnak. Jelentékeny szerepet játszott a Nemzeti Tanácsban is, mint az Ujságírók Szabadszervezetének delegátusa. 1920-ban a bíróság a gyorsított eljárás alapján 10 esztendei börtönre ítélte sajtó útján elkövetett izgatás címén. Ezt a büntetést azonban nem töltötte ki, mert fogolycsere útján Szovjetországnak adták ki. Művei: *A magyar forradalom; Gyehennákon*. Sz. G.

Magyar Cionista Szövetség. A cionista eszmének már Herzl fellépése, illetve a M. megalakulása előtt is voltak hívei Magyarországon. Ezek az Oroszországból és Kattovitzból kiindult ú. n. Choveve Cion mozgalmat támogatták. Herzl és Nordau fellépése után Magyarországon is megindult a politikai cionista mozgalom, melynek Rónai János (l. o.) állott az élére. A mozgalom azonban erős reakciót váltott ki s emiatt csak nehezen tudott fejlődni. Az első cionista világkongresszus után több cionista egyesület keletkezett Magyarországon, így Pozsonyban, Budapesten, Kolozsváron, Nyitrán, Eperjesen, Nagyszombatban, Pápán, Kassán, Késmárkon, Alsókubinban, Szabadkán, Szombathelyen s Besztercén. 1902 tavaszán Herzl elnöklelte alatt megalakult az ideiglenes országos cionista bizottság azzal a feladattal, hogy megszervezze a mozgalmat. Ennek a bizottságnak elnökei lettek Rónai János, Oesterreicher Béla, ügyvezető elnöke Bettelheim Samu. A központi iroda Pozsonyban volt. Az első országos cionista kongresszust 1903. tartották Pozsonyban, amely megválasztotta a bizottság eddigi vezetőit az elnökségbe és elfogadta az előterjesztett alapszabályokat. Ebben az évben alakult Krausz Sámuel kezdeményezésére a Makkabea (l. o.) egyetemi

ifjúsági egyesület. Az 1914. Pozsonyban megtartott második konferencia megalapította a magyar cionista párt orgánumát, a Zsidó Néplapot Bokor Ármin szerkesztése alatt. Országos elnökül Bettelheim Samut választotta az országos kongresszus. A pozsonyi cionista központi iroda 1904. megszervezte a mizrachisták első világgongresszusát (l. *Mizrachisták*) is, amely a cionista propagandát megindította. 1905-ben Budapesten tartották a harmadik kongresszust, amikor a magyar cionisták az ugandai telepítés mellett nyilatkoztak meg. 1906-ban Budapestre tették át a központot és elnökéül Gruber Sándort választották meg 1907. 1910-ben a kormány megerősítette a pozsonyi Ahavat Cion egyesület alapszabályait. 1911-ben Beregi Ármin lett a Szövetség elnöke. A világszervezet végrehajtóbizottságában képviselték Magyarországot Rónai János, Grünwald (Alsókubin), Oesterreicher Béla, Róth főrabbi (Pápa) és Bettelheim Samu. Az országos bizottság elnökéül Oesterreicher Bélát (l. o.), főtítkárául Kahán Niszont (l. o.) választották meg. A háború alatt a M. főkegyesületeinek és vidéki helyi csoportjainak a száma meghaladta a 300-at. A budapesti központ első legfontosabb feladatának tartotta, hogy sajtót létesítsen s ennek propagatív erejét használja fel hívei gyarapítására (l. *Zsidó Szemle*). A M. illetve a cionista mozgalom terjedésének legfőbb akadálya a hivatalos zsidóság ellenállása volt. Az Országos Iroda ismételt állást foglalt a M. ellen, aminek következménye az volt, hogy a belügyminiszter a szövetség alapszabályait nem hagyta jóvá. A szövetség azonban a háború előtti jogviszonyok szerint alapszabályok nélkül is tovább működhetett. A forradalom után — mikor a Friedrich-féle rendelet az alapszabályok nélküli egyesületek feloszlatását rendelte el — a M. is kénytelen volt nyilvános működését beszüntetni. A vidéki egyesületek is beszüntették működésüket és a M. működése éveken át csak a Keren Kajemesz (l. o.), Keren Hajeszod (l. o.), sékel, sajtó és könyvkiadási akciókra szorítkozott. A M. alapszabályait a belügyminiszter csak 1927 szept.-ben hagyta jóvá s ettől kezdve új lendülettel indult meg a szövetség munkája. A M. célja az alapszabályok szerint, hogy «támogassa a cionista szervezetet abban a munkában, amely arra törekszik, hogy a népszövetségi palesztinai mandátum alapján és Angliának mint mandatárius-hatalomnak támogatásával, a Népszövetségben egyesült államok ellenőrzése mellett megfelelő telepítéssel egy palesztinai 'zsidó nemzeti otthon' (Jewish national home) létesítsen.» A M. tehát a palesztinai zsidóság kulturtörekvéseit erkölcsi és anyagi segítséssel támogatja és gazdasági kapcsolatokat létesít Magyarországgal és Palesztina között. A M. legfőbb szerve a cionista országos értekezlet, mely évente egyszer ül össze és megválasztja az országos bizottságot és országos intézőbizottságot, mely utóbbi Budapesten székel. A M.-nek vannak fiók egyesületei, melyek közül legnagyobbak a miskolci, debreceni és győri egyesületek. Van ezenkívül a M.-nek ifjúsági, női és u. n. Mizrahi (l. o.) szakosztálya. Cionista irányú műveket írtak: Rónai János, Szilágyi Samu (Alsókubin), Sin-

ger Bernát szabadkai főrabbi, Roth M. A. főrabbi Pápa. A M. a Keren Kajemesz és a Keren Hajeszod-akciót a Pro Palesztina (l. o.) szövetséggel karöltve irányítja. A M.-nek fennállása óta Rónai János, Bettelheim Samu (l. o.), Gruber Sándor, Oesterreicher Béla, Beregi Ármin (l. o.), Strauss Adolf (l. o.), Osztern Lipót (l. o.) és Kahán Niszon voltak az elnökei. Vezetőtagjai közül kiváltak Richtman Mózes (l. o.), Schönfeld József (l. o.), Biseliches Mózes (l. o.), Dömény Lajos (l. o.), Simon Lajos (l. o.), Izsák Ede (l. o.), Künsztler Mór (l. o.), Ungár Béla (l. o.), Fried Frigyes stb. A M. jelenlegi elnöke Osztern Lipót, ügyvezető alelnöke Schönfeld József. Az Intéző Bizottság tagjai az elnökön és alelnökön kívül: Engel József, Weisz D. Ezra, Lindenbaum Lipót, Fried Frigyes, Ferenczi Samuné, Eisdörfer Andor, Lantos Tivadar és Lederer Ignác.

V. A.

Magyar családnevek. Az az általánosan elterjedt hiedelem, hogy a magyar zsidók csak a legújabb kor küszöbén vettek fel családneveket, akkor sem önként, hanem az uralkodó rendeletnek nyomása alatt, nem felel meg a történelmi igazságnak. Históriai dokumentumok alapján kimutatható, hogy még ma is élő sok magyar zsidó család már évszázadokkal ezelőtt viselte mindmáig megmaradt családnevét, sőt sok család évszázados magyar nevet örökölt. Magyar vezetéknév már olyan korban viselt sok zsidó család, mikor a keresztény jobbágyoknak jóformán más mint patronymikon még nem is járt. Legrégibb keletű a *Farkas* név, amelyet 1263. egy vasvári zsidó család viselt. 1350-ben élt egy *Hosszú* nevű zsidó család. Igen régi az *Oroszlán* és *Nyul* családnév is a magyar zsidóságban. A XVI. sz.-ből ismertünk *Cseh Jakab*, *Gazdag Jakab*, *Fekete József*, *Kis Salamon* és *Nagy Izrael* nevű zsidókat, akik nevüket vezetéknévül hagyták utódaikra. Az 1780-ból eredő conscripciók íveken, amelyek a családnevek fölvételére vonatkozó császári rendelet végrehajtásának alapjául szolgáltak, a következő magyar neveket találjuk: *Bárány Ábrahám*, *Csonka Izsák*, *Horpács Mózes*, *Jónap Éliás*, *Kohányi Simon*, *Kossuth Izsák*, *Kosztolányi Salamon*, *Lengyel Jakab*, *Lőrincz Jakab*, *Lukács Izsák*, *Mázos Mózes*, *Szarvas János*, *Varga Simon*. (V. ö. *Mandel Bernát* «A zsidók családneveiről» c. tanulmányával az Egyenlőségnek 1909 jan. 17., jan. 24., febr. 7., márc. 7. és márc. 14. megjelent számaiban.) A császári rendelet végrehajtói ezeket az ősi neveket tudomásul vették, további viselésüket megengedték és amennyiben egyik-másik család azóta ki nem halt, a magyar nevek tovább öröklődtek. 1780 után jó hatvan évig a német név dominált a magyar zsidók között. A szabadságharc idején és az azt megelőző években a zsidó hazafiasság is megtörte az osztrák kényszert és sok zsidó magyar nevet vett fel az általános felbuzdulás hatása alatt. A *Helpfy*, *Zerffy* és a *Rózsavölgyi* nevek is ebből az időből származnak. A Bach-korszak természetesen a zsidók között is megakasztotta a magyarosodást, de csak a névben való megmagyarosodást akadályozhatta meg és az általános hangulat jó magyarokat nevelt a németnevű zsidókból. Az

emancipáció aztán új korszakot nyitott és a mult század utolsó negyedében már semmi sem háborította meg a magyar zsidókat abban a törekvésükben, hogy magyarságuk mellett német nevük feladásával is demonstrálhassanak. Az egész vonalon megindult a névmagyarosítás és leginkább a zsidók fejtettek ki ebben példaadó buzgalmat. A magyar társadalom hosszú ideig jó szívet fogadta a névmagyarosító áramlatot, már azért is, mert igazolta a magyar kulturbefolyás felsőbb-ségét és elősegítette az asszimilációt. Később feltékenységet támasztott a magyar név varázsába vetett bizalom, lassan-lassan elhomályosult és a zsidók inkább gúnyt, mint elismerést arattak a névmagyarosítással. De minthogy a zsidók a törvényre támaszkodhattak, tovább éltek a törvényben gyökerező lehetőségekkel és nem álltak el ezután sem attól a joguktól, hogy a nevüket megmagyarosíthassák. A névmagyarosító mozgalom szembeszállt a gúnnyal és a forradalomig állandó növekedést mutat. Nem a magyar zsidók akaratan mult, hogy nem takaríthatták ki véglegesen maguk közül a német neveket. A forradalom és ellenforradalom után új áramlatok jöttek és ezek nem kedveztek a magyarosító törekvéseknek. A névmagyarosítás a zsidók hibáján kívül a magyar zsidóságban hirtelen abbamaradt és már csak elvétve fordul elő egy-egy magyarosítás, mert ezt már csupán kitüntetésképpen engedélyezi a kormányzat. U. P.

Magyar-héber nyelvrokonság. A M. gondolatát a reformáció kora teremtette meg. Sylvester János, a legelső magyar nyelvész 1539. kiadott latinnyelvű grammatikájában héber nyelvtani formákkal magyarozza a magyar nyelvi jelenségeket (birtokos személyragozás, tárgyias ígék ragozása stb.). Szenci Molnár Albert (1610) főleg a hangok kiejtésében, a névelő használatában látja a két nyelv egyezését. Gelei Katona István pedig 1645. arra az eredményre jut, hogy a magyar nyelv a zsidón kívül másnyelvvvel rokonságban nincsen. Komáromi Csipkés György (1655) a magyar nyelv formagazdagságát a héber fölé emeli. Medgyesi Pál 1650. írt könyvének előszavában újból hangoztatja, hogy a magyar nyelvet legméltóbban a zsidóhoz lehet mérni és ezt a nézetet a két nyelv grammatikai hasonlóságával igyekezett hihetőbbé tenni. Érdekes hangtani egybevetést adott Tótfalusi Miklós a helyesírásról szóló művében (1684), melyben annyi a héber betű és szó, hogy a szemlélő hirtelenében héber nyelvtankönyvnek hihetné. Otrókosi Fóris Ferenc *Origines Hungaricae* c. híres latinnyelvű könyvében (1693) a magyar szókincs számtalan szavát a héberből származtatja. Szerinte még a »magyar» szó is héber eredetű. Azonos a héber *gur* igével, illetve annak főnévvel *magur*-ral, legközelebb áll hozzá a szó chaldeus alakja: *mager* = szomszéd. És valóban, írja, őseink Arameában a síretek, chaldeusok stb. szomszédai voltak. Pápai Páriz Ferenc (1708) a magyar írást, a névelőt, az igei személyragokat hozza fel bizonyítékul a két nyelv rokonságára. Bél Mátyás, Kalmár György (*Prodromus* 1770) újabb bizonyítékokkal igyekeztek megalapozni nyelvhasznító elméletüket. A *Debrececi Grammatica* (1790) szerzői némi kritiká-

val szintén elfogadták a héber-magyar nyelvhasznító művelőinek álláspontját, Beregszászi Pál (1797) pedig egész nyelvtanunk strukturájában a héber nyelvi jelenségek megfelelőjét mutatta ki. A héber-magyar nyelvrokonság eszméjének még a XIX. század elején is akadtak hívei: a két nagy magyar nyelvész, Révai Miklós és Versegly Ferenc. Ők azonban már szűkebb körre vonták a két nyelv egyezésének bizonyítékait. Utolsó romantikusa ennek a nyelvészeti irány-
nak: Horváth István, ki abban a hitben élt, hogy a Biblia elején a magyar nemzet őstörténetét olvassa és hogy a két nyelv közül a magyar volt az átdadó, a héber az átvevő nyelv (*Rajzolatok* 1825).

Zs. J.

Magyarító Egylet. Az 1839—40. évi országgyűlésen elhangzott szabadelvű beszédek hatása alatt a hazai zsidóság nagy buzgalmat fejtett ki az irányban, hogy az érzelmeiben különben is magyarrá vált felnövekedő nemzedék nyelvében is magyarrá váljon. Kiváló eredményeket ért el e téren a pesti M. Az egylet megalakításának eszméje a pesti egyetem zsidó orvostanóvendékei köréből indult ki. 1843 tavaszán alapszabálytervezetet készítettek, melyet a hitközség előjárósága Schwab Lőb főrabbi javaslatára elfogadott. A csakhamar 400 tagot számláló egylet 1844 máj. 8. alakult meg, Jakobovics Fülöp zsidó-kórházi igazgató lett az elnöke, Barnay Ignác hitközségi titkár pedig a jegyzője. Magyar óvodát és nyelviskolát tartott fenn, magyar hírlapokkal és könyvtárral felszerelt olvasótermet rendezett be, magyar felolvasásokat tartott. Bár nem az egylet keretén belül, de mindenesetre azon eszmék hatása alatt, melyek az egyletet életre keltették, készíti Bloch Mór még 1840. az első magyar tórafordítást, Rosenthal Mór budai tanító 1841. az első magyar imakönyvfordítást, prédikál magyarul 1844 óta Löw Lipót Nagykanizsán, 1845 óta Steinhardt Jakab Aradon, 1847 óta Zipser Mayer Székesfehérvárott, ad ki Löw 1847 A Magyar Zsinagóga címen magyarnyelvű zsidó folyóiratot. E kor magyarosodási törekvéseinek értékes terméke az egylet által 1848. kiadott *Első Magyar Zsidó Naptár*, mely megmutatta, hogy a magyar zsidó írók rövid néhány év alatt mily magas színvonalra tudtak emelkedni. A szabadságharcot követő szomorú évtized elfojtott minden nemzeti törekvést, de alig hogy megenyhült az abszolutizmus, a régi M. 1860. Izraelita Magyar Egylet néven új életre kelt. Néhány nap alatt több mint 600 tag jelentkezett. Rózsay József orvos lett az egylet elnöke, Mezei Mór a titkára. Egyleti helyiséget béreltek, minden héten rendszeres nyilvános felolvasásokat tartottak, Tenczer Pál vezetésével magyar nyelvtanfolyamot szerveztek, az abszolutizmus idején elnémetesített zsidó iskolák megmagyarosítására tankönyveket készítettek, az 1848. évi naptár mintájára 1862. *Első Magyar Izraelita Naptár és Évkönyv* címen magas színvonalú évkönyvet adtak ki és megpendítették a teljes bibliafordítás eszméjét. Az egylet munkája oly eredményes és az egész országra kiható volt, hogy midőn néhány év múltán, 1867. a nemzet kimondotta a zsidók emancipációját (l. o.), új generációja nem-

csak érzelmeiben, de nyelvében is már teljesen magyar volt.

Gr. Zs.

Magyar Izrael. Az Országos Rabbiegyesület havi közlönye. Haláláig Neumann Ede nagykanizsai főrabbi szerkesztette. A lap 1908. indult meg.

Magyar Izraelita. Felekezeti hetilap. 1861. indította meg Rokonstein Lipót rabbi. Rajta kívül Mezei Mór (l. o.) és Tenczer Pál szerkesztették. A lap nagy szolgálatokat tett az emancipáció és a zsidók magyarosodása ügyének, de állandósi gram nem tudott szert tenni. Hazafias iránya miatt a Bach-korszak hatóságai egy ízben be is tiltották. A lap 1868. szűnt meg anyagi okok miatt.

Magyar Izraelita Kézmű- és Földművelési Egyesület (MIKÉFE), a Pesti Izraelita Hitközség kezdeményezésére 1842. alapított. Az alapítók kitűzött céljai voltak: *a)* a nehéz kézművek és iparágak gyakorlata; *b)* a magyar nyelv ápolása, *c)* a földművelés gyakorlása, *d)* a közhasznú ismeretek s a tiszta erkölcs terjesztése. A társadalom nyomására a céhek nagyon megnehezítették a zsidó tanoncok felszabadulását. De csakhamar védője támadt az egyesületnek Kossuth Lajosban, ki egy cikkben üdvözölte a hazai zsidóság eme új egyesülését. Az egylet nyomban megalakulása után az országos ipar-egyesület alapítói közé lépett és már 1843. gróf Batthyány Lajos a flókegyesületek sorába iktatta. Majd József nádor intézkedett, hogy az egylet növendékei a céhek ellenére is hatósági intézkedésekkel felszabadíttassanak. 1847-ben az egyletnek már 10 földművesnövendéke is volt. A Bach-korszakban a magyar nyelv terjesztése miatt üldöztetéseknek volt kitéve az egyesület. Nehéz küzdelmek után a kiegyezést követő években utat nyitott az állami közép-ipariskolákhoz, a m. kir. iparművészeti iskolához, az istvántelki földműves iskolához és a m. kir. vincellér képezdéhez, mindennütt ösztöndíjalapokat létesítve. 1885-ben Trefort Ágost vallás- és közoktatásügyi miniszter az egyletnek kulturális ténykedéséért hivatalosan elismerését nyilvánította. 1892-ben létesítette Magyarországon elsőnek, tanoncotthonát, 1908. valószínűleg a kertészképző-telepét. A lefolyt 86 év alatt a következő zsidó kiválóságok álltak az egyesület élén: Jakobovics Fülöp, Kern Jakab, Weisz M. A., Schönberg Ármin, Beer Salamon, Neuman Ármin, majd báró Kohner Adolf, Neumann Árminné, maróthi Fürst Jakabné, Adler Lajos, Adler Gyula, Beer Henrik és érdi Krausz Simon. Az évtizedek folyamán hatalmas alapítványok létesültek, melyek kamataiból egészen a háború utáni évig minden esztendőben több tételben 600–1000 aranykoronás önállósítási segélyeket osztott ki az egyesület a felszabadult növendékek körében. Az egyesület gondozása alatt állandóan 500–600 szegény és árva flú volt. Eddig több mint 7000 ifjút nevelt fel becsületes iparossá, földművesé és kertésszé és 2½ millió aranykoronát fordított növendékei gyámolítására. Az egyesületnek mai alapszabályszerű célja, hogy a kézműipart és a földművelést a magyar zsidóság körében fejlessze. E végből: *a)* szegénysorsú vagy elhagyott 14–17 éves zsidó flúkat védelmébe fogad; *b)* azokat anyagi és erkölcsi segítségével műhelyekben és

gazdaságokban, saját kertészképző- vagy egyéb telepén, valamint ipari és mezőgazdasági szakiskolákban értelmes ipari és gazdasági munkásokká neveli; *c)* kiképzésük után pályájukon való előhaladásukat, utóbb pedig önállósításukat lehetőleg előmozdítja. Az egyesület jelenlegi vezetősége: elnök: érdi Krausz Simon, elnökhelyettes: Hevesi Simon vezető főrabbi, társelnök: Klein Gyuláné, ügyvezető alelnök: Fellner Leó. Alelnökök, kik különböző bizottságok elnökei: Adler Gyula, Beer Henrik, Deutsch Ernő, Fried Adolfné, Havas Miksáné, Kertész Vilmos, Székely Bertalan. Az egyesület igazgatója: Kertész Ödön, a kertészképzőtelep igazgatója: Székely László. Az egyesület tagjainak száma: 1050. Intézményei: A) *A tanoncotthon.* VII., Damjanich-u. 48. sz. a. Itt 30 bennlakó és 70 bejáró növendék van. Az előbbieket a ruhán és oktatáson kívül teljes ellátást kapnak. Az összes növendékek hittani oktatásban részesülnek. A továbbképző tanfolyamon a fővárosi zsidó középiskolák tanárai tanítanak. Az otthonban van állandó templom, hol reggel és este istentisztelet van. E helyiségben van a központi iroda, a pszichotechnikai laboratórium, hol a növendékek elhelyezésük előtt pályaválasztás szempontjából megvizsgáltatnak, továbbá a Mikéfé Jókai cserkészcsapatának otthona. B) *Kertészképzőtelep.* Ez intézmény a X., Keresztúri-út 130–134. sz. a. van. 58 hold az egyesület tulajdona, míg 33 hold földet a székesfővárostól bérel. Itt állandóan 30–40 növendék nyer a földművelés és kertészetben kiképzést. E cél szolgálatában áll 20 legmodernebbül felszerelt üvegház. A terület fele a virág- és konyhakertészetre, faiskolára és szőlészetre van fenntartva, míg kb. 45 holdon mezőgazdaságot üznek. Hogy az oktatás minden irányban eredményes legyen, de a két internátus ellátása érdekében is van 22 tehénből álló tehenészet, továbbá méhészet és baromfityenyésztés. Az 1927. évi mérleg adatai szerint a tanoncotthon fenntartása évi 33,000 pengőt, a kertészképzőtelep pedig 52,000 pengőt igényel.

F. D.

Magyar Izraelita Nőegyletek Országos Szövetsége (MINOSZ). 1922-ben létesült. Célja: az ország összes izraelita nőegyleteit közös jótékony munkára fogni, zsidó kultúrát terjeszteni, leányegyleteket szervezni és a vallásos élet mélyítését propagálni. A szövetség havonta két előadást tart. Szövevényi és csipkeverő iskolája van. Elvi kérdésekben dönt az összes nőegyletek ügyeiben, melyeknek erkölcsi támogatást is nyújt. A szövetség elnöke Baracs Marcellné (l. o.).

Magyar közmondás és a zsidó. A magyar népi szellem a zsidó alakját, jó és rossz tulajdonságait, az általánostól elütő s a tömegnek szokatlannak tetsző szokásait számos közmondásban örökítette meg. Közmondásaink megállapítják a zsidó értelmességét (Értelmes mint a zsidó); szóvá teszik gyakorlati érzékét (Voltra nem ad a zsidó), kigúnyolják ügyetlenségét (Ott van, ahol a mádi zsidó); felemlítik ravaszágát (Ravasz mint zsidó-görög); felhózzák tolakodását (Zsidó van a kártyában). Vannak közmondások, melyekben a népszellem a zsidók jámborságát, összetartását, hazaszeretetét emeli ki. Több közmondás szól a batyus, vásáros, kereskedő zsidó-

ról (Eb a zsidó kereskedés nélkül; Ritka vásár zsidó nélkül; Alkuszik mint zsidó a lóbörre), de nincs egy sem, melyben a zsidók uzsoráskodása volna a motivum. A nép figyelmét nem kerülték el a zsidó étkezési szabályok (Van, mint zsidónak szalonnája), az állandó kalapviselés (Zsidó van a házban), a zsidók hangos imája (Zsidó vecsernye). Közmondásaink hangjában ritka a rosszindulat, inkább az évődő néphumor érzik ki belőle. V. ö. *Flesch* Ármin, «A zsidó a magyar közmondásban» Imit. Évkönyv 1908. Zs. J.

Magyarláros (*Trq. Lăpuşului, R.*) nagyk. Szolnok-Doboka vm. 2671 lak. A zsidó hitközség 1820. alakult 10 taggal. Az alapítók: Berger Jicchok, Salamon Zalmen, Stosszel Ábrahám, Simon Leopold, Nathan Leib; az első előjárók: Hirsch Jicchok, Fuchs Eizik, Mátyás Móse. Jósokáig ideiglenes imaházban végezték istentiszteleteiket, később Hirsch Ignázt földbirtokos kezdeményezésére kis templomot építettek, amelyet 1885. mikor a hitközség 80 családra szaporodott fel, lebontottak és helyébe a ma is fennálló nagy és impozáns zsinagógát építették. További gyarapodása során a hitközség Besz hamidrast is létesített. A mult század végén négytanerős Talmud Tóráat alapított a hitközség és ebben ma is 100 tanulót nevelnek. A talmudikus tudományok terjesztése a jesivához fűződik, amelyet Teitelbaum M. Dávid főrabbi alapított. Az intézetnek régebben 90 növendéke volt, de a gazdasági helyzet általános rosszabodása következtében a növendékek száma az utolsó esztendőkből erősen lecsökkent. Fejlődésének legvirágzóbb periódusát e század elején élte át a hitközség és 1905. modern berendezésű gőz- és kádfürdőt épített rituális célokra Fuchs Jakab elnök és Loger József gondnok kezdeményezésére. 1888-ban létesült szegénysorsúak segélyezésére a Gemilusz Chaszodim és 1923. az Árva-gondozó egyesület. A hitközség 170 családban 900 lelket és 150 adófizetőt számlál. 2 nagykereskedő, 20 kereskedő, 20 iparos, 20 gazdálkodó, 2 ügyvéd, 1 orvos, 7 köztisztviselő, 4 tanító, 20 katona, 10 munkás, 10 közadakozásból él. A világháborúban 120 tagja vett részt, 8 elesett. Grünstein Lajosban, akit 1918. a forradalom alatt meggyilkoltak, egy vértanút is gyászol a hitközség. Évi költségvetés 300,000 lei. ebből hitéleti, filantrópikus és szociális célokra 200,000 leit költ. Orthodox alapon berendezett hitéletét Teitelbaum M. Dávid, a szigeti rabbindinasztiából származó ismert talmudtudós irányítja, Grosz Áron hitközségi rabbi segítségével. Az adminisztráció élén állanak: Loger József elnök, Pollák Miksa al-elnök, Paneth Leopold pénztárnok, Mátyás Borti gondnok, Pollák Vilmos ellenőr és jegyző. A Talmud-Tóra elnöke Deutsch Pál, alelnöke Dávid Mihály. A szentegyletnek Mátyás Mózes a gondnoka, Jack Adolf a másodgondnoka.

Magyar-Mannheimer, 1. *Gusztáv*, festő, szül. Pesten 1859. A legsokoldalúbb magyar festők egyike, aki egyaránt fest figurális és tájképeket. Sajátos egyénisége nemcsak változatos tárgyválasztásában, de egyéni földolgozásmódjában is megnyilvánul, mely majd a finom aprólékos rajzban, majd a fényhatások és foltok nagy-szerű játékában nyer kifejezést. Alapjában ro-

mantikus természet, kit a valóság színes megjelenése ihlet képeire. Már 16 éves korában foglalkozik a litográfiával és illusztrálással. A pesti mintarajziskola után a bécsi akadémián tanult, azután gépgyári rajzoló és fényképész lett, majd Münchenben tanult. Visszatérve Budapestre illusztrálással és arcképfestéssel foglalkozott, később Bécsbe került Makarhoz és segítkezett neki a Művészettörténeti Múzeum képeinél. Ezután állami ösztöndíjjal Rómába ment és hazatérése után a Benczúr mesteriskola tagja lett. Egyik alapító tagja a Szinyei Merse Társaságnak. Első nagy sikerét 1901. *Nyár c.* képével érte el. Budapestén a Műcsarnokban *Esti hangulat c.* képe a Társulati díjat, *Scherzo c.* képe a kis, *Erdő szélén c.* képe (Szépműv. Múz.) a nagy aranyérmert nyerte. Egész gyűjteménnyel szerepelt az 1896. műcsarnoki kiállításon; gyűjteményes kiállításai voltak a Nemzeti Szalonban és az Ernst Múzeumban is. Mint illusztrátor gazdag működést fejtett ki. Dekoratív komponáló erejét és színpompáját mutatják: *Mózes kiterése; Venus és Tannhäuser; A maharadzsa lánya.* Olaszországi képei az olasz táj színhangulatát ragadják meg széles dekoratív fölfogásban: *Mosónők a római Campagnán* (Szépműv. Múz.). Szinte heroikus tájhangulatok sugároznak *Körmöcbánya a toronnyal, Vágyölgyi táj, Alföldi táj, Zivatar a Balatonon c.* képein. A Szépműv. Múzeumban láthatók: *Carmella caprii vízholdó leány* (1902), *Théveni Sz. Pál, Pásztoridill, Mulatozó gyerekek, Anna-Caprii tér holdvilágnál, Háborgó tenger, Erdő szélén, Reggel a Balatonon, Rőt-szakállú férfi, Budapesti részlet.* Művészete egészében irányoktól távolálló egyéni művészet. Több képét I. Ferenc József vásárolta meg. V. ö. «Művészet» (1904); *Malonyai*, «A fiatalok» (Budapest 1906); *Lázár*, «Tizenhárom magyar festő» (u. o. 1912); «Mult és Jövő», (1913). — Leánya: 2. *M. Nelly*, festő, szül. Budapesten 1903. *M.* atyjánál, azután Genfben és Münchenben tanult. Tájképeiből kisebb gyűjteményt állított ki a Nemzeti Szalonban. F. B.

Magyarország zsidósága. A zsidóság viszonyát az országhoz az 1867: XVII. t.-c. szabályozza, amely «az izraeliták egyenjogúságáról polgári és politikai jogok tekintetében» dönt. Szentelített 1867 dec. 27. Kihirdettetett mindkét házban 1867 dec. 28. 1. § Az ország izraelita lakosai a keresztény lakósokkal minden polgári és politikai jog gyakorlására egyaránt jogosítottaknak nyilvánítottak. 2. §. Minden ezzel ellenkező törvény, szokás vagy rendelet ezennel megszüntetettik. Az 1867 előtti idők zsidóságának helyzete szorosan egybefüggött a mindenkori uralkodó áramlatokkal (l. *Antiszemitizmus*) és történelmi kialakulása a magyarországi zsidóságnak majdnem azonos annak a néhány hitközségnek a történelmével, amelyek az idők során vezető szerepet töltöttek be az ország zsidósága között. Esztergom, Buda, Pozsony, Sopron mint a legrégebb zsidó centrumok, azután a középkor nevezetesebb helyei, mint Kismarton, Székesfehérvár, később Óbuda és Pest tiszta történelmi képét nyújtják az egész magyar zsidóság történelmi szerepének és fejlődésének (bővebben l.

az említett városok monográfiájánál). A többi zsidó gyülekezetek (l. külön-külön a községeknél, azonkívül *Zsidó községek* címszónál) szerepe leginkább mindig az elismert és tekintélyhez jutott zsidó centrumok után igazodott, bár népesedési lehetőségüket mindig a fennálló körülmények szabták meg. Így ténylegesen minden helység külön történelmi életet élt, amit fokozott a középkornak ama szokása, amely városi, illetve helyi törvényeket hozott a maga zsidóságára (l. *Budai Törvénykönyv*). A törvényeknek kifejezetten zsidóellenes tendenciája az egész történelem során valósággal rendszerré lett (l. *Zsidótörvények*) és csupán Béla (IV.) zsidótörvénye (l. o.) és ennek a törvénynek időnkénti életrekelése rendezte olykor a zsidóság helyzetét. Az első egyenjogósítási kísérlet II. József érdeme volt (l. *Egyenjogósító törekvések*) 1782., de a teljes polgári egyenjogósítást mégis csak a fentírt 1867-iki emancipációs törvény (l. *Emancipáció*) biztosította. A későbbi recepció (l. o.), amely a vallásegyenlőséget is biztosította, juttatta a magyar zsidóságot a teljes szabadságjogokhoz. Ezeket a szabadságjogokat csak az 1919 végén bekövetkezett reakciós áramlat igyekezett korlátozni, az emancipációs és recepció törvény mégis megmaradt a maga teljes érintetlenségében, csak a törvény szellemével ellentétben a tanszabadságot szüntette meg a numerus clausus törvény (l. o.). A konszolidáció, amely esztendőik során megerősödött, a zsidók polgárjogait is igyekszik (sorbittatásukban meghagyni, csak az egyre gyengülő társadalmi antiszemitizmus áll szemben a zsidóság jogegyenlőségi követeléseivel. U. L.

Magyarországi zsidóság statisztikája. A magyarországi statisztika általában nem régi keletű s az utolsó félszázadban rendszeresített népszámlálások alapján fejlődött ki. A legrégebb hiteles statisztikai munka, amely már vallási statisztikát is tartalmaz, az 1857 októberi népszámlálás adataiból készült, a belügyminisztérium kiadásában. Az első rendszeres népszámlálást 1869. ejtették meg és ez már a zsidóságról is áttekinthető képet ad. Ennek az anyagát a Thirring Gusztáv szerkesztésében 1891. megjelent *Magyar Statisztikai Évkönyvben* olvashatjuk. Az egyes városok közül Kolozsvár és Székesfehérvár adták ki könyvben az 1869-iki népszámlálási statisztikát és abban a zsidóságra vonatkozó adatokat is ismertetik. Budapest (l. o.) statisztikai évkönyve először 1873. jelent meg Kőrösy József (l. o.) szerkesztésében *Pestvárosi Statisztikai Évkönyv* c. alatt és már igen gazdag hiteles statisztikai, születés, halandóság, házasság, bűnözés stb. adatokat dolgozott fel. Budapest statisztikai évkönyve 1894 óta állandóan megjelenik; kiadását Penyvesy Adolf (l. o.) kezdeményezte, aki a főváros 1894. jan. 20. tartott közgyűlésén indítványozta egy a főváros összes életnyilvánulásaira kiterjedő statisztikai évkönyv kiadását. A háború után az *Évkönyv* először 1926. jelent meg Illyefalvy Lajos a Fővárosi Statisztikai Hivatal igazgatójának körültekintő szerkesztésében és gazdag anyagát használjuk budapesti vonatkozásban (l. *Budapest*), míg az országos viszonylatokról a Magyar Ki-

rályi Statisztikai Hivatal adatait közöljük. Meg kell még említenünk a *Magyar Városok Statisztikai Évkönyvét*, amely 1912 jelent meg először Thirring Gusztáv szerkesztésében és amely tartalmazza a magyar városok lakosságának hiteles statisztikái szerint való megoszlását, az anyanyelv és hiteles viszonyát, a házassalandók felekezését is. Egyoldalúan dolgozták föl a zsidóság statisztikáját Farkas Ödön: *A zsidóság Magyarországon* (Budapest 1881); Wessprémi Károly: *A magyar zsidók statisztikája*; Petrássevich Géza: *Magyarország és a zsidóság* (1900); Egán Lajos: *A zsidóság Magyarországon* (Esztergom 1910); Miklóssy I.: *Keresztény magyar népünk gazdasági romlása* (1913); Kovács Alajos: *A zsidóság terfoglalása Magyarországon* c. művekben. Ugyancsak néhány esztendeje jelent meg egy statisztikai munka, amely az összegyűjtött adatokból azt a végkövetkeztetést vonta le, hogy «a zsidóság veleszületett anyagias gondolkodásánál fogva és egy más fajhoz való tartozáságot jelentő vallásánál fogva közömbös a magyarság nemzeti eszményei iránt és lélekben messze van a magyarság érzésétől és törekvéseitől». A statisztika tudományos és pártatlan kezelése az ilyen célzatos, felületes és komolyabb tudományos alapot nélkülöző végkövetkeztetéseket teljesen megcáfolja.

A zsidó lakosság 1869-ig. Történetíróink szerint Mátyás király korában 20,000-re tehető a zsidóság száma. A török uralom alatt s az uralmat követő zsidóüldözés e számot apasztotta. Acsády szerint a *pragmatica sanctio* korában 1720. Magyarország 2,582,000 főnyi népességéből 12,000 zsidóvallású volt mindössze, ez a népszámlálás azonban csak harminc vármegyére terjedt és valójában csak 11,621 zsidót mutatott ki. 1785-ben a népszámlálás 75,000 zsidó lakosról tud, 1787. azonban már 83,000-et mutat ki a hivatalos megállapítás. Az 1805-iki összeírás 130,000 főnyi zsidóságot tüntet fel, egy 1825-iki statisztika 190,000-et, ami túlzottnak tetszik, mivel az 1835-i adatok 165,776 zsidót említenek. Viszont az 1850-iki osztrák népszámlálás ugyan csak 190,000-ról tud. Ezzel ellentétben áll Fényes Elek számítása, amely szerint 1842. már 241,632 zsidó lakosa volt az országnak. Ezek azonban nem hiteles adatok. A hiteles adatokat az először 1869. foganatosított és azóta minden tizedik évben törvényes intézkedéssel megtartott népszámlálási statisztikák közlik.

A hivatalos statisztika. 1868-tól 1925-ig így alakult a magyar zsidóság statisztikája:

Év	A zsidó lakosság száma	Szaporodási százalék a zsidó lakossághoz	az összes lakossághoz
1869	553 641	—	—
1880	638 314	14·8	15·3
1890	730 342	10·9	14·4
1900	846 254	9·5	15·8
1910	938 458	9·2	8·5
A szaporodás százalékban	...	44·0	54·4

A mai terület zsidósága:

		szaporodás számokban százalékban	
1910	471,355	—	—
1920	473,310	1,955	5·9
1925	477,003	3,693	5·7

E kimutatás szerint az 1920-iki népszámlálás alapján 7.980,143 lakosból 473,310 a zsidóval-lású, s hogy számuk 1910 óta 1955 lélekkel, 0·4 százalékkal gyarapodott. Látjuk azt is, hogy nem helytálló a zsidóság természetellenes szaporodásáról terjesztett állítás, mert a lakosság szaporodási százaléka 1880—1910-ig 10 százalékkal multa felül a zsidóság szaporodását. Minden statisztika, amely ettől a megállapítástól eltérő eredményre jut: tendenciózus.

Kitérés és visszatérés. A legutolsó igen kis szaporodási százalék oka abban rejlik, hogy a háború után, különösen azonban a kommün után a zsidóvallású lakosság tömegesen hagyta ott vallását, egyrésze azonban azóta visszatért. 1919—24. években 11,288 egyén (6224 férfi, 5064 nő) hagyta ott hitét, míg 1529 egyén lépett át a zsidó felekezetbe. Budapesten egyedül 1910—20. 6915 zsidóvallású egyén tért ki. A kitéréseket a következő táblázat tünteti fel:

	1919	1920	1921	1922	1923	1924	Összesen	E b b ö l	
								férfi	nő
Kilépett	7,146	1,925	821	499	458	433	11,288	6,224	5,064
Belépett	137	168	243	340	326	315	1,529	575	575
Veszteség	7,009	1,757	584	159	132	118	9,759	5,649	4,110

Amíg 1908—1912. években 1000 lélekre 2·2 áttérés jut, addig 1920—24-ben 5·8. Az áttértek 49·4%-a azonban visszatért a zsidó egyházba és pedig 1919-ben 18, 1920-ban 37, 1921-ben 99, 1922-ben 191, 1923-ban 169, 1924-ben 180, azaz

összesen 694 egyén tért vissza az elhagyott zsidóhitre.

A vármegyékben és városokban a zsidóság eloszlását a mai Magyarországon a mellékelt táblázat mutatja:

Magyarország zsidóvallású lakossága az 1920-iki népszámlálás szerint

a) <i>Duna jobbpartja</i>	1910-ben	1920-ban	Szaporodás		A népesség százalékában	
			abszolút számban	%-ban	1910-ben	1920-ban
Baranya vm.	4,231	3,055	-1,176	-27·8	1·7	1·3
Pécs tvj.	4,026	4,292	266	6·6	8·1	9·0
Fejér vm.	4,358	3,243	-1,115	-25·6	2·0	1·5
Székesfehérvár tvj.	3,024	2,867	-157	-5·2	8·3	7·3
Győr vm.	1,378	983	-395	-28·7	1·6	1·1
Győr tvj.	5,583	5,904	321	5·7	12·6	11·8
Komárom vm.	2,338	1,948	-390	-16·7	2·4	1·9
Komárom-Ujváros	294	153	-141	-48·0	8·3	2·6
Moson vm.	1,053	1,053	—	0·0	2·1	2·0
Somogy vm.	10,645	8,701	-1,944	-18·3	2·9	2·4
Sopron vm.	2,880	2,408	-472	-16·4	2·7	1·7
Sopron tvj.	2,255	2,483	228	10·1	6·6	7·0
Tolna vm.	8,159	6,393	-1,766	-21·6	3·1	2·4
Vas vm.	8,282	8,105	-177	-2·1	3·3	3·0
Veszprém vm.	8,282	7,312	-970	-11·7	3·6	3·2
Zala vm.	11,247	10,362	-885	-7·9	3·4	3·0
Összesen	78,035	69,262	-8,773	-11·2	3·2	2·8
b) <i>Duna balpartja</i>						
Esztergom vm.	1,596	1,047	-549	-34·4	3·0	1·9
Hont vm.	572	528	-44	-7·7	2·2	1·9
Nógrád vm.	6,423	6,158	-265	-4·1	3·9	3·5
Összesen	8,591	7,733	-858	-10·0	3·5	3·0
c) <i>Duna—Tisza köze</i>						
Bács-Bodrog vm.	1,268	909	-359	-28·3	1·3	0·9
Baja	2,091	1,790	-301	-14·4	9·9	9·2
Csongrád vm.	1,911	1,685	-226	-11·8	1·4	1·2
Hódmezővásárhely tvj.	1,381	1,226	-155	-11·2	2·2	2·0
Szeged tvj.	6,903	6,954	51	0·7	6·1	5·8
Heves vm.	10,244	9,371	-873	-8·5	3·6	3·2
Jász-Nagykun Saolnok vm.	10,313	9,024	-1,289	-12·5	2·8	2·3
Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.	39,448	40,927	1,479	3·8	3·8	3·5
Budapest szföv.	203,687	215,512	11,825	5·8	23·1	23·2
Kecskemét tvj.	2,022	1,857	-165	-8·2	3·0	2·5
Összesen	279,268	289,255	9,987	3·6	9·1	8·8
d) <i>Tisza jobbpartja</i>						
Abaúj-Torna vm.	4,757	4,455	-302	-6·3	5·7	5·2
Bereg vm.	2,087	1,893	-194	-9·3	7·9	7·5
Borsod vm.	8,055	7,621	-434	-5·4	3·4	3·1
Miskolc tvj.	10,291	11,300	1,009	9·8	20·0	19·8
Gömör és Kishont vm.	946	956	10	1·1	6·2	6·0
Üng vm.	73	49	-24	-32·9	5·6	3·5
Zemplén vm.	14,801	14,858	57	0·4	11·1	10·9
Összesen	41,010	41,132	122	0·3	7·5	7·2

e) Tisza balpartja	1910-ben	1920-ban	Szaporodás		A népesség százalékában	
			abszolút számban	%-ban	1910-ben	1920-ban
Békés vm.	7,444	7,171	—273	—3·7	2·5	2·3
Bihar vm.	5,215	4,586	—629	—12·1	3·3	2·8
Hajdu vm.	6,895	6,887	—8	—0·1	4·3	4·1
Debrecen tjv.	8,406	10,170	1,764	21·0	9·0	9·8
Szabolcs vm.	25,181	26,262	1,081	4·3	8·0	7·9
Szatmár vm.	8,071	7,378	—693	—8·6	7·4	6·7
Összesen	61,212	62,454	1,242	2·0	5·4	5·3

f) Tisza—Maros szöge

Arad vm.	161	104	—57	—35·4	0·8	0·5
Csanád vm.	2,994	3,311	317	10·6	2·5	2·6
Torontál vm.	84	59	—25	—29·8	0·5	0·4
Összesen	3,239	3,474	235	7·3	2·0	2·1
Végösszeg (mai terület)	471,355	473,310	1,955	0·4	6·2	5·9
Ebből vármegyék ...	221,392	208,802	—12,590	—5·7	3·6	3·2
Ebből városok	249,963	264,508	14 545	5·8	17·1	17·2

A táblázatból láthatjuk a zsidóvallású lakosság számát 1910. és 1920. (a mai Magyarország területén), a zsidóvallású lakosság szaporodását abszolút számban és százalékban, végül azt is, hogy a népesség hány százaléka volt az egyes vidékeken zsidóvallású 1910. és hány százaléka 1920. Láthatjuk, hogy a városi lakosság száma az 1910-évi 17·1 százalékról 1920-ban 17·2 százalékra emelkedett, míg az országos arány 3·6 százalékról 3·2 százalékra csökkent. A megyék közül Zemplén (10%), Szabolcs (7·9%), Bereg (7·5%), Szatmár (6·7%) vm.-ék mutathatják föl a legtöbb zsidóvallású lakost. A városok közül első helyen áll Budapest 215,512 (23·2%) zsidó lakossal (1920-iki adat). Pest vm.-ben 40,927 zsidóvallású egyén lakik s így az ország zsidóságának fele Budapesten és környékén helyezkedett el. Győrött 10%, Debrecenben, Baján és Pécsen 9—10% a zsidóvallású lakosság. Baja vesztett, ellenben Pécs (8·1%-ról 9%-ra) és Debrecen (9%-ról 9·8%-ra) tért hódított. Nem helytálló a zsidóság bevándorlásáról terjesztett állítás sem, mert 1869 óta nemcsak hogy zsidó bevándorlás nincs, hanem a kivándorlás állandóan felülmulja a bevándorlást, amint ezt Kovács Alajos is kénytelen megállapítani s ezt a következő statisztikában ki is mutatja:

I d ő s z a k	A z s i d ó k természetes szaporulata		tényleges		Vándorlási különbözet	
	abszolút számban	%-ban	abszolút számban	%-ban	abszolút számban	%-ban
1870—1880	95,000	17·5	82,500	15·2	—12,500	—2·0
1881—1890	122,300	19·6	82,800	13·3	—39,500	—6·3
1891—1900	134,900	19·1	117,600	16·6	—17,300	—2·5
1901—1910	124,000	14·9	79,500	9·6	—44,500	—5·3

Tehát 1901-től 1910-ig a kivándorolt zsidók száma 44,500, százalékban 5·3.

A zsidó lakosság száma Magyarországon és az utódállamokban. Az 1910-iki népszámlálás adatai alapján az egykori Magyarország zsidóságának 48·3%-a, összesen 471,053 egyén került az utódállamok fenhatósága alá és pedig Csehszlovákiához 232,000 (25·5%), Romániához 178,000 (19·5%), Jugoszláviához 23,000 (2·6%), Ausztriához 5000 (0·5%), Fiuméhez 2000 (0·2%).

Ha a felekezetek elterjedtségét vizsgáljuk, azt találjuk, hogy már a háború előtti Magyarországon csak kilenc olyan járás volt, ahol nem lakott

zsidóvallású lakos. Mint hogy a kilenc járás Erdély déli megyéiben és Krassó-Szörény vm. déli sarkában volt, a mai Magyarországon egyetlen olyan járás sincs, ahol zsidók ne laknának. Ebből a szempontból nézve tehát a római katolikusok után a zsidó vallás a legelterjedtebb Magyarországon. (A zsidót követte a régi Magyarországon az evangélikus-református, mely azonban már 101 járásban hiányzott.). A zsidó felekezet hívei túlnyomó részt magyarok s csak töredékeiben más anyanyelvűek.

Népmozgalmi kimutatás 1925-ről. A házasságok vallásáról a következő képet nyerjük: Az összes házasságok száma 74,382, ebből a vőlegény 4195, esetben (5·6%), a menyasszony 4148 esetben (5·6%) volt zsidóvallású. Vegyes házasság kötöttet összesen 14,893 esetben (a házasságok 20%-a), amelyből a vőlegény 499 esetben (11·9%), a menyasszony 452 esetben (10·9%) volt zsidóvallású. E házasságok közül 5856 esetben (39·3%) létesült megállapodás a gyermekek vallására nézve és pedig 32 esetben (0·5%) a zsidó vallás javára. A gyermekek vallására vonatkozó meg egyezésekből a zsidó vallásra 48 esetben vesztés esik. (1919 óta összesen 397·5 esetben.)

A természetes népszaporodást tekintve, az 1925 évi 93,330-ból 867 esik a zsidóságra.

Az elveszültek vallás szerinti megoszlásánál — az 1925-iki adatokat tekintetbe véve — a következőket láthatjuk: élve született összesen 235,480, ebből törvényes 216,479, törvénytelen 19,001, zsidóvallású 6808 és pedig 6604 törvényes, 204 törvénytelen. Száz élve született közül zsidóvallású 2·9.

A halálozási statisztika szerint 1925. az összes elhaltak száma 142,150, ebből zsidóvallású 5941; az egy éven aluli halálozásokra esik ebből 39,530, a zsidóság ebben 641-gyel szerepel. Százalékban kifejezve az egy éven aluli születéseket és halálozásokat, az országos születési arányszám 27·8,

I. A zsidók az egyes foglalkozási főcsoportokban 1920. évi népszámlálás szerint törvényhatóságoként (kereső férfiak és nők)

Országgrész, törvényhatóság	Az ős- termelésben		A bányá- szat és kohá- szatban		Az iparban		A kereskede- lem-hitelben		A közle- kedésben		A bányászat-, ipar- és for- galomban		A polgári és egyházi köz- szolg. és sza- bad foglal- kozásban		A véderőben		A napszá- mosok között		A házi cselédek között		A nyugdíja- sok, tőkésék és magáno- sok között		Ismeret- len fog- lalkozás- ban			
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
<i>Duna jobbpartja</i>																										
Baranya vm.	88	36	6	1	247	58	565	91	15	2	833	152	85	10	8	—	1	2	—	7	52	46	2	2		
Pécs t.jv.	37	14	5	—	414	196	719	108	55	1	1,193	305	116	27	—	—	1	3	—	18	65	64	2	28		
Fejér vm.	177	25	—	—	283	59	453	111	29	2	765	172	67	8	4	—	1	2	1	13	50	36	—	1		
Székesfehérvár t.jv.	24	8	—	—	293	70	392	97	52	2	737	169	101	25	58	—	—	1	2	8	77	71	3	10		
Győr vm.	61	7	—	—	95	11	127	46	3	—	225	57	13	2	1	—	—	—	—	3	10	18	—	—		
Győr t.jv.	34	8	—	—	694	192	743	166	51	2	1,488	370	184	53	131	—	2	—	3	25	79	94	1	12		
Komárom vm.	47	7	47	10	203	42	243	70	8	1	501	123	40	3	5	—	—	—	1	8	19	37	2	1		
Komárom t.jv.	2	—	—	—	11	3	19	1	8	—	38	4	2	—	5	—	—	—	—	—	2	—	—	—		
Moson vm.	31	9	—	—	107	29	157	34	11	1	275	64	28	4	13	—	3	—	—	7	17	17	3	—		
Somogy vm.	159	48	—	—	886	271	1,241	293	96	7	2,223	571	230	48	71	—	2	15	1	52	113	148	10	15		
Sopron vm.	42	12	—	—	192	43	428	100	17	—	637	143	58	7	3	—	—	2	3	9	17	22	—	—		
Sopron t.jv.	3	3	3	—	178	61	443	82	24	2	648	145	79	22	39	—	1	1	—	13	38	41	—	6		
Tolna vm.	95	18	—	—	478	135	1,050	233	55	3	1,583	371	144	37	53	—	6	9	2	31	73	88	5	5		
Vas vm.	120	29	—	—	713	204	1,220	244	98	11	2,031	459	192	56	51	—	2	4	2	45	105	135	7	11		
Veszprém vm.	156	34	7	—	740	211	972	248	37	3	1,756	462	191	41	141	—	1	4	2	23	99	107	3	18		
Zala vm.	190	91	—	—	990	308	1,539	323	101	14	2,630	645	230	82	117	—	1	4	2	35	140	198	10	25		
Összesen	1,266	349	68	11	6,524	1,893	10,311	2,257	660	51	17,563	4,212	1,766	425	700	—	21	47	15	296	956	1,123	48	134		
<i>Duna balpartja</i>																										
Esztergom vm.	11	2	8	—	118	30	152	26	9	—	287	56	25	5	21	—	—	—	1	3	14	19	—	—		
Hont vm.	18	7	—	—	54	13	77	22	4	—	135	35	19	5	1	—	—	—	—	1	4	1	—	—		
Nógrád vm.	237	33	15	8	577	126	719	120	36	5	1,347	259	175	27	35	—	3	5	3	25	66	71	4	4		
Összesen	266	42	23	8	749	163	948	168	49	5	1,769	350	219	37	57	—	3	5	4	29	84	91	4	4		
<i>Duna—Tisza köze</i>																										
Bács-Bodrog vm.	14	9	—	—	64	18	159	44	6	3	220	65	25	3	—	—	—	—	1	4	4	6	—	—		
Baja t.jv.	10	7	—	—	123	58	348	52	14	1	488	111	56	12	—	—	2	5	1	4	40	57	3	3		
Csongrád vm.	39	12	—	—	120	30	293	52	7	3	420	85	86	13	7	—	—	—	—	2	21	24	—	3		
Hódmezővásárhely t.jv.	14	3	—	—	120	50	192	35	5	1	317	86	42	11	13	—	—	1	—	8	24	37	1	6		
Szeged t.jv.	41	8	13	2	638	243	1,036	239	115	17	1,737	499	228	82	99	—	3	9	1	30	103	160	15	26		

Heves vm.	268	57	3	—	874	247	1,227	269	85	6	2,199	524	273	51	95	—	4	2	1	49	94	135	2	8	
Jász-Nagykun-Szolnok vm.	225	59	21	1	869	195	1,193	266	68	8	2,133	469	298	52	58	—	3	3	2	26	80	111	7	6	
Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.	538	156	203	61	5,647	1,455	4,582	1,262	574	78	10,824	2,797	874	231	107	—	44	42	11	138	444	341	44	58	
Budapest szfv.	470	138	—	—	28,186	10,039	32,359	8,738	3,308	487	64,066	19,335	6,897	3,000	580	—	152	101	30	1,719	2,372	2,697	608	1,110	
Kecskemét tjv.	30	18	—	—	154	80	264	68	21	4	439	152	69	19	45	—	—	2	—	12	20	33	2	3	
Összesen	1,639	468	240	64	36,796	12,415	41,653	11,025	4,203	619	82,892	24,123	8,842	3,474	1,004	—	208	165	47	1,992	3,201	3,605	682	1,221	
<i>Tisza jobbpartja</i>																									
Abaúj-Torna vm.	224	64	—	—	405	106	500	129	23	1	928	236	98	13	48	—	5	3	5	22	21	26	—	5	
Bereg vm.	160	62	—	—	197	35	189	41	11	3	347	79	21	7	7	—	1	4	2	15	4	3	—	—	
Borsod vm.	284	70	58	—	790	174	881	156	43	4	1,772	334	142	23	25	—	2	4	8	28	42	36	4	4	
Miskolc tjv.	60	24	2	—	1,343	350	1,457	258	169	10	2,971	618	250	66	206	—	9	4	—	62	110	121	10	24	
Gömör és Kishont vm.	23	8	1	—	88	26	138	14	6	—	233	40	21	3	1	—	—	—	1	3	5	6	—	—	
Üng vm.	1	—	—	—	8	1	5	2	1	—	14	3	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	
Zemplén vm.	433	175	—	—	1,293	369	1,730	296	168	5	3,191	670	354	45	27	—	31	16	1	95	86	87	15	9	
Összesen	1,185	403	61	—	4,524	4,061	4,850	896	421	23	9,456	1,980	906	157	314	—	48	31	17	216	268	281	29	42	
<i>Tisza balpartja</i>																									
Békés vm.	111	28	2	—	610	179	1,157	217	33	9	1,802	405	227	56	56	—	2	2	3	23	74	87	5	7	
Bihar vm.	180	36	—	—	450	90	617	134	15	1	1,082	225	101	11	17	—	1	2	1	12	28	17	1	—	
Hajdu vm.	163	29	—	—	599	92	904	171	36	1	1,539	264	130	16	60	—	7	8	—	36	30	28	2	3	
Debrecen tjv.	143	32	—	—	1,055	294	1,219	227	112	12	2,386	534	263	83	142	—	12	10	1	78	119	144	12	18	
Szabolcs vm.	1,136	332	—	—	2,422	519	2,659	448	198	12	5,279	980	502	72	68	—	39	34	10	195	121	140	8	8	
Szatmár vm.	562	212	—	—	709	144	668	122	37	1	1,414	267	123	15	7	—	5	7	3	35	27	30	2	—	
Összesen	2,295	669	2	—	5,845	1,318	7,224	1,320	431	36	13,502	2,674	1,346	253	350	—	66	63	18	375	393	446	30	36	
<i>Tisza—Maros szöge</i>																									
Arad vm.	3	—	—	—	5	2	18	4	—	—	23	6	4	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	
Csanád vm.	48	18	—	—	216	74	485	91	16	2	717	167	107	15	9	—	4	5	—	8	8	21	2	2	
Torontál vm.	2	2	—	—	5	1	13	—	—	—	18	1	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	
Összesen	53	20	—	—	226	77	516	35	16	2	758	174	114	15	10	—	4	5	—	8	8	22	3	2	
Magyarország össz. keresők ...	6,704	1,951	394	84	54,264	16,933	65,502	15,761	5,780	736	125,040	33,513	13,193	4,361	2,435	—	350	316	101	2,926	4,910	5,572	796	1,439	
Magyarország össz. eltartottak	3,451	8,698	171	448	23,489	63,045	31,168	83,700	2,986	8,144	57,824	155,337	6,495	16,945	202	606	212	487	72	150	2,136	7,114	4,725	4,351	
Keresők és eltartottak összesen	10,155	10,649	565	531	77,753	79,978	96,670	99,461	8,766	8,880	182,864	188,850	19,688	21,304	2,637	606	562	603	173	3,076	7,046	12,686	5,521	5,790	

II. A zsidók az egyes fontosabb foglalkozási alcsoportok keresői között 1920. évi népszámlálás szerint törvényhatóságoként

Ország-rész, törvényhatóság	Nagy- birtokos 1000 h. felül		Közép- birtokos		50—100 holdas kis- birtokos		Kisbirtokos 50 holdon alul		Kisbirtokos 5 holdon alul		Gazdasági munkás		Önálló iparos		Ipari segéd- személyzet (tisztv. nélkül)		Önálló kereskedő		Kereskedelmi segéd-személy- zet (tisztv. nélkül)		Közleke- dési segéd- személy- zet (tisztv. nélkül)		
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi
<i>Duna jobbpartja</i>																							
Baranya vm.	1	—	10	2	6	5	14	5	2	9	6	7	142	45	79	11	388	55	128	32	4	—	—
Pécs tjv.	—	—	5	—	1	—	8	2	7	4	1	1	184	109	178	67	435	53	174	13	19	—	—
Fejér vm.	2	1	11	3	7	1	20	7	7	10	7	—	163	41	90	15	311	76	107	29	12	—	—
Székesfehérvár tjv.	2	—	5	2	1	1	4	2	4	3	—	—	127	40	137	28	236	48	85	25	22	—	—
Győr vm.	—	—	4	2	1	—	9	1	6	1	1	2	55	4	33	7	86	26	37	20	—	—	—
Győr tjv.	—	—	2	—	7	5	1	—	—	—	2	1	238	77	302	63	456	73	144	27	16	—	—
Komárom vm.	1	—	7	1	—	—	7	1	4	—	2	1	99	29	92	12	174	31	60	38	2	—	—
Komárom tjv.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	6	2	14	1	4	—	3	—	—
Moson vm.	—	—	—	—	7	—	5	7	1	—	—	1	46	13	50	6	120	17	30	16	3	—	—
Somogy vm.	6	—	18	5	10	4	289	8	8	13	12	6	466	162	348	90	798	138	267	85	41	—	—
Sopron vm.	—	—	4	2	3	—	9	7	7	1	2	1	105	27	73	15	270	57	124	37	3	—	—
Sopron tjv.	—	—	1	1	—	—	—	2	—	—	—	—	72	25	68	23	227	45	131	18	5	—	—
Tolna vm.	—	—	3	—	5	—	10	2	5	10	7	2	261	85	188	41	726	129	242	88	22	1	—
Vas vm.	3	—	19	2	1	1	24	11	3	4	3	1	328	96	300	73	779	98	327	88	27	1	—
Veszprém vm.	1	—	9	3	8	4	21	11	6	5	11	3	386	129	313	74	664	142	245	77	9	—	—
Zala vm.	4	1	18	—	9	3	60	22	32	38	9	2	131	160	377	126	937	139	398	103	31	2	—
Összesen	20	2	116	23	66	24	321	88	92	98	63	28	3,224	1,043	2,634	653	6,621	1,128	2,503	696	217	4	—
<i>Duna balpartja</i>																							
Esztergom vm.	—	—	—	—	—	1	2	1	—	—	—	—	46	22	50	5	102	22	37	1	2	—	—
Hont vm.	—	—	3	—	2	1	2	3	2	2	1	—	25	7	17	6	56	9	16	12	2	—	—
Nógrád vm.	2	—	77	6	23	8	22	6	5	5	—	1	290	71	245	53	443	69	217	38	10	—	—
Összesen	2	—	80	6	25	10	26	10	7	7	1	1	361	100	312	64	601	100	270	51	14	—	—
<i>Duna—Tisza köze</i>																							
Bács-Bodrog vm.	—	—	2	—	1	—	3	6	3	2	—	—	32	14	25	3	121	10	32	23	3	—	—
Baja tjv.	2	—	—	—	—	2	1	2	1	3	1	—	55	40	62	14	230	22	64	19	3	—	—
Csongrád vm.	—	—	3	1	6	2	4	3	1	2	1	—	60	27	49	—	203	42	65	6	5	—	—
Hódmezővásárhely tjv.	—	—	5	—	1	1	1	1	—	1	—	—	56	30	49	18	131	22	37	5	1	—	—
Szeged tjv.	2	—	6	1	5	—	11	3	2	—	2	3	250	130	265	78	607	119	154	24	29	—	—

Heves vm.	6	3	37	8	15	4	38	10	10	8	6	6	436	140	338	87	713	125	321	82	18	1
Jász-Nagykun-Szolnok vm.	3	—	16	7	20	3	44	21	8	4	18	11	431	102	351	72	787	154	234	74	18	—
Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.	—	1	39	12	41	25	90	42	52	37	138	12	1,670	526	3,342	666	2,724	710	1,176	303	301	2
Budapest szfőv.	45	—	81	37	14	5	36	20	19	11	4	—	8,539	4,217	14,230	4,035	13,629	2,587	6,629	1,439	1,192	11
Kecskemét tjv.	—	—	6	—	3	2	7	3	1	4	4	2	63	55	71	18	166	31	62	15	3	—
Összesen	58	4	195	66	106	44	235	111	97	72	174	34	11,592	5,281	18,782	5,011	19,314	3,832	8,774	1,982	1,573	14
<i>Tisza jobbpartja</i>																						
Abaúj-torna vm.	1	—	18	1	12	4	74	24	7	11	14	14	251	59	141	47	286	58	189	69	8	—
Bereg vm.	—	—	11	1	14	4	39	18	15	13	12	9	103	13	92	21	80	18	51	22	4	—
Borsod vm.	4	—	30	7	13	6	52	24	16	6	11	9	419	80	335	93	529	70	303	82	11	1
Miskolc tjv.	4	—	12	3	5	—	4	4	7	10	3	—	544	180	710	139	755	118	463	50	53	1
Gömör és Kishont vm.	—	—	—	—	—	—	2	—	—	1	6	2	47	17	29	8	86	10	41	3	2	—
Ung vm.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	—	3	1	3	1	2	1	—	—
Zemplén vm.	4	1	18	4	21	2	75	35	71	71	35	20	679	235	547	127	985	147	613	138	52	—
Összesen	13	1	89	16	65	16	246	105	116	112	81	54	2,048	584	1,857	436	2,724	423	1,662	365	130	2
<i>Tisza balpartja</i>																						
Békés vm.	1	—	13	2	13	5	16	13	—	3	15	—	293	108	242	48	788	123	230	52	11	—
Bihar vm.	—	—	18	—	9	6	25	7	7	8	2	1	240	52	197	37	414	73	168	57	3	—
Hajdu vm.	1	—	8	1	11	2	19	7	3	4	24	12	336	57	252	35	564	99	294	71	7	—
Debrecen tjv.	6	1	25	4	16	1	16	7	11	8	15	3	437	154	525	118	596	112	322	40	30	1
Szabolcs vm.	15	3	145	26	87	17	169	91	49	43	164	90	1,263	306	1,091	206	1,611	230	818	161	59	1
Szatmár vm.	1	—	45	13	68	24	131	68	43	12	67	45	393	68	303	76	433	77	210	44	4	—
Összesen	24	4	254	40	204	55	376	193	113	78	287	151	2,962	745	2,610	520	4,406	714	2,042	425	114	2
<i>Tisza—Maros szöge</i>																						
Arad vm.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	4	—	1	2	14	3	4	1	—	—
Csanád vm.	—	—	3	—	1	1	15	7	1	3	9	5	106	38	93	32	337	49	93	20	3	—
Torontál vm.	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	2	1	1	3	—	10	—	3	—	3	—
Összesen	—	—	4	—	1	1	15	7	1	3	12	7	111	39	97	34	361	52	100	21	3	—
Magyarországon összesen	117	20	738	151	467	150	1,119	514	426	370	618	275	20,298	7,792	26,292	6,718	34,027	6,248	15,351	3,540	2,051	22

A III. zsidók az értelmiségi kereső egyének között egyes fontosabb csoportok és foglalkozások szerint 1920-ban

Ország rész, törvényhatóság	Gazdasági		Ipari		Kereskedelmi		Közlekedési		Orvos	Ügyvéd	Állami tisztviselők		Bírak és ügyész	Elemi iskola		Polgári iskola		Közép- iskola	Magán- mérnök	Szerkesztő, hírlapírók	Színészek		Szülésznek	Óvónők						
	tisztviselő										körébe tartozó értelmiségi kereső egyén																			
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő			férfi és nő	férfi		férfi	nő	férfi	férfi				nő	férfi			nő	férfi és nő	férfi	férfi és nő	férfi	nő
<i>Duna jobbpartja</i>																														
Baranya vm.	15	2	26	2	49	4	7	2	22	13	4	—	2	8	1	1	—	—	1	—	1	1	3	—						
Pécs tjv.	5	—	52	20	110	42	29	1	29	22	8	1	—	3	2	—	—	2	4	4	—	—	—	—						
Fejér vm.	83	1	30	3	35	6	11	2	19	6	—	—	—	3	1	1	—	—	1	—	1	4	1	—						
Székesfehérvár tjv.	2	—	29	2	71	24	26	2	20	15	7	—	—	3	2	—	—	2	5	1	1	—	2	—						
Győr vm.	27	1	7	—	4	—	1	—	2	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	1	1	—	—						
Győr tjv.	10	1	154	52	143	76	27	1	37	30	16	—	—	4	7	1	2	6	3	1	5	—	3	—						
Komárom vm.	11	—	12	1	9	1	1	1	1	4	—	—	—	—	2	—	—	—	1	—	—	—	—	—						
Komárom tjv.	1	—	4	—	1	—	5	—	12	—	—	—	—	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—						
Moson vm.	10	—	11	10	7	1	4	1	8	3	3	—	1	1	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—						
Somogy vm.	34	1	72	19	176	70	40	7	31	46	12	3	3	12	4	2	—	1	8	1	6	5	6	—						
Sopron vm.	10	—	14	1	34	6	8	—	9	6	3	—	—	7	3	2	—	—	—	—	—	—	1	—						
Sopron tjv.	—	—	38	13	85	19	21	1	15	14	5	1	—	3	1	—	5	5	2	2	3	1	1	—						
Tolna vm.	28	1	29	9	82	16	18	2	27	26	5	4	1	8	8	2	1	2	1	—	1	1	6	1						
Vas vm.	22	—	85	35	114	58	52	9	35	36	12	—	—	13	10	2	1	3	1	1	—	—	5	—						
Veszprém vm.	45	—	41	8	63	29	14	2	38	34	6	—	1	16	14	3	1	—	3	1	2	1	4	—						
Zala vm.	17	3	62	22	204	81	33	8	44	45	13	—	2	10	8	4	2	5	7	2	2	5	9	3						
Összesen	320	10	666	197	1,187	433	297	39	349	300	94	9	10	96	63	19	12	29	38	16	30	19	41	4						
<i>Duna balpartja</i>																														
Esztergom vm.	6	—	22	3	13	3	5	—	7	4	1	—	1	1	—	—	—	—	—	1	—	—	2	—						
Hont vm.	3	—	12	—	5	1	1	—	1	2	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—						
Nógrád vm.	42	2	42	2	59	13	12	4	32	23	9	—	4	10	—	—	1	1	2	—	—	—	5	—						
Összesen	51	2	76	5	77	17	18	4	40	29	10	—	6	11	—	—	1	2	2	1	—	—	8	—						
<i>Duna—Tisza köze</i>																														
Bács-Bodrog vm.	4	—	7	1	6	1	—	3	7	2	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—						
Baja tjv.	2	—	9	4	51	18	4	1	11	12	2	—	1	1	0	0	1	—	1	—	1	—	1	—						
Csongrád vm.	12	—	11	3	25	4	2	2	11	14	4	—	1	2	1	—	—	4	2	2	1	1	1	1						
Hódmezővásárhely tjv.	5	—	15	2	24	8	3	1	9	12	—	—	—	2	1	—	—	—	—	2	—	—	1	—						
Szeged tjv.	7	—	121	35	275	07	81	17	44	66	7	—	6	3	10	1	1	4	2	7	5	7	2	—						

Heves vm.	86	4	100	20	193	62	27	3	38	56	7	2	—	11	13	—	1	1	8	4	—	—	6	—
Jász-Nagykun-Szolnok vm.	61	1	87	21	172	38	36	8	44	58	9	—	5	22	10	1	1	4	4	2	—	1	3	1
Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.	54	1	635	243	682	249	156	71	147	111	35	6	2	61	29	6	5	5	6	10	15	8	15	24
Budapest szfőv.	136	25	5,417	1,787	12,151	4,712	1,314	434	1,054	1,338	367	119	36	157	321	84	109	109	272	297	221	158	105	—
Kecskemét tjv.	2	—	20	7	36	22	8	1	17	12	2	1	1	3	—	1	—	2	1	—	2	1	—	—
Összesen ...	369	31	6,422	2,123	13,565	5,211	1,631	540	1,382	1,675	433	128	52	263	388	96	118	129	297	324	245	176	134	26
<i>Tisza jobbpartja</i>																								
Abáúj-Torna vm.	12	—	13	—	25	2	2	1	7	9	3	—	—	2	2	—	—	—	—	—	—	—	3	—
Bereg vm.	2	—	2	1	8	1	2	3	2	—	—	—	—	2	1	—	—	—	—	—	—	—	4	—
Borsod vm.	40	—	36	1	49	4	14	3	19	17	7	—	1	11	2	—	—	—	—	1	1	2	9	—
Miskolc tjv.	3	—	89	31	239	90	73	8	37	41	9	—	2	9	8	4	3	1	3	8	5	6	5	—
Gömör és Kishont vm.	2	—	12	1	11	1	2	—	3	—	—	—	—	1	1	1	—	—	—	—	—	—	2	—
Ung vm.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Zemplén vm.	49	—	67	7	132	11	27	2	30	46	10	—	—	20	7	—	—	—	1	2	6	—	16	—
Összesen ...	108	—	219	41	464	109	120	17	98	113	29	—	3	45	21	5	3	1	4	11	12	8	39	—
<i>Tisza balpartja</i>																								
Békés vm.	24	—	75	23	139	42	15	9	52	41	8	2	—	14	9	1	1	1	1	1	1	2	6	1
Bihar vm.	50	1	13	1	35	4	4	1	19	9	1	—	—	8	1	—	1	—	—	—	1	1	1	—
Hajdu vm.	33	—	11	—	46	1	2	1	12	4	3	—	1	8	3	2	—	—	1	—	1	1	6	—
Debrecen tjv.	16	—	93	22	301	75	65	11	37	65	8	—	—	9	20	2	6	5	6	4	7	5	6	—
Szabolcs vm.	130	—	68	7	230	58	25	8	47	43	13	—	—	46	16	—	1	2	1	1	8	2	11	—
Szatmár vm.	29	1	13	—	25	1	2	—	7	7	2	—	—	7	2	—	—	—	—	—	1	—	11	—
Összesen ...	282	2	273	53	776	181	113	30	174	169	35	2	1	92	51	5	9	8	9	6	19	11	41	1
<i>Tisza—Maros szöge</i>																								
Arad vm.	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Csanád vm.	15	—	17	4	55	22	2	2	13	20	5	—	—	6	6	—	—	2	1	—	1	—	1	—
Torontál vm.	1	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen ...	16	—	18	4	55	22	2	2	15	20	5	—	—	6	6	—	—	2	1	—	1	—	1	—
Magyarországon összesen ...	1,146	45	7,674	2,423	16,124	5,973	2,181	632	2,058	2,306	606	139	72	513	529	125	143	171	351	358	307	214	264	31

az elhalálozási 16,8, a zsidóság születési arányszáma 10,8, halálozási arányszáma 9,4.

Megállapíthatjuk, hogy a polgári házasság, az áttérés és a kivándorlás egyaránt apasztja a zsidóság lélekszámát s a zsidóság erejét és életképességét bizonyítja az a tény, hogy e sok gátló körülmény ellenére a zsidóság erősödik.

A zsidóság háborús veszteségeiről. Sajnos pontos adatok erre nézve nem állanak rendelkezésre s a Magyar Statisztikai Szemle 1927 júliusi számában közölt adatokat csak bizonyos fenntartással fogadhatjuk el. E statisztikai főlvételek különben is kétféle, különböző forrásból erednek s módszereikben is eltérnek egymástól. Az egyik forrás az 1920-iki népszámlálás céljait szolgáló gyűjtőívek megfelelő adatai. Ezek azonban csak a mai Magyarország területére vonatkoznak. A másik összeállítás alapja a belügyminisztérium háborús veszteségekkel és hadisírokkal foglalkozó osztályának összeállítása, amely anyagát a honvédelmi és volt hadügyminisztérium adatai alapján állította össze. A mai Magyarországra vonatkozó számadatokat a M. kir. Statisztikai Hivatal összeállítása alapján a következőkben foglalhatjuk össze, hangsúlyozva, hogy ezen adatokat a hivatal maga sem tartja pontosnak és teljesnek, mert «a világháborúban meghaltak (holtá nyilvánítottak), eltűntek, vagy hadifogságba jutottakra vonatkozó adatok felvétele az ú. n. «Házigyűjtőíveken» házanként, illetve lakásonként történt s ily módon valószínűleg teljesen kimaradtak a felvételtől azok, kiknek a bejelentésre köteles hozzátartozói nem voltak, vagy a főlvétel idején (1920 dec. 31) már nem tartózkodtak Magyarországon mai területén s föltehető az is, hogy a Házigyűjtőív minden részének kitöltése, már csak nagyobb terjedelme miatt s az ellenőrzés lehetőségének hiányában is, nem történt olyan gondossággal, mint az egyéni számláló lapoké. Sajnos ez okból a nyert eredmények nem igen alkalmasak az egész Magyar-Birodalomra vonatkozó adatokkal való gondos összehasonlításra. Az összes meghaltak száma: 155,799 (41,13%), ebből zsidóvallású 5116 (21,77%), az összes sebesültek száma 352,292 (92,93%), ebből a zsidóságé 15,339 (65,28%); az összes rokkantak száma 74,860 (19,75%), ebből a zsidóságé 3770 (16,04%). L. Világháború.

A Magyar Birodalom 20,608,357 főnyi magyar honos lakosságából a honvédelmi minisztérium adatai szerint bevonult 79,730 tiszt és 3,437,776 főnyi legénység, összesen 3,517,506 személy, a sorozás alá került lakosság 43,03 százaléka. Ebből vesztett halottakban és halottá nyilvánítottakban 660,821, sebesültekben 743,359, hadifoglyokban 734,316 egyént, összesen tehát 2,138,496 személyt. Sajnos vallásfelekezeti statisztika csak a mai Magyarország területéről áll rendelkezésre.

A foglalkozások (kereső népesség) megoszlása (1920). Őstermeléssel foglalkozik összesen 2,126,688, ebből zsidóvallású 8655 (0,4%); bányászat és kohászáttal 34,719, ebből zsidóvallású 477 (1,4%); iparral összesen 6,900,860 (ebből önálló 227,873, tisztviselő 25,850, egyéb segédszemélyzet 437,137), a zsidóságra esik 71,197 (10,3%), ebből önálló 28,090, tisztviselő 10,097,

egyéb segédszemélyzet 33,010; kereskedelemmel és hitellel foglalkozik összesen 180,348 (75,148 önálló, 47,608 tisztviselő, 57,592 egyéb személyzet), ebből zsidóvallású 81,263 (45,1%) és pedig 40,275 önálló, 22,097 tisztviselő, 18,891 egyéb személyzet; közlekedéssel foglalkozik 115,171, ebből zsidóvallású 6,516 (5,7%), bányászattal, iparral és kereskedelemmel foglalkozik összesen 1,021,098, ebből zsidóvallású 159,453 (15,6%); közszolgálatlaltal foglalkozik, vagy szabad foglalkozású 167,731 (ebből önálló, tisztviselő és díjnok 121,058, szolga és segédszemélyzet 46,673, a zsidóságra esik 17,754 (10,5%) és pedig önálló vagy tisztviselő 16,091 (13,3%), szolga és egyéb segédszemélyzet 1468 (3,1%); a véderőnél van összesen 88,139, ebből 2435 (2%) zsidóvallású és pedig 148 tiszt és tisztviselő (1,6%), 823 altiszt (3,9%), 1464 legénység és szolga (2,5%); a napszámosok száma 50,118, ebből zsidóvallású 666 (1,3%); tőkés és nyugdíjas 98,954, ebből zsidóvallású 10,482 (10,6%); egyéb foglalkozású 44,094, ebből zsidóvallású 2235 (5,1%); házi-cseléd 155,892, ebből zsidóvallású 2941 (1,9%). A keresők száma összesen 3,752,714, ebből zsidóvallású 204,507 (5,5%).

A közszolgálatban lévők és a szabadfoglalkozásúak a következőképen oszlanak meg az egyes foglalkozási ágak között. A törvényhozás tagja összesen 223, ebből zsidóvallású 15 (6,7%). Közigazgatási szolgálatban áll összesen 32,422, ebből zsidóvallású 1425 (4,4%) és pedig állami tisztviselő 745 (4,8%), állami díjnok 62 (3,3%), vármegyei tisztviselő 38 (2,0%), vármegyei díjnok 10 (2,2%), városi tisztviselő 357 (6,2%), városi díjnok 49 (3,8%), községi és körjegyző 55 (2,2%), segédjegyző 20 (2,7%), egyéb községi tisztviselő és díjnok 89 (3,8%). Az igazságszolgáltatással foglalkozók összes száma 12,832, amelyből 3536 (27,5%) zsidóvallású, az igazságszolgáltatás egyes ágaira esik ebből bíró és ügyész 72 (3,8%), igazságtügyi tisztviselő 213 (7,1%), igazságügyi díjnok 341 (5,4%), ügyvéd 2306 (50,6%), ügyvédjelölt 322 (42,1%), ügyvédi írásokok 536 (34,5%), egyéb csoportok 53 (12,1%). A tanügyben foglalkoztatottak száma 39,502, akikből 3560 (9%) zsidóvallású. A zsidóvallású tanszemélyzet az egyes ágak szerint a következőképen oszlik meg: kiseddóvó 31 (1,8%), elemi iskolák 1042 (5,3%), felső nép- és polgári iskolák 268 (9%), óvó- és tanítóképzők 10 (2,6%), középiskolák 186 (6,3%), főiskolák 32 (5%), szakiskolák 238 (16,4%). A közegészségügygel foglalkozók száma összesen 14,183, ebből 3524 (24,8%) zsidóvallású, utóbbiak a közegészségügy egyes ágaiban a következőképen oszlanak meg: orvos 2153 (46,3%), gyógyszerész 377 (25,5%), állatorvos 286 (41,3%), szülész-nő 264 (5,2%). Irodalommal és művészettel foglalkozik összesen 5570, akik közül 1385 (24,9%) zsidóvallású és pedig szerkesztő és hírlapíró 365 (34,3%), festő és szobrász 176 (16,8%), ének- és zeneművész 145 (24,5%), színész 521 (22,7%). A 973 magánmérnök és magánvegyész közül 331 (39,1%) zsidóvallású.

Az ipartelepek száma 2739, amelyből 1109-nek (40,5%) zsidóvallású a tulajdonosa. Ez utóbbiak a

következőképpen oszlanak meg: vas- és fémipar 89, gépgyártás (közlekedési eszközök gyártása, villamosági ipar, hangszeripar, műszerek, tudományos eszközök és tanszerek gyártása) 60, közhasználatú villamosáramfejlesztő telepek 15, kő-, föld-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar 183, fa-, csontipar 119, bőr-, sörte-, szőr-, toll-, viaszosvászon- és ruggyantaipar 55, fonó- és szövőipar 90, ruházati ipar 65, papirosipar 26 élelmezési és élvezeti cikkek gyártása 268, vegyészeti ipar 92, sokszorosító és műipar 47. A 91 bányamű közül 11-nek tulajdonosa, illetve ügyvezető igazgatója és egynek bérlője zsidóvallású.

A *nagybirtokosok* (1000 holdon felül) száma — az 1920-iki népszámlálás szerint — 647, ebből 117 (19.6%), a középbirtokosok száma 6641, ebből 738 (11.1%), a 2400 bérlő közül 891 (34.2%), a 17,674 kisbirtokos és kisbérlő közül 4665 (26.4%) zsidóvallású.

Az *iskolázás*. Az 1924—25. évről szóló kimutató szerint: kisdédvőba járt 93,684 tanuló közül 3839, a mindennapi elemi iskolába járó 770,234 közül 28,044, a 175,162 ismétlőiskolába járó közül 1829, a nem szakoktatási gazdasági népiskolába járó 76,985 közül 815, a szakoktatás gazdasági népiskolába járó 14,202 közül 144, az iparosiskolába járó 67,034 közül 5296, a kereskedő inasiskolába járó 3930 közül 1200, a polgári iskolába járó 90,776 közül 14,000, a kisdédvőnőképzőbe járó 145 közül 3, a tanítóképzőbe járó 1976 közül 61, a tanítónőképzőbe járó 2381 közül 43 zsidó vallású. A *középiszkolákat* vizsgálva a következő eredményt kapjuk: a gimnáziumok összes tanulóinak száma 13,136, ebből zsidóvallású 1786, reál-gimnáziumba jár 27,980, ebből zsidóvallású 4476 (új iskolatípus 1924—25 óta), a reáliskolába jár 9316, ebből zsidóvallású 2392, leányközépiszkolába jár 10,410, ebből zsidóvallású 3057, felsőkereskedelmibe járó 10,063 közül 3016, a tudományegyetemre járó 9900 közül 1773, a Műegyetemre járó 4048 közül 348, a hittudományi főiskolába járó 536 közül 11, a jogakadémiára járó 859 közül 81, az egyéb főiskolába járó 2074 közül 72, a gazdasági szakiskolába járók 942 közül 20, az ipari és bányászati szakiskolába járó 5958 közül 672, az egyéb szakiskolába járó közül 364 zsidóvallású. *Érettségi vizsgát tett* összesen 6233 tanuló közül 1593 és pedig 204 gimnáziumi, 454 reál-gimnáziumi, 190 reáliskolai, 187 leány középiskolai és 558 felsőkereskedelmi iskolai tanuló zsidóvallású.

A *főiskolák zsidó vallású hallgatóinak* részletes kimutatása: A Pázmány Péter tudományegyetemre járó 5569 (II. félév) hallgató közül zsidóvallású 428 és pedig a 2288 joghallgató közül 228, az 1994 orvostanhallgatóból 104, a 940 bölcsészéből 86, a 248 gyógyszerészhallgatóból 10. A közgazdasági egyetem 1356 hallgatójából 148. A Tisza István tud. egy. (Debrecen) 836 hallgatójából 104 és pedig a 305 joghallgatóból 52, a 355 orvosnövendékből 40, a 87 bölcsészből 12. Az Erzsébet tudományegyetem (Pécs) 1106 hallgatója közül 362 és pedig a 319 joghallgatóból 53, a 680 orvostanhallgatóból 299, az 50 bölcsészből 10. A Ferenc József tudományegyetemen (Szeged), az 1033 hallgató közül 133 és pedig a 483

joghallgatóból 63, a 353 orvostanhallgatóból 38, az 56 nyelv- és történettudományi hallgatóból 5, a 65 mennyiség- és természettudományi hallgatóból 16, a 76 gyógyszerészhallgatóból 11 zsidóvallású. A József műegyetem hallgatószáma felekezeti szempontból a következőképpen oszlik meg: a 198 vegézmérnök közül 13, a 295 építész közül 24, a 367 mérnök közül 40, az 1287 gépészmérnökből 113, az 56 közgazdasági osztályú hallgatóból 4 zsidóvallású.

Az *egyéb főiskolákat részletezve* láthatjuk, hogy az állatorvosi főiskola 285 hallgatójából 9, a bánya- és erdőmérnöki főiskola 213 hallgatójából *egy sem*, a m. kir. gazdasági akadémia 976 hallgatójából 13, a képzőművészeti főiskola 340 hallgatójából 46, a polgári iskolai tanárképző 260 hallgatójából 4 zsidóvallású. *Tudománysszakok szerint* a jog- és államtudományi kar és jogakadémiák 4254 hallgatójából 477, az orvostudományi kar 3382 hallgatójából 481, a bölcsészeti kar 1198 hallgatójából 129, a gyógyszerészeti kar 324 hallgatójából 21, a közgazdaságot hallgató 1356 növendék közül 148 zsidóvallású.

Tanári oklevelet nyert a középiskolai tanárképzőben 330 és pedig 205 a nyelvtudomány és történelem, 125 a mennyiségtan és természettudományok köréből, ezek közül 13, 6 nyelvtudományi és 7 mennyiség-tervezettudományi oklevelet nyert tanár, zsidóvallású. A gyógyszerészgakornoki vizsgát tett 151 hallgató közül zsidóvallású 18.

A *külföldi főiskolákon tanuló magyar honosságú egyetemi hallgatókról* a Magyar Statisztikai Évkönyvben 1925-ről a következő adatokat kapjuk: összesen külföldön tanul 1223 és pedig Ausztriában 361 (Bécs 328), Németországban 337 (Berlin 78), Franciaországban 127, Svájcban 72, egyéb országokban 326 (182 olasz, 122 cseh-szlovák egyetemen) tanuló tanul. *Vallási statisztika itt nincs, de föltehető, hogy kevés kivétellel mind zsidóvallású.*

A *jelentősebb művészeti iskolákat vizsgálva* azt látjuk, hogy az országos színművészeti akadémia 36 növendékéből 10, a többi színiiskola 137 növendékéből 51, a zeneművészeti főiskola 545 hallgatójából 199, a Nemzeti Zenede 404 hallgatójából 103 zsidóvallású. A közlekedéstügyi tanfolyamok (vasúti-, posta- és távirtda hajóosztályok) 28 hallgatója között *egy zsidóvallású hallgató sincs. Nincs zsidóvallású* a gyógy-pedagógiai tanárképző, a tornatanítóképző, az országos rendőrtiszt és országos detektív-képző tanfolyam hallgatói között, míg az állami bábaképzőn 1 zsidóvallású hallgatót találunk. Nem találunk zsidóvallású hallgatót a *községi közigazgatási tanfolyam 173 és a katonai főiskola 534 hallgatója között sem.*

Emberbaráti intézetekben ápolgatott összesen 7998, akik közül 516 zsidóvallású. Utóbbiak az egyes intézmények között következőképpen oszlanak meg: árvaházak összesen 3163, ebből zsidóvallású 141 (123 felekezeti intézetben van); Vakok intézetében van összesen 346, ebből zsidóvallású 25 (15 magánintézetben); siketnéma intézetben ápolgatott összesen 861, ebből zsidóvallású 78 (55 felekezeti intézetben); gyógy-

pedagógiai intézetben összesen 1110, ebből zsidóvallású 167, a Gyermekvédő Liga intézeteiben 401, akikből 9, a szeretetházakban 1068, akikből 55 és az állami nevelőotthonokban (javító intézet) 1059, akik közül 41 zsidóvallású.

Irni-olvasni tudók. 7.980,143 egyén közül 6.098,557 (76·4%) tud írni és olvasni, addig 473,310 zsidóvallású között 421,807 (89·1%), ha csak a hat éven felülieket vesszük tekintetbe, akkor láthatjuk, míg az egész lakosságra 7,189,272 (84·8%) esik, addig a zsidóságra 421,807 (95·6%). A zsidóságnak ettől a kulturális felsőbb-ségétől fél Kovács Alajos jelzett művében, azt azonban nem kívánhatja józan ésszel senki, hogy az *arányosabb statisztika kedvéért* a zsidóság analfabéta maradjon.

Bűnözés. A büntettek és vétségek miatt elítéltek között 1882 (3·9%) zsidóvallású szerepel és pedig a személy ellen elkövetett bűncselekmények miatt 425 (3·1%), vagyon ellen elkövetett cselekmények miatt 1240 (4·1%) zsidóvallású bűnözőt ítéltek el jogerősen. A zsidóság arányszáma a bűncselekmények miatt elítéltek között tehát jóval kisebb a népesség arányszámánál.

Hitközségek statisztikája. 1925. év folyamán működött a mai Magyarország területén 254 anyahitközség és 513 fiókhitközség, amelyek foglalkoztattak 187 rabbit és 344 rabbihelyettest és vallásitanítót. E szám a következőképp oszlik meg *orthodox hitközség* 130, 322 fiókhitközséggel, 103 rabbiával és 211 rabbihelyettestel; *kongresszusi hitközség* 94, amelynek van 169 fiókja, 72 rabbiája és 104 rabbihelyetteste; *statusquo hitközség* 30, amelynek van 22 fiókja 12 rabbiával és 29 rabbihelyettestel.

T. z.

Magyarosítás. Államhatalmi törekvés arra, hogy a különféle nemzetiségeket beolvassza a magyar nemzeti népegységbe. A zsidóság számára 1840 után, amikor a polgárosulás lehetőségeit megnyitotta az 1840-i törvényhozás (l. *Jogkiterjesztés*), kezdődött a M.-i folyamat. Az elnémetesített országban főleg a különböző betelepítések folytán a germán szellem uralkodott és a nemzetiségi vidékeken is nagy államérdek fűződött hozzá, hogy a M. megkezdődjék. A zsidóságot csak a középkorból visszamaradt jogfosztottsági keretből kellett kiszabadítani, hogy a maga erejéből megkezdhesse önmagának M.-át és ezzel megcáfolja a magyartalansága ellen elhangzott vádakat. 1840 ápr. 19. már elhangzott a legelső magyar nyelven elmondott ima a királyért és hazáért. Bauer Márkfi Henrik hitközségi jegyző vezette be ezt az újítást a szegedi templomban és Pesten Schwab Lóbb főrabbi tartott agitációs beszédet a zsidók magyarosodása mellett. A beszéd hatása nyomán mozgalom indult meg a honi izraeliták közt magyar nyelvet terjesztő pesti egyesület megalapítására (l. *Magyarító egyesület*). A pesti hitközség maga is mindent megtett a zsidók M.-ára, iskolájában olyan eredménnyel taníttatta a magyarnyelvet, hogy akkor, amikor a többi pesti iskolákban még igen háttérbe szorult a magyar nyelv, a zsidóiskoláról Damjanovics helyettes polgármester azta jelentést tehette, hogy a tanulók nem csak szorgalomról és szép haladásról, hanem a magyar nyelvben szerzett ismereteikről

is adtak bizonyítékot. Bloch-Ballagi Mór (l. o.), aki akkor már levelező tagja volt a Tudományos Akadémiának és közismert volt bibliafordítása révén, 1841 febr. 6. felhívást tett közzé a Pesti Hirlapban és febr. 4. az Atheneumban egy magyar zsidó tanítóképző intézet felállítására. A felhívást, melyet Kossuth Lajos szerkesztői ajánlása kísért, ha teljes anyagi siker nem is követte, de annyi eredménye volt, hogy az adományozósaikkal a zsidók M.-ának akciójába vonta Bugát Pált, Fogarasi Jánost, Jankovich Miklóst, Kacs-kovits Lajost, Kanyó Mihályt, Kerékjártó Alajost, Schedel (Toldy) Ferencet, gróf Teleki Józsefet, Török Pált, Császár Ferencet, báró Eötvös Ignácot és gróf Széchenyi Istvánt. Mialatt a különféle nemzetiségek az erőszakos M. ellen a legnagyobb ellenállást fejtették ki, a zsidóságnak buzgó készsége a M. iránt kedvező hatást váltott ki. A honi izraeliták közt magyar nyelvet terjesztő pesti egyesület a pesti egyetem zsidó orvostanhallgatóinak lelkes szervezkedése folytán 1844 máj. 8. már megtarthatta első közgyűlését (l. *Magyarító Egyesület*). Az 1848. kiadott *Első Magyar Zsidó Naptár és Évkönyvben* Diósy Márton titkár beszámolója már eredményekről tesz említést. A magyar szó ismeretének terjesztésére alakult egyesület már olvasótermet, könyvtárt, ingyenes magyar iskolát és óvodát tart fenn. A magyarító törekvéseket annyira igyekeztek kiszélesíteni, hogy még az egyházi életben is a magyar nyelvet akarták érvényre juttatni. A M.-sal egyenlő arányokban fejlődött ki a zsidók polgárisodása az egész országban. A teljes emancipáció kérdése is mind jobban előtérbe került (l. *Emancipáció*) és mivel a zsidók magyartalansága egyre kevésbé lehetett az emancipáció akadályá és mert az a vád is alaptalanná lett, hogy a zsidók nem egyforma igyekezettel vesznek részt a gazdasági élet minden ágában, a vallásreform szükségességének jelszavát vetették fel, hogy a társadalmi egybeolvadás megtörténhessék. A zsidók magyarosodása azonban már annyira kétségtelenné vált, hogy Kossuth Lajos 1847 dec. 18. az országgyűlésen tartott beszédében elmondhatta: Bár hazám idegen ajkú népei oly hajlamot tanúsítanak nemzetiségünk előmozdítása tekintetében, mint a zsidók.

E korszak jelentősebb zsidótárquú irodalma: Névtelen röpirat: *Egy Izraelita Érzelményei az 1840-iki dicsőséges Országgyűlés Végeztével* (Pesten 1840); Schwab Arszlán irata: *A zsidókról; Felvilágosító értekezés* (Előszóval és jegyzetekkel bővítette Bloch (Ballagi) Mór Budán 1840); *Gasparich Kilit esztergomi kanonok elleni polémia*; Bloch (Ballagi) Mór: *A zsidókról* (Vajda Péter előszavával, Pesten 1840); Chorin Aron: *Worte der Wahrheit und des Friedens* (Ofen 1848); Chorin Aron: *Sollen die Juden Bürger werden?* (Pest 1848); Benedek Ignác: *Ne higgy a zsidófalónak.* Lélek és történelmi szempontból (Pest 1848); Friedmann Ábrahám (simándi rabbi): *Az izraelita nemzetnek védelmezése* (Arad 1844); Hartmann Lipót: *Magyar zsidó, vagy zsidó magyar?* (Pécs 1848); Herczfeld Sándor: *Mi nem megyünk Amerikába, hanem itt fogunk maradni!* (Pest 1848); Horn Ede

(Einhorn Ignác): *Zur Judenfrage in Ungarn* (Ofen 1848); Hübsch Adolf: *Der Jude taugt nichts* (Pest 1848); Kraus J.: *Auf was gründet sich der Judenhass* (Pest 1848); Österreicher Éliás: *Der Jude in Ungarn, wie er war, wie er ist und wie er sein wird* (Pest 1842); Raschkow Lázár: *Die religiöse und politische Freiheit der Israeliten Ungarns* (Győr 1848); Rosenthal Móric: *A zsidó és a korszellem Európában* (Pest 1841); Roth Herman: *A zsidók polgárosítása ok és célszerű.* Vázlat a zsidók közép- és jelenkori helyzete, jelleme-viszonyairól (Pest 1848); Schwartz Dávid: *Szabadság, Egyenlőség* (Eperjes 1848). (V. ö. *Venetianer*: «A magyar zsidóság története.») U. L.

Magyar Rabbik. Havi folyóirat. Szerkesztette Stein Mayer Miksa főrabbi (I. o.) Nagyszombaton. A folyóirat, amely nagyszámú, igen értékes lexikográfiai adatokat tartalmaz a szerkesztő tollából, 1905—8-ig jelent meg.

Magyar Tudományos Akadémia, I. Akadémia tagjai.

Magyar-zsidó. A Magyarországon született, magyar anyanyelvű és a törvényesen elismert izraelita hitfelekezethez tartozó magyar állampolgár. A M. származása visszavezethető a honfoglaló magyarokkal együtt bejött kozárokig, vagy kabarokig (I. *Kabarok*). Mivel a kozárok a kereszténység terjedésekor megkeresztelkedtek és utódaikat már a keresztény magyarok közé számítják (I. *Kozárok*), valószínűbb, hogy a zsidó őslakóktól (I. *Zsidó őslakók*) származnak a M.-k. A későbbi idők során bevándorolt nyugati zsidók (I. *Zsidó bevándorlás*) leszármazottait is M.-knak tekintik. U. L. *Zsidó.*

Magyar Zsidó. 1. A magyarországi orthodox zsidóság első orgánuma. A Hitőregylet indította meg 1867. Két évig Farkas Albert, azután 1870 végén bekövetkezett megszűnéséig Krausz Zsigmond szerkesztette. A lap, fele német szöveggel előbb havonta háromszor, azután hetenként jelent meg. — 2. M. Orthodox zsidó felekezeti és társadami folyóirat. 1908-ban indult meg Budapesten Gabel Jakab és Hartstein Lajos szerkesztésében. Néhány évi működés után a folyóirat megszűnt.

Magyar zsidó cigányok. Magyarországon régen ismerik ezt az érdekes zsidótípust. Azelőtt magányosan járták az országot a magyar zsidó népzeneészek és akkoriban *klezmerek*-nek, *fiedler*-nek (hegedűs) hívták őket. A XVIII. sz.-ban már sok jól szervezett, országosan ismert zenekarban működtek. Jósokáig érdekes szerepet játszottak a zenekultúrában, de ma már csak elvétve találunk egyet-egyét. A magyar zsidó cigány népzeneész kihalóban van. Valamennyi magyar zsidó népzeneész között *Rózsavölgyi* Márk (I. o.) a legismertebb. Bartalus István elismeri kiválóságát és annak a magyar muzikusnak tartja, aki a XV. sz.-ból származó «Palotás táncot» modernizálta és kiegészítette. Halálát Petőfi Sándor is megsiratta:

«Vén muzikus, mit vétettem én neked,
Hogy mindig csak szomorítasz engemet?
Keseregtem, mikor szólt a hegedűd,
Hejh, nem szól már, s ez nekem még keserűbb,
Ez nekem még keserűbb!»

Csokonai Mihály is ismerte és becsülte a zsidó muzikus cigányokat. A «Dorottya» I. könyvében írja:

«Im a taponári zsidók békerülnek
És muzsikájukkal a helyükre ülnek.»

Ugyanott a II. könyvben olvassuk:

«Megpendül egyszerre Izsák száraz fája
Zengő szerszámokkal kíséri bandája.»

Alább pedig ezt a két sort:

«Rá rándítja Izsák pengő muzsikáját,
S a Palatinusnak elkezdti nótáját.»

A magyar népzene történetében előkelő helyet foglal el a Finály-féle zenekar. Az óbudai zsidó temetőben nyugszik *Finály* Ansel, egykori nagytehetségű karnagya a palatinus udvari zenekarának. Erdemei jutalmául házat kaptak a zenészei, az ú. n. «Freihaus»-t, a Föld- és Szőlőkert-utca sarkán. Híres zsidó cigányokat a legújabb időkben is ismerünk. A legtehetségesebbek közül való *Fehér* Poldi, a szegedi Kukac-banda korrepetitora. 1878-ban a párisi világkiállításon a párisi zeneművészeti körök zsürije egyhangúlag *Fehér* Poldi bandájának ítélte oda a kiállítás nagy aranyérmét a «Repülj fecském» és a «Rákóczi-induló» virtuóz interpretálásáért, amelyhez még egy tiszta aranyból vert, háromezer forintot érő koszorút is kapott. De a bandája összeveszett a koszorún, mert levelekre szedve akarták egymás között szétosztani. *Fehér* Poldi úgy háritotta el a perpatvart, hogy a koszorút szülővárosának, Szegednek ajándékozta, amely azt mai napig is kegyeletesen őrzi a Somogyi-könyvtárból fejlesztett múzeumban. A zsidó cigány érdekes figurája kiveszett már a magyar életből, de kóbor népzeneészek még ma is vannak a magyar zsidóságban, különösen a chászidikus rétegekben, ahol *badchan*-oknak, *greinerek*-nek vagy *marsalik*-oknak (I. o.) hívják őket. De ezek inkább poéták, mint muzikusok, bárha énekeik muzsikáját ők maguk komponálják és hegedűjátékkal kísérik előadásukat. Sch. L.

Magyar Zsidó Ifjak Egyesülete. 1901. alakult, nagyrészt egyetemi hallgatókból. Célja: önképzés révén a zsidó öntudat ébresztése és az önérzet emelése. Zsidó tárgyú előadásokat és tanfolyamokat rendezett és nemsokára (1903) megalapította a zsidó diákmenzát. Az egylet egy év-tizeden át eredményesen működött. Előadásaival és ünnepélyeivel a zsidó ifjúság és a zsidó társadalom értékes elemeit tömörítette egy táborba. Chanukka ünnepén tartott serleg-bankettjei eseményszámba mentek a főváros zsidó társadalmában. Előadói közül *Schächter* Miksa, *Bacher* Vilmos, *Alexander* Bernát, *Marczali* Henrik beszédei súlyos horderejű megnyilatkozások voltak. A háború szétszórta az ifjakat, az egyesület elnémult. 1920 körül megkísérelték a föltámasztását, míg végül alapszabályai az Ezra egyetemi egyletnek szolgáltak keretül.

Magyar zsidók a Balkánon. Budának törökökre jutása után (1526. szept. 11.) szóródtak szét a M.-k a Balkánon. Legelőször a német zsidók által alapított szóflai hitközségben tűntek fel. Hat-

vannál több magyar-zsidó család telepedett meg itt és nagy feltűnést keltettek a szófiaiaktól eltérő vallásgyakorlataikkal. Az új bevándorlók azonban mindössze csak három-négy esztendeig éltek Szófiában, mert elköltöztek az Aegei-tenger mellett a Rhodope-hegység alján fekvő Kavalába. A budaiak nagy tiszteletben álló rabbija, Kohén Naftali ben Izsák még 1532 tavaszán is Szófiában élt, de későbbi sorsáról semmit sem tudunk. A wormszi emlékkönyv a vértanuhalált halt tudósok közt említi a nevét. Amint nem teljesen ismertek azok az okok, amiért a budaiak a Balkánra vándoroltak (l. *Buda*), úgy homályban maradt az az ok is, ami a budaiakat Szófia elhagyására kényszerítette. A zsidók Budáról való kivándorlását Szulejman telepítési politikájával hozták kapcsolatba és nem büntető internálásnak minősítik a zsidó és török kútfők. A szófiai kivándorlás már sokkal valószínűbben kényszer hatása alatt történt, mert nem valószínű, hogy a maguk jószántából cserélték volna fel egészséges lakhelyüket a rossz vizű és tűrhetetlen klímájú Kavalával, ahol a szultán száműzöttei éltek. E telepes magyar zsidók Mátiszjó ben Nátánát, Sidero-Kapsa híres rabbiját tekintették rabbijuknak. Valószínű, hogy 1562. a kavalai rabbitanács tagjai Mózes ben Nátán és Elkónó ben Jakab magyar származásúak voltak. A budai zsidóknak egy másik csoportja a bolgárországi Viddinbe, a «hét kút városába», Szalonikibe és Konstantinápolyba (l. *Törökországi magyar községek*), valamint Plevnába került. Ez utóbbi helyen a magyar zsidók a túlsúlyban lévő spanyol és német telepesekkel szemben is megtartották önállóságukat. Egy darabig azért békés összetartásban éltek, közös jótékony és temetkezési egyletük volt, a végén azért mégis csak összetűzésre került köztük a sor egy előljáróválasztás alkalmával. Valószínűleg a spanyolok és a németek vethették fel azt a tervet, hogy a három gyülekezet szertartási szabadságának megsértésére nélkül az adminisztratív ügyek vezetésére közös előljárókat válasszanak. Ezt ellenezték a budaiak, aminek aztán súlyos következményei lettek. A plevnai zsidók megfogadták, hogy a hozzájuk költözött magyarokért, bármi is érje őket, három éven át nem járnak közbe a vajdánál és a városi hatóságnál. Elhatározásukat csak az esetben változtatják meg, ha a budaiak ellen olyan mértékben nyilvánulna meg az ellenségeskedés, hogy az az ő hitközségüket is veszélyeztetné. A budaiakat vallási vonatkozásban is kiközösítették maguktól, örömlükben, gyászukban senki részt nem vehetett és a rabbiknak tilos volt budaiak részére ítéletet hozni. A bíráskodási tilalom csak az esetben szünhetett meg, ha e határozatot aláírók többsége a tilalmat felfüggeszti. A plevnaiak tudósaikat és tanítóikat is megeskették a határozat betartására. A budaiak védelmét magáévá tette Lévi József és főleg Plevnában öreg és tiszteletreméltó rabbija, Lévi Izsák ben Jakab. Noha a kiközösítési határozatot ő maga is aláírta, azt mégis semmisnek nyilvánította, mivel az csak úgy kötelezhette volna őt, ha azt Lévi József, az ő rabbitársa is aláírja. A budaiak védelmezőit súlyos támadások érték, különösen Gerzson ben Juda plevnai tudós részéről. Végül is Lévi Izsák a

plevnai határozatot a Balkán legelismertebb tudósainak ítélőszéke elé vitte és Almosino Mózes, Kálai Sámuel, Adárbi Izsák, Medina Sámuel szót emeltek a magyar-zsidók érdekében. Érvénytelennek nyilvánították a kiközösítési ítéletet, mert nem ismétlődhetik meg Izrael történetének az az eseménye, amikor Benjámín törzsét kiátkozták. A budai zsidókat a plevnaiak megkövetésére és javulásra szólították fel. Így állott aztán helyre Plevnában a gyülekezetek békéje. (V. ö. *Büchler Sándor*, «A zsidók története Budapesten».) U. l.

Magyar-zsidó kolónia, l. Kfar Gideon.

Magyar-zsidó kolonizátorok. A palesztinai Petah Tikva héber kolóniát 1875. két Gyórból elszármazott magyar-zsidó alapította, akik gyalog vándoroltak ki a Szentföldre. A két telepes a Raab nevet viselte és leszármazottjuk még ma is ott él a petah tikvai narancsültetvényeken.

Magyar Zsidó Múzeum. Alapította a Magyar Izraelita Irodalmi Társulat az 1909. dec. 1. tartott ülésén, Mezey Ferenc dr. (l. o.) az Orsz. Izr. Iroda alelnökének indítványára hozott határozata folytán. A múzeum rendezésére bizottságot választottak, melynek tagjai lettek: Fabó Bertalan dr., Kolbach Bertalan dr. (l. o.), Mandl Bernát (l. o.) és Weisz Miksa dr. (l. o.). Megnyitották 1916. jan. 23. az V. ker. Hold-u. 23. sz. házban. Gyűjteményének csoportjai: A) *Vallásrégiségek*: 1. Templomok, frigyszekrények, almemorok modelljei és képei. 2. Templomi berendezési és szertartási szerek. 3. Szertartási tárgyak a család vallásos életéből. 4. Szimbolumok és amulettek. B) *Magánrégiségek*: 1. Pecsétek, gyűrűk és gemmák. 2. Pénz- és emlékérmek. 3. Művészeti és grafikai tárgyak. 4. Ruházati tárgyak. 5. Családi reliquiák. Első öre: Fabó Bertalan dr. (l. o.). Második öre: Kürschner Frigyes dr. M. B.

Magyar Zsidók Pro Palesztina Szövetsége. 1926. dec.-ében alakult meg azzal a céllal, hogy a magyar zsidóság legszélesebb rétegeit bevonja Palesztina újjáépítésének munkájába. További céljai a szövetségnek: Magyarország és Palesztina között gazdasági és kulturális kapcsolatok létesítése, a jeruzsálemi héber egyetem tudományos munkájának támogatása s általában a Szentföld iránti kegyeletes és tudományos érdeklődésnek ébrentartása. A következő szakosztályai vannak: a palesztinai felépítési szakosztály, a Keren Hajeszod (l. o.), a kolonizációs szakosztály, a Keren Kajemesz (l. o.), a kultúrügyi, egyetemi, könyvtár, szociális, végül gazdasági és kereskedelmi szakosztály. A szövetség elnökei Székely Ferenc udvari tanácsos, Kohner Adolf báró és Baracs Károly udvari tanácsos. Főtitkára: Gábor Ignác iskolaigazgató. Szakosztályi elnökei: Pfeiffer Ignác ny. műegyetemi tanár (kolonizációs), Friedmann Ignác kormányfő-tanácsos (felépítési), Patai József író (kultúr-ügyi), Donáth Gyula egyetemi tanár (egyetemi), Heller Bernátszeminariumi tanár (könyvtár), özv. Bacher Vilmosné (szociális) és Makai Ernő vezérigazgató (gazdasági és kereskedelmi). A M.-nek több mint ezer tagja van. V. A.

Magyar Zsidó Népiszkola. Tanügyi havi folyóirat. Szerkesztette Erdélyi Lipót. Megjelent Nyitrán 1891—3-ig.

Magyar Zsidó Nő. Társadalmi és szépirodalmi hetilap. Szerkesztette Ötvösné Weisz Sarolta. A lap Budapesten jelent meg 1900–1-ig.

Magyar zsidó sajtó. Keletkezési ideje a múlt század negyvenes éveire esik. Előzőleg nem volt a magyar zsidóságnak sajtója, ami több okra vezethető vissza. Mindenekelőtt is a még nem emancipált zsidók kultúrzsűksége még nem volt nagy, a meglevőt pedig kielégítették a külföldi, főleg német felekezeti lapok. Azután hiány volt kezdeményező, de különösen lapvezetésre alkalmas emberekben. Majd pedig a szabadságharc kitörése és az ötvenes évek kényuralma tették lehetetlenné a magyar zsidó időszak sajtó megteremtését. Azért próbálkozásokat már előbb is látunk. Így 1842. Klein Herman — az első zsidó, aki Magyarországon lapot szerkesztett — megindította a *Der Ungar* c. lapot, mely csakhamar megszűnt. A felekezeti sajtó terén a kezdeményezés és úttörés munkáját Löw Lipót (l. o.) végezte, aki Ben Chananja (l. o.) c. világhíressé vált lapját 1844. adta ki Lipsében, német nyelven. Ugyancsak ő tette az első kísérletet magyarnyelvű folyóirat alapítása iránt; Magyar Zsinagóga (l. o.) c. folyóirata Pápán jelent meg 1847., de csak egy számot ért el. Általában az első lapoknak egyforma a sorsa: vagy első számuk egyben az utolsó is, vagy pedig — anyagi okok és részvégtlenség miatt — nagyon rövid ideig élnek. 1848-ban megjelenik a sajtónak egy új formája, az évkönyv. Ez is rövid életű. A szó szoros értelmében vett M. első terméke a Magyar Izraelita (l. o.), melyet éppen hazafias iránya miatt, a Bach-korszakban be is tiltottak. 1865-ben jelenik meg az első szaklap: a *Jüdischer Schulbote*. Ezután tovább folynak a kísérletek. Budapesten, de vidéken is egymásután jelennek meg rövidebb-hosszabb életű heti és havilapok magyar és német nyelven, amelyek politikai, irodalmi, pedagógiai, társadalmi vagy kizárólag vallási kérdésekkel foglalkoznak. A magyar nyelv térfoglalása, irodalmi színvonal, állandóság és elterjedtség tekintetében fokozatos fejlődést mutatnak e lapok, amelyek között legrégibbek és legnívósabbak az *Egyenlőség* (l. o.), a *Múlt és Jövő* (l. o.) és a *Magyar Zsidó Szemle* (l. o.). A magyarosodással, a kulturális igények fejlődésével lépést tartva egyre nagyobb tömegeket kapcsolnak be olvasókörtükbe. Ma sok ezerről a M. olvasó tábora, melynek gondolkodását, zsidó vallási és társadalmi kérdésekben való állásfoglalását gyakran döntően befolyásolja. V. A.

Magyar Zsidó Szemle, az egyetlen magyarnyelvű zsidó tudományos folyóirat. Első évfolyama 1884. indult meg Bacher Vilmos és Bánóczy József szerkesztésében. 1891-ben Blau Lajos és Mezey Ferenc veszik át a szerkesztést. Tudományos tartalmához ettől kezdve egyházpolitikai cikkek is sorakoznak, míg Mezey Ferenc megvált a szerkesztéstől. 1896 óta Blau Lajos szerkeszti kizáróan tudományos tartalommal. A lap eleinte havonként (néha tizszer évenként), később negyedévenként jelenik meg. 1923-ban Hevesi Simon átvette a társszerkesztő munkakörét, miután a lap az Országos Rabbiegyesületnek is orgánumává lett. A háborús esztendőkből anyagi nehézségekkel küzdött a lap, de mind-

végig megjelent. A kezdetre emlékeztető terjedelmét 1927. kapta vissza, Blau Lajos, Hevesi Simon és Friedman Dénes szerkesztése alatt. Most két-havonként jelenik meg, s egyesíti magában a Rabbiegyesületi és Hitoktatási Közönyt is. Van homiletikai melléklete is 1928 óta *Jabneh* címmel, melyet a M. szerkesztői adnak ki. Kiemelkedő rovatai: *Társadalom*, a zsidó eseményeket sub specie aeternitatis tárgyalja; *Tudomány*, hol önálló, abszolút értékű zsidótárgyú tudományos cikkek látnak napvilágot; *Irodalom*, hol a szakműveket ismerteti kimerítő részletességgel a szerkesztőség; *Kütfők*, hol a magyar zsidó történetre vonatkozó okmányok edítói találhatóak. A magyar rabbi- és tanári kar sok számottevő tagja a munkatársai közé tartozik. F. D.

Magyar-zsidó zsoltafordítások. A magyarnyelvű zsidó zsoltafordításoknak alig van történetük. Az első prózai fordítást Rosenthal Móric adta ki héber szöveg kíséretében (*Dávid király énekei* 1841.). Néhány magyar zsoltafordítás meg található a Rosenthal—Bloch imakönyvben. Mannheim József zsoltafordítása 1868. jelent meg. A héber költészet esztétikai méltatásának kíséretében adta ki a Zsoltafordítás prózai fordítását Stern Mór (1888). Egy-egy Zsoltafordítását átültetését költői prózában, ütemes sorokban vagy parafrázisszerű átdolgozásban többen kísérelték meg a 80-as évektől kezdve (Löw Immanuel, Perls Ármin, Makai Emil, Hevesi Simon, Stern Ábrahám, Vajda Béla, Kiss Arnold, Szegő Arnold). Költői fordításokat adott Patai József. Egyéni hangulatát szötte bele zsoltafordításába Geró Attila (1894). Tartalomban, formában egyaránt törekszik megközelíteni a Zsoltafordítás szellemét verses fordításában Neményi Endre. Az Imit kiadásában megjelent Szentírás-fordítás hű és érthetőségre törekvő zsoltafordítását Perls Ármin végezte (1907). Költői színezetű, szép prózai fordítás Frenkel Bernát zsoltafordítása (*Szentírás a család és iskola részére*, 1926). Zs. J.

Magyar Zsinagóga, 1. Az első magyarnyelvű zsidó folyóirat. Löw Lipót főrabbi adta ki 1847. Pápán «a felvilágosodott vallásosság, tiszta erkölcs és buzgó hazafiságnak az izraeliták közti elterjesztésére». A folyóiratból csak egy szám jelent meg. Érdekes, hogy Löw ebben a folyóiratban intézett felhívást az illetékesekhez a Szentírás magyar fordítása iránt, ennek azonban csak 60 év múlva lett teljes fogantatja, mikor az IMIT. (l. o.) bibliafordításának utolsó kötete is megjelent.

2. *M. Homiletikai és lelkészi szakközöly.* Szerkesztette Lebovits József mágócsi főrabbi. A lap 1899. indult meg és több mint két évtizedes fennállás után szűnt meg.

Mahalle i jehudián. Török elnevezése volt Budán a zsidó negyednek 1541 után, a török uralom idején. L. Buda.

Mahler, 1. *Ede,* egyetemi tanár, assziriológus-egyiptológus, szül. Czifferben (Pozsony vm.) 1857 szept. 28. Atyja *M. Salamon* a pozsonyi haladó hitközség rabbija volt. Gimnáziumi tanulmányait Pozsonyban, az egyetem filozófiai fakultását Bécsben és Pesten végezte el, az előbbi helyen doktorátust, az utóbbin matematika-fizika tanári

oklevelet nyert, majd Oppolzernek, a bécsi obszervatórium igazgatójának asszisztense lett, egyidejűleg azonban orientalistává képezte ki magát. Budapestre 1896. jött s előbb a háromszögméreti számítóhivatal tisztviselője, majd Wlassics közoktatásügyi miniszter ajánlatára mint a Magyar Nemzeti Múzeum régiségtár őre működött. U. e. évben egyetemi magántanár lett az assziriológiából és egyiptológiából s ettől kezdve az észak-szémi és ó-egyiptomi és kopt nyelvek mellett ókori keleti archeológiát és kultúrtörténetet adott elő. 1914-ben nyilvános rendes egyetemi tanár lett, miután már 1909. a M. Tud. Akadémia és számos külföldi tudományos társaság is tagjává választotta meg. 1923-ban nyugalomba vonult. M. mint gyakorlati archeologus is jelentékeny szerepet töltött be; a Dunapentele melletti római várost éveken át az ő vezetése mellett ásták ki s annak anyagát ő dolgozta fel. Hatalmas tudományos munkássága a matematikai csillagászat és az ókori keleti népek történetét öleli fel a nagy részben általa új alapokra helyezett tudományos ókori kronológia segítségével. Művei német, angol, francia és héber nyelvű folyóiratokban jelennek meg, de több kiváló tanulmánya a Budapesti Szemlében, a Történelmi Szemlében és több könyve a M. Tud. Akadémia kiadásában is megjelent, így: *II. Ramses, az Exodus fáraója* (1896. németül: *Der Pharao des Exodus*, 1896); *Babylonia és a Biblia* (1903); *Babylonia és Assyria* (1906); *Az assuani és elefantinei arameus papyrusokmányok történeti jelentősége* (1911); *Ókori kronológiai kutatások* (1915); *Naptárunk újjáalakítása és a husvétkérdés* (1917); valamennyi megjelent németül is. Egyéb nagy művei: *Die Irrationalitäten d. Rabbinen* (1889); *Zur talmudischen Mathematik* (1886); *Fortsetzung der Wüstenfeldschen Vergleichungstabellen* (1887); *Chronologie der Hebräer* (1887); *Chronologische Vergleichungstabellen nebst einer Anleitung zu den Grundzügen der Chronologie* (1889); *Maimonides' Kiddus Ha-Chódes* (1889); *Biblische Chronologie I—II*. Főmunkája: *Handbuch der jüdischen Chronologie*. M. munkatársa volt az IMIT Évkönyvnek, a Magyar Zsidó Szemlének, továbbá ő írta a Beöthy-féle művészettörténetbe és az Egyetemes Irodalomtörténetbe az ókori keleti népekre vonatkozó részt.

S. R.

2. *M. Gusztáv*, zeneszerző, szül. Kalistban (Csehország) 1860. júl. 7., megh. Bécsben 1911 máj. 8. Gyermekkorát Iglón élte 1875-ben került a bécsi konzervatóriumba. 1888-ban Budapestre hívták a m. kir. Operaház igazgatói állásába. Itt fejezte be (1889) I. szimfóniáját és komponálta *Des Knaben Wunderhorn* c. dalciklusát. *Lied von der Erde* c. nagy művének ez volt az eredeti címe: *Lied von der ungarischen Erde*. A magyar szót azért törölte, mert távoznia kellett Magyarországról, még pedig — önhibáján kívül. M. a zeneművészet egyik legkiválóbb művelője volt és tevékenysége nyomot hagyott a magyar zenei kultúrában is.

K. K.

3. *M. Gyula*, orvos, *M. Ede* (l. o.) öccse, szül. Czifferben 1866., orvosi tanulmányait Wienben végezte s ott kórházi s poliklinikai orvos, majd

tanársegéd volt. Cikkei a Wiener Allgem. Medicin. Zeitung, Internationale Klinische Rundschau és az Aerztlicher Centralanzeiger (Wien) hasábjain jelentek meg. Ez utóbbit szerkesztette is. Önálló művei; *Repertorium der Physiologie* (Wien 1897); *Repertorium der Hygiene* (Leipzig 1898); *Therapeutisches Lexikon* (Wien 1899).

T. Zs.

4. *M. Miksa*, tanár, bölcsészdoktor, *M. Ede* (l. o.) bátyja, szül. Szimón (Komárom vm.) 1846. Tanulmányai végeztével a vágújhelyi izraelita alr. iskola tanára, majd igazgatója lett s ottani működésével nagy érdemeket szerzett. Cikkei a szak-sajtóban, továbbá az Egyenlőség, Egyetértés, Tanáregyesületi Közlöny hasábjain jelentek meg.

Mahram há-Kóhen, rabbi és hittudós. Budán élt, mint a legfőbb teológiai tekintély a XVI. század közepe táján. Valószínűleg ő volt a Bész-din elnöke is.

Mahram Sik, l. *Sik Mózes*.

Maiks Mór, ügyvéd, szül. Szigetváron 1840. Tevékenyen részt vett az ügyvédi mozgalomban s kezdeményezte Kossuth Lajosnak budapesti és ügyvédi kamarai díszpolgárságát. Szerkesztette a Budapesti Ellenőr c. jogi és közigazgatási hetilapot. Önálló művei: *Polgári perrendtartási repertorium* (Budapest 1874) és *Igazságügyi Utmutató* (Budapest 1881).

Maimonides, l. *Rambam*.

Majim acharónim (h.). *Utolsó víz*. A kézleöblítésére használt víz az étkezést követő ima előtt.

Majim hamorerim (h.). *Keserű víz*. A hűtlenség gyanuja alatt álló nőt istenítéletnek vetették alá a bibliai időben. A próbatétel abból állt, hogy M.-mal itatták. Ha az ital nem ölte meg, akkor a házasságtörés vádját elhárult róla. A mai jiddis (zsargon) nyelvhasználat a rossz bor tréfás kicsúfolására alkalmazza a M. kifejezést.

F. M.

Májim risonim (h.). *Élővíz*. Kézmosáshoz használt víz az étkezés előtt.

Major, zsidó népképviselő volt Budán és mint az egész magyar zsidóság megbízottja Farkas nevű társával együtt 1453 febr. 6., vagy 7. megkapta V. Lászlótól IV. Béla kiváltságlevelének (l. *Béla IV. zsidótörvénye*) megerősítését tartalmazó okiratot Zsigmond király kedvező pótlásával együtt. M. neve a különböző okiratokban hol mint Major, hol pedig mint Mayer szerepel.

U. L.

Major, l. *Dezső*, filmrendező és író, *M. Henrik* öccse, szül. Bihardiószegen 1886 máj. 2. Mint újságíró kezdte pályáját. Pozsonyban előadták *Mérgőzések* c. színművét. Később a pozsonyi színház, majd a Sascha-filmgyár, végül Budapesten a Star-filmgyár rendezője lett. Újabban tanító- és propagandafilmet rendez, mint az állami pedagógiai filmgyár főrendezője.

2. *M. Ervin*, zeneesztétikus és zeneszerző, szül. Budapesten 1901. A Zeneművészeti Főiskolán tanult. A Zenei Szemle c. magyar folyóirat felelős szerkesztője. Különösen a régi magyar zenében végzett történelmi kutatásai érdekesek. Műve: *Verseghy, mint dal- és zeneszerző*.

K. K.

3. *M. Henrik*, festő és karikaturista, szül. Nagyszalontán 1889. Rövid ideig a képzőművészeti főiskolán Ferenczy Károly alatt tanult Budapesten. Korán feltűnt karikatúráival Huszár

Károly Deres c. élelapjában, majd a Fidibuszban. A Mücsarnokban állított ki először ceruzarajzokat. 1913-ban a Művészház kiállításán olajfestésű arcképekkel szerepelt és önarcképével díjat nyert. Egyike a legtökéletesebb arckép- és karikatúra-rajzolóknak, aki egy-két odavetett vonással rögzíti meg az ábrázolt karakterét. 1921-ben Hollandiába hívták a Telegraph rajzolójának, onnan Londonba ment és a Graphic, Daily Graphic lapoknak közéleti kiválóságokat rajzolt. 1923-ban Amerikába költözött, hol a New-York American, majd a Wallstreet Journal c. lapoknak rajzolt politikai nagyságokat és filmstarokat. 1928-ban Berlinben telepedett le. Hollandiában, Angliában és Amerikában, mint arcképfestőnek is nagy sikerei voltak, az utóbbi helyen pedig karikatúra-kisplasztikájával is fel-tűnést keltett. Grafikai munkái: M.—Kürthy: *Komédiások* (1912 Tevan); *M. panoptikum*, írók és hírlapírók karikatúrái (1913 Tevan); *Album* Amerika leggazdagabb embereinek 180 karikatúrájával (New-York). F. B.

4. *M. J. Gyula*, zeneszerző, szül. Kassán, 1859 dec. 13., megh. Budapesten 1925 jan. 30. Volkman Róbert tanítványa volt a Zeneakadémián. 1894-ben megalapította a Magyar Női Karének-egyesületet, 1896. pedig zeneiskolát nyitott. Sokáig az Izr. Tanítóképző Intézet tanára volt. Három operát szerzett, egy nagy szimfonikus költeményt, hat szimfóniát, szerenádokat, kamarazenét, zongoraműveket, dalokat és többszólamú vokális műveket. Érdekes és invenciózus komponista volt. Főbb művei: *A kontrapont tan-könyve*; *Hegedűszonáták*, Op. 29; *D-dúr hegedűszonáta* Op. 30; *G-moll Op. 53*; *D-moll vonós-négyes Op. 22*; *Magyar zongoraszonáta*, *Lis-beth*; *Erysika*; *Széchy Mária*; *Mila*. K. K.

5. *M. Simon*, ügyvéd és népdalszerző, szül. Bihardiószegen 1876 jan. 8. *M. Henrik* bátyja. A kolozsvári egyetemen végezte a jogot és szerezte ügyvédi diplomáját. Népszínműveket, daljátékot és híressé vált népdalokat írt és komponált. 1903. Budán előadták *Bűnös asszony* c. népszínművét, 1903. *Ipam uram* c. népszínművét bemutatták a Népszínházban. *Zách Klára* történelmi daljátéka Nagyváradon került színre.

Makai Emil, költő, szül. Makón 1870 nov. 17., megh. Budapesten 1901 aug. 6. Atyja, Fischer Antal Enoch makói rabbi, fiát papi pályára akarta nevelni. Tanulmányait szülővárosában kezdte meg, majd 1884. a pesti Rabbiszeminárium növendéke lett. 1889-ben lépett a Rabbiképző intézet felső tanfolyamába. Ekkor már megjelent volt első verses kötete *Vallásos énekek* címmel (1888). Teológiai tanulmányait 1893. abbahagyta, hogy korlátlan szabadsággal élhessen írói törekvéseinek. *Zsidó költők* (1892) című művének műfordításával és az *Énekek éneke* c. bibliatörténet szabad lírai feldolgozásával (1893) országos elismerést szerzett magának. 1894-ig a Pesti Napló kötelékében dolgozott, 1895. jelent meg nagy hírű lírai versgyűjteménye: *Margit*. 1894—97-ig a Fővárosi Lapok belső munkatársa volt, 1897. pedig a Hét szerkesztőségének lett tagja. Mint Kiss József lapjának segédszerkesztője, nagy terjedelmű és sokoldalú munkásságot fejtett ki. Dol-

gozott a Fővárosi Lapokba, a Magyar Szalonba, az Ország-Világba stb. s különösen sokat a magyar színpad számára. A Petőfi Társaság 1898. választotta tagjává. 1900-ban mutatta be a Víg-színház nagysikerű vígjátékát, a *Tudós professzor Hatvanit*. A Nemzeti Színház dráma-bíráló bizottságának tagja és jegyzője volt. Halála komoly veszteségét jelentette a magyar irodalomnak. Tetemét szülővárosába szállították. M. ös-elménye: a romantikus vágyódás minden szép, örök és elérhetetlen után. Maradék nélküli líraiság zenésíti át költői alkotásait. Tiszta lirizmusban oldódik fel benne minden érzés és hangulat s ez a líraiság még ott is felszínre vetődik, hol más formák műfaji jellegét sérti. Érzései, vágyai, lelki megmozdulásai, önalkotó, belső kialakulásban formálódnak költői keretbe. Művésze a formának, mely mesterkélttség nélkül csiszolt, szabatos és kerek; virtuóza a színnek, melynek mesteri technikáját oly szédületes könnyedséggel kezelte, hogy nem egyszer fenyegeti a rímjátékok értékrontó veszélye. Folttalan magyar nyelven hangzó verseiben őszinte és igaz minden érzelem gondolat, akár a vallásos áhítat, akár a szerelem-ézés vagy az életproblémák felett töprengő filozófia kap kifejező formát költeményeiben. S ezt nem tompítja Heine, Kiss József, Vajda János költészetének néha-néha megmutatkozó ösztönzése sem. Vallásos énekeiben a magyar-zsidó líra legszebb formájában teljesedett ki. M. hit-hangulatú költészete: a zsidó érzéseknek a magyar nyelv közvetítő rétegén át jelentkező modern formaadása volt. Kiss József vallásos dalainak kollektív érzéskifejezésével szemben M. az egyéni hitérés költője (*Péntek este*, *Az öreg úr*, *Halottak emléke*) s ez a magát megnyilatkoztató bensőség tör fel mélységesen fájó hanggal a hatalmas drámai képpé fenségesített Rorátéban. A XI—XIV. sz. nagy zsidó költőinek örök lírai értékeit hivatott tolmácsaként szolgáltatta meg magyar nyelven, midőn M. Salamon Ibn Gabirol, Juda Halévi, Samuel Hanagid, Mózes Ibn Ezra, Abrahám Ibn Ezra, Charizi, Manuelló verseinek művészi fordításával nagy és egyetemes hatásokra szabadította fel a vallásos költészetben a közép-kor zsidó irodalmának költői szépségeit. Szerelmi lírájában valami halk és benső zeneiség lüktet. Álmodó szerelme az elérhetetlen leány után romantikus távlatokba vetíti Margitja alakját. A vágyát soha el nem érő ember valóságot hesegető álomölelése és titkos csodavárása néha-néha ugyan felvillant némi optimizmust, de valójában M. szordinós szenvedélyét a reménytelen várás és az eltemetett örömök halkítják bús lemondássá. M. szorgalmas munkása volt a magyar színpadnak is, elsősorban az operett-műfajnak. Nemcsak eredeti darabjaival jelentkezett. A 90-es évek végén alig volt külföldi operett, melynek szövegét, verseit nem M. ültette volna át ritmusos költői formába. Száznál több darabot fordított prózában és versben. A Nemzeti Színház számára lefordította Sudermann *Morituri*-ját, színre alkalmazta Calderon de la Barca, *Két szék közt a pad alatt* c. vígjátékát. Leghíresebb operett-fordításai: a *Gésák*. *Szulamit*, *San Toy*. Eredeti vígjátékai közül a *Kaland* c. (Szécsi Ferencsel együtt)

dramolettet a Vígszínház (1897); a *Robinsonok* c. 1 felv. vígjátékot a Magyar Színház (1898); *A királyné apródját* (Heltai Jenővel együtt) a Vígszínház (1899) mutatta be. Legértékesebb színpadi műve a *Tudós professor Hatvani* (verses vigj. 3 felv. előjátékkal), melyben a valóság és a pokol, a realitás és az irracionizmus elemeinek, a csodahívés és csodatagadás ellentétének kontraszt-vonalán mély költői intuícióval dolgozza fel a híres debreceni professor életéből vett mesetárgyat. A Nemzeti Színház felkérésére írta meg *Vörösmarty* c. drámai költeményét, melynek nyelvi zengzetességéről, verselési könnyedségéről az irodalom konzervatív köreiből is igaz elismeréssel nyilatkoztak. Hosszú időn át nagy népszerűségnek örvendtek M. monológjai, párjeleNETEI. Ezeknek tréfás és szentimentális hangulatában s ötletes kedvességében a városi élet levegője hullámozott. Főbb költői művei: *Vallásos énekek* (1888); *Zsidó költők* (1892); *Énekek éneke* (1893); *Margit* (1895); *Újabb költeményei* (1899); *Poétasors* (1901); *Munkái* (sajtó alá rendezte Molnár Géza I—II. kötet, 1904).

Zs. J.

Makkabea (*cionista egyetemi hallgatók egyesülete*). 1903 szept.-ben alakult és csakhamar a cionista mozgalomnak a központjává lett. A M.-ból indult ki az egész országra terjedő cionista propaganda. A M. létesítette az első magyar cionista hetilapot Zsidó Néplap címmel, melynek Bokor Ármin volt a szerkesztője. A M. vetette meg a Vívó és Atlétikai Club alapját; Dömény Lajos (l. o.) kezdeményezésére cserkészcsapatot szervezett. Mikor a cionista szervezet központját Pozsonyból Budapestre helyezték át, a M.-ból kerültek ki a szervezet és általában a cionista mozgalom vezérei. 1903-ban ünnepelte fennállásának tízéves jubileumát, amelyen Wolfsohn Dávid, a cionista világszervezet akkori elnöke is részt vett, 1928. pedig 50-ik szemeszterét jubilálta. Tagjainak létszáma 1913. volt a legnagyobb, amikor kb. 1000-re emelkedett. A háború alatt a M. tevékenysége — mely főleg cionista propagandára, az ifjúságnak zsidó kulturális és sportszerű nevelésére terjedt ki — szünetelt, mert tagjai csaknem mindannyian bevonultak, többen elesetek közülök, így Dömény Lajos is, s számosan a legszebb kitüntetésekkel dekorálva tértek vissza. A háború utáni években azután ismét megindult a M. intenzív munkája. A M. első elnöke Krausz Sámuel tanár volt, későbbi vezetői közül Bisseliches Mózes és Dömény Lajos tüntek ki.

V. A.

Makkabeusok, a Hasmonaeus főpapi és királyi család másik elnevezése, melyet először Matiszjáhu főpap harmadik fiára, a hadvezér Judára alkalmaztak (I. *Makkab.* 2. 4; 3. 1) s amikor Juda, atyja halála után a nemzeti párt vezetője lett, a M. nevet nemcsak Matiszjáhu főpap családjának tagjai, hanem mindazok megkapták, akik a nemzeti mozgalomban hozzájuk csatlakoztak és segítettek a szír zsarnokságot lerázni. A M. görögül *Makkabaioi* s így fordul elő úgy a M. könyvében, mint a keresztény egyházatyáknál. Jeromos *Prologus Galeatusá*-ban és Origenes egyházatyja azt állítják, hogy a M. könyvét eredetileg héberül írták, sőt az utóbbi a héber cí-

met is tudni véli (*Hist. Eccles.* 6.) Eszerint tehát a M. görög és latin elnevezése héber eredetű lenne. A M. könyvének eredeti héber szövege azonban elveszett, a Talmud és Midrás pedig minden alkalommal mint Hasmonaeusokról emlékezik meg a M.-ról. Későbbi héber iratokban előjön a *Makabi* elnevezés. *Makkabi* kalapácsot jelent héberül s így lehetséges, hogy Juda Makabinak, mint hadvezérnek adták ezt a díszítő nevet. Van vélemény, amely az arab *Mankab*-ból (generális) vezeti azt le, míg ismét mások onnan származtatják a Makabi szót, hogy Modein város, ahol Matiszjáhu főpap működött, Gad törzsének területén volt s Gad törzsének zászlaján a *Makab* szó állott, mint a három pátriárka neve utolsó betűinek rövidítése. Azonban az elterjedt forma a Makabi volt, amely már az ókorban hőst jelentett, de minden bizonytalanság után, hogy a M. ezt a melléknevet viselték. Igen elterjedt vélemény az is, mely a liturgiában is előforduló bibliai vers kezdőbetűiből származtatja a Makabi szót (Mi komócho bo-élim Adonój *Exod.* 15. 11), melyet a M. zászlójukra írtak. Éppenígy nem lehetetlen, hogy Matiszjáhu teljes nevének inicialéiból származik az (Matatjáhu Kóhen ben Jochanan), de az a tény, hogy a M. könyvének tanuságtétele szerint eredetileg csupán Juda Makabi díszítőneve volt, ellene mond az utóbbi verzióknak. Egyik modern vélemény szerint a *kóvó*, (kiírtani) szóból ered. Ezekén kívül van vélemény, amely szerint a héber *mechabél*, (aki elrejtőzik) szóból ered s ennek jelentése az lenne, hogy a Hasmonaeusok a forradalmat a hegyek közé rejtőzve szervezték meg (I. *Makk.* 2. 28); Luzzatto szerint pedig a görög *biaiomachosz*, a. m. hevesharcos anagramja. A Hasmonaeus szó eredete sincs egészen tisztázva, valószínűen Matiszjáhu főpap nagyatyját hívták így, de mindenesetre valamelyik őst (*Midot* 1. 6; *Targum Jerus.* I. *Sám.* 2. 4-hez). Görög átírásban *Aszomóniaosz* s Josephus szerint is a család őstől ered (*Antiquitates* XII. 6, § 1; XIV. 16, § 4; XVI. 7, § 1). Az egyébként korábban is előkelő kohanita-törzsek közé számító Hasmonaeusok főpapi és fejedelmi méltóságát 141. (a rendes időszámítás előtt) határozta el a papság, a nép és az ország tekintélyeinek nagy gyűlekezete azon célból, hogy Simon (Matiszjáhu fia) legyen vezérük s főpapjuk, amíg egy próféta nem támad (I. *Makkab.* 14. 41). A Hasmonaeus-dinasztiát a római szenátus már 139. elismerte, amikor maga Simon főpap vezette Rómába a küldöttséget. Ő volt tehát a Hasmonaeus-dinasztiá első királya, míg a hadvezetést testvére, Jonathán töltötte be, majd annak meggyilkolása után ismét maga Simon, akinek sikerült a zsidó népet és államot teljesen függetlenné tenni Szíriától. 135-ben azonban merénylet áldozata lett s ebben főbírója veje, Ptolomeus volt. Simont a királyi székben harmadik fia, Jochanan Hyrcanus követte, miután két idősebb fivéré, Matiszjáhut (Mattathias) és Judát atyjukkal együtt megölték. Ő 135–104-ig uralkodott s a trónt özvegyére, legidősebb fiára pedig csupán a főpapságot hagyta. Ez utóbbi, Aristobulos azonban letaszította anyját a trónról, de egy év múlva már ő is meghalt. Utóda legidő-

sebb testvére, Alexander Jannaeus lett, akit három testvérével együtt a vérengző Arisztobulos özvegye szabadított ki a fogságból. Alexander uralma 103–76-ig tartott s nagyban elősegítette a hatalmas belső kultúra kifejlődését. Még inkább megvalósult ez utódának és özvegyének, Salómé Alexandrának uralkodása alatt (76–67), amely Judaea fénykora volt. Alatta kezdtek kibontakozni a farizeusok tudományos iskolái s kerekedtek a szadduceusok fölé (l. *Farizeusok, Szadduceusok*). Testvére, Simon ben Setach a farizeus akadémia feje volt. Alexandra részt vett Ragaba védelmében, ahol férje elesett. Kiváló politikai tehetség és férjével ellentétben, humanus és megértő uralkodó volt. A farizeusok s velük együtt a tudomány, a Szanhedrin, mint legfőbb alkotmányos bíróság az ő uralkodása alatt jutottak nagy befolyáshoz. Emellett külpolitikailag is tevékeny volt s távol tudta tartani az idegen befolyást és hódítást Judaeától. Utóda akarata ellenére II. Aristobulus lett (67–63), nem pedig idősebb fia Hyrcanus, aki ekkor főpap volt. A két testvér civódása végzetessé vált, mert a római beavatkozást idézte elő s bár II. Hyrcanus király lett, mégis a szíriai kormányzónak évi adót tartozott fizetni. Utóda (40–37) Antigonus lett, akinek héber neve Mattathias volt s egyszersmind a főpapi tisztséget is betöltötte. Az idumaeai Herodes győzelme következtében az utolsó Hasmonaeus verpadon múlt ki s csupán leányágon olvadt be az idumaeai Herodes családjába. L. *Zsidók története*. S. R.

Irodalom. Krausz (Jew. Encyclop.): Ewald, Geschichte von Israel V.; Graetz, Geschichte der Juden III.; Hitzig, Geschichte des Volkes Israel II.; Schürer, Geschichte des Volkes Israel I.; Derembourg, Essai sur l'Histoire et Géographie de la Palestine (1867); Wellhausen, Israelitische und jüdische Geschichte; Madden, Coins of the Jews; Willrich, Judaica: Forschungen zur helleniat-jüdischen Geschichte und Litteratur (1900); Iken, Symbolae Litterariae (Bremen 1744); Curtiss, The Name Machabee (Leipzig 1876).

Malchijósz, zichrónósz, sofórósz (h.). Róshasónoi (újévi) téfflló 4., 5. és 6. áldása. Az első Isten hatalmáról, a második irgalmáról, a harmadik pedig a sófárfúvásról szól.

Maleachi próféta. Könyve a tizenkét kisebb próféta gyűjteményében az utolsó. Szerzője is lezárja a próféták sorát. Ő már látja a második jeruzsálemi Templomot pompájában, de a papságot a maga züllésében is. Ismét önzés, kapzsiság vett erőt rajta. Isten szerinte el fog fordulni e helytől, nem szorult rá, mert «napkeltétől napnyugtáig nagy az Én Nevem a népek között és mindenütt áldoznak és tömjéneznek az Én Nevemnek». A társadalmi élet züllését látja abban, hogy mindennapivá válik a házasságfelbontás és az elbocsátott asszonyok könnyei az oltárt elborítják. A könyv záradéka egyben a kánonnak lezárása volt, mielőtt a Szentiratok gyűjteményét is beleiktatták volna. Ez Mózes Törájára utalja a nép figyelmét. F. M.

Malkegeld (j.). Királyasszony pénze. Általában az az adó, amelyet Mária Terézia zsidóadóba szedtetett. Különleges adók is e néven szerepeltek az ezelőtti zsidóéletben. Így az az adó, amelyet a péntekesti gyertyagyújtásra vetettek ki, továbbá az a pénz is, amelyen leánykiházásítások

alkalmával porcellánt kellett vásárolni a királyi porcellángyárból.

Malkusz arboim (h.). Negyven botütés. A Bibliában kiszabott fenyítés, melyet a Talmud 39-re szállított le. A büntetés végrehajtását *M-schlagennek* mondják a jiddis nyelvhasználatban. Manapság már csak mint önsanyargatás, vagy önkéntes penitencia él még ez a fenyítési forma a zsidó életben. A keleti zsidók jom kippur előtt való napon vezeklésül szabják magukra ezt a büntetést, az egzekuciót felkérésre más végzi el, rendszerint a reggeli ima után. A végrehajtás természetesen csak szimboliztikus. F. M.

Málnai, 1. Béla, építész, szül. Budapesten 1878. Tanulmányait a budapesti műegyetemen végezte. Első munkája a győri kereskedelmi kamara palotája volt, későbbi építkezései között kiválik a Magyar-Cseh Iparbank székháza. Számos pályadíjat nyert tervpályázatokon. 1908-ban kastélytervével a Magyar Mérnök és Építész Egylet ezüstérmét, 1909. egy könyvtártervével az aranyérmét kapta. 1908–11 között A Ház művészeti folyóirat szerkesztője volt. F. B.

2. M. Mihály, pedagógus, szül. Budapesten 1860 dec. 3. Az egyetem bölcsészeti fakultását Budapesten, továbbá Jenában és Lipcsében végezte. 1886–1920-ig a zsidó tanítóképző intézet tanára volt. Számos értekezést írt. Önállóan megjelent művei: *Locke és Leibnitz vitája a velünk született eszmékről*; *A történet tanításáról*.

Maloch (h.). Angyal. Malach hamovesz = A halál angyala. L. *Angyalok*.

Mammon, a Misna héber nyelvén és arameus nyelven a «gazdagság» kifejezése, mely közkeletű az Evangéliumban közölt hegyibeszéd által lett: «Nem szolgálhatjátok (egyszerre) Istent és M.-t» (*Máté 4. 24*). Arra azonban nincsen semmi bizonyosság, hogy M. valamely szíriai istenség elnevezése lett volna s ez a feltevés csupán Milton *Elveszett Paradicsoma* (I. 679) nyomán keletkezett: «M., a legkevésbé emelkedett szellem, mely leszált az égből.» A M. szó előfordul a Talmud *Abót* traktátusában (2. 12), ahol az alamiznaadás van így nevezve: «M.-nak vagy a gazdagoknak sója.» Gesenius szerint a M. szó a «matmon»-ból (a. m. «kincs») keletkezhetett a «tet» asszimilációja útján s ezért írja át a görög szöveg két «m»-mel. V. ö. *Joseph Jacobs*, «Jew. Encyclop.» S. R.

Mamzer (h.). Törvénytelen gyermek. Még megbélyegzőbb: *M. ben hanido*, az anya tisztulásának ideje alatt fogant gyermek. Átvitt értelemben ravaszt, csalafintát jelent. Valószínűleg azon a hiten alapszik a szónak ez az alkalmazása, hogy a szerelem gyermeke elevebb elmét örököl szüleitől, mint az, aki a konvencionális házasság hideg öleléséből származik. F. M.

Mandel Pál, politikus, szül. Nyirbátorban 1839 jan. 6., megh. Budapesten. Jogi tanulmányait Budapesten és Bécsben végezte s a fővárosban lett ügyvéd. 1875-ben szülővárosa szabadelvű programmal képviselővé választotta, egymásután négyszer. Mint képviselő élénk tevékenységet fejtett ki s résztvett a gyámsági törvény, a szerzői jogról szóló és a közjegyzői törvényjavaslatok szerkesztésében. 1878-ban Mocsáry Lajos mellett

ő is szót emelt a halálbüntetés eltörlése mellett 1880—81-ben a büdzsévita alkalmával aházassági jog és vallásszabadság érdekében, 1885. pedig az antiszemiták ellen mondott nagy polemikus beszédet. Később az igazságügyi bizottságban fejtett ki jelentékeny törvényhozói működést. S. R.

Mandelli Dávid, filológus, szül. Pozsonyban 1780 körül, megh. Párisban 1836 dec. 22. (Neve némelyek szerint Mandel, Mendel v. Mandl volt.) Kora legnagyobb nyelvészének tartották. 12 éves volt, amikor talmudtanulásra Rajkára (Moson vm.) küldték, de már 1799. Prágában, következő évben Berlinben az egyetemen tanult. 1805-ben Offenbachban volt nevelő s az itt szerzett pénzzel gyalog Párisba ment. Tessedik Sámuel evangélikus tanár *Utazás Franciaországban* (1837) c. művében részletesen megemlékezik róla és intimitásokat mond el a Párisba került aszkétaéletű zsidóról, aki matematika és arab nyelvtanításból tartotta fenn magát. 1822-ben a francia kormány a Bibliothéque Nationale ritka keleti kéziratának és könyveinek katalogizálását bízta rá évi 1800 fr. fizetéssel. M. azonban egy hónap alatt elkészítette az egész életre szóló munkát s miután egyhavi fizetését felvette, állásáról leköszönt. Attól kezdve az arzenál pincéjében lakott s növényekkel táplálkozott. Jegyzeteit a matematikából táblákra írta s megfejtésük után letörölte. A francia nyelvészek egyöntetűen csodálták óriási nyelvtudását és azt tartották róla, hogy nagyobb linguista, mint az ugyanakkor élt Mezzofanti bibornok. Midőn egy alkalommal télen meztláb a Szajnához ment, hogy korsójába vizet merítsen, hirtelen elvesztette egyensúlyát és a vízbe fult. A nagy világlapok méltóan gyászolták és a Francia Akadémiában Notier tartott róla emléksbeszédet. Neve a legtöbb enciklopédiában megtalálható, jóllehet semmiféle nyomtatott művet nem hagyott hátra. S. R.

Mandello, 1. Gyula*, egyetemi tanár, nemzetgazdász. M. 2. fia, szül. Rannersdorfban 1868 febr. 7., megh. Budapesten 1919 júl. 24. Budapesten és több külföldi egyetemen tanult, majd a pozsonyi jogakadémián és a budapesti egyetemen lett magántanár, később a műegyetemen a nemzetgazdaságtan ny. rendes tanára. Szerkesztője volt a *Közgazdasági Lexikonnak* és a *Közgazdasági Szemle* c. folyóiratnak. Főbb művei: *Az ipari kartelekről*; *A valutaváltozás jogi jelentőségéről*; *Anglia királyi igazságszolgáltatása a XI—XIV. században*; *Mezőgazdasági munkabérstatisztika*; *A történeti ár- és bérstatisztika feladatairól és módszereiről*; *Adalék a középkori munkabérek történetéhez*; *Szociálpolitikai program*; *Magyarország, Ausztria és a Német Birodalom bűnügyi statisztikájának eredményei*. S. R.

2. M. Károly*, nemzetgazdász, szül. Győr-szigeten 1829 júl. 22., megh. Budapesten 1906 szept. 27. Külföldön vasútmérnöki oklevelet szerzett. 1871-ben a Pester Lloyd közgazdasági rovatvezetője lett. Kiterjedt irodalmi munkásságából fontosabbak: *Visszapillantások Magyarország közgazdaságának fejlődésére*; *Erkölcstan és mennyiséglet az értékelméletben*; *Gegen Jesuitismus und Cäsarismus in der Volkswirtschaft*,

Studien über Ungarns Staatsvermögen und Staatsbudget; *Über Ungarns Einkommensteuer*; *Ungarns Handel mit Deutschland*; *Ungarns Finanzlage nach den Staatsbudgets pro 1889—94*; *Le commerce, l'industrie et le régime de transports en Hongrie* (1891). S. R.

Mandl, 1. Armin (vásárhelyi)*, tanfelügyelő, szül. Vásárhelyen 1865. Doktorátusát Lipcsében szerezte. Tanulmányait a budapesti Rabbiképzőben végezte. Rövid ideig a szigetvári hitközség rabbija volt, de aztán megvált állásától és kikeresztelkedett. Később tanfelügyelői hatáskörrel beosztották a vall. és közokt. minisztériumba. Műve: *Die Peszichta zu Hiob*. Bibliái történet.

2. M. Bernát, pedagógus és történétíró, szül. Szenicen (Nyitra vm.) 1852. Heber tanulmányait Kismartonban Hildesheimer Izráel és Nikolsburgban Feuchtwang rabbiknál végezte. Később pedagógiai pályára lépett. Budapesten végezte az Orsz. Izr. Tanítóképzőt, azután az állami polg. isk. tanárképző intézetet. Közben nevelősködött. Ez idő alatt tanulmányúton volt a nyugati államokban. 1896 óta a Pesti Izr. Hitközség polgári fiúiskolájának tanára és c. igazgatója. Évekig volt újságitró, majd alapos tudásra és széles látókörre valló pedagógiai és történelmi tanulmányokat írt az IMIT évkönyveibe, a Magyar Zsidó Szemlébe, az Egyenlőségbe és más magyar és külföldi lapokba. Különösen értékesek a magyarországi zsidóság történetére vonatkozó kutatásai. A pozsonyi zsidóság multját feltáró monográfiája még kiadatlan. Megjelent munkái: *A Pesti Izr. Hitközség fiúiskolájának története* Budapest (1896); *A magyar honi zsidók tanügye II. József alatt* (Budapest 1901, németül: Frankfurt 1904); *A magyarországi izr. iskolák állapota a XIX. században* (Budapest 1909); *Med. Dr. Markus Mozes, Sohn des Pressburger Ober-rabiners, Arzt in Deutschland* (Wien 1928). B lexikon munkatársa. V. A.

3. M. Kristóf* (máskép *Mandel*), valószínűleg egyházi férfiú volt a XVI. sz.-ban. Budai születésű zsidó volt és u. o. is élt. *Hungernek* (Ungar) is hívták. Jöcher *Allgemeines Gelehrtenlexikonja* (1751) említi M.-t, akinek munkája, illetőleg zsidóellenes írata: *Beweis, das Jesus sei das einige göttliche Wort*. Bernhardi a *Historia Curiosa* c. művében M. egy levelét közli, amelyben ez azt igyekszik bizonyítani, hogy Magyarországon a törökök azért boldogulnak, mert a zsidóknak sok szabadságot engedélyeznek. S. R.

4. M. Louis, párisi orvostanár, anatómus, szül. Pesten 1812 dec.-ben, megh. Párisban 1881 júl. 5. A bécsi egyetemen tanult orvostudományt, filozófiát, esillagászatot, majd Pesten orvostudományt szerzett, de már 1836-tól kezdve Párisban élt, ahol keresett orvos lett s azonkívül a Collège de Franceon előadásokat tartott a physiológiából és anatómiából. Több külföldi tudományos társulat tagjává választotta. Tagja volt 1846 óta a M. Tud. Akadémiának, előzőleg pedig már tagja volt a Budapesti Orvosi Karnak, a bécsi, müncheni, párisi és nápolyi orvosi tudományos társaságoknak. Főbb művei: *Sur les moyens de decouvrir le pus dans le sang*, mely az Académie des Sciences 1837. évkönyvében jelent meg.

Továbbá: *Sanguis respectu physiologico* (1836); *Anatomie microscopique* (I-II. 1838—58); *Traité pratique du microscope* (1839); *Traité d'anatomie microscopique* (1847); *Manuel d'anatomie* (1843). Fontos értekezései jelentek meg az Archives d'Anatomie c. folyóiratban, amelyet ő maga szerkesztett. S. R.

5. **M. Moritz**, osztrák színműíró, szül. Pozsonyban 1840 máj. 13. Fiatalon a bécsi Wanderer c. folyóirat belső munkatársa lett, később pedig a Neue Freie Pressehez ment át. 1877-től kezdve társszerkesztője volt a Fremdenblatt-nak. Főbb művei: *Deutschland und der Augenblick* (1861); *Küchen von Heilbronn* (1873); több színmű, valamint az 1876-i Kleist-ünnepségekhez a drámai prólógus.

6. **M. Simon**, rabbi, szül. Németkeresztúron 1867., megh. Bécsben 1924 aug. 19. Teológiai tanulmányait a verbói és pozsonyi rabbiiskolákban végezte. Magánúton készült a gimnáziumi érettségire. A marburgi és berni egyetemeken a filozófiai fakultás hallgatója volt. Bernben doktori diplomát nyert. 3 rabbioklevél elnyerése után, 1894. kosteli rabbi lett. 1899—1924-ig neuitscheini rabbi. Irodalmi működést számos felekezeti folyóiratban és önálló munkákban is fejtett ki. Művei: *Kritische Beiträge zur Philosophie Lotzes* (Berlin 1895); *Der Bann* (Brünn 1898); *Das Wesen d. Judentums, dargestellt in homiletischen Beiträgen* (Frankfurt am Main, 1904). M. B.

Mandovszky, 1. **Manfréd**, újságíró, **M. Richard** öccse, szül. 1869. Évtizedeken keresztül vidéki és külföldi lapok tudósítója volt, majd a kormányok félhivatalos lapjának, a Magyar Tudósítónak lett a főszerkesztője. Ő adta ki a Wekerle-kormány megbízásából a *Háborús hivatalos jelentések* c. kötetet (1919.). — **Fia M. Ernő**, újságíró, szül. Berlinben 1903. A mérnöki oklevél elnyerése után újságíró lett. 1927-től kezdve a Berliner Tageblatt belmunkatársa.

2. **M. Richárd**, újságíró, szül. 1867., megh. Budapesten 1927. Mint német újságíró kezdte pályáját a Temesvári Zeitungnál, onnan Aradra, majd Budapestre került a Magyarországhoz. 1903-tól kezdve ismét a németnyelvű újságírás terén fejtett ki széleskörű munkásságot s több mint húsz éven át volt a Neues Pester Journal politikai rovatvezetője és több külföldi lap levelezője. Egyik alapítója volt a Külföldi Laptudósítók Szindikátusának s annak elnökségi tagja, az Országgyűlési Tudósítók Szindikátusának pedig szindikusa volt. — **Felesége, M. Fogel Rosa** író, szül. Bécsben 1875., megh. Budapesten 1927-ben. S. R.

Mándy Sámuel*, politikus, szül. Kántorjánosiban 1860. Előbb a lipesei egyetemen tanult a bölcsészeti fakultáson, majd megszerezte a mezőgazdasági doktorátust. Baranyamegyében, ahol birtokai vannak, a törvényhatósági bizottságnak 35 év óta tagja. A szabadelvű-párt idejében megyei pártelnök volt Baranyában. Sok cikket írt a pesti és vidéki sajtóban mezőgazdasági szakkérdésekről. Tagja az OMKE-nek. 1905-ben szabadelvű programmal lépett föl, de kisebbségben maradt. 1910-ben a sásdi kerület, 1927. a dárdai

kerület választotta képviselőnek az egységes párt programjával. Baranyamegye közönsége a felsőházba is beválasztotta.

Mangold, 1. **Henrik**, orvos, balneológus, szül. Vágújhelyen 1828. Tanulmányait a pesti és bécsi egyetemeken végezte, majd a kolera-járvány idején a kormány vidékre küldte ki. 1858. veszpremi hatósági orvos, 1860-tól kezdve Balatonfüreden fürdőorvos lett. Igen sokat tett ezen Oesterreicher Manes (I. o.) XVIII. sz.-i orvos által felfedezett gyógyfürdő ismertetése, fejlesztése és gyógyító erejének szakszerű megismeretése érdekében. Tagja volt több bel- és külföldi orvostársaságnak, tudományos cikkei pedig nagy számmal jelentek meg hazai és külföldi szakfolyóiratokban. Önállóan megjelent művei: *Der Kurort Füred am Plattensee*; *Allgemeine Kurdiätetik*; *Magyarország gyakorló orvosainak névkönyve* (1864); *Vademecum* (1866); *A tuberkulózis gyógyítása* (1891); *Taschenbuch für Heil-suchende*. Ezenkívül még körülbelül tiz munkát írt Balatonfüredről. S. R.

2. **M. Samu**, ügyvéd, szül. Nagybecskereken 1852., megh. Albániában 1911. A gimnáziumot Becskereken, a jogot a bpesti egyetemen végezte. A megyénél, a városnál vezető szerepeket játszott; megyei tb. főügyész és a nagybecskereki hitközség elnöke volt.

Mannheim József, pedagógus, szül. Pápán 1820., megh. Baján 1893. Mint honvéd végigküzdötte a szabadságharcot, majd a bajai zsidóiskola tanítója lett. Önálló művei: *Ahitatosság órái*; *A zsidó nemzet története*; *Magyar-német és francia köszöntő*; *Zsoltárok* (fordítás iskolai használatra).

Mannheimer, 1. **Chaim Cevi**, rabbi, megh. Ungváron 1876. Korának egyik kimagasló és éleseszű talmudtudósa. Előbb kereskedő és magántudós volt Németgurabon, de rablókkal való kalandja a falu elhagyására kényszerítette s rabbiállást vállalt előbb Csesztén, később Verbón. 1870-től haláláig pedig Ungváron működött.

2. **M. Frigyes**, rabbi, szül. Reichenauban 1809., megh. 1889. Budapesten. Előbb külföldön, majd Győrött, Pécsen és Veszprémben működött, mint hittanító s hitszónok, majd a Pesti Izr. Hitközség tanára volt. *Der Monotheismus in seiner praktischen Bedeutung* c. értekezése a pesti zsidó iskola Értesítőjében jelent meg. Tankönyvet is írt.

Manovill Alfréd, bankár, szül. Veszprémben 1880. Iskolai elvégzése után bankpályára ment s belépett a budapesti Fuchs H. és Társa céghez, ahol csakhamar cégvezető lett. 1903-ban Berlinbe ment, ahol a világhírű Mendelssohn bankház szolgálatába lépett. Itt tehetségével gyors karriert csinált s pár év alatt a bank ügyvezető igazgatója s a német pénzvilág elismert tekintélye lett. 1918. közgazdasági téren szerzett érdemei elismerésül kir. tanácsossá nevezték ki. Díszelnöke a berlini magyar egyesületnek s kiváló filantróp, aki különösen a külföldre szakadt magyarokat támogatja hathatósan. V. A.

Máramarossziget. (*Sighet*, R.) rend. tan. város Máramaros vm. 21,370 lak. A máramarosi (orthodox) hitközség a Felvidéknek munkács mellett legnagyobb, hagyományhűségéről ugyancsak

nevezetes hitközsége. A hitközség multjáról keveset tudunk, miután a hitközség levéltára, melyben számos érdekes dokumentumot őriztek, a 80-as években a hitközségben kitört pártvillongások következtében elveszett. Az tény, hogy a hitközség több mint kétszáz évvel ezelőtt alakult meg. Alapítóinak és első előjáróinak neve nem maradt meg. A hitközség első rabbija Kahan Juda volt, nagy talmudtudós, aki évtizedekig tartó áldásos működése után 1819. halt meg M.-en. A hitközség különösen a mult század második felében gyors iramban fejlődött és tagjainak száma, főleg a Galiciából való bevándorlás következtében, erősen meggyarapodott. Egymásután épültek a templomai, úgy, hogy ma 5 nagy templom és 12 Bész-hamidras szolgálja a hívek ájtatosságát. A hitközségnek híres jesivája van, melyet kb. 70 évvel ezelőtt néhai Teitelbaum Zalmen Léb főrabbi alapított. Jelenlegi vezetője Grosz Zalmen Léb alrabbi. A jesivat 160 bócher látogatja, akik a jesiva menzájában nyernek ellátást. A növendékek ipari kiképzése céljából a hitközség 1928. egy 25 szövöszekes szövödét állított fel. 1919-ben négytanerős, 6 osztályú elemi fiú- és leányiskolát létesített a hitközség. Ugyanezen évben nyílt meg a 8 osztályú Talmud Tóra is, melyben 9 tanító vezetése mellett kb. 180 növendék tanul. A hitközség az 1869-iki egyetemes gyűlés után távortartotta magát minden szervezettől, míg azután 1883. belépett a magyar- és erdélyországi orthodoxia szervezetebe. Ez a körülmény idézte fel a fentebb említett pártviszályokat azok részéről, akik attól féltek, hogy az orthodoxiához való csatlakozás a hitélet gyengülését fogja eredményezni. Ez az aggodalom azonban alaptalan volt, mert a M.-i hitközség továbbra is a konzervatív, hagyományhű zsidóság egyik legerősebb bástyája maradt. A hitközség a következő intézményeket létesítette: a Chevra Kadisát 1798., meg a felnőttek oktatására szolgáló Talmud Tóra Egyesületet, a jótékonytáborokat gyakorló Malbis Arumim együletet és az Izr. Iparosok Önszegélyegyletét. A hitközség területén számos talmudikus és biblikus munka jelent meg, amelyeknek szerzői a hitközség nagytudású rabbijai voltak. A hitközség évi költségvetése 4 millió lei, melyből 3 milliót hitéleti, szociális és filantrópikus célokra, 1 milliót pedig építkezésekre és egyéb fontos beruházásokra fordít. A hitközség anyakönyvi területéhez Kabolacsárda, Kabolapatak, Hosszúmező, Szaplonca, Alsóróna, Felsőróna és Rónaszék községek tartoznak. A hitközség lélekszáma: 12,000, a családok száma 2300, adót 1895-en fizetnek. Foglalkozás szerint a hitközség tagjai túlnyomórészt kereskedők, iparosok, vállalkozók, de sok közöttük a tanító, talmudtudós, hivatalnok és más intellektuális pályákon levő egyén. A hitközség mai vezetősége: Teitelbaum Zalmen Léb, főrabbi, aki azonban kiskorúsága miatt még nincs beiktatva s helyette egy Bész-din látja el a főrabbi teendőket. E Bész-din három tagja Heller Salamon, Tabak Majer Dávid és Grosz Zalmen Léb alrabbi. Világi vezetők: Jeszonits Lipót elnök, Farkas Saul és ifj. Szmuk Mihály alelnökök, Prager Chajim pénztárnok, Mendelovits Ig-

nác ellenőr, Strauszmann Salamon gondnok, Kahan Mechel és Feuerwerter Léb tanácsnokok, Fränke Salamon jegyző, Hörer Mendel főkantor.

Már-Ámrám. Tudós és bölcselő hírében állott, aki Kozárországból valónak mondotta magát. Vak ember volt. Különböző föltevések szerint Magyarországra a honfoglaló kozárokkal került el, vagy azoknak utódja volt. Körülbelül 947 táján Horvátországba utazott és ő beszélt először a horvát zsidóknak arról, hogy van egy kozár zsidó birodalom és hogy ezeknek a zsidóknak testvérei a magyarok között élnek. **L. Zsidó őslakók.** U. I.

Marannusok, I. Inkvizíció.

Marberger Sándor, orvos, a tuberkulózis elleni küzdelem egyik előharcosa Magyarországon, szül. Bácsfeketehegyen 1871. Orvosi tanulmányait a budapesti tudományegyetemen végezte. Éveken át a Korányi-klinika alorvosa volt. A világháború alatt Besztercebányán a 2800 ágyas katonai tüdőbeteg-gyógyintézet vezető főorvosa volt. A világháború után a Hadigondozó hivatal németvölgyi-úti gümőkór-kórházában működött, majd az Orsz. Gyermekevédő Liga gümőkóros kórházának főorvosa lett. Irodalmi munkássága főképpen a tuberkulózis megelőzésének és gyógyításának és a szociális higiénia tárgykörében mozog. 1917-ben adta ki *A tüdőbaj otthoni szanatóriumszerű gyógykezelésének módja* c. munkáját. Munkáiban az egészségkultúra gyakorlati megvalósítását propagálja. Sz. G.

Marcali, nagyk. Somogy vm., 4637 lak. M. a Széchenyi grófok birtoka volt, akik türelmi adó ellenében engedték meg a zsidóknak, hogy a községben letelepedjenek. A hitközség, mely később kongresszusi lett, körülbelül 100 évvel ezelőtt alakult meg. A 40-es években épült fel a régi templom, míg az új zsinagógát 1906. emelték Müncz Simon akkori hitközségi elnök kezdeményezésére. A hitközség első rabbija, akiről feljegyzés maradt, Marczali (Morgenstern) Mihály volt, aki 1852. foglalta el állását. Fia Marczali Henrik (I. o.) ny. egyetemi tanár, a kiváló történettudós. 1852-ben már fennállott a régi elemi iskola, amely 1903. új hajlékba költözött. Kutter, Schwarc, majd 35 évig Gold Adolf és Löbl Lipót tanítottak ebben az iskolában, melyet jelenleg Gábor Ignác vezet. Chevra Kadisája 1826. létesült s 1926. ünnepelte fennállásának százéves évfordulóját. Mostani elnöke: Berger László, alelnöke Ullmann Henrik. Gold Samuné vezetésével működik még egy nőegylet és egy kulturális célú leányegylet, melynek Fábri Anna az elnöknője. A hitközség 8000 pengős évi költségvetéssel dolgozik és nagyobb összeget fordít szociális célokra. Több alapítványt is kezel, így a Marczali Henrik, Mitzger Miksa, Gold Adolf és Löbl Lipót féle alapítványokat, melyeknek évi kamatait a legjobb előmenetelt tett tanulók kapják. A hitközség anyakönyvi területéhez Kéthely, Balatonújlak, Balatonkeresztur, Balatonberény, Balatonszentgyörgy, Nikla, Csömend, Pusztakovácsi, Hollád, Fönyed, Sámson, Tótszentpál, Varjaskér, Mesztegnyő, Böhönye, Nemesvid, Nemesdéd, Csákány, Nagyszékácsi, Sávoly, Gadány, Horvátkút, Vész és Tapsony köz-

ségek tartoznak. A lélekszám 270, a családok száma 90, az adófizetőké 103. 5 nagykereskedő, 1 tanító, 25 kereskedő, 3 ügyvéd, 1 köztisztviselő, 10 munkás, 1 nagyiparos, 2 orvos, 1 állatorvos, 10 magántisztviselő, 20 iparos és 40 magánzó van a hitközség tagjai között. A világháborúban résztvevő tagok közül 15-en haltak hősi halált. Az ellenforradalomnak hat áldozata van: Löbl Lipót tanító és fia, Gold Vilmos bádogos és fia, Dénes Izidor és Mayer István joghallgató. A hitközség mai vezetősége: Rückländer Jakab elnök, Berger Zsigmond alelnök, Gábor Ignác jegyző, Hönig Béla pénztáros, Sattler Sándor templomgondnok, Berger László, Dénes Antal, Drucker Mihály, Faragó Ferenc, Gold Samu, Gold Aladár, Gulyás Ferenc, Kertész Mór, Mayer Ignác, Róna János, Rosenspitz Izidor, Somogyi Béla, Szabados Sándor, Ullmann Henrik, Willheim Vilmos, Weisz József és Weisz Sándor képviselőtestületi tagok.

Marchesván (*Chesván*), a zsinagógai év nyolcadik hónapja. Néha huszonkilenc, néha harminc nappól áll. Újholdja a naptári berendezkedés szerint csak hétfőre, szerdára, csütörtökre, és szombatra eshetik. A zodiákusban skorpió a jele. Az újholdat követő szombaton kihirdetik a hármas böjtöt (l. *Séni chámisi véséni*, *Böjt*), melyet az ezt követő hétfőn kezdenek meg, csütörtökön és a reá következő hétfőn folytatnak.

F. D.

Marczali, 1. Henrik, történétíró, egyetemi tanár, szül. Marcaliban 1856 ápr. 3. A gimnáziumot Győrött és Pápán a bencéseknel, az egyetemet Budapesten, Berlinben és Párisban végezte s igen fiatalon lett középiskolai tanár és filozófia-doktor. Előbb a gyakorló főgimnáziumban működött s egyszersmind magántanár volt az egyetemen, 1895. pedig nyilvános rendes egyetemi tanár lett és mint ilyen 1920. volt kénytelen nyugalomba vonulni. A M. Tud. Akadémia 1893. tagjának választotta meg. 1912 óta igazgatója az egyetem Történelmi Szemináriumának és évtizedeken át az Orsz. Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottságnak tagja volt. M. igen termékeny író, aki már 1882. a Ribáry-féle Világtörténelemben megírta az *Újkor történetét* 3 kötetben, az általa szerkesztett *Nagy Képes Világtörténelemben* pedig az újkori részt 6 kötetben szintén ő írta. Tanulmányai a Századok, Történelmi Tár, Budapesti Szemle, Histor. Zeitschrift, Revue Historique c. folyóiratokban, legújabbán pedig a Pesti Naplóban jelentek meg. Nagyobb művei: *A földrajzi viszonyok befolyása Magyarország történelmére* (1874); *A magyar történet kútfoi az Arpádok korában* (1880); *Gróf Pálffy Miklós főkancellár emlékiratai* (1884); *Magyarország története II. József korában* (I—III. 1882—1886); *Mária Terézia* (1891); *A vezérek kora és a királyság megalapítása* (a Szilágyi-féle Milléniumi Történelemben); *Magyarország története az Arpádok korában* (u. o.); *Magyarország története III. Károlytól a bécsi kongresszusig* (u. o.); *Az Arpádok és Dalmácia* (1898); *Zách Felicián bűnpere* (1899); *Gróf Leiningen Károly tábornok levelei* (1890); *A magyar történet kútfoinak kézikönyve* (Angyal D. és Mika S. társaságában, a kultuszminisztérium

megbízásából, 1902); *A nemzetiség történetből-cselelti szempontból* (1911); *Az 1790—91. országgyűlés története* (I—II. 1907); *Hungary in the eighteenth century* (1910); *Ungarische Verfassungsgeschichte* (1910); *Ungarisches Verfassungsrecht* (1912); *Die Entwicklung des ungarischen Königtums* (1917); *A béke könyve* (1920); *Hogyan készült a nagy háború* (1923). Ezenkívül ő írta a magyar történelmi részt a *British Encyclopediában*, a *Historians History of the World*-ban és a *Cambridge Modern History*-ba Sajtó alatt van *Az ár- és bérvizonyok története Magyarországon* c. műve.

S. R.

2. M. (Morgenstern) Mihály, rabbi, szül. Szalonakon 1824., megh. Marcalin 1889. **M. Henrik** atyja. A nagymartoni s pozsonyi jesivákon tanult, azután a prágai egyetemen. Innen hívták rabbinak Marcaliba. Sokat tett a magyarságért s az 1868-iki kongresszus egyik vezéralakja volt. Tudományos cikkei a hazai és külföldi szaksajtóban jelentek meg. *Evangelium és Talmud* c. nagyobb műve kéziratban maradt meg.

Margitta Izsák, rabbi. A mult század negyvenes éveiben működött Felsőábrányban. Veje volt Kittsee Cháim (l. o.) rabbinak és szerzője a *Bész Dóvid* (Pozsony 1846) és *Tókef Hatalmud* (Buda 1849) c. műveknek.

Margó, 1. Célia*, énekesnő, szül. Budapesten 1866 jún. 25. A színművészeti akadémia elvégzése után a budai Várszínház, majd 1885-től kezdve a Népszínház ünnepelt primadonnája volt. 1904. visszavonult a színpadtól s feleségül ment Verő György íróhoz.

2. M. Ede*, szobrász, szül. Budapesten 1872. **M. Célia** énekesnő testvéröccse. Az Iparművészeti iskolában és Strobl mester-iskolájában tanult. A millenáris kiállításon szerepelt először a Műcsarnokban. A párisi Salonban állította ki *Beteg leány agóniája* c. lapos domborművét, mely ott mention honorablen kapott. Emlékszobrai között a legjellegzetesebb Dankó Pistáé Szegeden. Pongrácz Szigfriddel együtt alkotta az aradi és debreceni Kossuth-szobrot, egyedül a nagyváradi Szacsuvay szobrot és Szigligeti mellszobrát. A kassai Rákóczi síremlék-pályázaton II. díjat nyert. A Benczúr Társaság tagja.

F. B.

Margoloth Mózes, rabbi, megh. 1817. Gyulafehérvárott, ahol 1778 óta töltötte be a rabbiállást. Nagy talmudtudós és jámbor életű férfi volt, akit kortársai Mochiach névvel tüntettek ki.

Margóliusz Móse, rabbi. Szemnicen lakott, hol *Chakirász hagmul* c. munkáját írta, mely a jutalom és büntetésről szóló teológiai tanításokkal foglalkozik. A könyv Budán jelent meg 1829.

Márk Lajos*, festő, szül. Rettegen 1867. Tanulmányait Münchenben, Párisban és Benczúr mesteriskolájában végezte. Egyik első Budapesten kiállított festménye Gróf Teleki Samu jellemes arcképe volt, azután színes, sok alakos, nagy aktkompozíciókkal és arcképekkel szerepelt a Műcsarnok és a Nemzeti Szalon kiállításain. 1910-ben Amerikába költözött, hol főleg arcképeket festett és ahonnan 1922. tért vissza. *Láz* c. nagy kompozícióját az állam vette meg. *Küzdelem egy férfi bírásaért* c. festménye Párisban aranyérmert nyert. Hevesi Angela arcképével

a Műcsarnok Társulati díját kapta. Régebben ötletes karikatúrákat rajzolt és könyvillusztrációkat is készített. F. B.

Márki Hugó*, közgazdász, szül. 1878. Jogot végzett. A kassai jogakadémia rendes tanára s a debreceni egyetemen magántanár volt. A Károlyi-kormány alatt Budapestre nevezték ki, 1920. azonban állásától megfosztották. Főbb munkái: *Le Play módszere*; *A statisztika állása a XVIII–XIX. század fordulóján*; *A szabad tanítás fejlődése*.

Markovits Rodion (családi nevén *M. Jakab*), író, szül. Kisgéceen (Szatmár vm.) 1888. Egyetemi tanulmányai alatt pesti lapok külmunkatársa volt és főként novellákat, kromikákat írt. Megkezdett ügyvédi gyakorlatát a világháború félbeszakította, bevonult katonának és orosz fogságba került, ahonnan csak a forradalom után szabadult. 1927-ben megjelent *Szibériai Garnizon* c. regényével irodalmi körökben feltűnést keltett.

Márkus, 1. Alfréd, zeneszerző, szül. Budapesten 1890. A Zeneakadémián tanult. A Royal Orfeum zenei vezetője. Sok népszerű szonzonja és táncdarabja jelent meg nyomtatásban. Fred Markus néven külföldön is jól ismerik. K. K.

2. **M. I. Dezső**, kúriai bíró, jogtudós, szül. Pakson 1862 okt. 15., megh. Budapesten 1912 dec. 3. A budapesti egyetemen tanult s eleinte ügyvéd volt. 1894-ben törvényszéki bírói rangban az igazságügyminisztériumba osztották be a törvényelőkészítő osztályba. 1911-ben kúriai bírónak neveztek ki. A legtermékenyebb és legérdemesebb magyar jogi írók egyike, akinek munkássága kiterjedt a magánjogra, polgári jogra, közjogra, jogtörténetre és jogi enciklopédiára. Tevékeny tagja volt a Magyar Jogászegyletnek, jogi munkatársa több lexikonnak, szerkesztője a *Jogi Szemlének*, a Magyar Törvénytárnak s A hatályos magyar törvények gyűjteménye c. sorozatnak. Szerkesztése alatt jelent meg a *Magyar Jogi Lexikon* (6 köt. 1898–1907), amely a magyar jogi tudományos irodalom egyik legszámottevőbb alkotása. Rendkívül nagyszámú tudományos értekezésén kívül írott és könyvalakban megjelent művei: *A végrehajtási törvény* (1886); *Felső bíróságaink elvi határozatai* (15 köt., több kiad.); u. ennek *kompéndiuma* (3 köt. 1899); *Külföldi biztosító társaságok Magyarországon* (németül is, 1891); *A házassági jog és anyakönyvi törvény kézikönyve* (1895); u. ennek *kompéndiuma* (1895); *Die ungarischen kirchenpolitischen Gesetze* (1895); *A polgári törvénykezési rendtartás kézikönyve* (Fodor Árminnal, 3 köt. 1894–96); *Polgári perrendtartás* (1895); *A holtkézi törvények Magyarországon* (1896); *A házasságon kívül született gyermekek joga* (1897, németül 1899); *A Pragmatica Sanctio lényege és annak helyzete a magyar közjogban* (1898); *A Corpus Juris Hungarici és a magyar magánjogi codificatio* (1899); *A biztosító magánvállalatokról* (1900); *Magyar magánjog* (3 köt. 1902–04); *A végrehajtási eljárás zsebkönyve* (1907); *Magyar közjog a hatályban levő jogforrások alapján* (3. kiad. 1910); *A választójog* (1912); *Ungarisches Verwaltungsrecht* (a Mar-

quardsen-Jellinek-féle gyűjteményben, 1912). M. a magyarországi feminizmus és nőegyenjóság egyik vezető előharcosa volt. S. R.

3. **M. II. Dezső***, karmester, szül. Budapesten 1870, A bécsi zeneakadémia növendéke volt, innen Prágába került s az ottani Deutsches Landestheater karnagya lett. Majd a budapesti m. kir. Operaház szerződtette első karmesternek. M. alapította a Népoperát, a mai Városi Színházat, amelynek hosszú ideig volt igazgatója, most pedig főzeneigazgatója. A magyar zenei élet terén jelentős érdemei vannak. M. komponált is, de karmesteri munkája jelentősebb. K. K.

4. **M. Géza***, építész, szül. 1871 Budapesten, megh. u. o. 1912. **M. Dezső** karmester és **M. Miksa** hírlapíró testvéröccse. Első munkái a modern bécsi szecesszió, a későbbiek Lechner hatását mutatják (Kecskemét város bérházépülete, a Bakács-téri Erdey-féle Szanatorium). Spiegel Frigyeszel a szegedi zenepalota pályázatán az I. díjat nyerte. Utolsó munkája a budapesti Népopera, amelyet Komor és Jakab építészekkel közösen tervezett. A modern magyar színházépítésnek és díszlettervezésnek egyik úttörője volt. Vörösmarty emléksobrának építészeti részeit ő tervezte. Művészeti kritikusa volt hosszabb ideig a Magyar Hírlapnak és más lapoknak. F. B.

5. **M. Imre**, festő, szül. Aradon 1872. A Minta-rajztanodában, majd a müncheni akadémián tanult. A Műcsarnok kiállításain 1916-tól szerepelt figurális olajfestményekkel (*A család*; *Esti pihenő a dombtetőn*). Utóbbi években pasztelltechnikában festi a munkáseletről merített mélyérzésű figurális képeit. Ilyen kisebb gyűjteményel szerepelt a Spirituális Művészek III. kiállításán a Nemzeti Szalonban. F. B.

6. **M. József**, író, szül. Nagyváradon 1854., megh. San Remóban 1911. Miután elvégezte a jogot, hírlapíró lett és előbb az Egyetértesnek, majd a Pesti Naplónak volt munkatársa. Megalapította és sokáig szerkesztette a Magyar Figarót és a Magyar Szinpadot. Szinpadai munkái közül legértékesebb az *Egy ballépés* c. színműve. Novelláskötetei: *Fekete betűk*; *Omphale asszony lábainál*; *Téli estékre*; *Könny és mosoly*; *Tisztességes asszonyok*; *Exotikus növények*; *Cigarettszikkák*; *Mikor Amor nevet*; *Az én asszonykám*; *A kulisszák mögöl*. Sz. G.

7. **M. Miksa**, publicista és szerkesztő, szül. Budapesten 1868. Egyetemi tanulmányainak befejezése után 1891. belépett a Magyar Hírlap szerkesztőségébe, amelynek majdnem minden rovatába dolgozott. Később e lap segédszerkesztője, majd főszerkesztője és kiadótulajdonosa lett. 1923-ban megvált a Magyar Hírlaptól, 1926 óta pedig a Pesti Hírlap főmunkatársa. A politikai életben jelentékeny szerepet játszott, mint elsőrangú magyar államférfiak bizalmasa. 1908-ban Ferenc József király az udv. tanácsosi címet adományozta neki. Fiatalkorában polémikus hangú színházi és a zenei kritikáival keltett föl-tűnést. Sok szindarabot fordított, a többi közt Sudermannak több drámáját és vígjátékát is. *Katalin asszony* c. kétkötetes regénye (1894) a mesészövéis élelkségével és a jellemzés erejével tűnik ki. Nagy érdemei vannak a magyar ujság-

frótársadalom erkölcsi és anyagi érdekeinek megvédése, egész szociális helyzetének megszilárdítása és javítása körül. 1912 óta csekély megszakítással a Magyarországi Ujságírók Egyesületének elnöke. Hosszú évekig az Otthon Írók és Hírlapírók Körének főtítkára is volt. Hatvanadik születésnapja alkalmából valamennyi fővárosi újságíró szervezet tiszteletbeli tagnak választotta, a kormányzó pedig u. e. II. oszt. polgári érdemrenddel tüntette ki.

Márkus Mózes, orvos, szül. Pozsonyban 1730 körül, megh. Altstrelitzben. 1786 márc. 28. *Mózes Charifnak*, a híres pozsonyi rabbinak fia. 1762-ben elvándorolt Pozsonyból és az oderai Frankfurt, majd pedig Butzov Fredericeanum nevezetű új egyetemén tanult. Nagy tudása miatt megnyerte Detharding orvosprofesszornak, de különösen a nagy orientalistának, Tychsen professzornak barátságát, ki mindenképpen támogatta és keresztülvitte, hogy a herceg engedelmével 1766 jan. 23. a doktori fogadalom némi változása mellett mint első zsidó az aulában ünnepelesen, nagy sokadalom jelenlétében promoveálhasson. Azután feleségül vette Fábán Mesulam gazdag és tekintélyes strelitzi zsidó leányát, Strelitzen letelepedett és nagyon keresett orvos lett. Bizalmas érintkezése Tychsennel, ki a keresztény vallásra akarta téríteni, viszályt támasztott közte és családjá közt. Hirtelen eltávozott Strelitzből és 1772. Lissába költözött, ahová a zsidó-kórház orvosául hívták. Ott élt 1786-ig. Ekkor családjával visszatért Altstrelitzbe, hol röviddel azután meghalt. Művei: *Veterum rabbinorum placita de bestiis licitis et illicitis* (Butzow 1764); *Von den Krankheiten des Alters aus Prediger des Salamom* (Schwerin 1764); *Disputatio de Pentateucho Samaritano* (Butzow 1764); *Disputatio philologica medica inauguralis, de cura infantum recens natorum penes Ebraeos olim usitata* stb. (1766); *Epistola gratul. in diem natalem Frederici LX. Ducis Megapol. Strelitz* (Neubrandenburg 1766).

M. B.

Marosvásárhely, (*Târgu Mureș*, R.) tjv. Maros-Torda vm., 25,517 lak. A M.-i hitközség közvetlenül a szabadságharc után alakult. A városi tanács azelőtt nem engedélyezte a zsidók számára a letelepedést. Az alapítók a marosszentkirályi egykor virágzó hitközséghez tartozó hívek utódai voltak: Blumenfeld József, Mestitz Mihály kárpos, Schwarc János kereskedő és Sámson Sándor vállalkozó. A hitközség megalapításának pontos dátuma nincs feljegyezve, de 1851. már szépen fejlődő hitközségi életet találunk. Az első rabbi is ekkor választották meg Fürst Mózes személyében, aki 1870. bekövetkezett haláláig állott a hitközség élén. Utóda Lipschitz lett, akit Wilhelm Joakim követett a rabbiszékben. Távozása után 1903 óta Löwy Ferenc a hitközség nagytudású főabbija. A kongresszus után a hitközség egyik párthoz sem csatlakozott és statusquo-ante alapon maradt. Nem sokkal később a tagok egy kis része kivált és megalakította az orthodox hitközséget (l. alább). A hitközség első temploma, a jelenlegi orthodox templom 1873. épült. Ezt a templomot egy ízben a tiszai eszlári pör idején a lakosság lerombolta s csak a

katonaság segítségével sikerült a rombolókat szétverni és a zsidóságot megvédeni. A templomot ez után az eset után restaurálták. A hitközség jelenlegi temploma 1899. épült és egyike Erdély legnagyobb és legszebb zsidó templomainak. Tervezője Gartner Jakab bécsi műépítész. A hitközség pár évvel megalakulása után egy öt-tanerős, hét osztályú elemi iskolát létesített, melynek Moskovits Jenő az igazgatója. 1907-ben Löwy Ferenc főrabbi megalapította a Talmud Tórát, melynek jelenleg 78 növendéke van. A hitközség intézményei: a Chevra Kadisa, melynek Schwarc Antal az elnöke, a Malbis Arumim egyesület, mely Mittelman Ármán elnöklété alatt áll, a nőegylet és a Debora női kulturegylet, melynek Simon Mártonné az elnöknője, a Poel Cedek zsidó iparosok szövetsége, mely Schwarc Antal elnöklété alatt áll és egy népkonyha, melyet Schwarc Antalné vezet. A hitközség tagjai közül a társadalmi életben előkelő szerepet visznek Groszmann Rezső ny. törzsorvos és Grünfeld Jakab őrnagy. Nagyobb ipari és gazdasági vállalatokat létesítettek: boroskrakkói Bürger Albert a szenátus tagja, sör- és vegyészeti gyárát, mely 170 munkással dolgozik, a Székely és Reti cég bútorgyárát (40 munkás) és a Nuszbaum Testvérek játékarugyárát és rövidáru nagykereskedést (50 munkás). A hitközségnek van levéltára, azonkívül két értékes ereklyét őriz, két nagyon régi, latinnyelvű táblát, amelyek hajdan a marosszentkirályi zsidó-templom falát díszítették. A hitközség 1.800.000 leies évi költségvetéssel dolgozik, melyből 40.000 leit fordít szociális és filantropikus célokra. Több alapítványt is kezel a hitközség, melyeknek értéke 40 000 leire zsugorodott össze. A hitközség lélekszáma 3000, a családok száma 650, adót 625-en fizetnek. Foglalkozás szerint: 10 nagykereskedő, 60 szabadpályán levő, 9 tanító, 34 katona, 70 közadakozásból élő, 230 kereskedő, 16 ügyvéd, 3 köztisztviselő, 4 munkás, 7 nagyiparos, 7 orvos, 14 magántisztviselő, 1 vállalkozó, 80 munkanélküli, 24 iparos, 6 mérnök, 1 hírlapíró, 8 magánzó és 45 egyéb. A világháborúban a hitközségnek 280 tagja vett részt, akik közül 48-an haltak hősi halált. Nevüket a temető bejárata előtt felállított díszes emlékoszlop örökíti meg, melyet 1927. nagy ünnepekkor keretében avatott fel a hitközség. A hitközség mai vezetősége: Löwy Ferenc főrabbi, boroskrakkói Bürger Albert díszelnök, Schwarc Antal tiszteletbeli elnök, Rothmann Mór elnök, Stern Antal és Citrom Lázár alelnökök, Lóte Lajos, iskolaszéki elnök, Traub Mór és Fischer Manó gondnokok, Komjáti Nándor és Robicsék Vilmos ellenőrök, Szücs Dezső pénztárnok, Gerdt Adolf gazda, Gruber Sándor főkantó, Kohn Henrik jegyző. Az *orthodox hitközség* 1868. alakult és gyorsan fejlődött Erdély egyik legnagyobb hitközségévé. Régi temploma 50 évvel ezelőtt épült, de most került tető alá új, modern kétemeletes nagy temploma. Talmud Tóra iskoláját, mely öt-tanerős, néhai Silberschatz Ignác nyárádtói lakos 1918. alapította 200.000 lei összegű alapítványával. Chevra Kadisája 1924. alakult meg. A hitközség 1.600.000 leies évi költségvetéssel dolgozik, melyből 50.000 leit fordít

szociális és filantrópikus célra. A hitközség anyakönyvi területéhez az alsó- és felsőmarosi, a mezőbándi és nyárádszeredai járások községei tartoznak. Lélekszáma: 1200, családok száma 400, adófizetőké 315. Foglalkozás szerint: 10 nagykereskedő, 10 gazdálkodó, 60 szabadpályán levő, 10 tanító, 110 kereskedő, 2 köztisztviselő, 40 munkás, 15 magántisztviselő, 25 iparos. A hitközség mai vezetősége: Szófer Manó főrabbi, Gabel Sándor elnök, Diamantstein Dezső és Goldstein Dezső alelnökök, Finger Jakab pénztárnok, Simon Sámuel ellenőr, Kohn Mór, Diamantstein Sándor, Léb Moskovics gondnokok Epstein Izidor, Citrom Herman, Katzer Jakab és Rosenfeld József tanácsosok.

Maróti Géza*, szobrász és építész, szül. Vörösvárott 1875. Az iparrajziskolában és a bécsi képzőműv. akadémián tanult. Budapesten előbb dekoratív szobrászati munkákkal szerepelt. Egyik legkiválóbb alkotása a mexikói új nagy Operaház épületének, szobordíszének, üvegablakainak tervezete. Síremlékeket is készített. Az Erzsébet királyné szoborpályázaton III. díjat nyert. Mintázott arcképszobrokat és plaketteket is. Bútorterveivel állami aranyérmert nyert. Újabban Salamon király jeruzsálemi templomának rekonstrukciós terveivel foglalkozott. Egyideig az Iparművészeti Iskola tanára volt.

F. B.

Marsalik. A M.-ok tréfás, bohókás, jókedélyű emberek voltak. Zenei, komikai tehetségükön kívül széles vallásirodalmi tudásuk tette lehetővé, hogy tréfát üzzenek mindenből és mindenikből. Némelyek, mint bohócok jelentek meg a zsidó ünnepeken s a lakodalmi felvonulásokon gyakran lóháton ülve szórakoztatták bohóságaikkal, groteszk játékaikkal az utca népét és a családi ünnep résztvevőit. A M. igazi szerepe a bűvészkedés volt: a megtevesztésig híven tudtak utánozni ismert alakokat, láthatatlanná tudták magukat tenni, a gyertya lángjában pénzt olvasztottak el, a zsebkendő ezer bogját egy ügyes és könnyed mozdulattal feloldották, gyűrűket, órákat tűntettek el és húzták elő mások zsebéből, cipőjéből. A bűvészkedőkön, szemfényvesztőkön kívül akadt köztük légtornász, kötélhúzó, bábjátékos. Különösen a keleti országokban ismerték általánosan a zsidó zsonglőröket, kik kardokkal, lángcsóvával, tányérok stb. végezték szemképrázató mutatóványaikat. A M. szónak kétféle magyarázatát adják. 1. Egyértelmű volna a *Marschal* szóval. A zsidó felvonulásokon ugyanis elől haladtak bottal, marsalbottal a kezükben. 2. Népetimológiai magyarázat szerint pedig a német *Schalknarr* szónak elferdítése: *Narrschalk*, illetve *Marschalk*, magyarosan marsalik. 3. Valószínűleg a héber *masal* (példázat) és a szláv képzőből alakult. Magyarországon is éltek M.-ok, s a XVIII.—XIX. sz.-ban gyakran találkozni velük zsidók lakta magyar községekben. A leghíresebbek egyike a hunfalvi Berl Bassz volt, kinek purimi mulatságos tréffairól sokat mesélgettek a múlt században. L. *Badchan Klezmerek.* zs. J.

Mártírok és Memorkönyvek. A diasporában élő zsidóság egész történetét a jeruzsálemi templom elpusztítása korától kezdve a zsidó hitükért vértanuhalált halt áldozatok szakadatlan

sora tölti ki s ez a gettók kapuinak lerombolása óta sem ért véget, sőt kimutatható, hogy az áldozatok száma azóta gyarapodott. A mártírok sorozatát hol egyik, hol másik állam zsidósága szolgáltatta, de a folytonosság sohasem szűnt meg. Amde a zsidó ember mártírsága alatt nem érthetjük pusztán a zsidósághoz való tartozás okozta tragikus halált, melyet üldözések, zendülések és tervszerű izgatások eredményeztek. Igazi mártírjának azt vallja a zsidóság, aki inkább meghal, semhogy hitét akár csak formailag, csak rövid időre is megváltoztassa vagy azt akár a máglyán is megtagadja. A mártírság csupán az előbb említett kategóriát és magát a zsidóság összességét illeti meg. Nem ok nélkül hasonlítja a Midrás Izrael népét cseréphalomhoz, melyből ha egyet megbolygatnak, az egész halom megérzi: a zsidóság egész története a diaspora óta igazolja ezt a mondást, mert ha egyetlen zsidó bűnt követ el, vagy viselkedésével a közmorált megsérti, az egész zsidóság megérzi azt s a megtorlás nagyobb vagy kisebb mértékben minden zsidót érint. A Talmud szükségképpen már foglalkozik a mártírsággal, mert a Bar-Kochba-felkelés a valódi értelemben vett mártírok hosszú légióját szolgáltatta. A Talmudszerzők álláspontja éppen azért nem egységes, mert túlzott erkölcsi szigorukban nem akarták a mártírok óriási számát megnövelni. A *Joma-traktátus* (85b) ezt ajánlja: «Elj a törvény által, de ne azáltal halj meg» s ez a vélemény Mózes III. 18. 5. versén alapzik. A zsidóságnak Mózes és Hillel mellett legnagyobb tanítómestere és ideálja, R. Akiba a minden körülmény közt való mártírhalált, ha még oly kínos is az, előtérbe helyezte a zsidó hitvallás megtagadásával szemben, míg R. Ismael és mások megengedték rendkívüli veszély esetében a bibliai törvények ideiglenes elhagyását. Ez azonban semmi esetre sem vonatkozik a következő három tilalom megszegésére: az idolatriára, fajtalankodásra és gyilkosságra (*Szanhedrin* 74a, *Jerus. Szanhedrin* 14b, *Jer. Sevuósz* 5. 1). Maga R. Akiba saját mártírhalálával örök példáját mutatta a tökéletes és legmagasztosabb értelemben vett mártírságnak. A Talmud csak öt és kilenc társát nevezi *Kedósim*-nak, szenteknek. E kifejezést a zsidóság senkire, még Mózesre és a Biblia alakjaira sem alkalmazta, csupán a kortársak dicsőítik vele R. Akibát és társait, akik a Hadrián római császár alatti üldözések korában szenvedték el a legkínosabb mártírhalált. Ezek voltak: R. Akiba ben Joszef, R. Ismael ben Elisa, az utolsó Kóhen Gódol (főpap) és testvére Simeon, R. Chanania ben Tradjon, R. Eliezer ben Samua, R. Eliezer Hersána, R. Chanania ben Chakinai, R. Chuepit és R. Juda ben Baba. R. Akiba húsát tízes piszkavassal szaggatták, szívét mesterségesen élesztették és hosszú ideig tartó kínzás után irtózatossággal lassú tűzön elevenen elégették. Ő pedig utolsó leheletéig Izrael Egy-Istenhitét hangoztatta. Magasztos erkölcsi tanításaival és példa nélkül álló emberfeletti türelmével, panasztalan vértanúságával nyújtott örök példát a zsidóságnak minden későbbi korra. Erről a tíz kedósimról az Engesztelő Nap Kuszaf-imájának szelichójában emlékeznek meg a zsidók. Ez a

zsidóság legrégebb megemlékezési feljegyzése, memorkönyve: de av hó 9-én, Jeruzsálem elpusztulása napján is megemlékezik R. Akibáról és mártír-társairól a liturgia az Arzé ha-Levónon kezdetű imában. A középkori üldözések mártírjai legtöbb esetben névtelenek maradtak s csupán a krónikák, mint a XVI. századi *Emek hábóchó*, a *Sévet Jehudó* és *Zacuto Abrahám*, a kiűzött salamancai egyetemi tanár és híres csillagász *Széf-fer Jochaszin*-ja említik a helyeket, ahol európa-szerte a zsidóság mártírjai szenvedtek és számadatokat is közölnek a mártirokról. Ezeket és a keresztény krónikákon kívül azonban maradtak fenn speciális martirologiák, melyeket a középkorban már *Memorbuch*-oknak neveztek. Ilyenek vannak nagy számban a spanyol és portugál zsidóknál s az utóbbiaké részben még Lissabonból, a kiűzetésük előtti időkből való. Az askenázi zsidóság memorkönyvei az 1096-i és 1349-i worms-i és nürnbergi s az 1298-i frankfurti memorkönyvek. Leghíresebb azonban a *Nürnbergi Memorkönyv*, melyet a meiningeni R. Isaac ben Sámuel állított össze s Saalfeld professzor, mainzi főrabbi adott ki 1898. Ez közli a kereszties hadjáratok, az 1298-i mérszárlás, az 1349-i máglyák áldozatainak, az 1171-i franciaországi bloisi és 1288-i troyesi, továbbá röviden az angliai, terjedelmesen a francia corbeilli, azonkívül a zsidóságra áttért prozelita mártírok neveit. Irodalmi értéke, mint kódexnek is igen nagy, mert ez a legkimerítőbb Memorkönyv. Nagyfontosságú a magyar zsidóságra nézve a XVI. sz.-i *Krakkói Memorkönyv*, mely felsorolja a bazini vérvád (l. o.) máglyahalált halt mártírjainak neveit. A legtöbb mártírt azonban a spanyol-, orosz-lengyelországi és ukrán zsidóság szolgáltatta. Ezek annyian voltak, hogy mellettük szinte elenyésznek azok a mártírtömegek, amelyek Európa egyéb országában és Európán kívül haltak meg a zsidóságuk miatt. A spanyol inkvizíció, mely 1478-tól kezdve 1829-ig működött Spanyolországban, majd a XVI. századtól kezdve Portugáliában, a Latin-Amerikában, Dél-Ázsiában és Dél-Afrikában, három és félszázadon át szedte irgalom nélkül áldozatait. Nem memorkönyvek, hanem az inkvizíció számos kiadott aktasorozata, a spanyol kir. akadémia egész gyűjteménysorozatai örökítették meg azoknak a mártíroknak nevét, akik a judaizálás vádjára alatt a máglyán haltak meg. A jelzett idő folyamán többszáz Auto-de-fén (hithűségaktus) égettek el nagyobb-kisebb számban zsidókat s a szerencsésebbeket életfogytiglani rabságra vagy gályára ítélték. 1816-ban történt az utolsó zsidóélegetés Cordovában. A lengyel- és oroszországi zsidó mártírok száma kétségtelenül nagyobb, mint az előző csoportoké együttvéve. Nem szólva a XVI. század óta időnként folyton növekvő mérszárlásokról s a cári uralom utolsó négy évtizedének rendszeres pogromjairól, melyek óriási véráldozatokkal jártak s amelyekben mindig védtelen lakosságot gyilkolt le egy felfegyverzett tömeg, csupán az utóbbi évek ellenforradalmi alatt Ukrajnában Denikin és Petljura tábornokok oly arányú vérfürdőket rendeztek, amelyek messze maguk mögött hagyják a cárság alattiakat is. Az angliai zsidóság hivatalos kiadványa, mely a háború

utáni egyik félévről szól, csak Ukrajnában 110,000 zsidó mártírhalálról tesz említést megbízható felvételezés alapján. A zsidóság egyetemének és egyedeinek mártírsága a jelenkorban még korántsem ért véget. L. *Vérvád, Bazini vérvád, Nagyszombati zsidóélegetés, Kátmérgezés, Ostyamegszentségtelenítés Inkvizíció, Judaizálás és Prozeliták.*

S. R.

Irodalom. (Jew. Enc.) Jellinek, Märtyrer- und Memorbuch; Darmesteter, L. Auto-de-fé de Troyes; Jos. Derembourg, Essai sur l'histoire et Géographie de la Palestine; Neubauer, Le Memorbuch de Mayence; Saalfeld, Des Nürnberger Memorbuch; Graetz, Geschichte der uden, IV.—XI.; Kohn Sámuel, A zsidók története Magyarországon; Elkan Adler, Auto-de-fé and Jews; H. Ch. Lea, History of the Inquisition of Spain, I.—IV.; Seltmann Rezső, Az inkvizíció a történettudomány megvilágításában (a zsidó vonatkozású tudományos irodalommal).

Marton Ernő, újságró, szül. 1896 máj. 17. Előbb különféle jesivákon tanult, majd jogot végzett és doktorátust szerzett. 1917–18-ig Kisküküllő megyében főispáni titkár volt. 1918-ban megalapította az Újkeletet, amelynek főszerkesztője. Tevékeny részt vesz Erdély cionista életében és annak egyik irányító publicistája. Önálló kötetben megjelent munkája: *A zsidó nemzet Erdélyben.*

Sz. I.

Marton Miksa, hírlapíró, ügyvéd, szül. 1871. Jogi tanulmányait Budapesten, Berlinben és Bécsben végezte, majd doktorátust szerzett és Budapesten ügyvédi irodát nyitott. Hosszabb ideig több napilap színikritikusa volt. Azután színházi és irodalmi ügynökséget alapított, amely az előkelőbb magyar írók műveit juttatta el a külföld nagyobb színpadjaira.

Sz. G.

Mártonnap ki hallgatás. A monarchia fennállásának idején a pozsonyi zsidó hitközség régi privilégium alapján minden év nov. havában külön ki hallgatáson jelent meg a király előtt. Márton napján. nov. 11., a hitközségi jegyző ezüst tálcákon rituális módon metszett ludakat nyújtott át az udvari konyhának. Az előjáróságot néhány nappal később az uralkodó fogadta. Ezeket az audienciákon Ferenc József gyakran mutatta ki a zsidók iránt érzett jóindulatát. Így pl. 1882. a pozsonyi zsidóellenes zavargások után is. A ki hallgatás, mely rendszerint Bécsben tartott meg, ez alkalommal Budapesten volt. A deputáció tagjai Pappenheim Hermann, Bettelheim Mór és Wolf Joel voltak. A küldöttség üdvözlése után a király szokatlan bensőséggel fejezte ki részvétét a zsidók iránt és felháborodását a történetek fölött. Szavait így fejezte be: «Ich habe mit Ihnen gefühlt, es hat mir weh getan, nun, Sie sollen geschützt werden!» A meglepett küldöttség ezután felkereste Tisza Kálmánt és megkérdezte, hogy tanácsosnak tartja-e a király kijelentésének közlését. Tisza azt felelte, hogy jogukban áll ezt megtenni, de ha már az ő tanácsát kérték, azt ajánlja, hogy ne tegyék, nehogy a király személye is belekeverődjön az antiszemita polémiaiba. A M. eredete valószínűleg a hagyományos zsidó adó volt, amelyet Márton napján szoktak leróni. De a monda azt tartja, hogy Bécs ostroma alatt a pozsonyi zsidó előjáró ludakat és más élelmiszert csempészett a törökök táborán át a császári udvarnak és ennek jutalmul kapta a pozsonyi hitközség ezt a privilégium-

mot. A világháború véget vetett az évszázadokon át őrzött hagyományos szokásnak. B. S.

Martos Ferenc*, író és színműíró, szül. Aradon 1875. A budapesti egyetemen jogi doktorátust szerzett, majd a közoktatásügyi minisztérium tisztviselője, egyidejűleg napilapok és folyóiratok munkatársa volt. 1900—02-ig a Fővárosi Lapokat szerkesztette. Miután *Mariette c.* regényét és *Iza és egyéb költemények*, valamint *Titania, újabb költemények c.* két verskötetét közzé tette, a színpadnak szentelte egész tevékenységét. A Nemzeti Színház adta elő *Balassa Bálint c.* verses színművét, továbbá *Simonyi óbester* és *Muskátlí c.* vígjátékait. A *Bob herceg c.* operettlibrettójának nagy sikere után csakis librettóírással foglalkozik. Több operettje kijutott német, angol, amerikai, hollandiai és skandináv színpadokra is. A legnagyobb sikert *Aranyvirág, Leányvásár, Sybill, Zsuzsi kisasszony* operettjei aratták. Sz. G.

Masgiach (h.) Rituális felügyelő a hitközség alkalmazásában és az a feladata, hogy a mészárszékekben és gyárakban a hús feldolgozását és az ételmezési cikkek előállítását rituális szempontokból ellenőrizze.

Mászé, hetiszakasz, mely *Mózes 4.* könyve 33. fejezetének elejétől a könyv végéig terjedő részt foglalja magában. Rövid tartalma: Izráel vonulása; a bálványimádás megsemmisítése; a szentföld határai; a levíták városai és a menedékvárosok; birtokjog a törzsek között. A hetiszakaszhoz tartozó prófétai rész *Jeremiás* könyve 2. fejezetének 4. versétől a 28. versig terjed. A tórai és prófétai rész között nincsen összefüggés, csakhogya liturgiai berendezkedés szerint e hetiszakaszt mindig a gyászhetekben av 9. előtt olvassák fel, így lett e feddő beszéd tartalmú fejezet a kijelölt prófétai szakasz. Néha a naptári beosztás folytán a megelőző hetiszakasszal olvassák (Matósz-Mászé). F. D.

Maszichto (ar.) Talmudi traktátus.

Maszig gevul, (h.) Határsértő. Aki másnak jogkörébe vágó eljárást a maga hasznára végez, vagy ha csak jogigényét, vagy csak erkölcsi várományát is elkaparintja, a zsidó erkölcsi tudat szerint a határsértés súlyos vétségébe esik. E felfogás szerint nemcsak kitűrni nem szabad senkit sem a zállásából, de még egy üres állásra pályázni sem szabad, ha annak elnyerésére másnak van kilátása, vagy ha arra jogos (erkölcsi) igényt más tarthat. A vétséget *haszógasz gevulnak* mondják. F. M.

Maszóra (hagyomány), a Biblia szövegének épségben tartására irányuló munkásság, mely egész irodalomma nőtt ki. Tekintve, hogy a könyvnyomtatás előtti kornak nem állott módjában csak egyetlen hitelesnek minősített példányt is sokszorosítani, hanem minden egyes másolatot külön kellett megóvni a netán becsúszo hibáktól, számos rendszabályt állítottak fel a példányok átvizsgálására és egyeztetésére. Ilyenek mindenekelőtt a szavak és betűk összeszámlálása könyvenként, a középső szó és betű megjelölése, a hasonló, de nem betűről betűre egyező szók betűrendes összeállítása és számszerinti megjelölése. Ezenközben egyes grafikai különlegességekre is bu-

kantak a legelfogadottabb kéziratokban, melyeknek jelentőségét nem minden esetben tudták megállapítani; ezeket is óvatosságból megrögzítették. Ilyen sajátosságok pl. egyes nagyobb vagy kisebb betűk, pontozott betűk és 6 tórai szónak, valamennyi kollatált példányban, egy-egy hasáb elejére való kerülése. De újabb jelentős feladatot is teljesítettek e betűtudósok: ellátták kb. a hetedik Kr. u. században a Bibliát magánhangzókkal, eleinte úgy, hogy egyes mássalhangzókat használtak e célra (v = u, j = i) és ezeket a sor fölé vagy alá írták, még pedig a kétértelműség elkerülésére csak itt ott egy-egy szóban, míg végül kifejlődött ennek révén a betűk leegyszerűsítésével az általános vokalizáció. F. M.

Matematika. Asztronómiával az egyházi naptár megállapítása céljából foglalkoztak az ó-kor zsidók tudósai. Ez mennyiségtani ismereteket követelt. Főképp aritmetikával és geometriával foglalkoztak, amiről a Misna és Talmud több helye tanuskodik. Ismerték a tízes számrendszert is, amelyet a perzsáktól tanultak (*Beráchót* 60a); az Erubin, Kelim, Oholót és más talmudtraktátusok számos planimetriai és stereometriai vonatkozást tartalmaznak. Az ily kifejezések: bigon, trigon, tetragon, pentagon, sűrűn elő fordulnak a Talmudban úgy geometriai, mint aritmetikai értelemben, előbbiben a szögek, utóbbiban a sorszámok jelzésére. A kör térfogatának és átmérőjének viszonya $3\frac{1}{7}$ -nek az 1-hez való viszonyában van kifejezve. A Talmudban sűrűbben említett matematikusok nevei: R. Gamaliel, R. Jósua, R. Juda és R. Sámuel. Különálló M.-i mű azonban nem maradt fenn az ókori zsidóktól s csak az arab-zsidó kor termelt ki ilyet. Első volt a Misnát Midót, amely a geometria elemeivel foglalkozik. Az arab korokban a zsidók a filozófia bevezető tudományának tekintették a M.-t s ezt hét részre osztották, ú. m.: aritmetika, algebra, geometria, asztronómia, asztrológia, optika és zene. Az arab számokat Európában először egy Joseph nevű spanyol-zsidó tudós terjesztette. Az említett mű után a legrégebb héber M.-át egy Mesulam nevű arab-zsidó írta a VIII. sz. végén; kortársa volt Abu Othman Sahl, aki egy arab M.-t írt, míg Sind ben Ali Euclides arab fordításához írt bevezetést és egy algebrát, Sahl Rabban Al Tabarit pedig kora legnagyobb geometrikusának tartották. A XI. és XII. sz.-ban Bior b. Phineas és Jacob ben Nisszim váltak ki s az utóbbi hébernyelvű művet írt az indiai M.-ről. Abraham bar Chijja ha-Naszi volt az első héber geometria-szerző, akinek művét már 1136. lefordították latinra; kiváló geometria-tudós volt ugyanakkor Samuel ibn Abbas is, aki arabul írt, a szultán egyenes kívánságára. Nagy érdemei vannak a kitért zsidó Johannas Hispanensisnek a XII. sz.-ban a M. fejlesztése körül, mert ő fordított le számos M.-i művet arabról latinra, míg egy angol zsidó már 1190. latinnyelvű M.-t írt *Mathematica Rudimenta Quaedam* címen. A XIII. sz. még gazdagabb volt zsidó matematikusokban s ebben a sz.-ban fordítják le héberre a görög és arab M.-kat, amiket a zsidók kommentárokkal látnak el. A toledói Juda ben Sá-

muel Kohen a *Midras ha-Chochmah* c. encyklopédiájában lefordítja Euclides *Eleméit*. 1278. pedig valószínűen a provençei Moses ibn Tibbun lefordítja Euclides valamennyi művét héberre; *Jeszódót* és *Sorósim* néven azonban más fordítások is el voltak terjedve. Hypsikles művét Jacob b. Machir fordította héberre, míg Kalonymos ben Kalonymos Al-Farabi és Ibn Haithan műveit, melyeket kommentárokkal látott el. Euclides hébernyelvű kommentátorai közt ott látjuk még Lévi ben Gersont (Gersonides), Abbe Marit, Abraham ben Selómó Jarchit, Joseph Delmedigot és Elia Mizrachit; Euclides Datait Széfer ha-Matónó címen fordította le Jacob ben Machir. Euclides valamennyi művét az újkorban héberül Abraham b. Joseph Minz adta ki Meir Fürth jegyzeteivel *Résisz Limudim hu Széfer Euclides* címen (Berlin 1775), míg Baruch Schiek új fordítást publikált (Haag 1780). A XIII. sz.-ban az alexandriai Menelaos szférikus geometriáját fordítják héberre, Archimedes ugyanolyan művét pedig Kalonymos ben Kalonymos fordította le, aki ezen kívül még külön hébernyelvű műveket írt és többet lefordított arabból. A XV. sz.-ban Abraham Zacuto salamancai egyetemi tanár (l. *Földrajz*) vált ki; az ő hébernyelvű M.-ját és asztronómiáját Menasse ben Izrael adta ki Amsterdamban a saját jegyzeteivel a XVII. sz.-ban. Ugyancsak a XV.—XVI. sz.-ban éltek R. Elia Mizrahi és tanítója, Mordechai Comtino, akik közül utóbbi, ki rabbi volt, aritmetikát, algebrát és geometriát írt héber nyelven, a görög és arab matematikusok felhasználásával *Melechesz ha-Miszpor* (Constantinopel 1534) címen. Ugyanekkor zsidó matematikusok voltak még Mordechai Finzi, német területen pedig David Gans, aki három hébernyelvű M.-át írt. A XVII. sz.-ban Joseph Delmedigo írt héber nyelven geometriát és trigonometriát, míg a XVIII. sz.-ban R. Elia Wilna, a nagy teológus és talmudtudós írt több hébernyelvű tudományos M.-át, asztronómiát és trigonometriát. A XIX. sz. második felében S. Slonimsky kiváló hebraista és hébernyelvű folyóiratszerkesztő Varsóban, mint matematikus és asztronómus is kivált és számos tudományos művet írt. Az emancipációk óta a M. nyelve is az élő nyelv a zsidóknál. A XIX. és XX. sz. jelentékeny zsidó matematikusainak névsora olyan óriási nagy, hogy alábbiakban csak a legjelentősebbeket sorolhatjuk fel.

I. Külföldi zsidó matematikusok: (Lobatchewsky, az abszolút geometria felfedezője zsidó szülöktől született, úgyszintén Friedrich Bessel és Sir William Herschel, a híres asztronómus is.) M. Abraham, az elektricitás teoretikusa; Arenhold; Borchard, a Journal f. d. reine u. angewandte Mathematik szerkesztője; Georg Cantor; Moriz Cantor, a M. történésze; Eisenstein; Fuchs, Gordan, Hensel, Hurwitz, Hamburger, Hirsch Mayer, Jacobi, Joller, König, Königsberger, Kronecker, Landau, Land-berg, Lipschitz, London, Minkowsky, Noether, Pasch, Pringsheim, Rosanes, Rosenshain, Saalschütz, Schlesinger, Schönflies, Schwarzschild, Wälsch, Weingarten, Wolfskehl, továbbá Oppenheim hí-

res bécsi asztronómus és Olb. Michelson Nobel-díjas chicagói fizikus, Einstein, a mai kor leg-híresebb M. teoretikusa, valamennyien német egyetemi tanárok. Castelnuovo, Enriquez, Fano, Jung, Beppo Levi, Levi Civita. Loria, Segrè, Volterra, Pontremoli (a két utóbbi M.-fizika), olasz egyetemi tanárok. Schapiro és Slonimsky oroszok, J. J. Sylvester angol egyetemi tanár. Francia zsidó hírneves matematikusok: Hadamard, Halphen, Maurice Lévi, az Institute v. elnöke és Maurice Loevy (l. o.) asztronómus.

II. Magyarok (l. az illető neveknél): König Gyula*, Rados S*, Bekó Manó*, Schlesinger Ludwig, Fehér Lipót, Wittmann Ferenc, Riess*, Réti Mór*, Fekete Mihály, Szász* (frankfurti), Mahler Ede, Haar A., Pólya Gy.* egyet. tanár. S. R.

Irodalom: Isaac Broyde (Jew. Encyclop.); Poggendorf, Handwörterbuch; Zuckermann, Das mathematische im Talmud (Jahresber. d. Frankelschen Stiftung (1878); Mahler Ede, Die Irrationalitäten der Rabbinen (Zeitschrift f. Mathematik 1884); u. a., Zur talmudischen Mathematik (u. o. 1886); u. a., Maimonides, Kaddus Hachodes (német fordítással és jegyzetekkel 1889); Steinschneider, Jewish Literature; u. a., Bibliotheca Mathematica (1890); u. a., Hebräische Übersetzungen; u. a., Die arabische Literatur der Juden.

Matono (h.). *Adomány*. A közéletben könyradomány, a zsinagógában az az összeg, amit a hívek a Tóra előtt ajánlanak fel jótékony célra. A zsinagógában természetesen csak a felajánlás történik, a kitűzés máskorra marad.

Mátosz, hetiszakasz, mely *Mózes* 4. könyve 30. fejezetének 2. versétől a 32. fejezet végéig terjedő részt foglalja magában. Rövid tartalma: Fogadalmak érvényessége, Ruben és Gád kérelme. A hetiszakaszhoz tartozó prófétai rész *Jeremiás* könyvének elejétől a 2. fejezet 3. verséig terjed. A tórai és prófétai rész között nincs összefüggés, csak hogy a liturgiai berendezkedés szerint e hetiszakaszt mindig a gyászhetekben, av 9. előtt olvassák fel, így lett e feddő beszéd tartalmú fejezet a kijelölt prófétai szakasz. Néha a naptári beosztás folytán a következő hetiszakasszal olvassák együtt (Mátosz Maszél). F. D.

Má tovu óholechó (h.). *Mily szépék a te sátraid*, Jákob, a te lakóhelyeid, Izrael. (Num. 24,5.) A zsidó hívek ezzel köszöntik belépésük alkalmával a zsinagógát, mindjárt a «veani beröv chaszdechó» kezdetű vers után. A liturgiába a Talmud alapján került, amely a versben foglalt magasztalást az ima- és tanházakra vonatkoztatja (*Szanhedrin* 105, 6). Aldabi (*Sevilé emuno* 4) és Lurja (*Resp.* 64) ellenzik ez ima recitálását, mert a pogány Bileámtól ered. A *Mate Móse* szerzője azonban szankcionálja és a zsidóság az ő véleményét fogadta el. Már a *Machzor Vitry* (56. o.) ezzel a formulával vezeti be az imarendet.

Mattersdorf Joab, rabbi, megh. 1807. Korának elismert talmudtudósai közé tartozott s főleg a jogi részben volt nagy tekintély. Előbb Németkeresztúron, aztán Szántón működött. Művei: *Chén Tóv* (Zolkiew 1806), mely az *Even hoézer* kommentárja. Másik munkája a *Saaré Binó*, mely glosszákat tartalmaz R. Isaac ben Reuben Alfasi *Saaré Sevuósz* c. döntvénytárához (Wien 1792).

Matzel Aser, filantróp, szül. Stomfán 1763., megh. Bécsben 1842 nov. 22. Fiatalon a bécsi kórházak szolgálatába lépett és oly kitűnő adminisztrátornak bizonyult, hogy II. József császár figyelmét is felhívták rá. A török háborúk idején nemcsak a bécsi, hanem a zimonyi kórházakat is oly önfeláldozóan vezette, hogy a császár aranygyűrűvel és emlékirattal tüntette ki, úgyszintén az orosz cár is. 1814-ben a katonai magazin és a hadiőzvegyek és árvák egyesületének igazgatója lett, az 1830-i kolerajárvány idején pedig egészségügyi biztosnak nevezték ki. (V. ö. Reich, «Beth-El» 1856. I.; «Jüdischer Plutarch» 1848). S. R.

Mauksch Mór, az első izraelita siketnéma intézet megalapítója, szül. 1806., megh. 1848. a szabadságharcban. Vallási tanulmányait Prágában végezte, de ugyanakkor a világi ismeretekben is képezte magát és rendkívüli tudásra, műveltségre tett szert. Matematikai tudásával, idegen nyelvekben és a zenében való jártasságával kortársai bámulatát vívta ki. Később gazdálkodó lett, majd Liptószentmiklóson magániskolát nyitott. Sógora 9 gyermeke közül 4 volt siketnéma. Ez a szerencsétlen körülmény arra a gondolatra bírta, hogy a siketnéma oktatására képezze ki magát. 1840-ben Liptó vármegye székháza nagyertermében az általa hangzó-beszédre tanított növendékeket bemutatta a vármegye vezetősége előtt. Szentiványi Adolf megyei főjegyzőt anyyira meghatotta az eredmény, hogy félévi fizetéséről M. javára lemondott, hogy M.-t munkásságában ezzel támogassa. M. Liptószentmiklóson megalapította az első izraelita siketnéma intézetet és tudományos felkészültségével, úttörő munkásságával óriási érdemeket szerzett. Végigharcolta a szabadságharcot és harcétren szerzett sebesülése következtében halt meg. Sírjára Liptó vármegye egy a harceteket megjárt zászló foszlányait helyezte el, amelyen a következő felirat állott: «Glóriás Magyarország dicsőségének része száll veled sirba nemes hazafi». K. D.

Mautner, 1. Eduard, osztrák író, szül. Pesten 1824 nov. 13., megh. Badenben 1889 júl. 2. A prágai és lipcei egyetemeken fizikát, orvostudományt, majd jogot s végül irodalmakat tanult. Barátságban volt Moritz Hartmannal és fiatalon munkatársa lett az akkor legolvasottabb folyóiratoknak, melyekbe költeményeket és elbeszéléseket írt. 1853-ban Nyugat-Európában volt tanulmányúton, majd tíz éven át a francia államvasúti társaság vezérigazgatója, végül az udvari könyvtár, majd a külügyminisztérium magasrangú tisztviselője volt. Írt számos regényt, színműveket, novellákat s verseket. Színművei: *Während der Börse; Eine Frau die an der Börse spielt*, mindkettő a Carl-Theaterben; *Ein Courier*, a Burgtheaterben került színre; *Eglantine* és *Preislustspiel* c. színműve pályadíjat nyert. Elbeszélései: *Kleine Erzählungen*. Költeményei: *Gedichte; Gegen Napoleon; In Catilinam; Ein Kranz geharnischter Sonnette*. S. R.

3. **M. Odön***, agronómus és vállalkozó, szül. Budapesten 1848 ápr. 22., megh. 1928. A magyaróvári gazdasági főiskolán tanult s miután oklevelet nyert, gyakorlati és elméleti téren nagy

tevékenységet fejtett ki. Több nagy uradalomban végezte első kísérleteit, melyek a magtenyésztés és nemesítés nálunk elhanyagolt fontos gazdasági ágára vonatkoztak. E célból Nobbe tanárnál képezte magát tovább Tharandban és mint annak asszisztense működött. 1874-ben visszatért Magyarországra és megalapította nagyszabásúvá fejlesztett világcéget. Híre a külföldre is korán eljutott és magtenyésztését nemcsak Európában hanem Amerikában is jól ismerik. Kísérleti telepei kb. 800 munkást foglalkoztatnak. M. érdemeiért magyar nemességet kapott. S. R.

Mávir szidro (h.). Vulg. kiejtéssel: *máver szedre*. A bibliai hetiszakasz átolvasása a hangjelvények figyelembevételével. Szombatra előírt vallásos kötelesség, amit mindenki otthon végez.

Mazkir, 1. Hazkara.

Mazl tov (h.). *Jó szerencsét!* Üdvözlő kívánság lakodalom, gyermekszületés és minden más örvendetes eset alkalmával.

Maybaum Siegmund, rabbi, szül. Miskolcon 1844 ápr. 29. Kismartonban és Pozsonyban tanult a jesivákon. Kismartonban Hildesheimer Izrael tanítványa volt, Pozsonyban a liceumba is járt. Teológiai tanulmányait a breslauer rabbiszemináriumban végezte s a hallei egyetemen tett bölcsészeti doktorátust. 1870—73-ig Alsókubinban volt rabbi, 1873—81-ig Saaz csehországi községben, ahonnan Berlinbe hívták meg rabbinak és a Lehranstalt f. Wissenschaft d. Judentums docensének. Ő alapította a Német Rabbiegyesületet, melynek elnöke is lett. A császár professzori címmel tüntette ki. M. elismert német hitszónok volt. Halála előtt néhány évvel nyugalomba vonult. Művei: *Die Anthropomorphismen und Anthropopathien bei Onkelos und den späteren Targumim* (1870); *Die Entwicklung des altisraelitischen Priestertums* (1880); *Die Entwicklung des israelitischen Prophetentums* (1883); *Predigten* (1892—1894); *Jüdische Homiletik* (1894); *Methodik des jüdischen Religionsunterrichtes* (1895); *Die Anfänge der jüdischen Predigt* (1901). A M. Zs. Szemle első évfolyamaiba is írt tanulmányokat. S. R.

Meabéd acmó lodáasz (h.). Öngyilkos.

Mechaber (h.). Szerző. Általában minden könyv szerzője, de használják a Sulchan Aruch alapszövegének a megjelölésére is, megkülönböztetéstül a szöveghez csatolt Iszerlesz-féle novel-láktól, amelyeket a talmudikus irodalom *hagó* (jegyzet) név alatt említ. F. M.

Mechaséfó. *Boszorkány*, bűvésznő.

Mechiló (h.). Bocsnat, megkövetés, megbocsátás. Speciális értelemben a rokonok bocsnatkérése a halottól a koporsó mellett. Vallásos zsidók Kol Nidré előtt haragosaikkal szemben is gyakorolják ezt a kiengesztelést. A bocsnatkérés közhasználatú neve: *mechile-beten*.

Mechujov (h.). *Köteles*. Vulg. kiejtéssel: *mechüjev*.

Mechuténészte (j.). A mechutton felesége. L. *Mechutton*.

Mechutton (h.). *Koma*, sógor, leginkább a nász-szülők egymásközötti atyafisága.

Mecicó (h.). *Kiszívás*. A vérelállítás ősi módja a cirkumciziónál.

Meció (*h.*). Vulg. kiejtéssel: *mecie*. Talált tárgy. Átvitt értelemben: olcsó, potom áron vásárolt holmi.

Mecoró, hetiszakasz, mely Mózes 3. könyve 14. fejezetének elejétől a 16. fejezet végéig terjedő részt foglalja magában. Rövid tartalma: A belpoklos tisztálkodása. A hetiszakaszhoz tartozó prófétai rész a *Királyok 2. könyve* 7. fejezetének 3. versétől a fejezet végéig terjed. A törái és prófétai szakasz között az az összefüggés, hogy ez utóbbiban is Samaria belpoklosairól van szó. Néha a naptári beosztás folytán a megelőző hetiszakasszal olvassák együtt (Százriámecoró.) F. D.

Medgyes (*Medias*, R.), rend. tan. város szab. kir. város címevel Nagy-Küküllő vm., 8626 lak. Az orthodox hitközség 1875. alakult. Alapítói s egyben első előjárói Grünfeld Dávid, Koppel Salamon, Mandl Lipót és Hersch Salamon kereskedők voltak. A hitközség első rabbija Bäuml Dávid volt, aki 1899. bekövetkezett haláláig állott a hitközség élén. A hitközség temploma 1895. épült a tagok önkéntes adományaiból. Most épült a hitközség 7 osztályos elemi népiskolája, amely 1929. nyílt meg. 1915-ben alapította a hitközség kéttanerős Talmud Tóráját, melyet 57 növendék látogat. A hitközség intézményei: a Chevra Kadisa, mely Citrom Benjámint elnöklete alatt áll és a jótékonyági egyesület, melynek Löwy Sámuel az elnöke. A hitközség tagjai közül néhai Citrom Fülöp alapított virágzó bórgyárat, mely kb. 150 munkást foglalkoztat. A hitközség évi 800,000 lei-es költségvetéssel dolgozik, amelyből 250,000 leit fordít szociális és filantrópikus célokra. A hitközség anyakönyvi területéhez a M.-i, segesvári és részben a szentágotai járások községei tartoznak. Lélekszáma 700, a családok száma 130, adót 198-an fizetnek. Foglalkozás szerint: 2 nagykereskedő, 18 kereskedő, 1 ügyvéd, 10 munkás, 1 nagyiparos, 1 orvos, 4 magántisztviselő, 10 iparos, 2 magánzó és 140 egyéb. A hitközség tagjai közül 22-en vettek részt a világháborúban. A hitközség mai vezetője: Reich Mózes főrabbi, Citrom Benjámint elnök, Robitsek József a Talmud Tóra elnöke és Farkas Vilmos pénztárnok.

Medgyes László, festő, szül. Budapesten 1892. Expresszionista aktkompozíciókat, aktképeket és tájképeket állított ki 1919. a Ma művészegyesületben, a Múcsarnok 1917. kiállításán pedig egy férfaktot. Ez időben jelent meg *Figurák c. mappája* és *Aranyfüst c. illusztrációs könyve* is. Azután külföldre ment, járt Berlinben, majd Tuniszban, míg végre Párisban telepedett le, hol most is él. Párisban a legmodernebb francia festők hatása alá került és egy ideig csendéleteket és virágokat festett. Fámetszeteket, könyvcimlapokat és exlibriseket is készít. Művészeti cikkeket ír francia és angol művészeti folyóiratokba. F. B.

Mé-ész le-ész (*h.*). Időponttól időpontig. Huszonnégy óra. Időmeghatározás rituális vonatkozásokban. Vulg. kiejtéssel: *mesz-lesz*.

Megbocsátás (héb. *szólách*), az embernek Istenhez hasonlatos tulajdonsága, mert a M. az Isten egyik főtulajdonsága: «mert az Örökkévaló

a mi Istenünk könyörületességet és megbocsátást gyakorol» (*Dán. 9. 9; Exod. 34. 6–7; Num. 14. 18 és köv.; Zsolt. 136. 5; Jóna 4. 2*). A M. feltetele a bűnös részéről az elkövetett bűn megbánása s az újabb bűnbeesések elkerülése. Ezek által áll helyre a viszony az Isten és az ember között. Minden bűnös irgalmat talál Istennél a Biblia felfogása szerint: «Hagyja el útját a gonosztevő és gondolkodását az igazságtalan, hogy visszatérhessen Istenhez, aki könyörületességet fog gyakorolni rajta és meg fog kegyelmezni neki» (*Amos 5. 14; Jerém. 3. 14 és köv.; Ezék. 18. 21 és köv.; 23. 11–21; Hósea 14. 1–4*). «Mert Te, az Örökkévaló jóságos vagy s megbocsátásra kész, kifogyhatatlan az irgalomban mindazoknak, akik Téged hívnak» (*Zsolt. 136. 5, 138. 38*). Az ókori zsidóságnál, a jeruzsálemi Templom fennállása alatt a nem szándékosan, vagy tudatlanságból elkövetett bűnökért a bűnbánás jeléül az imán kívül áldozás is volt, melyet a bűnös helyett a papok egyike mutatott be; a tudatos bűnre az áldozás nem nyújtott M.-t. «Mert aki tudatosan bünt követ el, Isten nevét gyalazza meg s a nép közül sajátmagát közösíti ki.» (*Num. 15. 30*). A bűnbánó áldozatra Mózes III. IV. és V., továbbá a IV. 15. 22 és köv. intézkedik. A prófétáknál és a Zsoltároknál a bűnbánás teljesen a szív megváltoztatására van alapítva (*Micha 7. 18 és 19; Zsolt. 103. 3; Jerém. 31. 34; Ezék. 36. 25 és köv.; Szirach 17. 20 és köv., 18. 11*). A Biblia, mely minden embert Isten képmására teremtetnek állít s a szentséget ethikai tanításainak alapkövéül tekinti, a gyűlölség és bosszú minden fajtájától óv (*Mózes III. 19. 2, 17, 18*). Ez a Talmud tanításának is alapja: «Mert bizonyos bűnökre a bűnbánás halasztást ad s a Bűnbánat Napján levezelhetők; de aki felebarátja ellen vétkezik, annak előbb azzal kell megbékülnie.» (*Jóna-traktátus 85b*). «Nemcsak nem szabad gyűlölséget és bosszút rejteni az embernek szívében, de mindenkinek kötelessége ellenségén segíteni» (*Exod. 23. 4, 5*). A Talmudban és Midrásokban számos gyönyörű tanítás van az ellenséggel és ellenféllel való bánásmódról vonatkozóan (*Prov. 25. 21; 24. 17, 29; Deut. 22 35; Prov. 22; Szirach 28. 1*). «Légy az üldözöttek és ne az üldözők mellett» (*Bábá Káma 93b*). «Ki az erős? az, aki az ellenséget barátává teszi» (*Ab. d. R. N. 23*). «Ha barátod s ellenséged egyaránt szükségben vannak, akkor segíts előbb ellenségeden, hogy a gyűlölség vágya elfulladjon benned» (*Bábá Meciah 32*). Számos bibliai és Biblia utáni irat felfogása a M.-ről az, hogy Isten különös kegyét fogja élvezni az olyan ember, aki irgalmas és megbocsátó embertársaihoz. «Aki szánalommal viseltetik embertársai iránt, azzal Isten könyörületes lesz» (*Erubin-traktátus XVII. 72, Jóna 23*). L. Szánalom és Ethika. S. R.

Megilla (*h.*). Könyvtekerés. Eszter könyvének közkeletű neve. L. *Eszter könyve*.

Megillaolvasás, a purimi (l. o.) liturgia lényeges része. (Az irodalmi vonatkozásokat l. *Eszter könyve*). Itt *Megillász Eszter* (Eszter könyve) értendő, melyet purim előestéjén és reggelén olvasnak fel az istentiszteleten. A felfolvasás több-
rétűen, levélszerűen összehajtott pergamenből

történi, hagyományos melódiával, amely igen változatos és visszatükrözött a tartalom és a helyzet hangulatát. A M.-át áldásmondásokkal kezdik és utána is áldást mondanak. Bizonyos kiemelkedő verseket a közönség is mond, Háman nevénél pedig dobogni szokott. L. *Hámán-versek*. F. D.

Mekövetés. A Biblia a becsületsértésre pénz-büntetést ír elő s ezzel teljesen jóvátehetőnek véli a szenvedett sérelmet; a későbbi jogi felfogás azonban súlyt helyez a megsértett embernek M. útján való kiengesztelésére is. Így módon engesztelték ki Jákob fiai Józsefet (*Mózes I. 50*), Faraó Mózeset (*Mózes II. 10*), Saul Sámuel (*Sámuel I. 15. 24*) stb. A talmudi jog tovább megy és törvényerőre emeli a M.-i aktust annak hangsúlyozásával, hogy Isten nem bocsát meg a sértő félnek, ha még oly nagy kártalanítási összeget fizet is, míg bocsánatot nem kér. A M. kötelezettsége a királytól kezdve a legkisebb emberig mindenkire nézve fennáll. Ha a sértés önkéntelenül és bándék nélkül történik, a sértő félnek akkor is bocsánatot kell kérnie, mégpedig szívből jövő szavakkal, melyekből őszinte megbánás csendül ki. Az aktus az előírás szerint három ember jelenlétében történt és a sértőnek háromszor kellett a bocsánatkérő szavakat elismételnie.

Megtorlás (*lex talionis*), minden nép törvénykezésében előforduló, a primitív-korszakból fennmaradt örökség. A Bibliában is előfordul a szemet-szemért stb. intézkedésekben. De egyetlen feljegyzés sincs arról, hogy a M.-nak ezt a módját gyakorlatilag is alkalmazták volna; aminthogy egészen bizonyos, hogy ezt a hadijogi intézkedést nem gyakorolták. A népképzelet szerint Isten úgy büntet népeket és egyedeket, ahogyan azok másokon vétkeznek (*Szanhedrin 90a*). A zsidó törvényhozás erkölcsi alapja az, hogy «amilyen mértékkel te mérsz másokat, ugyanúgy fognak téged is megmérni» (*Szóta I. 7*). A mózesi könyvekben előforduló M.-maradvány kétségenkívül babiloni eredetű s nyomai Hammurabi kódexében is található. Ez utóbbi azonban sokkal szélsőségesebben alkalmazza a M.-t; p. o. ha valaki egy szabad ember terhes nejét megsértette, akkor az illetőnek leányán torolta meg azt Hammurabi törvénye. Ugyanezen túlmagasztalt kódex szerint, ha egy rosszul épített ház beszakad és a tulajdonos fiát leüti, akkor az építész fiát ítélik halálra. Ezzel szemben a Bibliában hangoztatott «mértéket mértékkel» hasonló dolgokat és M.-okat lehetetlenné tesz: «Atyákat nem szabad halálra ítélni gyermekeikért, sem gyermekeket atyáikért» (*Deuteron. 24. 16*). A Talmudban előforduló jogesetek, amelyeket különböző oldalról vitattak meg, azt bizonyítják, hogy ítélethozatalnál a szaduceusok sem ragaszkodtak a törvény rideg betűihez s testi bűnöknel a M.-t nem alkalmazták. (Jew. Encycl.) S. R.

Megvesztegetés. Az igazságszolgáltatásban a bíró jóindulatának megvásárlása. A Tóra tiltja a M. elfogadását: «Megvesztegetést el ne fogadj, mert a megvesztegetés megvakítja a látók szemét és kiforgatja az igazak ügyeit» (*Móz. II. 23. 8*.) A Talmud már a M. fogalmába belevonja a szavakkal való kedveskedést is és a M.-t

tiltja azon az alapon, hogy «a vak» elé ne vess gáncot. (*Móz. III. 19. 14*.) F. M.

Megyeri-Krausz Lajos, nagyiparos, szül. Budapesten 1843. Úgy a főváros köz- és kereskedelmi életében, mint politikai téren is szerepelt. A nyolcvanas években két cikluson át képviselő volt. Később a Gizella-malom elnöke és tulajdonosa lett s haláláig kifejtett buzgó munkásságával nagy érdemeket szerzett a magyar malomipar fellendülése körül.

Méir, rabbi. Sopronban élt 1400 körül és maradandó tantételeket alkotott a zsidó hittudományban. Tantételeire Mölln Jakab, a *Szokások könyvének* szerzője nem egyszer hivatkozik.

2. **M. Abrahám** rabbi. Heőcsabán élt. Tórá-kommentárjának címe *Pri Cádik*, Pozsonyban 1839. jelent meg.

Méir báál há-Nész, rabbi, a. m. rabbi Méir, a csodatevő a II. sz. második felében élt. Kisázsiai születésű és a legenda szerint Nero császár leszármazottja. A Méir jelentése a. m. *valaki, aki megvilágít*. M. R. Ismáelnél, majd R. Akiba jábnei iskolájában tanulta a törvényt magyarázatot. A Bar-Kochba felkelés idején nem követte R. Akibát s távol tartotta magát a nagy nemzeti mozgalomtól, melyben mestere és apósa Chanina ben Teradjon mártírhaltat haltak. Egy legenda szerint M. a szabadságharc leveretése után Rómába ment, hogy sógornóját a fogságból kiszabadítsa, ami sikerült is neki. Az üldözések elmúltával az Usába helyezett Szanhedrinnek lett választott chachamja, II. Simon ben Gamaliel pátriárka elnöke alatt, de főképpen a Tibériás melletti Bethsában élt, ahol akadémiát tartott fenn. Nagy hatása volt a Hálácha fejlesztésére s különösen merész dialektikája vált híressé. De döntései nem bírtak törvényerővel. Legnagyobb érdeme, hogy folytatta R. Akiba művét a szóbeli törvény gazdag anyagának tárgyszerinti elrendezésében s így lehetővé tette később Juda ha Nászinak a *Misna* megszerkesztését. M. haggadája a legnagyobb népszerűségnek örvendett. Glosszáinak és Midrásainak egy része megmaradt a *Tóra Sel R. M.* és *Szifra Sel R. M.*, továbbá a *Midrás Onichi de-R. M.* címek alatt (*Gen. Rabba 9. 5*). Kétségtelen, hogy úgy görögül, mint latinul jól tudott s irodalmukat is ismerte. Háromszáz meséje maradt fenn, amelyek aesopusi hatásra vallanak. *Ábót-traktátusban* levő s jelentékenyebb aforizmái a következők: Kevés üzleted legyen és a Tórával foglalkozzál; Ha unatkozol a Tóra mellett, akkor téged is unni fognak; Szívedben hordjad a Törvényt. Nem csupán észtulajdonságairól, hanem békeszeretetéről és szerénységéről is híres volt. Csak a tanulatlan embereket nem szerette. Tőle származik ez a mondás: Aki leányát egy ámhórechez (tanulatlan emberhez) adja nőül, olyat tesz, mintha az oroszlánok elé dobna (*Pesz. 56a*). Szociális érzékével és emberismeretével is kimagasló s a Haggada számos mondását örökíti meg, melyek tanusítják ezt: Szeresd azt a felebarátod, aki megint téged és gyűlöld, aki hízleg néked, mert az előbbi az élet és a jövő élet útjához vezet, míg az utóbbi kikérget téged erről a világról; Ne vigasztald felebarátodat a szenvedések órájában; ne vigasztald, amikor halottja kiterítve fekszik

előtte; ne kérdezősködj fogadalma órájában és ne kivándot látni megalázottsága órájában (*Abót de-R.* 29, 36 és *Ab.* 4. 18, az utóbbi Simon b. Eliézernek tulajdonítja a gyönyörű mondást); Ha Rómában vagy, élj úgy, mint a rómaiak; Aki nem dolgozik a hétköznapokon, kényszerítve lesz szombaton dolgozni, mert a lustaság nyomorra, nyomor bűnre vezet és ha valaki henyéléséből kifolyólag rabszolgaságba kerül, kényszerítve lesz szombaton is dolgozni (*Ab. de R. N.* 21.); Az ember csukott kézzel jön a világra, mintha tulajdonjogot igényelne, de kinyujtott tagokkal hagyja el azt, mintha mutatná, hogy semmit sem vihet magával; mégis, ha az ember a legjobb utat keresi az életben, jutalom a sírontúl vár rá (*Eccl. Rabba* 1.) Toleranciáját is több tény bizonyítja. A pogány, aki a Tórával foglalkozik, éppoly méltó a zsidóság bectülésére, mint a főpap. R. Méir a görög-római filozófusokkal is baráti viszonyban állott, különösen a gedarai Eponymossal. De legjobban bizonyítja megértő türelmességét Eliza ben Abujához, egykori tanítójához való viszonya. Mikor már ezt a másképp *Acher*-nek nevezett vallási kétkedőt a rabbik egy része kerülte, M. vitába bocsátkozott vele s amikor meghalt, gyásza jeléül ruháit megszaggatta. Ellenben a műveletlen samaritanusokat nem kedvelte s azok szeparálását előmozdította. Két fiának és feleségének halála után visszament Kis-Ázsiába, ahonnan származott. Erre vonatkozóan több legenda van, de a tény az, hogy ellentétei támadtak a pátriárkával, aki őt exkommunikációval akarta sújtani, M. azonban ezt a jogát sem ismerte el s inkább kivándorolt. A zsidó kegyelet elmúlhatatlan emlékezésébe fogadta és a néphit csodatevőnek tartja. Zsidó házakban Magyarországon is a falon pénzszekrény van elhelyezve, amelybe a Palesztinába küldendő pénzt dobják. Ezt a pénzszekrényt *M. Búchse*-nek nevezik. M. nek Tibériás mellett van a sírja s az ott emelt templom későbbi eredetű.

S. R.

Melsel Binjamin Zeév rabbi, szül. Janowitzban (Csehország) 1816., megh. Pesten 1867. nov. 30. 15 éves koráig szülő városában tanult. Később Hamburgban, Berlinben és Breslauban folytatta tanulmányait. 1843-ban Stettin városába hívták meg rabbinak. 1859-ben elfoglalta a pesti rabbiszéket. Itt kiadta a *Hakarmel* c. németnyelvű folyóiratot, amelyben arra törekedett, hogy békét teremtsen a haladók és a konzervatívok között. Mivel néhány vallási szokásban ő is megengedhetőnek találta a változtatást, Schlesinger Izrael Dávid (l. o.) bazini rabbi éles támadást intézett ellene *Har Tovór* c. könyvében. M. ragyogó hitshónok volt. Szónoklás közben érte utól a halál az Orczy-házi templomban. Megjelent művei: *Zechusz Ovósz a Pirké Ovósz* német fordítása kommentárral és *Toldosz Reb Naftali Herz Wesel* N. H. Wesel életrajza.

T. I.

Meislis Alexander, rohonci rabbi, XIX. sz. elején. Atyja *M. Rafael* volt, aki a *Tószefósz Sabbósz* c. halachikus munka szerzője, melyhez M. már fiatal korában glosszákat írt. 1784-től Dunaszerdahelyen működött 1804 után Rohoncon volt rabbi. (Életről. V. ö. a «Ben Chananja» VII. és a «M. Zs. Szemle» X. k.)

Meitner László, grafikus, szül. Ráckeven 1900. Berlinben tanult karcolni és u. o. él. Finom, mélyérzésű markáns vonalakon egyszerűsített figurális és tájképeket ábrázoló rézkarcokat készít. Gyűjteményes kiállítása volt az Alkotás Művészházban.

F. B.

Mejuchósz (*mejüchesz, h.*). Tekintélyes, előkelő származású.

Melamed (*tanító*), a bibliai korban általában a tanítással foglalkozók elnevezése, a talmudi korban pedig csupán a gyermekek tanítójáé, akit a község alkalmazott s akinek hatáskörét pontosan előírták. Ezt a későbbi korok is átvették s a M. végig ott található a zsidó történelem folyamán, amikor már nem csupán a község által alkalmazott tanítót nevezték M.-nek, hanem a magántanítót is, aki családoknál oktatott. Ezeknek a *Sulchan-Aruch* minden más foglalkozást eltilt (u. o. *Chósen Mispot* 333, 5) s egyébként is meglehetősen szigorú rendszabályokat ír elő részükre; így pl., ha a M. megbetegszik, akkor díjazásából az elmulasztott leckék számát levonják, ha azonban a növendék betegedett meg, akkor a M. teljes honoráriumát kapja a *Sulchan-Aruch* előírása szerint. A M.-nek nem volt szabad a tanítványt szigorúan büntetni, óráit pedig nemcsak nappal, hanem éjjel is köteles volt megtartani (*Jóre-Dea* 245. 10—11.) Örködni kellett arra, hogy tanítványa ne maradjon egyedül s hogy az kötelességét ne mulasztassa el. A M.-től megkövetelték a vallásosságot és hogy hivatásához értsen. Csupán házasságban lehetett M. Ezek a *Sulchan-Aruch* előírásai, melyeket azonban egészen rigorózusan nem tartottak be, így pl. a nősülést Magyarországon és általában Középeurópában elengedték. Azt a helyiséget, ahol a M. tanított, chédernek hívták (l. o.). Úgy-szintén különbséget tettek a M. dardeki és a M. gemára közt; az előbbi fiúkat és leányokat tanított héber nyelvre s bibliamagyarázatra az utóbbi csupán fiúkat s általában ifjakat Talmudra és *Sulchan-Aruchra*. Számos félbemaradt egzisztencia a gettókbán élete végéig a M.-hivatást töltötte be. (V. ö. *Jew. Encycl.*)

S. R.

Melatsche, (a szláv *mladji* szóból, amely fiatal jelent). Ifjú tagja a *Chevra Kadisának*. M. szavazati jogot még nem gyakorol. Ahol állandó tisztviselők nincsenek a temetés intézéséhez, a M.-ok segédkeznek a *chevra*-tagok mellett.

Melave demalko (*h.*). A királyné búcsúztatása. Szombat esti lakoma a chásszideusoknál, akik olyan tiszteletadással búcsúztatják a szombatot, mint ahogy királynőket szokás.

Melichó, l. *Besózás*.

Meller Simon, műtörténetíró, szül. Győrött 1875. Egyetemi tanulmányait Budapesten és Berlinben végezte. 1898-ban doktorátust, majd tavári oklevelet szerzett. 1901-ben az Orsz. Képtár tisztviselője lett. 1910-ben a Szépműv. Múzeum grafikai osztályának vezetője, majd igazgatóra volt. A proletárdiktatúra alatt mint egyetemi tanár működött, azután Münchenbe költözött. Mint műtörténész nagy szakértelem, széles látókör, távoli összefüggések fölismerése jellemzi. Könyvei közül a legfontosabbak: *Az írott kútfők jelentősége a művészettörténetben; A régi Róma építé-*

szetéről; *Michelangelo*; *Ferenczy István élete és művei*; *Zur Entstehungsgeschichte des Kranzgesimises am Palazzo Farnese in Rom*; *Goya*; *Az Esterházy-képtár története*; *Peter Vischer der Aeltere und seine Werkstatt*. Írt több olyan kisebb műtörténeti tanulmányt is, amelyekben zsidó témákat érint.

Sz. G.

Melochim (*Széfer*), I. *Királyok Könyvei*.

Melochó a héberben és a jiddis nyelvhasználatban munkát jelent, de mesterséget is. A munkáról való felfogását közmondásba is szőtte be a zsidó nép. Nem minden munkát becsül, csak azt, amely igazán jó. Hogy valaki hasznos munkát végezzen, ahhoz az kell, hogy a mesterségben tökéletesítse magát. Aki sok mesterséget űz, egyben sem tökéletes és a dologtevése haszontalan. Ezért tartja a közmondás: *Viel melóchesz wenig brochesz*, sok mesterségben (ezermesterségben) kevés a köszönet. A munka megbecsülését még ezzel a közmondással fejezi ki a zsidó felfogás: *meloche: melüche*, a munka királysággal ér fel.

F. M.

Mem, a héber alfabetum tizenharmadik betűje. Hangzóértéke: m, tehát ajakhang, számértéke: negyven. Neve (talán) vizet jelent. A szó végén e betűnek elnyújtott formája van.

Memale mókom (*h.*). *Helyettes*. — *Memude* szintén helyettest jelent.

Memorkönyvek, I. *Mártírok és Memorkönyvek*.

Mende Jenő, fizikus, szül. Bátorkeszin 1883. Filozófiai tanulmányait a budapesti egyetemen végezte. 1905-ben tanári oklevelet szerzett, 1905—1912-ig ceglédi, 1913-tól budapesti főgimnáziumi tanár. Magyar és német szakfolyóiratokban számos értekezése jelent meg a fizika köréből. Önálló munkái: *Elektron és atom*; *Rádióaktív anyagok*; *A rádiótelefon*. Lefordította *Flammariion, Séta a csillagok alatt* c. munkáját.

Mendel, I. *Izrael*, *M. Jakab* utódja volt a prefektusi székben, melyet 1523. foglalt el. Egészen a mohácsi vészig látta el a zsidó prefektusi tisztségét. A budai zavargások idején családostól Pozsonyba menekült, de a királyi védőlevél ellenére is bántalmazták, úgy, hogy három hónap múlva Ulászló újabb rendeletet bocsátott ki az érdekében. Elrendelte, hogy M.-t a város védelmébe vegye.

U. L.

2. *M. Izsák*. A legutolsó zsidó prefektus volt. *M. Izrael* után következett a mohácsi vész utáni időkben. Egészen a prefektúra végleges megszűnéséig viselte a hivatalát, de csak a Ferdinánd hatalma alatt lévő országrészben.

U. L.

3. *M. Jakab*. A második zsidó prefektusnak, *M. Jakab Judának* volt a fia. 1517—1523-ig ő töltötte be a prefektusi tisztséget. Nagy érdemeket szerzett a zsidók érdekeinek megvédése körül. Királyi levelek és egyéb okiratok őrzik jelentős tevékenységének emlékét. Midőn József nevű fia 1511. peres ügyeinek rendezése végett Velencébe utazott, II. Ulászló ajánlotta őt a velencei követ útján a doganak, hogy mentse fel M.-t a sárga zsidóalap viselése alól. Maga a követ is a dogához írt levelében kiemeli M. prefektus nagy befolyását a főuraknál és a nádornál. Magyarországon 1517. csupán a M.-családnak volt meg az a kivált-

sága a zsidók közül, hogy nem kellett viselniök a zsidó öltözetet L. *Zsidó öltözet*.

U. L.

4. *M. Jakab*. A budai zsidó hitközség elnöke volt. A legrégebb történelmi okirat, amely említi 1482-ből való, amikor már az országban lakó összes zsidók prefektusi hivatalát töltötte be. Mátyás király, midőn felállította a zsidó prefekturát, őt nevezte ki annak élére. M.-t a király állandóan pártfogolta és mindenféle kedvezményekben részesítette. Megtörtént, hogy mikor Monyorókereki Elderboch János nem fizette meg határidőre kikötött tartozását M.-nek, Mátyás királyi leveleket bocsátott ki, amelyekben utasította az ország valamennyi hatóságát, hogy Elderboch jobbágyait tartóztassák le, minden vagyonukat M. javára foglalják le és szolgáltassák ki M. ügynökeinek. Más alkalommal meg Pozsony városát utasította, hogy Binberg nevű ottani lakos egyéb hitelezőinek kielégítése előtt M. követelését teljesítse. II. Ulászló koronázásán huszonnégy lovas kíséretében jelent meg fényes fegyverzetben. Egészen 1516-ig volt prefektus. Utána mindvégig, míg csak a prefektusi tisztség fennállott, a M.-család tagjai viselték ezt a hivatalt.

U. L.

5. *M. Jakab Juda*. Hasonnevű apjának, az első zsidó prefektusnak volt a fia. Mikor az apja meghalt, tisztségét is ő örökölte. 1516—1517-ig volt zsidó prefektus.

U. L.

6. *M. Menáchem Jakob József*, Erdély országos főrabbi és gyulafehérvári rabbi, megh. Gyulafehérváron 1823. Őse a tekintélyes gyulafehérvári M.-családnak, de ő maga is ősrégi erdélyi zsidó család sarja. Előbb 24 éven át helyettes rabbiként működött Gyulafehérváron s 1818. választották meg főrabbiá, azonban pár év múlva meghalt.

Mendelssohn Mózes és a felvilágosodás. M. német filozófus és esztétikus, szül. Dessauban 1729 szept. 6., megh. Berlinben 1786 jan. 4. Fellépése a zsidó történelemben korszakot jelent, mert a politikai emancipációt megelőzve, a szellemi gettóból ő vezette ki a zsidóságot; ezért a «harmadik Mózes»-nek is szokták őt nevezni. Atyja szegény szófer (tóramásoló) volt, de gyermekét rendkívüli gondnal nevelte és taníttatta jeles tudósoknál. Berlinbe kerülve, Fränkel rabbi Talmudra, Zamosc lengyel-zsidó tudós matematikára, A. Kisch orvos latinra tanította, egy orvostanhallgatótól pedig angolul és franciául tanult meg. Locke volt az első filozófus, akit megismert és rendkívüli hatással volt rá. Két évig nélkülözött, amikor a Berlinben tartózkodó móri Rosenthal Naftali ajánlatára J. Bernhard gazdag selyemgyáros házába került nevelőnek, majd üzletvezetője, később cégtársa lett, mialatt lankadatlanul foglalkozott tudományokkal. Lessinggel is megismerkedett s a kiváló esztétikus rendkívül nagyra becsülte. Később szoros barátság fűzte őket egymáshoz. Lessing M. tudtán kívül adta ki *Philosophische Gespräche* c. első művét (1755). Második munkája: *Pope ein Metaphysiker* a berlini akadémia pályadíját nyerte el s ezzel a legmagasabb körök kíváncsiságát ébresztette fel önmaga iránt. Csak ezután tanult meg görögül. Barátja, Nicolai könyvkereskedő segítségével kiadta főbb esz-

tétikai értekezéseit, melyek a német irodalom-történetből ismeretesek. 1762-ben Hamburgban megnősült s a következő évben Kanttal szemben megnyerte a berlini akadémia újabb pályadíját egy esztétikai tanulmányával. 1767-ben jelent meg a *Phädon*, mely korának egyik legolvasottabb munkája volt, mert ilyen világos formában és tiszta nyelven filozófiai mű a németeknél addig nem jelent meg. Úgy keresztény előkelők körében, mint a német zsidóságban is teljes tekintélyre ez időben emelkedik. Több német fejedelem, valamint Herder barátságával és bizalmával tüntette ki és nem jött jelentékeny idegen Berlinbe, aki fel ne kereste volna M.-t, a «német Sokratest». 1771-ben nagyobb betegségből felépülve, elhatározta, hogy zsidó irányú munkásságot fog kifejteni, miután ezt 1750 óta, amikor Kohelesz Muszor c. héber nyelvű heti folyóirata érdeklődés hiánya miatt megszűnt, kénytelen volt abban hagyni. 1770-ben jelent meg Kohélet-kommentárja, továbbá Maimonides híres logikájának, *Milosz ha-Higojonnak* magyarázata (Frankfurt a. Oder 1761). 1778-ban Lewin berlini főrabbi felkérésére M. kiadta *Ritual-gesetze der Juden* c. művét, mely a zsidók polgári jogaival is foglalkozik. Mint egyaránt jó német és jó zsidó, hitsorsosait a gettó jiddisch nyelvének elhagyására és az irodalmi németiség használatára szoktatta. E célból először is a *Pentateuchot* fordította le németre s látta el ő és barátja, Salomon Dubno, héber kommentárokkal. A műnek óriási sikere volt nem csupán német területen, hanem Hollandiában, Angliában és Franciaországban is. A művelt rabbik és zsidó tudósok ünnepezték miatta, azonban az orthodoxia sem maradt tétlen és Kohen Rafael altonai rabbi a bibliafordítás használatát eltiltotta és chereem alá vetette. A következő kiadás aláírói közt ott volt a dán király is; azonban M. társa, Dubno megjegyezte az orthodoxia csatározásaitól és otthagytta M.-t, aki most már a Gen. második felétől kezdve egyedül írta héber nyelvű *biurját* és a szöveg német fordítását, a későbbi köteteknél pedig Hartwig Wessely, A. Jaroslav és Herz Homberg voltak munkatársai. 1783-ban az egész munka megjelent és rendkívüli befolyást gyakorolt a zsidóságra, mert modern filológiai alapra helyezte a biblia-kutatást. M. ténykedése ezzel nem merült ki s már 1781. megalapította Berlinben a német nyelvű Jüdische Freischule-t, amely egész Közép-Európában mintául szolgált a zsidóságnak. Ez iskolában már nem csupán a Bibliát és Talmudot, hanem ugyanúgy világi, sőt technikai ismereteket is tanítottak. M. további műve a zsidó emancipáció előkészítése volt. Midőn Cerfberr, a metzi zsidó konzisztórium elnöke M.-hez fordult egy, a francia államtanács elé terjesztendő petíció elkészítéséért, barátja, Dohm hadügyi államtitkár támogatásával kiadta *Über die bürgerliche Verbesserung der Juden* c. röpiratát, mellyel napirendre tűzte az emancipáció kérdését. A polémia ennek nyomán nem maradhatott el s M. társaival együtt hadakozott. Egyik barátját, Herz Mark híres berlini orvost (Henriette Herz férjét) biztatta meg Monassre ben Izrael *Vindiciae Judae-*

eorum hitvédő iratának lefordításával (1782), melyhez ő írt előszót. Más iratokra is válaszolt s ezek egyike korszakot alkot a zsidóság fejlődésében; e mű címe *Jerusalem oder über religiöse Macht und Judentum* (Berlin 1783, olasz ford. Trieste 1799, ang. London 1838). Ez a munka módszerbeli analógiát mutat Spinoza Traktátusával, de következtetései éppen ellentétesek azzal. M. szerint az egyháznak nem lehet tulajdona s az egyházjog ellentétes a vallás természetével. Ellene van az exkommunikációnak és átoknak s a legelső volt Németországban, aki nyíltan az egyház és állam szétválasztása, a hit és lelkiismeret szabadsága mellett harcolt. Még fontosabb a munka második része, melyben kifejti, hogy a zsidóságnak, ellentétben a kereszténységgel, nincsenek dogmái, amelyeknek elfogadása szükséges volna az üdvözüléshez. A judaizmust nem kinyilatkoztatott vallásnak, hanem *kinyilatkoztatott törvényhozásnak* tartja; nem ismeri el a csodákat az örök igazság bizonyosságaiul, sem pedig a hitágazatokat; nem mondja, hogy «hiszek», hanem «megismerem, hogy igaz». M. szerint a judaizmus szelleme: «szabadság a doktrínákban és egyetértés a cselekvésben». A zsidó ceremóniákat nem hogy nem veti el, hanem mély jelentőségűeknek tartja és védelmezi azokat, mint a vallás kellékét és a zsidóság örök összetartó kapcsát. «Amit isteni törvény rendelt el, azt nem lehet eltörölni az észnek, amely nem kevésbé isteni», ez a válasza M.-nak a túlzó modernek részére. Ezt a művét, a *Jeruzsálemet* a zsidóság nem fogadta azonnal kedvezően, ellenben Kant «megcáfolhatatlan munkának» nevezte, továbbá ezt írta róla: «Nagy reform proklamálása, amelyik azonban lassú lesz a megnyilvánulásban, de amely nemcsak az Ön népét, hanem másokat is magával fog ragadni». A protestáns konzervatív teológusok jelentéktelenebbjei racionalistának, sőt ateistának kiáltották ki M.-t, a zsidóknak pedig éppen nem tetszett, mert míg egyrészt M. a judaizmus lényegének a gondolat és hit szabadságát vallotta, addig mindezek lényegét a ceremóniákban látta megtestesülve; ezért úgy az orthodoxok, mint a reformerek elvetették azt. M. maga vallásos lelkű, lelkileg konzervatív zsidó volt és az ősök vallásos tradíciói alapján állt. Csupán az orthodoxia túlzásait akarta megszüntetni, de a hitet megingatni nem akarta. Nem tehetett arról, hogy halála után gyermekei nyitották meg a kitérések végét nem érő sorozatát. M.-t vette mintául tudvalevőleg Lessing a Nathan der Weise főalakjánál. 1781-ben halt meg M.-nek ez a híres tisztelője és barátja, akinek életrajzát gyengesége miatt már nem tudta megírni, azonban vallásbölcseleti művét még megírta *Morgenstunden oder Vorlesungen über das Dasein Gottes* c. a panteizmus cáfolataként. Ugyanekkor Jacobi hevesen megtámadta Spinoza-ellenes álláspontja miatt, amelyre M. *An die Freunde Lessings* c. válaszolt, de mire ez a munka megjelent, agyvérzésben meghalt. Százéves születési évfordulóját 1829., halálát 1886. igen nagy ünnepekkel ülte meg szülővárosa. Kétszáz éves születési évfordulóját 1929. tli meg a felvilágosodott zsidóság világszerte, fő-

leg Berlinben, ahol M.-múzeumot terveznek. M. műveinek első kiadása Budán jelent meg 1819–21., de ez nem teljes. Valamennyi művét tartalmazza az 1843–45. lipcsei kiadás; újabb a Brasech-féle (Leipzig 1880), mely azonban leveleit nem tartalmazza. M. hatását l. *Reformzsidóság* alatt.

S. R.

Irodalom. Kayserling, M. M., sein Leben und seine Werke (Leipzig 1862., 2. kiadás 1888); u. a., M. M., Ungedrucktes und unbekanntes von ihm und über ihm (u. o. 1883); Euchel, Toledot Rambem (Berlin 1786., ez utóbbi M. első életrajza); G. A. Kohut, M. M. und Rektor Dam (New-York 1892).

Menorah. Zsidó könyvkiadó vállalat Budapestén. Alakult 1928. Irodalmi vezetői: Székely Béla (l. o.) és Varsányi Géza. Zsidó szépirodalmi és tudományos könyvek kiadása szerepel programján. Megindított egy sorozatot Zsidó remekírók címen. Kiad a vállalat még egy M. c. irodalmi szemlét.

V. A.

Menórá (menóra, h.). Gyertyatartó. A bibliai hétágú gyertyatartónak is M. a neve. E szóval jelölik a chanukakor (l. o.) használt nyolcágú gyertyatartót is. A zsidó művészetben gyakran használt díszítő motívum.

Menuchó (h.). Nyugalom, béke.

Menuvol pónim (h.). Közhasználatú szó az arcátlan ember megjelölésére. Szó szerint utálatos arcúnak lehet visszaadni, de lelki és nem testi értelemben veendő.

Menyasszony (héberül kálo). A M. fogalmát — tekintettel a menyasszonyság költői jellegére — már régtől fogva használják szimbolum gyanánt. Már *Hosea* is Izráel Isten iránti hűtlenségének képmását látja a feleség hűtlenségében. Az *Énekek Éneke* két szerelmesének egymáshoz való viszonyát is úgy értelmezték később, hogy ez az Isten és a zsidó nép közötti viszonyt szimbolizálja. «Én emlékszem — így szól Isten Izráelhez — ifjúságod jóságára, menyasszonyságod szerelmére» (*Jeremiás* 2, 2). A M. így lett az előbb odaadón szerető, később hűtlenné váló zsidó nép szimbolumává. A sovós ünnep dalaiban ennek a M. szimbolikának a szövetség a tárgya. Később hasonló szimbolumképpen a szombat szerepelt. Rabbi Janáj ünnepi öltözetben ezzel az üdvözlettel fogadta a szombatot: bói káló, bói káló! (jőjj óh menyasszony, jőjj óh menyasszony!) A kabbalista Salomo Alkabez péntekesti dalában a lecho dódiban ezt a szimbolumot gyönyörűen kiszélesítette. Heine Prinzessin Sabbath c. hosszabb verse is ezt a szimbolumot rajzolja meg megragadó költőséggel.

Méo brochós (h.). Száz áldás-mondás. Ennyire rúg azoknak a benedikcióknak a száma, amelyek a mindennapi liturgia leglényegesebb részei. Apasztásuk a vallásos obszervancia rovására megy.

Merce-Sem (Im jirce ha-Sem). Ha Isten úgy akarja.

Merkler Andor*, zeneszerző és zenekritikus, szül. Tolnán 1862., megh. Budapesten 1920. 1898-tól haláláig a Magyarország c. politikai napilap zenekritikusa volt. 1890-ben az Operaházban zenekritikusként *Fanchon szerelme* című egyfelvonásos daljátéka. *Bölcsődala* sok kiadást ért.

Mesorér, mesorerim (h.). Énekes, énekesek a templomban.

Messiás (héb. *ha-Mosiách*, a. m. *a felkent*, gör. *Christos*, az Evangéliumokban *Messias*, (János 1. 41, 4. 25). A zsidóság messiási hitének ideális királya, aki a róla elnevezett korban fog eljönni. A második Templom korában a jeruzsálemi főpapot (l. o.) nevezték formális felkenése után *ha-Kohen ha-Mosiach*-nak, a felkent főpapnak (*Lev.* 4. 3, 5, 16, 6. 5) vagy a *Mosiach Nógidnak*, felkent uralkodónak (*Dániel* 9. 25, 26), vagy egyszerűen M.-nak, mint III. Onéas esetében. Minthogy a királyt is felkenték, ezt Isten felkentjének, *Mosiach ha-Sém* nevezték, mint aki Isten nevében és dicsőségében gyakorolja az uralmat Izráel népe felett (*Sám.* II. 7. 8–11, 14; *Jesája* 55. 4; *Zsolt.* 89. 4, 21–29). Ehhez képest volt a király sérthetetlen (*Sám.* I. 26. 9). *Jesája* próféta Cyrus perza királyt, a zsidók megszabadítóját is M.-nak nevezi, miután a babiloni királyságnak és bálványimádásnak is véget vetett s Izráelt hazájába vezette. A Zsoltár a patriarkákat nevezi Isten felkentjeinek (105. 15), míg magát Izráel népét is illeti több helyen a Biblia ezen a néven (*Zsolt.* 28. 8, 84. 10; *Chabakuk* 3. 13). Jóllehet a M. név későbbi eredetű a legrégibb szentíratoknál, a személyes M.-ba vetett hit végigmegy az egész Biblián, a jövő reménységbe vetett prófécianak pedig szükségszerű kifejezője. Az első próféta, aki részletes képét adta a M.-i királyságnak, *Jesája* volt (9. 1–6, 11. 1–10, 32. 1–5), majd *Jeremiás* és *Ezékiel* fejtik ki a M.-i eszmét. *Jesája* szerint a M. Jisájtól fog származni és Isten szelleme mint bölcsesség fog rajta nyugodni és istenfélelemmel fogja a világot kormányozni, igazságossággal és hithűséggel (11. 1–3, 5); nem fog háborút viselni egy nép ellen sem s a háború helyébe a békét állítja (9. 4); az igazságba vetett hitet a népnél visszaállítja (9. 6b, 11. 3b, 4); béke és rend fog uralkodni országszerte; a bárány nem fog félni a farkastól, a leopárd nem fogja bántani a gödlyét (11. 8), zsarnokság és önkény eltűnnek, mert Isten megismerése áthatja az egész országot (32. 1, 2, 16). A népet nem fogja serkenteni politikai ambíció, hanem béri az egyszerű pásztor életével (32. 18, 20), de az ország éppen ezért felvirágzik s nem fogja fenyegetni külföldi veszedelem (9. 6a, 32. 15), ellenben a többi népek a M.-hoz fognak jönni tanácsért és döntésért (11. 10); csodálatraméltó tanácsadó, Istenhez hasonlatos hős, Békefejedelm lesz az ő neve (9. 5). *Jesájából* nem csupán a moralista, hanem a politikus is beszél, amidőn a M.-hitet hangoztatja; ő nemzete függetlenségét s ezen belül Istenhez való megtérését akarta, de ellene volt az Assyriával és Egyiptommal való szövetségnek. *Jeremiás* M.-hite általában megegyezik *Jesájáéval*; szerinte is *Dávid* igazságos sarja lesz a M., akinek neve *Adonáj cdkénu* (a. m. Isten a mi igazságunk 23. 5, 6). *Ezékielnél* a M. csupán passzív alak, míg a nép és ország újjászületése kizárólag Isten műve lesz. Azonban a későbbi fejezetek (34. és 37.), amelyek az exilium idejéből származnak, már részletesebb képét adják a M.-i

államnak, mely a jövő állama s amelyet Dávid király sarja fog kormányozni dicsősegesen; a nemzet újra egységes lesz, mint az első Dávid király idején. Az exilium utáni időkben Chaggai, Zacharja és Deutero-Jesája (60.) foglalkoznak a M.-sal; tőle remélik a Templom visszaállítását és az igazságos kormányzatot (*Chaggai* 2. 23; *Zecharjah* 3. 8, 4. 12). Legmagasabban a második vagy ú. n. Deutero-Jesája fejti ki a messiánizmus gondolatát. Benne érik el a próféták vallásos eszméi legmagasabb fejlődési fokukat. Jesája elkondolása szerint a történet vége célja az emberiség üdvöztülése; Izráel hivatása, hogy az egész emberiség javáért szenvedjen, mert Isten rendelte erre a célra; de nem egy egyént, hanem az egész Izráelt, mert az emberiség regenerálását az van hivatva teljesíteni s az igaz istenhitet a népek közt hirdetni és terjeszteni, azokat Isten szolgálivá megtéríteni, hogy minden nyelven Őt imádják (45. 23). Nem a saját korában élő Izráelt, hanem a jövő ideális Izráélet gondolja Jesája. Izráelt vallásos tapasztalata teszi alkalmassá e magasatos célra s Isten akarata az, hogy szenvedések és megalázások eltűrésével haladjon kitűzött célja felé. Úgy Jesája, mint Deutero-Jesája és Micha próféták megegyeznek abban, hogy a M. korszaka az általános világ béke kora lesz. A M. személyével sem ők, sem az exilium utáni Malachia és Joél próféták nem foglalkoznak, hanem csupán a M.-i eszmével. Az apokrifáknál a M. személye szintén nem játszik szerepet, bár némelyek hisznek benne és remélik azt (*I. Makkab.* 2. 57), míg *Szirach*, *Judith*, *Tóbit*, *Baruch*, *II. Makkab.* és a *Salamon Bölcsességei* egyáltalán nem említik a Dávid házából származó M.-t. A M.-i hitet kétségkívül kizáróan a zsidóság adta az emberiségnek és pedig mint univerzális hitet. A zsidó felfogás nem is ragaszkodott szigorúan ahhoz sem, hogy zsidó legyen a M.; így a zsidóságot megváltó Cyrus perzsa királyt valóban annak tekintette a próféta is, később pedig Nagy Sándor körül egész legendák szövődtek, nem egészen ok nélkül. Ily legendákat, melyek a zsidóságot támogató nagy uralkodónak a zsidósághoz való viszonyát mutatják, említ a Talmud (*Jóma* 67b) és Josephus (*Antiquitates* 11. 8). A zsidóság egyeteme a személyes M.-sal csupán a Makkabeus uralkodóbáz kihalása után kezdett foglalkozni, az idegen Nagy Herodes zsarnoki uralma idején, amidőn a Rómától való függőség nyilvánvalóvá lett. Ismét Dávid eljövendő sarjától remélte Izráel megváltását az idegen iga alól. Hogy ebben a korban a M.-i hit a zsidóságnál általános volt, arra bizonyítékok a következők: 1. Jézusnak és híveinek meggyőződése, hogy Jézus M.; 2. Josephus (*De bello Judai* o VI. 5, § 4), Tacitus (*Historia* 5. 13) és Suetonius (*Vespasianus* 4.) szintén tudnak e kor zsidó M.-i hitéről; 3. Philo is beszél a jövő M.-királyról (*De premiis et poenis* § 16); 4. A második Templom lerombolása után megállapított mai formájú semoné eszré imádság is vallja a M.-hitet. Hillel még nem hitte a M.-t, de ő Nagy Herodes uralma alatt élt, amikor a régi nézetek helyét az új, M.-t váró eszmék kezdték betölteni s remény-

ségét a személyes M. eljövételébe vetette a nép nagyobb része. Ekkor is Dávid házatól várta azt s igazságot és békés kormányzatot reméltek a M.-tól. Azonban az akkori apokrifáknál már idegen elem is vegyül a M.-i hitbe s a tradicionális eszme mellett, amely szerint Dávidtól fog származni, felmerül az isteni és kezdettől fogva létező M. eljövételének nem-zsidó gondolata. A régebbi apokrifáknál a M. földi király; így az *Enoch könyve hetven pásztorának vízióiban* (85—90.), amely Jochanan Hirkanosz zsidó király idejéből származik (időszámítás előtt, 135—105); a *Siby lak könyvében* (idősz. el. 1. sz.), a M.-t Isten küldi keletről s az véget vet a háborúknak s csupán Istennek engedelmessékedik; a Templom és a Szentföld rombolóit Isten fogja elpusztítani ekkor, az Utolsó Ítéletkor pedig a pogányok megternek Istenhez s Isten örökké tartó királysága jön létre itt e földön, ahol az örök béke fog uralkodni. Hogy azonban milyen lesz és honnan származik a M., azt a Sibyllák nem említik, ellenben a *Salamon Zsoltárok* apokrifja, mely Pompeius politikai beavatkozásakor keletkezett, Dávidtól származtatja azt, akinek eljövételét egyedül csak Isten tudja előre. Ez az apokrif irat a M. személyét leginkább kiszínezi s részletesen elmondja, hogy először is le fogja tiporni az igazságtalan uralkodókat és a pogányokat, majd össze fogja gyűjteni Izráel szétszórt népét s megalapítja saját igazságos és békés uralmát, ahol a gonosznak nem lesz helye s a pogány népek alá lesznek rendelve s az egész világ Istent fogja dicsőíteni; Jeruzsálem ismét szent város lesz, ahova a világ minden széléről jönni fognak Isten dicsőségét imádni. Ez az utóbbi leírás Jesája hatását mutatja (*Jesája* 11. 1 és köv.). Büntől mentesen, teljes istenfélelemmel, Isten szellemével telítve, hősiesen és igazságosan kormányozza a M. Isten nyáját s szavának hatalmával megakadályozza a bűnözést; féken tartja a hivatalnokokat, úgy, hogy az igazságtalanság és zsarnokság eltűnnek országából; nem harcosokba és hadiszerekbe, sem aranyba és ezüstbe, hanem egyedül Istenbe veti bizalmát s ebben lesz erőssége, nem pedig a hadseregben. A további apokrif irat Baruché, mely a mai időszámítás első századának vége felé keletkezett. Eszerint a M. a Római Birodalom bukásakor fog eljönni s el fogja azt pusztítani s az utolsó imperátort láncra fogják Cion hegyére a M. elé vezetni, aki őt istentelensége miatt megöli, úgyszintén Izráel ellenségeit is kardélre hányja, míg a megmaradtakat uralma alá kényszeríti s ő maga az idők végéig fog uralkodni. Ez a zsidó tudósok által sohasem kanonizált apokrif irat egyébként bebizonyítottan több keresztény interpolációt tartalmaz. A további apokrifák, amelyek foglalkoznak a M.-i eszmével: *Lévi Testamentuma*, amely szerint a papi törzsből fog a M. eljönni s lényegénél fogva teljesen szellemi lesz, aki Isten bölcsességét árasztja a világra és az emberiségre, megszünteti a bűnt és a gonoszságot s ideális papságával az idők végéig kormányozni fogja a világot, majd meg fogja nyitni a paradicsom kapuit, eldobja a kardot s a szenteket az Élet Fájához vezeti. Ehhez

hasonló a *Juda Testamentuma* apokrifa M.-hite, mely szintén a szellemi-lelki tulajdonokat emeli ki. Szerinte a M. egyedüli küldetése az emberiség regenerálása s uralma igazságos és üdvözölő lesz az egész világra nézve. A 12 pátriárka testamentumának keletkezési ideje a Makkabeus királyok kora s innen magyarázható a papi törzsből származó M. eszméje. A legrégebbi apokalipszis, amelyben a kezdettől fogva létező M. isteni elküldetéséről van szó, *Enoch Könyve* (37–71.), amely az idős. előtti első századból való. Itt a M. Ember fiának nevezetlik s mint angyali Lény van leírva, emberi arccal, de az Égben trónol. Ez a M. már a teremtés előtt élt, dicsősége pedig örökkévalóságtól örökkévalóságig tart. Ő lesz az igazság és bölcsesség megismerésének közvetítője s Isten valamennyi megnyilatkozásának közvetítője. Ha pedig eljő a világ vége, akkor Isten trónusa mellett foglal helyet s valamennyi teremtmény felett ítélkezni fog. Ekkor minden lény le fog előtte borulni, dicsőíteni fogja s halált fog adni érte a Szellemek Urának. Rejtve nem maradhat előtte titok s valamennyi gonosztevőt, főképpen királyokat és hatalmasságokat örök kárhozatra ítél, de ugyanakkor az igazságosakat örök gyönyörben részesíti s közöttük fog lakni az örökkévalóságig. *Enoch* a M.-t Ember fiának nevezi, viszont az *Enoch Könyv* héber és szláv szövegében az Enoch név azonos a *Letatron*-nal (a. m. legmagasabbrendű szellem Isten közvetlen közelében, aki a világ kormányzatát intézi) s ugyanily értelmű a kabbalában és a rabbinikus irodalomban is. Ugyanilyen értelmű Philónál is a Logos, amelyet a jövő királyságának betöltőjére, azaz a M.-ra alkalmaz; az Ember fia (Bar Nas) kifejezés tehát M.-sal egyértelmű. Foglalkozik még a M.-sal *Ezra Negyedik Könyve* és pedig úgy az égi, mint a földi M.-sal. Ez a könyv az első sz.-ban keletkezett s szintén a római birodalom ellen irányul; ezt fogja a M. elpusztítani s utána még négyszáz évig fog uralkodni, azután meg fog halni az egész emberiséggel együtt. Itt a M. ille homo v. ipse homo kifejezéssel is van jelölve. A Talmudban a *Szanhedrin-traktátus* 98. szól a M.-ról. Érdekes még a jeruzsálemi Talmud (*Jóma* V.), leírása a M.-ról. A rabbinikus irodalom M.-konceptiója a földi M.-ba vetett hit s a mai időszámítás 1. századától kezdve ez a judaizmus M.-hite is. Ezt visszabangozza a zsidó liturgia naponként máig; e felfogás is Dávid sarjának nevezi a M.-t. A judaizmust a kereszténységtől szeparáló ezen M.-hit már, az I. sz.-ban feltűnt s a II. sz.-ban élt Justinus, valamint a *Philosophumena* (9. 30) szerzője is észlelik és megállapítják azt. előbbi a *Dialogus cum Tryphone* (49.) c. művében, melyben hangsúlyozza, hogy a zsidók még ezután várják a Dávidtól származó M.-t. A zsidóság M.-a és a róla elnevezett jövő korszak a prófétáktól álmodott örök béke, a háború teljes kiküszöbölésének, a morálnak és szellemnek a pogányság és ösztöniség feletti uralmát jelentik s ezt ma is vallja a zsidóság egész egyeteme naponkénti imájában. A teremtés előtti létezés is foglalkoztatta a rabbinikus irodalmat a legrégebbi időktől kezdve. A *Peszikta Rabba* (33., 36.)

konceptiója szerint a M. a teremtés előtt született az isteni Gondviselés adományaként s Isten maga rejtette őt el, hogy egykor a gonoszságot és tagadást a M. győzze le. A Haggada is tud a M. preexisztenciájáról (*Peszáchim* 54a; *Nedárim* 39a; *Jalkut* 1. 20); eszerint a M. neve Jinnon és már a teremtés előtt volt meg, hat dologgal, amik szintén megelőzték a teremtést. Ugyancsak említik azt a *R. Josua ben Levi jelenései*, a *Midras Kohen* és a *Széder Gan Eden* apokaliptikus iratok, amelyek M. Ben Davidnak nevezik a M.-t. Néhol a M. előlétezéséről és hirtelen, váratlan megjelenéséről van szó, így *Máté Evangéliumában* (24. 27, 43–44), azonban még ez is tisztázott zsidó konceptió, amely megtalálható az *Exodus Rabba I.-ben*, a *Midrás Tanchumában* (*Semosz*), amely iratok Mózes hirtelen megjelenését várják Rómában a M. alakjában; ugyanúgy az *Agadat ha-Mosiach* is. Másol szó van a született, de még meg nem jelent M.-ról s ez már a 2. sz.-ban ismeretes felfogás volt, mert ezt említi Justinus (i. m. VIII.), amellyel megegyezik a *Szanhedrin-traktátus* (896). A jeruzsálemi *Targum* szerint (*Micha próféta* 4. 8-hoz) a M. a földön van, de az emberek bűnei miatt elrejtőzött. Másol ismét szó van a már rég született M.-ról; így a jeruzsálemi *Talmud* (*Beráchót* 2.) szerint Bethlehemből született a második Templom lerombolása napján, a *Zerubbabel Apokalypsise* szerint pedig Dávid király korában s elrejtve Rómában tartózkodik. Az *Ezékiel* prófétán (34. 23) alapuló felfogás magát Dávid királyt tartotta M.-nak. Egy másik felfogás a Józseftől származó M. eszménye, melyre a legrégebbi feljegyzés a *Szukkót-traktátusban* van (52a, b). Ez a csatában elesik. A Talmud nem részletezi ezt a M.-t, de később mások felvették ezt a konceptiót, így Száadja, a vallásfilozófus és Hái gáon, előbbi az *Emunót ve-Deótban*, utóbbi a *Taam Zekénimben*. Eszerint a Józseftől származó M. meg fogja előzni a Dávidtól származót s össze fogja gyűjteni Izrael népét Jeruzsálembé, ahol visszaállítja a Nagy Templomot s megalapítja az emberiségre és jogra épített uralmát, de Gog és Magog megjelennek előtte és megölik. Csupán a Mosiach ben Dávid fogja őt feltámasztani. Ezt a József M.-t az elveszett tíz törzs (l. o.) M.-ának tartják, de a Nagy Sándor-mondával (l. fentebb) is hasonlóságot mutat (L. *Judaizmus, Jézus, Kereszténység és zsidóság, Almessiások.*) 8. R.

Irodalom. A héber apokaliptikus iratok szövegét közzé A. Jellinek a *Bikkuré ha-Ittim* I.–III. k.-ben. Kimerítő összefoglaló tanulmányt ad Moses Buttenwieser, M. (*Jew. Encycl.* 1904) Fontos művek még: Schürer, *Geschichte des jüdischen Volkes* (3. ed. II.); R. Smend, *Alttestamentliche Religionsgeschichte*; W. Nowack, *Die Zukunftshoffnung Israels in der assyrischen Zeit*; Hühn, *Die messianischen Weissagungen*; Fr. Giesebrecht, *Der Knecht Jahwes in Deutero-Jesajah*; W. Bousset, *Die Religion des Judentums im neutestamentlichen Zeitalter*; F. Perles, *Kritik z. Boussets Religion d. Judentums*; P. Volz, *Jüdische Eschatologie von Daniel bis Akiba*; H. J. Holtzmann, *Lehrbuch der neutestamentlichen Theologie I.*; W. Baldensperger, *Die messianisch-apokalyptischen Hoffnungen des Judentums*; F. Weber, *Jüdische Theologie auf Grund des Talmud* (2. ed.); G. H. Dalman, *Der leidende und der sterbende Messias*; u. a., *Die Worte Jesu*; Kampers, *Alexander der Grosse und die Idee des Weltimperiums in Prophetie und Sage*; Hackmann, *Die Zukunftserwartung des Jesajah*; Volz, *Die vorexilische Jahweprophete und der Messias*; Marti, *Geschichte der israelitischen Religion*; u. a., *Das Buch*

Jesaiiah; Cheyne, Introduction to Isaiah; Robertson Smith, The Prophets of Israel; Adolf Posnanski, Siloh, Ein Beitrag zur Geschichte der Messiaslehre. I. (Leipzig 1904); Gezzken, Komposition und Entstehungszeit der Oracula Sibyllina.

Messinger Simon, jogász és szakíró, az ügyvédvizsgáló bizottság tagja, szül. Pesten 1862. Munkatársa a Magyar Jogi Lexikonnak. Művei; *A nagyképek* (színmű); *Csődjogi reformok*; *Törvényismeret és esküdtszék*; *Vélemény a csődjogi törvényjavaslatokról*.

Mester Jenő*, szobrász, szül. Maklár (Heves vm.) 1882. Budapesten Telesnél kezdte művészi tanulmányait, azután Párisban tanult (1903–1906). Arcépszobrokat és plaketteket mintázott. *Méregő* bronzszobrát a Szépművészeti Múzeum vette meg. 1913-ban Kopenhágába költözött.

2. **M. Sándor**, hírlapíró, szül. Sárváron 1875. Fiumében elvégezte a tengerészeti akadémiát és a kereskedelmi tengerészetnél szolgált. 1901-ben Budapestre költözött és belépett a Pesti Napló szerkesztőségébe. Rövid idő múlva a lap segéd-szerkesztője, majd felelős szerkesztője lett. Századosi rangban végigszolgált a háborút és 1918 őszén újra elfoglalta szerkesztői állását, amelyet ma is betölt. Olaszból több munkát fordított magyarra. Sz. G.

Mesubod (*mesübed, h.*). Templomi alkalmazott. Metsző, templomszolga, előimádkozó.

Mesugó (*h.*). *Bolond*, örült. Vulg. kiejtéssel: *mesüge*. A veszedelmesebb bolond: *mesüge metore* (metórof) bomlott eszű. Ha ezzel a kifejezéssel illetik az eszeveszettet, akkor hozzáteszik: *ki leojlom chaszdo*, örökké tart az Ó (Isten) szeretete. Ez a pótlás valószínűleg abból a babonás hitből ered, hogy, mert rossz, baljóslatú, veszedelmes lezárni a mondatot. Még a liturgiában is érvényesül ez a felfogás azoknál a haftoráknál (l. *Haftora*), amelyek baljóslattal végződnek. A haftorát nem fejezik be a baljóslattal, hanem megpótolják a prófétai szakasz olyan mondatával, amelyet már elmondtak és amely jór jövődött. F. M.

Mesumod (*h.*). Vulg. kiejtéssel: *mesümed*. *Hitehagyott*. A görögök az aposztázia szóval a politikai árulást és a hatalom ellen való lázadást fejezték ki, a zsidógörög irodalom az istentől és a vallástól való elszakadást (l. *Aposztázia*). A fogalmat még a következő szavakkal fejezi ki a héber nyelv: *Poséá Jiszról*, Izráeltől elszakadt; *Kofér* tagadó (aki Istent és a hit alapelveit tagadja). *Epikurosz* (apikojresz) szabadgondolkodó, vagy olyan, aki tobzódik a világi élvezetekben és azután semmibe se veszi a törvényt és a törvény hirdetőit; végül: *mumor*, aki a vallás szentségéről való hitében megtántorodik. A szektáriusok (*minim*) nem tartoznak ebbe a kategóriába. A zsidóság minimnek tekintette az őskeresztényeket, nem elszakadóknak, vagy tagadóknak. Nem bélyegezték meg a M. elnevezéssel a marannusokat (*anuszim*) sem, akik a hatalom nyomása alatt vették fel a keresztény vallást, de szívükben a zsidó emlékeket ápolták és titokban a zsidó ritus szerint éltek. Ezekkel szemben szelid elnézést gyakorolt a zsidóság. A kitérést úgy tekintik, mintha a kitérő kihalt volna a családból és kitérése alkalmával hozzátartozói gyászhatet

tartanak. De halála esetén a rituális gyász elmarad. Ez a szokás egy hibásan lemásolt rabbinikus tudósításon alapszik. A tudósítás elbeszéli, hogy egy régen élt talmudi tekintély gyászt tartott fiáért *senistamed*, aki kitért. Tehát meggyászolta halála után, jöllehet, hogy a hitéből kitért. Későbbi másolók a *senistamed* (aki kitért) szó helyett *ke-senistamedot* (amikor kitért) írtak. F. M.

Mész (*h.*). Halott.

Mész mievó (*h.*). Olyan halott, akit sok szenedéstől váltott meg a halál, úgy, hogy az az ő számára már jótétemény volt. Olyan idegen talált halott is, akinek eltemetetéséről nem gondoskodhatnak a hozzátartozók és így a végtisztességadás szent kötelességül (mievó) a hitközségre hárul.

Mészisz u-madriach (*h.*). *Csábító*, lázító, uszító.

Meturgemon (*a.*). Tolmács, fordító. Az ókori zsinagógákban az a hivatalos személyiség, aki a felolvasásra került bibliai szakaszt a nép nyelvén tolmácsolta. Egyiptomban, a Septuaginta (l. o.) előtt való korban, görögre, Palasztinában arameus nyelvre fordították le. L. *Targum*.

Metustos (*h.*). *Zavart elméjű*, megháborodott. Vulg. kiejtéssel: *metüstes*.

Mezei 1. Ernő, publicista, *M. Mór* testvéröccse, szül. Sátoraljaiújhelyen 1851 máj. 1. U. o. és Kassán tanult, majd a pesti egyetem jogi fakultását végezte el. Már 1871. mint politikai vezércikkíró az Ellenőr szerkesztőségébe lépett; amikor pedig Csávolszky 1874. megalapította az Egyetértés c. függetlenségi, ellenzéki napilapot, M. annak lett főmunkatársa. 1878-ban magának Kossuthnak ajánlatára függetlenségi programmal fellépett a gyomai kerületben, de csak 1881. választották meg Miskolcon. A parlamentben főleg az önálló nemzeti hadsereg és az általános népoktatás, valamint a vegyes házasság mellett tartott beszédeivel tűnt ki, de nem kevésbé a tiszzaeszlári per alkalmával tartott beszédeivel, melyekben az antiszemita izgatásokat leleplezte. Harminchét éven át volt az Egyetértés vezércikkírója s midőn a lap megszűnt, 1910-től kezdve a Pesti Hírlap munkatársa lett. M. egész hosszú publicisztikai és politikai pályája alatt Kossuthnak és a függetlenségi eszméknek változatlan és rendíthetetlen híve volt és ebbeli meggyőződésétől soha egy pillanatra nem hajlott el. M. t a Budapesti Újságírók Egyesülete 1911. tiszteletbeli tagjául választotta meg, minden más kitüntetést azonban egész életén elhárított magától. Publicisztikai tevékenysége mellett a szépirodalom terén is eredményesen működött s a különböző lapokban és folyóiratokban számos sikerült verse jelent meg. Ezenkívül sok tárcát és Menenius Agrippa álnév alatt a P. H.-ban politikai verses-szatírákat írt. Önálló formában megjelent könyvei: *Tisza Kálmán pálfordulása* (1875); *A polgári házasság története* (1876); *Tisza Kálmán 1877-ben* (1877); *Bolyongások az olasz ég alatt* (1877). Régebben, Szabolcsi Miksa életében az Egyenlőségnek is állandó munkatársa volt s a recepció idején a küzdelmekből erősen kivette a részét. S. R.

2. *M. Mór*, ügyvéd és publicista, szül. Sátoraljaújhelyen 1835 jan. 17., megh. Budapesten 1925 nov. 20. Fiatalon került Pestre, ahol befejezte gimnáziumi tanulmányait és az egyetem jogi fakultását. 1861-ben, mikor az alkotmányos mozgalmak új életre keltek, M. többedmagával megalapította az Országos Izraelita Magyar Egyesületet, melynek előbb titkára, majd elnöke lett. Ugyanekkor átvette Farkas Alberttől a Magyar Izraelita szerkesztését is és elsőnek hangoztatta az országos kongresszus összehívásának szükségességét. Szerkesztői állásából 1862 végén erőszakkal elmozdították és hírlapírói működésének nemzeti szelleme miatt katonai törvényszék elé állították. Külön királyi engedéllyel 1864. ügyvédi irodát nyitott, de tovább folytatta publicisztikai működését is és állandóan tevékenykedett az emancipáció érdekében. E célból számos hírlapi cikket írt az 1865–8. országgyűlések alatt, sőt a kiegyezés után még nagyobb lendülettel. Az Eötvös báró által 1868. egybehívott zsidó kongresszusnak egyik legfőbb szereplője és vezéregyénisége volt. A kongresszus jegyzői funkcióit is ellátta. Később az Izraeliták Országos Irodájának elnöke s mint ilyen a kongresszusi zsidóság vezető egyénisége lett. M. a recepció idején a már előzőleg megalkotott nagybizottság elnöke volt s a küzdelmet leginkább ő szervezte. Wahrman Mór halála után a Lipótváros országgyűlési képviselőjévé választották két cikluson át, 1893–1901 közt, mely idő alatt több nagy beszédet mondott. M. Magyarországnak egyik legjelentékenyebb kereskedelmi jogásza volt. Ő vele készítették el a részvénytársaságokra vonatkozó határozatoknak a gyakorlatban való keresztülviteléhez mintául szolgáló formákat.

Mezey, 1. Ferenc, ügyvéd, szül. Nyíraczádon (Szabolcs vm.) 1860., megh. Budapesten 1927 júl. 2. A középiskolai tanulmányok elvégzése után a budapesti egyetemen jogot hallgatott. 1880-ban került az Országos Irodához, melyet haláláig szolgált. A pesti Chevra Kadisa 1889. titkárává és ügyészévé választotta. Naggyá tette az intézményt, adminisztrációját megszervezte s gazdag intézmények alapításával érdemeket szerzett a közjótékonyosság területén. Az Aggok Házának szélesebb alapon való kifejlesztése, a Szeretetház és a Szeretetkórház létesítése az ő kezdeményezésére történt. A Szentegylet később ügyvezető alelnökké választotta, ez állásától 1916. lépett vissza. 1902-ben nevezte ki a kultuszminiszter az Országos Iroda titkárává: Mezei Mór elnöksége alatt előbb alelnöke, 1925-ben ügyvezető elnöke lett, 1927 június 26. óta, miután előzőleg a VI. községkerület elnökévé választották, az Országos Iroda elnöke volt. Emellett betöltötte 1905 óta a Ferenc József Országos Rabbiképző Intézet vezérlelkibizottságának előadói, 1914 óta pedig elnöki tisztségét, az Országos Izraelita Tanítóképző Intézet igazgatótanácsának pedig ügyvezető elnöke volt. A Rabbiképző és a Tanítóképző internátusának alapjait ő vetette meg. 1884–1891-ig Bánóczival, majd Blau Lajossal együtt szerkesztette a Magyar Zsidó Szemlét, hova jórészt egyházpolitikai cikkeket írt. Agitációjának köszönhető az IMIT megalapítása, melynek

egy évig titkára, az 1895. és 1896. megjelent Évkönyveknek Bacherral együtt szerkesztője volt. A kir. tanácsosi rangot kapta érdemei elismeréséül. Az 1916. megnyitott magyar zsidó múzeumnak is egyik alapítója volt. Szépirodalommal is foglalkozott. Novellái *Rajzok a magyar zsidó életből* c. alatt jelentek meg. 1927 júl. 4. temették el az egész magyar zsidóság osztatlan részvéte mellett. (Életrajzát v. ö. *Friedman* Dénes, «M. Zs. Szemle» 1927, 213–216, méltatását *Blau* Lajos, «M. Zs. Szemle» 1928.)

2. *M. Sándor*, költő, szül. Hajdunádudvaron 1884. A budapesti egyetemen jogi tanulmányokat végzett, majd ügyvédi oklevelet szerzett és 1909 óta ügyvédi gyakorlatot folytat a fővárosban. Első verskötetét 1903. adta ki *Versék* címmel. Ezt követte a *Tűzek és a Lohengrin* c. verskötet. Költeményeit, amelyek egy nemes idealista megleghangú vallomása, olykor színes nyelvezet és erős zeneiség jellemzi. Sok a zsidótárgyú verse. Mint prózaíró érdekes novelláival és a zsidó felekezeti lapokban megjelent, a magyar zsidóságot fenyegető politikai és kulturális reakció ellen küzdő publicisztikai cikkeivel keltett figyelmet. Megpróbálkozott a drámával is (*Szt. Genováva* és egy *Holdszugár-szonáta* c. Beethoven-tragédia). Mint nagybátyjának, *M. Ferencnek* (l. o.) munkatársa, részt vett a felekezeti életben és érdemeket szerzett több zsidó népjóléti intézmény fejlesztése körül.

Sz. G.

Mezőberény, nagyk. Békés vm., 13,477 lak. Habár már előzőleg is laktak zsidók a községben, csak 1851. szervezték meg a hitközséget. Az alapítók Lusztig Salamon, Haasz Izrael, Füchsel Adolf, Marmorstein Sámuel, Marmorstein Mór és Hoffer Ignac voltak, akik Füchsel Adolfot és Marmorstein Sámuelt választották előljáróknak. Ezek a vezetők nagyon intenzíven dolgoztak a hitközség megalapozása érdekében és rövid időn belül több intézményt létesítettek. Még 1851. megalapították a Chevra Kadisát és imahelyiséget béreltek. A hitközségi élet annyira érdekelte a tagokat, hogy már az első években többen versengtek az elnöki tisztség eléréséért, ami ugyan torzsalkodásokat is előidézett — olykor a választásoknál a szolgabíró közbenjárását is igénybe vették — de mindenesetre a hitközségi élet elevenségére vall. Az alapítókon kívül a következők szereztek maguknak nagy érdemeket a hitközség felvirágoztatása körül végzett munkásságukkal: Zoller Lipót, Forscher Jakab, Wiener Márton, Hacker Jónás, Cziegler Jakab és Lusztig Sámuel. 1879-ben elemi népiskola létesült, amelynek első tanítója Haasz Armin volt. 1881-ben rendszeresítették a magyar nyelvet és mivel akkor a tanulók száma már 43-ra szaporodott, még egy tanerőt alkalmaztak. 1892-ben a második tanítói állást beszüntették és ismét egyedül Haasz Armin vezette az iskolát haláláig. 1894-ig. Halála után Pollák Jakab került a tanítói székbe. 1914., amikor a községben hét tanerős áll. elemi iskola létesült, a hitközség átadta az iskolát az államnak. 1884-ben Hoffer Károly elnöklése idejében közgyűlésileg elhatározták a templom építését. Az építést még ugyanaz évben befejezték és Kohut Sándor nagyváradi főrabbi jelenlétében nagy ün-

nepélyességek mellett felavatták az új templomot. 1880-ban megalakult a Nőegylet, amely ma Strasser Mórné vezetésével működik. 1911-ben Schwartz Ferenc, szülei emlékére 60 hold földet ajándékozott a hitközségnek; ez az alapítvány a sírkert gondozására szolgál. A hitközség statusquo alapon áll és a szegedi községkerülethez tartozik. Lélekszáma 218, családszám 59, adófizető tag 71. Foglalkozásuk: 30 kereskedő, 7 orvos, 4 gazdálkodó, 2 ügyvéd, 2 nagykereskedő, 2 köztisztviselő, 2 magántisztviselő, 1 tanító, 13 magánzó és 8 egyéb. 2 közadakozásból él. A hitközség évi költségvetése 4035 pengő, amely összegből 1200 pengőt filantrópikus és szociális célokra fordítanak. Anyakönyvi területéhez tartozik Köröstarcsa község. A háborúban 46-an vettek részt, közülük öten hősi halált haltak. Megemlékezésre méltó üzem Cziegler Mór szövőgyára, amely 128 munkást foglalkoztat. A hitközség mai vezetősége: Berényi Károly elnök, Stern Lipót alelnök, Ulmer Jakab és Rosmann Ignác gondnokok, Kékesi Sándor pénztárnok és Stern Menyhért jegyző.

Mező Ferenc, tanár, sportíró, szül. Pölöskefőn (Zala vm.) 1885. Középiskoláit Nagykanizsán, az egyetemet Budapesten végezte s miután görög-latin szakból középiskolai tanári és bölcsészeti doktori oklevelet szerzett, előbb Zalaszentgróton volt polg. iskolai igazgató, majd 1918. a budai Mátyás kir. áll. főgimnázium tanára lett. Számos cikke jelent meg vidéki és fővárosi lapokban. Önálló művei: *Tibullus a mai irodalomban*; *Deák Ferenc viszonya Zalaszentgróthoz*; *Az orosz-osztrák-magyar háború*; *Humor a harctéren*; *A görög sport*; *Képek a magyar sport multjából*. Az amsterdami olimpiai versenyen *Az olimpiai játékok története* (1928, az Orsz. Testnevelési Tanács kiadása) c. munkájával megnyerte az irodalmi világbajnokságot, amiért a kormányzó a polgári Signum Laudis első osztályával tüntette ki. Több sportszövetségben visel tisztséget és számos díjat nyert az atlétikában. Szerkeszti a Magyar Sportkönyvtárt. S. R.

Mezőfi Vilmos, hírlapíró és politikus, szül. Debrecenben 1870. A fővárosban járt keresk. iskolába, de tanulmányait meg kellett szakítania és órásnak lett. Később mint autodidakta tovább tanult és a szükséges ismeretek megszerzése után hírlapíró lett. Előbb a Magyar Hírlap, majd a Pesti Hírlap, a Szabad Szó és a Függetlenség belső munkatársa volt. Egy ideig a Népszavát és a szakmunkás lapokat is szerkesztette, 1896-tól kezdve pedig a Népolvasótár c. szépirodalmi hetilapot. Munkái: *Az igazi szocializmus*; *Jog a lustasághoz*; *Kommunizmus és kapitalizmus*; *Jönnek a szociálisták*; *A szociáldemokrácia evangéliuma*; *A tőke nyomorultjai* (regény); *Weitling Vilmos, a legelső német kommunista élete és tanítása*; *Két világ*; *A munkabérek Magyarországon az 1896—98. években*; *Védelmet a munkásnépnek*; *Anarkisták vagy szociálisták? Kik a hazaárulók? Erzredek története* (10 kötet). Agrárszociálista agitációs munkát is végzett s 1905—1910-ig a szegvári kerület képviselővé választotta meg. Később kilépett a szociáldemokrata pártból. S. R.

Mezőgazdaság. Azt a divatos és átlátszó célzatu elméletet, hogy a zsidó — éppúgy mint a föníciai és a görög — kereskedőnép, amelynek semmi hajlandósága nincs a M.-hoz, nagyon könnyű megcáfolni. A Biblia és a régi zsidó íráskorok telve vannak a földműveléssel kapcsolatos törvényekkel és szabályokkal, amikből nyilvánvaló, hogy Palesztina agrárállam volt és a zsidók első sorban földműveléssel foglalkoztak. Kereskedelemmel és pénzügyletekkel intenzívebben csak a diasporában keденek foglalkozni, itt is többnyire csak kényszerűségből, miután a termékek akadállyal, mely a földet elzárta előlük, nem tudtak mindíg, de nem is tudhattak megküzdeni. De bármikor és bárhol csak a legcsekélyebb lehetősége is mutatkozott annak, hogy földet művelhessenek, a zsidók örömmel kaptak ezen a lehetőségen s munkájuk eredményével bizonyították be, hogy ösztönszerű és őszinte a föld és a földmunka iránt való szeretetük. Magyarországon a legrégebbi időkben foglalkoztak a zsidók M.-gal. Bebizonyított tény, hogy a honfoglaláskor a magyarok már találtak az országban zsidókat, akik itt valószínűleg földet is műveltek. A magyarokkal együtt bejött a kozárok zsidó törzse, mely részt vett a honfoglalásban és részesült a földben is. Szent István alatt a birtok szerzésének feltétele vagy ösfoglalás, vagy vásárlás, vagy hagyományozás volt. A zsidóknak ekkor meglehetősen kedvező volt a helyzetük, szerezhettek ingatlant, művelhettek földet. Részesedtek az ösfoglalású birtokokból és adományozás útján is hozzájutottak földhöz. Magyarország első két századában a honfoglalók minden jogát élvezték a zsidók. De Szent Lászlótól kezdve sűrűn találkozunk olyan intézkedésekkel és törvényekkel, amelyek a zsidók ellen irányult vallási türelmetlenségből fakadtak, és végeredményben a zsidók gazdasági helyzetére voltak súlyos kihatással. Szent László törvényben mondta ki, hogy zsidó keresztény nőt nem vehet el feleségül, keresztény szolgát nem tarthat, vásár- és ünnepnapon nem művelheti a földjét. Kálmán király megtoldotta előde törvényét azzal, hogy zsidók még külföldről származó keresztény szolgát se tarthatnak, az esztergomi zsinat (1114) pedig eltiltotta őket a keresztény szolgák bérbévevésétől is, ami rendkívül megneghezítette számukra a gazdálkodást. A vagyonosabb zsidók akkor is túltették magukat a rendelkezéseken és tudták műveltetni a földjeiket. Így tudunk egy Teka nevű zsidó várgrófról (l. o.), aki még II. Endre előtt Besenyőt kapta meg egy nagyobb földbirtokkal együtt s ezt 1232-ig művelte, amikor is készpénzért eladta. A tatárjárás után IV. Béla az ország jólétének emelése céljából sok kedvező intézkedést hozott, s ezeknek hatálya a zsidókra is kiterjedt. Ekkor kapta a zsidó Henuk kamaragróf (l. o.) Komárom várát 21 faluval együtt. A rossz gazdasági viszonyok és a régebbi megszorító intézkedések következtében a zsidók ekkortájt kezdtek pénzkölesönzéssel foglalkozni ingatlan zálogbavétele ellenében, mely követelésük kielégítésére teljes garanciát nyújtott. A kikötött határidő elteltével a nem nemesek ki nem váltott birtoka azonnal, a nemeseké

egy év múlva a hitelező zsidó tulajdonába ment át. Mátyás király, hogy a nagymérvű eladósodásnak gátat vessen, 1475. rendelettel megtiltotta a pozsonyiaknak az ingatlanok elzálogosítását, a zsidóknak pedig az ingatlanra való kölcsönnyújtást. Amelyik zsidó túllépi ezt a tilalmat, az elveszti a birtokosnak folyósított kölcsönösszeget. Az ingatlanvásárlást azonban Mátyás is éppúgy, mint a többi király, megengedte a zsidóknak. Hogy a zsidók nem szívesen éltek e jogukkal, annak oka a jogbiztonság teljes hiánya volt. Erőszakoskodás ellen nem védte törvény a zsidókat, akiket — nem szólva a folytonos háborúkról és villongásokról — akármelyik oligarcha kiforgathatott birtokukból. A mohácsi vész után, az ország helyzetével együtt a zsidók helyzete is rosszabbodott. Több város kiűzte őket s ezért a földesurak jószágain és falvakban húzódtak meg, ahol a kereskedelem közvetítőivé lettek. De természetesen M.-gal is foglalkoztak, ott, ahol erre alkalom kínálkozott. Így Budán, Pozsonyban és Sopronban a zsidók egy része ekkor intenzíven foglalkozott szőlőtermeléssel. Általában azonban a zsidók helyzete ekkor nagyon sivár volt. Sokat közülök kiűztek az országból, a bazini grófok tömegesen hurcolták őket máglyára, a törökök is mintegy harmadfelezer zsidót vittek szolgáltatásba. A vallási türelmetlenség a tetőpontjára hágott, amit az 1578-iki dekrétum is bizonyít, amely kétszeres adóval sújtja a zsidókat, csak hogy minél előbb kiköltözzenek az országból. Ily körülmények között természetesen nagyon megfogyatkozott a M.-gal foglalkozó zsidók száma s József császár uralkodásának idejéig csak elvéve találunk feljegyzéseket, amelyek a zsidóságnak a földdel való kapcsolatát tanúsítják. Így tudunk arról, hogy a rohonci zsidók 1692. Batthyány Ádám gróftól béreltek földet s azt az uraságnak fizetett földadó ellenében szabadon művelhették. Egy másik feljegyzés szerint egy zsidó a XVIII. században Kőszeg határában szőlőbirtokot vásárolt. E ritka esetektől eltekintve azonban századokon át a zsidóság gazdasági tevékenységének csak nagyon kis hányada esett a földművelésre, ami a jogbiztonság hiányával, a megszorító intézkedésekkel és a zsidóság egzisztenciájára is kiható vallási üldözésekkel magyarázható. A zsidók későbbi fokozatos M.-i tevékenységének kiinduló pontja II. József császár 1783 március 31-én kiadott rendelete, mely a könnyítések egész sora mellett megengedi azt is, hogy a zsidók parasztbirtokokat bérelhessenek, ha azt önmaguk művelik meg. II. Lipót az 1790: XXXVIII. t.-cikkben kimondja, hogy a «zsidók mindaddig, míg kiváltságait az országgyűlés le nem tárgyalja, azon állapotban tartandók, melyben 1790 jan. 1. voltak s ha abból netalán kizavartattak volna, visszahelyezendők». A zsidók ettől kezdve tételes törvény alapján nagyobb mértékben kezdtek földműveléssel foglalkozni. Voltak ugyan még visszaesések, pl. I. Ferenc alatt 1818. megtiltották, hogy a zsidók nemesi birtokokat zálogba vagy haszonbérbe vegyenek, de ez a rendelet már a következő évben hatályon kívül helyeztetett. E rendelet hatályon kívül helyezésének oka a

magyar M.-i viszonyok akkori szomorú állapottával függ össze. A folytonos háborúk és belső villongások a M. javait pusztították el. A földek a legelhanyagoltabb állapotban voltak, a birtokosoknak se kedvük, se megfelelő tőkájük nem volt birtokukat jól felszerelni és azt intenzíven megművelni. A birtokosok nagy része csak úgy tudott megélni, ha földjét haszonbérbe adta, de a bérbeadás nemzeti érdek is volt, mert enélkül a parlagon heverő földek tovább züllöttek és pusztultak volna. A bérbeadás — e parancsoló szükség következtében — mind általánosabb lett és a zsidók ettől kezdve sűrűn bérelnek földeket. Az 1839-iki országgyűlés egyhangúlag elfogadta azt a javaslatot, hogy a zsidóknak adassanak meg a nem nemeseket megillető összes polgári jogok. Az 1840:XXX. t.-cikk a bányahelyek kivételével a zsidóknak szabad lakhatási és telekvásárlási engedélyt biztosított. Ekkor már szerzhetnek tulajdonjogilag földbirtokot a város vagy a megye engedélyével és az engedelmi okirat többnyire az illető érdemességével indokolja az engedély megadását. Az 1844-iki országgyűlés 42 szavazattal 12 ellenében kimondja, hogy a zsidók nemesi birtokokat is vehetnek haszonbérbe, 25 szavazattal 24 ellenében pedig a nemesi jószágok zálogbavételét engedélyezik a zsidóknak. Az 1867:XVII. t.-cikk kimondja a zsidók egyenjogúsítását és korlátlan jogot ad nekik a M.-i ingatlanok szerzésére és hasznosítására. Ekkor indul meg az eddigiéknél jóval nagyobb arányban a zsidóság részvétele a M.-ban. Nemcsak mint birtokosok, de különösen mint bérlők foglalkoznak a zsidók behatóan a földműveléssel. A jogegyenlőség nem adja kellő magyarázatát annak, hogy a zsidók között kezd elterjedni a bérlői foglalkozás. De mindjárt érthetővé válik ez, ha a gazdasági viszonyokat figyelembe vesszük. A gazda helyzete a mult század közepe táján mind rosszabbá vált. A jobbágyosság felszabadítása után minden átmenet nélkül át kellett térni a pénzgazdálkodásra. A munkaerőt pénzen kellett beszerezni és új befektetéseket kellett eszközölni. Ehhez jöttek még a rossz termések, az alacsony gabonaárak, az amerikai verseny, a rendezetlen hitelviszonyok és a magas kamat, amelyek együttvéve a gazdák nagymérvű eladósodásához vezettek. A nagyobb gazdaságokkal tehát az adott viszonyok között nem is lehetett mást tenni, mint bérbeadni azokat. Hogy miért éppen a zsidók között akadtak számosan bérlők, annak egyszerű oka, hogy a zsidók kereskedésre kényszerítve nagyobb készpénztökével rendelkeztek s szívesen fektették be azt haszonbérletbe. A másik ok pedig, hogy a keresztények nem nagyon vették bérbe a földeket, ha volt is rá elegendő pénzük. Ezt mutatja a királyi család ráckevei uradalmának példája. Egy 1903-as gazdasági társaság szerint ennek az uradalomnak 37%-át zsidók bérelték, pedig tárgyilagosan meg lehet állapítani, hogy a királyi család jószágkezelője szívesebben adta volna haszonbérbe az egész uradalmat keresztényeknek. Ez a példa — amely különben ma már nem aktuális, mert a királyi uradalomnak ma nincs zsidó bérlője — élesen rávilágít arra az utolsó években sűrűn hangoz-

tatott vádra, melyet a M.-ban való «térhódítás» miatt emeltek a zsidóság ellen. 1867 után a zsidók valóban az addiginál nagyobb lendülettel kezdtek M.-gal foglalkozni, de ez korántsem jelenti azt, hogy térhódításról lehetne beszélni. Ha a gazdák egy bizonyos csoportjában arányszámukat meghaladó számmal szerepeltek is, a M. egészében kontingensük semmiesetre sem volt aránytalan. Az meg egészen bizonyos, hogy a hetvenes években és azután a zsidók nemzeti hivatást teljesítettek azzal, hogy a legkétségbeejtőbb gazdasági válság idején a M.-ba fektették tőkéiket. A pusztuló, züllő gazdaságokat így sikerült megmenteniök és a nemzeti termelés szolgálatába állítani, ami a köz szempontjából eléggé meg nem becsülhető eredmény. A zsidók részvétele a M.-ban — mint az alábbi statisztikából kitűnik — nem haladta meg országos számarányukat még akkor sem, mikor a földszerzésnek nem volt semmi akadálya. Mióta azonban a birtokpolitika szabályozza a föld adásvételét, meg kell állapítanunk, hogy a zsidóság helyzete e tekintetben rosszabbodott. Érdekes, hogy egészen a legújabb időkig nyoma sem volt nálunk a földbirtokpolitikának. A tiltó intézkedések évszázadok folyamán csak valamely valásfelekezet ellen irányultak, de semmiesetre sem tekinthetők birtokpolitikai intézkedéseknek. Ezekről az intézkedésektől eltekintve, az ingatlanszerzésnek a legcsekélyebb korlátozása sem állott fenn. Pl. sem 1848 előtt, sem azután nem találunk intézkedést vagy törvényt, mely idegeneknek, tehát nem magyar állampolgároknak a birtokszerzést megtiltana. Ahogy a királyi adományozásoknál sem vizsgálták a megadományozott állampolgárságát, ugyanúgy akkor sem törődtek vele, mikor az ingatlanszerzés már a ma ismert jogiügyletek alapján bonyolódott le. A világháború után többé nem lehetett halogatni a földbirtokpolitikával való komolyabb foglalkozást. Már a háború alatt is születtek egyes korlátozó rendeletek, amelyeket a háborús viszonyok tettek szükségessé. E rendeletek a kormányt, illetve a földművelésügyi minisztert ruházták fel azzal a korlátlan joggal, hogy az ingatlan megszerzését minden indokolás nélkül megengedje, vagy megtagadja. Kezdetben csak a nemzetiségi területeken lévő 35 vármegyére, később az egész országra kiterjedt e rendeletek hatálya, amit azután teljes egészében megszüntetett a Károlyi-kormánynak ú. n. Buza Barna-féle rendelete. Ez a rendelet a kisbirtokok szaporítását igyekezett előmozdítani s amiként nagy előnyei, úgy nagy hibái is voltak. Pár hónappal a kommün bukása után megszületett a ma is érvényben levő földbirtokreform-törvény. Nem célunk itt kritizálni ezt a törvényt, de tagadhatatlan, hogy sok alapvető hibája arra vezethető vissza, hogy amikor megszületett, közállapotaink még nem voltak konszolidálva s a lelkekben még erős hullámokat vetett a háborús, a forradalmi és ellenforradalmi idők sok szenvedése. Nem soroljuk fel itt a súlyosnál-súlyosabb hibákat, csak a földbirtokreformnak a zsidósággal kapcsolatos vonatkozásaira akarunk rámutatni. A törvénynek van egy pontja, mely szerint az

50 éven belül szerzett földbirtok a megváltásra kerülhető birtokok sorrendjében előbbre van. Ez a pont, ha kifejezetten nem is, de valójában mégis a zsidóság ellen irányul. A zsidók ugyanis leginkább egyenjogúsításuk bekövetkezése. tehát 1867 után szereztek birtokot s magától értetődik, hogy a megváltást illetőleg elsősorban az ő birtokaik jöhettek számításba. Ha egy ilyen irányú statisztika készülne, abból kétségtelenül meg lehetne állapítani, hogy a földbirtokreform következtében megváltást szenvedettek között valóban aránytalanul nagy számmal szerepelnek a zsidók. Ami a zsidóságnak a M.-ban való részvételét általában illeti, arra vonatkozólag a statisztika csak hozzávetőleges felvilágosítást nyújthat. Mindenekelőtt is csak Nagy-Magyarországra vonatkozólag készült ilyen statisztika — amelyet Kovács Alajos, a statisztikai hivatal igazgatója állított össze — s ebből tiszta képet egyáltalán nem nyerhetünk, csupán körülbelüli következtetést vonhatunk le a mai helyzetre. A zsidók szerepe a magyar M.-ban százalék szerint:

A birtok nagysága	Birtokosok %-okban	Bérlők %-okban
1000 holdon felüli ...	19.9	73.2
200—1000 holdas birtokok ...	19.0	62.0
100—200 „ „ ...	8.0	27.0
50—100 „ „ ...	2.5	7.6
25—50 „ „ ...	0.7	2.0
10—20 „ „ ...	0.4	0.7
5—10 „ „ ...	0.3	0.4
5 holdon aluli „ „ ...	0.3	0.3

Látszatra ez a statisztika a zsidóságnak a M.-ban való túlsúlya mellett bizonyít. De figyelembe kell venni a következőket: Az összéírás idejében Nagy-Magyarországon 2.388,482 gazdaság volt. Ebből 1.738,253 a 10 holdig terjedő földbirtokok száma s itt csak 0.3% a zsidó birtokos, tehát sokkal kevesebb, mint amennyi a zsidóság akkori országos arányszáma (5%) szerint lehetne. A tíz-húsz holdas földbirtokok száma 385,381 s a zsidóság itt is csak 0.4%-al szerepel. A 20—25 holdas 205,181 birtokos között 0.7% zsidó, az 50—100 holdas 36,032 birtokos között 2.5%, tehát az országos arányszám fele. Nem folytatva tovább a részletezést, megállapítható, hogy összesen 2.328,815 gazdaság van, ahol a zsidók 4%-os átlaggal szerepelnek. Számban ez kb. 9500-nak felel meg. Viszont az összes, tehát a 2.388,482 földbirtokos között az 5%-os arányszámot véve alapul, 116,000 zsidónak kellene lennie. De ha a 9500 zsidó birtokoshoz hozzászámítunk 6500 haszonbérlőt, akkor is csak 16,000 a tényleg M.-gal foglalkozó zsidók száma, tehát 100,000-rel kevesebb, mint amennyi a számarány szerint lehetne. Ha a földbirtokosok és bérlők számát vesszük tehát figyelembe, akkor mintegy 100,000 zsidó maradt ki a M.-ból, ha viszont magát a földet nézzük, akkor a következő eredményre jutunk: A száz holdon felüli szabad birtok területe 10.883,600 hold s ebből 14.6% a zsidóké. A százholdon felüli korlátolt forgalmú birtokból (15.528,700 hold) már csak 2.5% van zsidókézen. A százholdon aluli birtokok összterülete 22.693,000 hold s ebből csak 0.73% a zsidóké. Az összesítés után kiderül, hogy az ország gazdaságilag mívelt területének csak

4·15%-a van a zsidók kezében, tehát kevesebb, mint amennyi országos arányszámukat tekintve jogosan megilletné őket. Arra vonatkozólag, hogy miképpen helyezkedtek el a zsidók a gazdasági kultúra keretében és milyen eredményeket értek el, ugyancsak egy statisztikai kimutatás szolgáltat érdekes adatokat. Tudvalévő, hogy a sikeres gazdálkodás előfeltétele a racionális állattenyésztés minél intenzívebb felkarolása. Ahol magas fokon áll az állattenyésztés, ott maga a gazdálkodás és általában a gazdasági kultúra is a fejlettségnek magas fokán áll. Van egy statisztikai kimutatás az 1892—1912. évek között tartott tenyészállatvásárokról és kiállításokról s e kimutatás szerint az összes kitételek és díjak 19·6%-át ezen idő alatt a zsidók vitték el. Ebből mindenesetre arra lehet következtetni, hogy a zsidók nemcsak tőkét, de szakértelmet is vittek bele a magyar M.-ba és egyesek okszerű, modern gazdálkodásukkal fokozták a föld produktivitását s ezáltal egyes vidékek gazdasági fellendülésének szinte irányítóivá váltak. Áll ez a megállapítás különösen a Kohner, Lederer, Györgyei, Solt, Sváb, Kuffler, Kornstein, lovag Wertheimstein, Pajzs, Csobai, Lamm, Lonkai, báró Kornfeld stb. családok gazdaságaira, amelyek a gazdasági kultúra úttörői voltak s példaadásuk ösztönzőleg hatott sokakra a tekintetben, hogy elhanyagolt birtokukat a modern gazdasági kultúra eszközeivel produktívá és virágzóvá tegyék. (V. ö. *Polyák Béla*, «Zsidók a magyar mezőgazdaságban»; *Acsády Ignác*, «A magyar birodalom története»; *Kohn Sámuel*, «A zsidók története Magyarországon».)

V. A.

Mezőkövesd, nagyk. Borsod, Gömör és Kiskonty ezidőszerint, egyesült vm. 18,548 lak. Minden valószínűség szerint már a török hódoltság utáni időkben laktak szóróványosan zsidók M.-en, amire többek között olvashatatlan feliratú, egészen régi sírkövekből is lehet következtetni. Az első sírkő, melynek dátuma olvasható, Schwarz Judáé és 1810-ből való. Egészen bizonyos tehát, hogy — kezdetleges formában bár — de már 100—120 évvel ezelőtt is volt hitközségi élet M.-en. Az első jegyzőkönyv, amelyet a hitközség levéltárában őriz, 1850 okt. 12. kelt és magyar nyelven van írva. A hitközséget akkor *kommunitásnak* hívták és élén a főbíró állott, kit a főszolgabíró által kijelölt egyénekből lehetett választani. A hitközséget — mint a jegyzőkönyvből kitűnik — Ónodi Sugár Farkas, Vilmos és József, ki obsitos volt, továbbá Wessely Farkas és a két Harangi-Leitner testvér, Gyula és Menyhért alapították. A Harangi-Leitner család ettől kezdve állandóan vezető szerepet játszott a hitközségben. Első rabbi Wechsler Soma volt. Az első előljárók a következők voltak: Ónodi Sugár Farkas főbíró, szentmarjai Schwarz Farkas bíró, Weisz Mózes számadásfelügyelő, Harangi-Leitner Móric, Klein Lajos, Sugár József és Goldberger Lipót hites tagok. Első templomát 1853. az újat 1896. építette saját erejéből a hitközség. Eleinte az ábrányi rabbisághoz tartozott a hitközség, sőt a miskolci megyei rabbiságnak is fizetett adót. 1868-ban már a főszolgabíró közbejött nélkül választotta a hitközség főelőljáró-

ját. 1871-ben orthodox hitközséggé alakult. 1888. létesült az elemi iskola s ugyanez évben a kultuszminisztérium rendeletére M. rabbisági és anyakönyvi kerületi székhely lett. 1891-ben kétanerős lett az iskola, melynek számára a hitközség Plattner József elnök kezdeményezésére a közeljövőben új modern épületet fog emelni. 1912. készültek el a hitközség új, demokratikus alapszabályai. 1926-ban új rituális furdót épített a hitközség. Második rabbi a hitközségnek Ehrenfeld Saul volt (1896—1904-ig) azóta Jungreiss Izidor a főrabbi, aki 1908. alapította meg a ma is működő jesivát. A hitélet elmélyítését szolgálja a hitközségi tagok által 1914. létesített Talmud Tóra, mely 1925 óta évi 380 pengő államsegélyt kap. A Talmud Tórának két tanítója és 65 növendéke van. A hitközség többi intézményei: a Chevra Kadisa, melynek Neumann Ede az elnöke, és a Nőegylet, melynek élén Roth Dezsőné áll. A hitközség 23,015 pengős évi költségvetéssel dolgozik s a hiányt kultuszadó kivetésével fedezi. Filantrópikus és szociális célokra kb. 2900 pengőt költ. Anyakönyvi területéhez Szentistván, Négyes, Tiszavalk, Egerlövő, Borsodivánka, Szomolya, Andornak, Királya, Novaj, Ostoros, Szilhalom és Egerfarmos községek tartoznak. A hitközség lélekszáma: 800, a családok száma 180, adót 173-an fizetnek. Foglalkozás szerint: 3 nagykereskedő, 2 szabadpályán levő, 2 tanító, 104 kereskedő, 5 ügyvéd, 1 köztisztviselő, 6 orvos, 10 magántisztviselő, 1 vállalkozó, 28 iparos, 1 hírlapíró, 5 magánzó és 8 egyéb. A világháborúban résztvevő tagjai közül 10-en haltak hősi halált. A hitközség történetével *A Magyar Városok Monografiája* c. munka keretében egy fejezet foglalkozik, amelyet Weisz Jakab M.-i igazgatótanító írt meg. A hitközség mai vezetősége: Jungreiss Izidor főrabbi, Plattner József elnök, Spitz Salamon alelnök, Weissenstein József jegyző, ifj. Schwarz Hermann ellenőr, Kohn Lajos gondnok, Adler Péter és Roth Károly számvizsgálók és Weisz Jakab tollnok.

Mezőtúr, rtv. Jásznagykun Szolnok vm. 26,911 lak. A M.-i hitközség 1835. alakult. Alapítói: Schlesinger Dávid, Schwarz Sándor, Schwarz Simon és Schwarz Márton kereskedők voltak, akik a környéken levő községekből költöztek be M.-ra. A hitközség első rabbi Löwinger Gáspár volt, akinek működéséről keveset tudunk. A hitközség első előljáróságának a tagjai a következők voltak: Schwarz Simon elnök, Holländer Sándor alelnök, Huszerl Bernát ellenőr és Schwarz Ignác gondnok. A hitközség tagjainak önkéntes adományából építette fel templomát s a 70-es években egytanerős elemi iskolát létesített. Az 1869-iki egyetemes gyűlés után a hitközség a kongresszushoz csatlakozott. A hitközség intézményei: a Chevra Kadisa a Solós Szeudosz egyelet, a Nőegylet és az utolsó években létesült Diáksegítő Bizottság, mely a numerus clausus következtében külföldre kényszerült zsidó diákok segélyezése terén szép eredményeket ért el. A hitközség tagjai közül többen játszanak szerepet a társadalmi életben. Kun Izidor ezredorvos. Nádas Gyula állategészségügyi főfelügyelő tiszteletreméltó közéleti tevékenységét a felekezeten kívül

is méltányolják. Glück Béla és Nobl Jakab főorvosok, a világháborúban elesetek. Nagyobb arányú ipari vállalkozásokat létesítettek: Márer Sándor és társa gőzmalmot, téglagyárat és fatelepet, melyek 120 munkást foglalkoztatnak, a Stern Testvérek szövőgyárat, melynek 60 alkalmazottja van. Megemlítendő még az Epstein Testvérek 500 holdas mintagazdasága. A hitközség lélekszáma 1220, a családok száma 120, adót 160-an fizetnek. Foglalkozás szerint a hitközség tagjai többnyire kereskedők, iparosok, gazdálkodók, de sok köztük az ügyvéd, az orvos és a köztisztviselő is. A hitközségnek a világháborúban résztvevő tagjai közül 16-an estek el. A forradalomnak Adler Jakab malomtulajdonos esett áldozatul, akit a vörös katonák lőttek agyon. A hitközség mai vezetősége: Szőke Zsigmond elnök, Vas Sándor alelnök, Deutsch Ernő pénztárnok, Schönfeld János iskolagondnok, Wiener Mór és Markovits Izidor templomgondnokok.

Mezumon-bencsen (h.). Három emberből álló társaság asztali áldása az étkezés után. A jiddis nyelvhasználat *mezümen*-nek mondja. A M.-ben csak a bar-micva (l. o.) koron túllevő férfiak vagy ifjak vehetnek részt. A szertartás formája ez: a házigazda, vagy az a vendég, akit az ezzel megtisztel, felszólítja asztaltársait az ima elmondására, a másik kettő az előírt formulával válaszol: *Jehi Sem Adonój mevórách meato vead ólom*. Legyen az Örökkévaló neve dicsőítve mostantól mindörökké. A felhívó azután megkezdi az imát és végig hangosan mondja, vagy legalább, az «Áldott légy Örökkévaló» végződésű strófákat, hogy a többi a szokásos «Áldott Ő és áldott az Ő neve» formulával respondeáljon. Szokás, hogy az előimádkozó boros serleget is ürít az ima végén. Tíz férfi jelenlétében az ima ünnepélyesebb és a bevezető benedekciót állva mondják ilyenkor az imádkozók. A M. szertartása a Talmudnak abból a szentenciájából alakult ki, hogy ha hárman ülnek az asztalnál és nem beszélgetnek a Szentírásról, olyanok azok, mintha halotti áldozatot fogyasztanának. A tórai diskusszióknak minimális mértéke az áhitatos előimádkozás, amellyel az ember másokat is belevon az áhitatba.

F. D.

Mezuzó. Bibliai szövegeket tartalmazó tekeres, melyet a bejáratok jobb ajtófélfáira, a felső harmadik harmadon szögeznek, rézsut a bemenet felé. E kicsiny tekercesek fém- vagy fatokban vannak elhelyezve. Minden lakószoba ajtófélfájára és a bejáratokra kell M.-t szegezni. A parancs a Biblia következő kétszer is előforduló versén alapszik: «Ird azokat házad ajtófélfáira és kapuidra.» A felszögezett pergament-tekeres is e két bibliai részt tartalmazza (Móz. V. 6. 4—8 és Móz. V. 11. 13—21). Külső felírásnak a *Sádláj* (Mindenható) szót alkalmazzák, még pedig olyan elhelyezésben, hogy a tok nyílásán szembe tűnjön. Vallásos zsidók érkezéskor és távozáskor ujjal érintik a M.-át és ujjukat megcsókolják. A M.-nak az a célja, hogy Istenre és az ő törvényeire irányítsa a gondolatot.

F. D.

Miatyánk. Héberül: *Ovinu*. A keresztény vallások ama imádságának elnevezése, melyre Jézus tanította tanítványait s amelynek nem tel-

jesen egyező szövegét Máté (6. 9—13) és Lukács (11. 1—4) evangelisták közlik. Utóbbiból kitűnik, hogy már Keresztelő János (l. o.) is tanította követőit egy imaformulára s lehetséges, hogy az azonos volt a közölt M.-kal. A Talmud viszont azt tanúsítja, hogy egyes kiválóbb mestereknek szokásuk volt a rendes imák mellett rövid imádságot recitálni s azt tanítványaik is követték (*Toszefta Berachót* 3; *Berachót* 16b—17a, 29b; *Jerus. Berachót* 4. 7d) s ezen imák, valamint a Jézusé közt hasonlatosság van. A kétféle M.-szöveg közül a Mátéé hosszabb és újabb keletű, mint a Lukácsé. Mindkettőé szószerint a régebbi hébernyelvű és általánosan elterjedt egyes hosszabb imádságokból van művésziesen kiválogatva s főképpen az esszénus-chaszideusok közt voltak azok elterjedve. Hogy tiszta zsidó imák kevérekei a M. egyes mondatai, azt mutatja az a körülmény is, hogy sehol sincs benne kifejezve az, hogy a Messiás Jézus személyében eljött volna, hanem ellenkezőleg, mindjárt bevezetésében a zsidó messiási reménységnek ad kifejezést, mondván «Jöjjön el a Te országod.» Úgy ez, mint Isten nevének megszentelése szószerint az ősi és máig a zsidó liturgiában legnagyobb szerepet játszó, naponként számtalanszor elmondott s a gyászolóknak külön előírt Kaddis (l. o.) imádságból van átvéve. Ez utóbbit valamennyi zsidó liturgia több helyt tartalmazza. A M. invokáció (héb. *Ovinu*) a zsidó liturgiában igen gyakori, de különösen nagy szerepet játszik a ros hásónó, jom-kippur és a kettő közti bűnbánat tíz napja imádságai közt. Ennek az imasorozatnak minden kérése, ill. mondata így kezdődik: *Ovinu Málkénu*, azaz M. királyunk, az egyik könyörgés pedig így: «M. királyunk, tárd fel nekünk mielőbb a Te királyságod dicsőségét.» A mindennap háromszor mondott Tizennyolc Benedekció (semóne észre) 4. és 5. áldásában szintén M. az invokáció. Az esszénus-chaszideus körökben gyakori volt a Talmud szerint ez az invokáció: «M., ki az Égben vagy» (*Berachót* 5. 1; *Jóna* 8. 9; *Szóta* 9. 15; *Ábót* 5. 20; *Toszefta, Demaj* II. 9), amely szintén gyakran előfordul a zsidó liturgiában szószerint (pl. *Jèhi rócón mi-lifné Ovinu se-basomáim, a. m. legyen meg a Te akaratod M. az Egekben*). A Kaddis, a zsidók egyik legfőbb imádsága már a Jézus előtti időben is, ezt tartalmazza: «Szenteltessék meg az Ő nagy Neve e világon, melyet ő teremtett az Ő akaratára szerint s vajha megalapítaná az Ő királyságát gyorsan és a közeli időben.» Az Al ha-Kól szintén egészen hasonlót tartalmaz. Valamennyiben kifejezésre jut a M. három fő alkatrésze: Jöjjön el a Te királyságod, Szenteltessék meg a Te neved, Legyen meg a Te akaratod a földön és az égen. Valamennyi egy gondolatot és akaratot fejez ki, t. i. az Isten akaratára szerint történő eljövételét a Messiásnak, teljesen a zsidó felfogás és képzet szerint. A «legyen meg a Te akaratod» kifejezés az Ég királysága eljövételére vonatkozik, jelezve mintegy azt, hogy senki, csupán Isten maga tudja annak idejét. Ezt az isteni akaratot, ill. tetszést a héber *rócón* fejezi ki az említett imákban. (V. ö. *Jesája* 61. 2; *Zsolt* 69. 14; *Lukács* 2. 14). Minthogy Jézus tanítványai

szerint a Messiás az ő személyében jött el, már nem használhatták ezt a kifejezést: „jőjjön el mielőbb a Te királyságod” Az Új-Testamentum exegetái szerint a Messiás második eljövételének, Isten királysága tökéletességének eszméjéről van itt szó, azonban ez is zsidó gondolat volt. A „legyen meg a Te akaratod” kifejezés, mindent Istennek való alárendelést fejez ki, mint az R. Eliezer imájából kitűnik: «Legyen meg a Te akaratod az égben fenn s adj lelket azoknak, akik félnek Téged a földön és tedd, ami a Te szemeidben jónak tűnik fel; áldott légy Te, aki meghallgatod az imát» (*Tószafót, Berachót* III. 7). A M. többi része a Messiás ezutáni várása eszméjével áll szoros kapcsolatban. R. Eliezer (*Mechilta* szerint a módimi Eleazar) ezt mondja: «Aki teremtette a nappalt, gondoskodik is (az emberről); ezért az, akinek elegendője van s ezt mondja: mit fogok enni holnap?, a kishittiek közé tartozik» (*Mechilta, Besallah; Szóta* 48b). Ugyanezt mondja Jézus is: «Ne gondoljatok életetekre, arra, hogy mit fogtok enni vagy inni... Ó, ti kishittiek...» (*Máté* 6. 25–34.; *Lukács* 12. 22–31.; v. ö. Simeon b. Jochai, *Mechilta* i. h.; *Berachót* 35b; *Kiddusin* 4. 14). Ez a hit tisztára a Messiást várók hite volt s ezek imádkoztak Salamon szavaival: „Add meg nekünk mindennapi kenyerünket” (lechem chuki) (*Példab.* 30. 8; *Béca* 16a). A bűn megbánására és megbocsátására vonatkozóan még különösebb mértékben helyeznek súlyt a régi zsidó imák és mondások: «Bocsásd meg felebarátodnak a sérelmet, amellyel az téged illetett s úgy a te vétkeid is megbocsáttatnak, ha imádkozol», mondja *Szirach* (28. 2), a K. e. 2. sz.-ban. «Kinek lesz megbocsátva a vétke? Annak, aki megbocsátja a sérelmet» (*Derach Erec Zuta* VIII. 3; *Ros Hasána* 17a). Ugyanezeket mondja Jézus is *Márk* evangelistánál (11. 25) s ez az előírás került be a M.-ba ilymódon: „bocsásd meg a mi vétkeinket, amint mi megbocsátunk az ellenünk vétőknek”. A M. többi része is szoros összefüggésben áll a zsidó liturgiával; a «nevigy minket kísértésbe» a zsidók reggeli imádságában megvan máig az ókortól kezdve (*Berachót* 60b). A «szabadíts meg a gonosztól», azaz Jakab evangélista szerint a Sátántól, miután az a rossz forrása, az esszénus-chászsideusoknál sűrűn előfordult kifejezés volt (*Berachót* 10b–17a, 60b), akik azonban letompították azt a *jécer ho-rá*, azaz «bűnös vágy» közkeletű kifejezésre. Szorosabb analizálásnál kitűnik, hogy a Máténál közölt M. záróversei (6. 14–15) csupán a megbocsátási imára vonatkoznak, ennél fogva az eredeti szöveg azonos volt *Márk* 11. 25-tel s a M. egész szövege későbbi interpolációja a Máté-evangéliumnak; valószínű az a feltevés, hogy az egész át lett véve a Didache-ból (VIII 2), amelynek eredeti zsidó formája a M.-ot, mint a János tanítványainak imáját tartalmazta. (L. *Jézus, Kereszténység és zsidóság viszonya*) A M. szövegének minden szava, ahogy fentebb jeleztük, zsidó imákból való és azt a következő szembeállítás is mutatja. (A héber imarészek forrásait megadni nem mindenütt lehet, mivel nincsenek határozott számmal ellátva, mint a bibliai versek és fejezetek.)

Miatyánk, Ki vagy a mennyben, szenteltessék meg a Te Neved jőjjön el a Te országod (= a Te uralmad

legyen meg a Te akaratod mikép a mennyben azonkép a földön is

A mi mindennapi kenyerünket add meg nekünk

és bocsásd meg a vétkeinket

mikép mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek

Ovinu sebasomajim

jiszkaddas simchó

vějamlích malchuszé (vegye át uralmát), de van ilyen formula is: jőjjön az Ő uralma (*Targum Micha* 4. 8. v.)

jehi rocón

aszé recóncho basomajim mimmaál vehátov béenechó aszé (tedd meg akaratodat a mennyben és ami jónak tetszik szemeidben, hajtsd végre (*Berachót* 29b).

Mindent, mi Istennek tetszik, megteszi a mennyben és a földön, a tengerben és minden mélységben (*Zsolt.* 356).

Hatriféni lechem chuki (*Példabeszédek* 38. 8).

R. Méir tanítványai mondták: Mi a leg-rövidebb ima? „A Te néped szükségletei nagyok... legyen a te akaratod, hogy megadd mindenkinek szükségletét” (*Berachót* 29b).

R. Eliezer mondá: Aki nek meg van, amit ma ehettek és mondja: mit eszem holnap? az kishittü (*Mech.* 55b).

Áldott az Isten, nap nap után, a kenyérért, melyet ad (*Jomtób* 16a).

szelách lonu ovinu, ki chotónu (bocsásd meg, Atyánk, hogy vétkezettünk... A semone eszré imában).

Még ha a testi sértő a sértettnek kártérítést nyújtott is, Isten nem bocsát meg neki, még meg nem követte a sértettet (*Bábá Káma* 8. 7).

Aki az embereken könnyörül, azon megkönnyörülnek a mennyben, aki nem könnyörül embereken, azon nem könnyörülnek az égben (*Sabbat* 151b).

Isten elleni vétkeket az engesztelő nap eltöröl, ember elleni vétkeket nem töröl el, míg az emberember-társát meg nem követi (*Jóma* 8. 9).

Ne vigy minket kísértésbe

de szabadíts meg a gonosztól

Mert Tied az ország, a hatalom és a dicsőség most és mindörökké. Amen.

Irodalom. K. Kohler, *Jew Encycl.*; F. H. Chase, *Text and Studies* (3. ed. Cambridge 1891); Ch. Taylor, *Sayings of the Jewish Fathers* (1897); A. Harnack, *Die ursprüngliche Gestalt des Vaterunser* (Berlin 1904).

Micha próféta, könyve a 12 kisebb próféta között foglal helyet. Jesája kortársa, Chizkijáhu király idejében (700 körül), mikor a nép abban az elbizakodottságban élt, hogy nem érheti baj, mert Isten feltétlenül megvédi Ciónt, amint azt *Jesája* hirdette a maradék nép vigaszára. Merész jövődöléssel lép fel: «Cion szántófölddé lesz, Jeruzsálem romhalmazzá». A társadalom romlottságát is ostorozza: «Jaj azoknak, kik csalárdságot eszelnek ki, csak megkívánják a szántóföldeket és már meg is kaparították». Különösen az országnagyok visszaélései háborítják fel: «Nem nektek kellene-e ismerni a jogot? És ti gyűlölitek a jót és szeretitek a rosszat, megesszik népem húsát és lenyüzzák bőrét, összetörik csontjukat, akár csak a fazékba és a húst a tálba». Ő is megütközik azon, hogy a nép áldozattal akarja Istennel a jóviszonyt fenntartani, sőt az emberáldozat gondolata is kísérthetett, mert talán az ő korában Manasse király egyik flát áldozta fel háborús veszély pillanatában. Ő így fogalmazza meg az erkölcs főprincipiáit: Isten megmondta neked, ember, hogy mi a jó és mit kíván tőled: jogot

gyakorolj, szeretetet ápolj és alázatosan járj Istened előtt. Ugyanazt a messiási jövődölést találjuk nála is, mint Jesájánál L. *Messias*. F. M.

Michszó (*h.*), *takaró*, amellyel a halottat a temetésig leborítják. Vulg. kiejtéssel: *mecho*. A M. fekete szövetből készül, jöllehet, hogy a zsidó rítusban egyébként a gyásznak nem jelképes színe a fekete.

Micvó (*h.*). Eredetileg parancsolat, isteni rendelet; a későbbi nyelvhasználatban sokkal tágabb értelmet nyert és most már mindennemű erkölcsi kötelességet és jócselekedetet jelent. A Talmud megállapítása szerint 613 parancsolat (*tarjag micvós*) van a Tórában, részben rendelkező, részben tiltó. A talmudi bölcsek arra törekedtek, hogy ezt a sok törvényt egy nevezőre hozzák és többten egy-egy bibliai verset jelöltek meg, amely szerintük a bibliai törvénykező egész szellemét egy mindent átfogó princípiumba sűrítette össze. Ilyen összefoglalást adna a Talmud egyik bölcse szerint a 15. Zsoltár: «Aki tökéletességben jár, igazságot cselekszik és igazságot szól az ő szívében. Aki nem rágalmaz nyelvvel, nem cselekszik felebarátjának gonoszt és gyalázatot sem szerez felebarátjának. Kinek szeme előtt utálatos a gonosz, de az Istenfélőket tiszteli; esküvését kárával is megállja és meg nem változtatja. Pénzét nem adja uzsorára és ajándékozta az ártatlan ellen nem veszen» (2, 3, 4, 5). Mások a bibliai törvények összefoglalását *Micha* próféta e versében találták: «Óh ember, megmondotta neked az Isten, mi a jó és nem kíván tőled az Úr egyebet, hanem hogy igazságot cselekedjél, szeresd az irgalmasságot és alázatosan járj Isten előtt» (6, 8). Végül Chabakuk prófétának egyetlen tanításában látták az egész Tóra foglalatát: «Az igaz ember az ő hitében él» (2. 4). A Talmud különbséget tesz az időhöz kötött és azok között a törvények között, amely az időtől függetlenek. Az előbbieket a nőkre nézve nem kötelezők. Ethikai jelentőségű a Talmudnak az a tanítása, hogy csak vétség árán teljesíthető törvény nem érvényes, így pl. lopott pálmaággal nem szabad sátoros ünnepen szertartást végezni. Némi törvényt maga a Biblia indokol meg; a meg nem okoltak alapját Maimuni böleseleti munkájában (*Móre nevuchim*, Tévelygők útmutatója) igyekszik megvilágítani. Ma már M. minden jótémény is akár mások, akár önmagunk megsegítésére irányul. A rossz is M. lehet, ha még nagyobb rossztól szabadítja meg az embert. De ezt a rosszat természetesen nem az ember követheti el, csak a gondviselés végzéséből eredhet. Ebben az értelemben alakult ki a jiddis nyelvjárásban a *Micvó-Tod*. Ezt akkor alkalmazzák, mikor a halál már megváltás a haldoklóra, aki túlsokat és reménytelenül szenvedett. F. M.

Micvótencel (*j.*, *micve-tänzel*). A chasszideus lakodalmakon szokásos tánc, amelynek az a jelentősége, hogy a férfi és nő kerülik a szoros érintkezést, zsebkendőket fognak a két csücskénél és úgy táncolnak.

Mi deorajszó (*a.*). *Tórai*. Olyan törvény, amely már a Tóra alapján érvényes.

Miderabonon (*a.*). *Talmudi törvény*. A szó azt jelenti, hogy: rabbitól ered (nem a Bibliából).

Midósz, az isteni tulajdonságok héber neve. L. *Isten*.

Midrás (héb. szó, a «*deras*» gyökből, a. m. «tanulmányozás», «nyomozás»), a zsidó biblia-exegetika eredeti, ókori formája s az ezt felülről rendkívül kiterjedt M.-irodalom elnevezése. A M. kifejezés legrégebben a II. *Krón.* 13. 22. és 24. 27-ben fordul elő. A M. már az igen régi korban is, ellentétben a szószerinti interpretációt jelölő *pesat*-tal, a betűszerinti értelmén túl a Szentírás szellemébe behatóló exegezist jelölte, azt, amely a szöveget minden oldalról megvilágítani kívánta. A rabbi moralizáló biblia-exegézisét már az ókorban megkülönböztették a tulajdonképpeni törvényt magyarázattól; az előbbi *M. Haggada*, az utóbbi *M. Halacha* néven ismeretes. Maimonides szerint a M. a Halacha terméke. Nachmanides pedig éppen megfordítva véli, de eldöntve ez máig sincs. A M. azon igen régi hiten alapszik, hogy a Bibliában nincs felesleges szó s annak magyarázatáról a szóbeli hagyomány gondoskodott, mely egyenesen Mózes koráig megy vissza. A M. története három korszakra osztható: a Szóferek (másolók), Tannák (l. o.) és Amorák (l. o.) korára.

A) *M. Haggada*, (*Hagódó*) moralizáló tartalmú M., mely felöleli, magyarázza, illusztrálja ethikai alapon és célzattal a Biblia nem-legális vonatkozásait. Az arami «agada» v. héber «haggada» (többször «haggadós») szó eredetileg a Szentírás recitálását jelentette, tágabb értelemben pedig a Biblia exegetálását. Zunz így határozza meg a Haggadát: «A Haggada az eget a gyülekezetnek szándékozott lehozni, az embereket pedig felemelni az égbe... Ezért vannak benne a vallásos igazsággal egyező, morális tanítások, aforizmák, az isteni igazságszolgáltatásra vonatkozó viták, Izrael múltja és jövője nagysága, a zsidó múlt jelenetei és legendái, az isteni és a zsidó intézmények összehasonlítása, a Szentföld dicsérete, bátorító, serkentő történetek.» A Haggada vallás-ethikai exegezis, mely «Isten útján járásra» akarja szoktatni a gondolkodó embert. Ehhez képest a Biblia valamennyi részletét, történeteit, epizódjait a valóságfilozófia, miszticizmus és ethika keretében adja, emellett erősen zsidó nemzeti szellemben, a messiási hit reménységével átszöve. A haggadikus M. anyaga a különböző című M.-ok egész sorozatát teszi alapjuk már a Biblia némely helyén megtalálható; ehhez a szóferek is adtak toldást s ők voltak a tulajdonképpeni megalapítói a biblia-exegézisnek; számos M. Haggada található Philónál és Josephusnál, meg az apokrifáknál. A tannák és amorák haggadái közt nincs különbség. A haggadikus magyarázat igen népszerű volt abban az időben, mint az a Talmudból kitűnik (*Jerus. Horójt* III. 48b). A Haggada később is, egészen az V. sz. végéig virágzott a korábbi haggadikus legendák, parabolák, példabeszédek és szentenciák nyomán. Az amorák utáni korban és a gáóni korszakban (l. o.) azután összegyűjtötték ezeket, majd revideálták s miután írásban fixirozták a M. Haggada szövegét, az általában véve nem is változott; másrészt azonban különböző csoportosítás szerint külön művekben gyűjtötték össze azokat. Mint-hogy a halachikus vitákat is szövegezték, ez az

oka annak, hogy a Talmud, Misna és Toszefta szintén tartalmaznak nagy számmal halachikus M.-okat, melyeknek főanyaga a Biblia egyes könyveihez és fejezeteihez írott és rendszerezett haggadikus kommentárokból és homiletikus M.-okból áll. Ezek a M.-ok majdnem mind névtelenek, vagyis a végleges szerkesztő neve is ismeretlen, de ezeken kívül néhány haggadikus mű szerzőjét is tudjuk, továbbá a Buber által összegyűjtött és kiadott haggadikus kommentárok is ide számíthatnak. A Haggada virágzása korábban az speciális studium tárgya volt s retorikailag és homiletikailag is alkalmazást nyert főképp a szombati biblia-magyarázatok alkalmával. Voltak még a III. sz.-ban is tudósok, akik tiltakoztak a Haggada M. leírása ellen, azzal okolva azt meg, hogy a leírt magánvélemények esetleg káros hatásúak lehetnek. De azért voltak írott példányok már akkor is. R. Josua b. Lévi is merített ilyen írott szövegből (*Jerus. Sabbat* 16. 15 c; *Szóferim* 16.). Egy «iskolai Haggadakönyv»-et egy másik rabbi említ R. I. Juda pátriárka idejéből (*Szánhedrin* 57 b), míg R. Jochanan egy Haggadát mindig magával vitt (*Jerus. Beráchót* V. 9 a). Ezeknek az elvesztett M.-oknak az anyagát később kétségtelenül felvehette a bibliai könyvekhez írott M.-irodalom, de a tisztán haggadikus-exegetikus M.-okat csupán a Talmud lezárása utáni időben adták közre, tehát azt lehet mondani, egy évezred szóbeli hagyományát örökítik meg a M.-ok. A haggadikus vagyis exegetikus M.-ok és a homiletikus M.-ok közt nagy különbségek vannak. Valamennyinél a gazdag költészet és a bibliai szöveg-magyarázat váltakoznak. Exegetikai módszerük először is a szöveg értelmezésében, betű szerinti pontos interpretálásában áll, de ennek magasabb foka az, hogy az értelem megállapítása után az abból nyert gondolatokat szabad formában fejlessze, továbbá a vallás misztériumait és az érzékfeletti világot vita tárgyává tegye. Általános szabályai a M. exegetikájának éppen oly kevésé vannak, mint a próféták retorikájának. A főhangsúly a M.-okban nem a betűn van, hanem a Biblia szellemében, rejtett tartalmában, melyet a tradícióit tisztelő zsidó tudomány mindig kapcsolatba kívánt hozni a való élettel, a mindenkori jelenkorral, amelyre azt ethikailag alkalmazta. A szabad-exegézisnek ez a módja többféle úton történt: a bibliai kijelentések és kifejezések nyilvánvaló értelmét követték, a belső jelentést kutatták, boncolták és megfontolták, vagy pedig a tradicionális haggadához, a Maszórához folyamodtak, de a Szentírást sohasem hamisították meg arra, hogy elferdítették volna, vagy megfosztották volna azt valódi értelmétől; csupán a gondolat szabad kifejezése volt a M.-ok célja s ezt érték el költői, ethikai és exegetikai módszerrel. A *M. Haggada* a tannaiták M.-aiban három nagy csoportra oszlik, ú. m. *Mechiltá-ra*, *Szifrá-ra* és *Szifré-re*.

1. A *Mechilta*. (*Mechiltá*.) Így nevezik az Exodushoz írt legrégebbi M.-t, mely R. Ismael iskolájából származik s a 12. fejezethez, tehát az Exod. első legális részéhez írt kommentárral kezdődik. A szerző eredetileg halachikus M.-okat akarhatott itt összegyűjtteni, de a haggadikus anyag az

előbbivel összevegyült s ez dominálja az egészet; még a Tizparancsolathoz írott M. is haggadikus, míg a *Mispótim*-fejezet nagyobbára halachikus, a tárgy természeténél fogva. Az egész *Mechilta parasá-k* és *mászectá-k* szerint van felosztva.

2. A *Szifra v. Tórász Kohánim*, R. Akiba iskolájából származik, toldaléka pedig R. Ismáeléből; szerkesztője R. Chijja volt. Tartalmazza a *Leviticus* halachikus kommentárjait s e szempontból minden egyes szót tanulmány tárgyává tesz. Haggadikus anyaga csekély.

3. *Szifré* Mózes IV. és V. könyveihez, R. Ismáel iskolájából származó M., nagyobb részt haggadikus tartalommal, Hiányosan maradt fenn, mert éppen némely bibliai történeti leírás minden magyarázat nélkül áll. A *Deuteronomium* Szifréje halachikus anyagot is tartalmaz. A két legrégebbi exegetikus M. a *Berésit Rabba* és az *Echa Rabbati* (Échó Rabószí). A «Berésit Rabba» nem csak régisége, hanem tartalma miatt is legfontosabb az összes M.-ok közt. Szerkesztésének ideje a III. sz. s összeállítója valószínűen R. Hosája, egyik első amóra volt, de alapját a tannaiták biblia-kommentárjai képezhették. Felosztása a «parasák» szerint halad, de teljesen egyenlőtlen, ami arra mutat, hogy a M.-ok egyrésze elveszett a «Rabba» (Rabó) szót a címzésben más *Pentateuch*-M.-ok után is feltették s ezeket (pl. «Vajikra Rabba», «Semósz Rabba»), mint a *Midras Rabbót* gyűjteményt együtt adták ki. Ilyen pl. a velencei kiadás 1545-ből, amely magában foglalja a *Pentateuch* és a *Megillák* M.-ait: címe: *Midras Rabbot al Chamisó Chumsé Tóra*. Az öt Megillah első kiadása 1519. jelent meg Pesaroban «Midras Chomés Megillot» címen. Ma a legelterjedtebb tudományos kiadás a wilnai, melynek számos újabb kiadása van a XIX. sz. elejétől fogva. Az egész «M. Rabba» Zunz megállapításai szerint tíz teljesen különböző M. összetétele. A fennmaradt kéziratok száma nem több hatnál. Az *Echa Rabbati* a *Jerémiás Siralmi*hoz írott legrégebbi palesztinai M., mely mai formájában azonban csupán a VII. sz.-ban lett összeállítva. Legjobbkiadása az 1899-i, vilnai Bubertől.

II. A *homiletikus M.-ok*, melyek, mint nevük is mutatja, homiliák, bibliamagyarázó szónoklatok gyűjteményei haggadikus anyaggal, a Biblia hetiszakaszainak és az ünnepek és szombatok jelentőségének megfelelően. Ilyen homiletikus M.-gyűjtemények a következők:

1. *Peszikta de-Rab-Kahána*, (Pesziktó de Rov Kahanó), melyből egyetlen kiadás a Buber-féle (Lyck 1868). A *Peszikta* 33 homiliából áll s ebből 12 Haftóra-M. Keletkezése egyidejű a «Berésit Rabba»-val és «Echa Rabbati»-val.

2. *Vajikró Rabba* (Rabó) szintén a legrégebbi M.-szövegek közül való. 37 parasát (porosó-t) és ugyanannyi homiliát tartalmaz a *Leviticushoz*. Ezek közül némelyik a *Pesziktával* azonos. Gyakoriak benne a szellemes példabeszédek és aforizmák.

3. *Tanchuma Jelammedenu*, az előbbivel szemben, mely csupán a *Pentateuch* egyik könyvéhez írt M., ez az egészet felöleli a heti szakaszok szerint; ezenkívül homiliákat is tartalmaz az ünnepnapokra és szombatokra. Ezeknek a homiliáknak

rendje: a halachikus bevezető magyarázat, az első vers kifejtéses végül a messiási konkluzió. Elnevezését a benne előforduló gyakori kifejezésből vette: «Jelammedenu Rabbenu» (Tanítson meg bennünket tanítónk), amely kifejezéssel a halachikus bevezetés kezdődik. Másképp *M. Tanchumá*-nak is nevezik. (I. *Tanchuma*.) Első kiadása az 1520–22. konstantinápolyi, újabb a Buber-féle (1885).

4. *Peszikta-Rabbati* (Rabószí) a *Pentateuchhoz* és a prófétákhoz írt homiliák gyűjteménye. Azért hívják «Rabbati» (bővebb)-nek, hogy megkülönböztessék azt a régebbi *Pesziktától*, melyhez különben nem is hasonlít, ellenben annál inkább hasonló a *M. Tanchumára*. Legjobb kiadása a Friedmann-féle (Wien 1880), amely 47 szakaszból és 51 homiliából áll. Ezek a homiliák nem csupán szombatokra, hanem részben a nagy ünnepekre is vonatkoznak, így ros hasánára és jom kippurra is. Ezek azonban valószínűen későbbi hozzátoldások. Stílusa néhol megkapóan szép. Keletkezésének ill. összeállításának ideje a IX. sz. közepe.

5. *Devórim Rabba*, 25 homiliát és két töredéket tartalmaz a *Deuteronomium*-hoz. Homiliái halachikus alapon indulnak. Keletkezési ideje a IX. sz. legvége.

6. *Bamidbar Rabba*, a Numerihez írt, nem önálló M., hanem csupán a *Tanchuma* kivonatolása. Mint az előbbi, úgy ez is a «Jelammedenu Rabbenu» helyett a «chalacha» szót használja. 30 homiliát tartalmaz parasák (porosó-k) szerint.

7. *Semót Rabba*, az Exodushoz írt M. 32 parasában. Nem egységes mű; homiliákat és homiletikus töredékeket tartalmaz, melyek némelyike a *Tanchumából* van átvéve. Zunz szerint a XI.—XII. sz.-ban állították össze, tehát a *Berésit Rabbától*, melynek folytatása akar lenni, legalább ötszáz év választja el.

8. *Aggadat Berésit* (Agodusz Berésisz), a *Genesis* szidráihoz írt homiliák gyűjteménye. A Buber-féle 1903. krakói kiadás 83 homiliát közöl; minden homilia három szakaszból áll s úgy van elrendezve, hogy az első a *Genesis* szidrájával, a második a háftórával (vagyis a prófétai résszel), a harmadik rész a Zsoltárokkal, ill. a liturgiával van összekapcsolva. Tartalma nagyobb részben a *Tanchumából* való s késői keletű. Régi szerzők egyáltalában nem említik. Szerzője vagy összeállítója minden esetre görög területen élt, mert oly görög szavakat vegyít a héber szövegbe, melyeket más M.-ok egyáltalában nem használnak. Első kiadása 1618. Velencében jelent meg s kiadója, Menachem di Lonsano is felismeri a görög nyelvhatást benne.

9. *M. Ve-Hizhír* (v. *Haskem*), melyet J. M. Freimann adott ki (I. Leipzig 1873, II. Warschau 1880) a müncheni kódex alapján. Szintén a *M. Tanchumán* alapszik, halachikus része pedig a *Talmudon*.

III. *Exegetikus M.-ok* az öt Megillához. Két legrégebbi kiadását s az idetartozó «Echa-Rabbati»-t l. fentebb. A továbbiak:

1. *Sir ha-Sirim Rabba*, exegetikus M. az *Énekek Énekéhez*, annak versei szerint. Sokat vesz át régebbi homiliákból és más M.-okból, de a *Misnát* és *Baraitát* is felhasználja s idézi. Ugyancsak az *Énekek Éneke* M.-a az ezzel nem azonos

Agadat (Agodasz) *Sir ha-Sirim*, melyet Schechter adott ki (Cambridge 1896 és Buber a *M. Zuta*-ban). Ismét más M. ugyanahhoz a *M. Sir ha-Sirim*, melyet Grünhut adott ki (1897 Jeruzsálem).

2. *M. Ruth* a *Ruth*-könyvéhez írott haggadikus kommentár nyole parasában. Szövegét a fentemlített két első kiadáson kívül közli a Buber-féle «*M. Zuta*».

3. *M. Kohélet*, (Konelesz) az *Ecclesiastes*hez írott M., mely a legtöbb más M.-t felhasználja. Szövegét szintén a két első olasz és a Buber-féle kiadás tartalmazza.

4. *M. Megillat* (Megillasz) *Eszter*, szintén kompiláció, mely a többi említett M.-ok nagyobb részén kívül a *Joszippon* c. legenda-történetből is merít. Az 1519-iki konstantinápolyi első kiadáson kívül Buber és Horowitz gyűjteményei (I. Irodalom) is tartalmazzak *Eszter*-könyvéhez M.-t, mely nem azonos a *M. Megillat* *Eszter*-rel, hanem délarábiai eredetű. Gaster is közöl egy *Eszter*-könyvéhez írott M.-t, amely mindkettőtől különbözik. Az *Eszter Rabba* című M. szintén más szöveg.

IV. *Kisebb M.-ok a prófétákhoz és egyéb szentiratokhoz:*

1. *M. Jesája*, melynek szövege nem maradt fenn, de Abравanel és Abraham Portaleone említi azt.

2. *M. Jona*, Jónás prófétának az Engesztelő Nap mincha-imája alkalmával recitált haftóraszövegéhez írt haggadikus M. Szövegét Jellinek részben közli («*Beth ha M.*» I.) s ez nem más, mint a Zóhár arameus szövegrészének héber fordítása, míg a másik rész a *Jalkut*-ban fordul elő, de a *Pirké R. Eliezer*-ből is sokat vesz át, úgyszintén a Jeruzsálemi és Babyloni Talmudból is. Legrégibb kéziratát a De Rossi-kódex közli.

3. *M. Ijób*, melyre csak hivatkozás van, de szövege ma már ismeretlen, csupán kivonatai vannak meg a *Jalkut Mochiri*-ben, továbbá Sámuel b. Nisszim Maznuth *Majon Ganim* (Berlin 1889) és Isaac b. Solomon művének Jób-kommentárjában (Konstantinápoly 1545). Ezeket összegyűjtötte Wertheimer a *Leket M.*-imban (Jerusalem 1903). Ezekon kívül vannak még M. ok Sámuel prófétához, a Zsoltárokhoz és a Példabeszédekhez.

4. A *M. Semuél* (v. «*Agadat* (Agodasz) Sámuel»), melyet Rasi több helyt említ, haggadikus magyarázatok és homiliák Sámuel prófétához, 32 fejezetben. A legtöbb M.-ből merít. Kéziratát a parmai könyvtár őrzi; első kiadása az 1517-iki konstantinápolyi, második az 1546. velencei, a legutóbbi és legjobb a Buber-féle (Cracow 1893).

5. A *M. Tehillim*-eket Buber adta ki s látta el bevezető magyarázatokkal (Wilna 1891).

6. A *M. Mislé*, a Példabeszédekhez írott M. vagy haggadikus tartalma miatt *Agadat* (Agodasz) *Mislé* nincs meg teljes szövegében, de a «*Jalkut*» összeállítója még felhasználta a ma már elvesztett részt. Szerkesztője valószínűleg Babyloniában élt, mert csupán a Babyloni Talmudot tudja felhasználni. A *M. Mislé*t szintén Buber adta ki (1893) ugyanily címen, de első kiadása a konstantinápolyi dátum nélküli, a második az

1547-iki velencei. A protestáns hebraista August Wünsche németre fordította le (Leipzig 1885).

V. *Speciális haggadikus M.-ok:*

1. *Pirké de-Rabbi Eliezer* 54 fejezetben, más-kép *Baraita d. R. Eliezer*-nek is neveztek régebbi szerzők. Ez a többi M.-okhoz hasonlóan sem exegetikus, sem homiletikus mű, de világos héber nyelvezetével, bibliai frazeológiával és poézisével válik ki. A mű befejezetlen s a Pentateuch haggadikus kommentálását tartalmazza Mirjam büntetéséig. Szerző R. Eliezer b. Hyrcanus szájába adja a tanításokat, de az ő szerzőségére nincs bizonyíték, hanem ellenkezőleg, sokkal későbbi korból ered az, amit megerősít az a körülmény, hogy a gáóni-korszakra s a kalifákra van célzás benne. Zunz szerint a VIII. sz.-ból való, de szerzője valószínűen palesztinai volt. Szövegét először a De-Rossi-kódex közölte, majd Horowitz a British Museumban levő kézirat alapján.

2. *Széder Elijáhu* (Elijóhu) v. *Tanna debé Elijáhu*; ez két részre oszlik, ú. m. *Széder Eliáhu Rabba* és *Széder Elijáhé Zuta* (Zutó) címűekre s a Talmud (Ketubót 106a) célzása szerint egy régebbi műből származik. Összeállításának ideje a X. sz. második fele. Tartalma valláséleti haggadikus magyarázatok gyűjteménye. Ethikája meglepően pártatlan, parabolái, aforizmái, imái és buzdításai egyaránt tanítják ezt. Elfogulatlanságára jellemző a következő mondás: «Tanumul hívom az eget és földet, hogy a Szent Lélek valakin cselekedetei szerint nyugszik, akár izraelita, akár nem-izraelita, akár férfi, akár nő, akár szabad, akár rabszolga az illető.» Héber nyelvezete rendkívül szép, de az összefüggés nem mindig található meg. Első kiadása az 1186. kódex alapján a velencei 1598. kiadás, Friedmann pedig a vatikáni 1703. kézirat alapján adta ki (Wien 1902).

VI. *Csoport M. a Jalkut Simeoni, Jalkut Ha-Mochri és M. Ha-Godólhoz:*

A «*Jalkut Simeoni*» szerzője is ismeretlen; tartalmazza a Biblia 24 könyvének haggadikus és halachikus kommentálását. Első kiadása 1526—1527. Szalonikiben jelent meg *Széfer Jalkut ha-nikró Simeoni* címmel (I—II.) s ennek utószava szerint R. Simeon ha Darsan állította össze s adta ki. A velencei 1566. kiadás címlapja R. Simeonról, a frankfurti darsanok fejről beszél, az 1909. Odera Frankfurtban megjelent kiadás pedig R. Simeont Frankfurt a. M.-be helyezi. Zunz a szerzőséget megállapíttatlannak tartotta. Az első kiadásban a források nem a margón, hanem a szövegben vannak s ezek az utalások az összeállítónak az egész talmudi és midrasi irodalomban való nagy járatosságáról tanuskodnak. A *Jalkut Ha-Mochiri* szerzője Mochir ben Abba Mari s későbbi keletű, mint az előbbi. Csupán újabban adták ki részletekben; így a Jezsajás-kommentárt (ed. Spira, Berlin 1894), a Zsoltárokét (ed. Buber, Berditschew 1899, a Példabeszédekét (ed. Grünhut, 1902) a *Széfer ha-Likutim* mellékletekén; kódexét a 12 kisebb prófétához a British Museum és az 1415. Codex Leyden őrzi. Szerzőjük a M.-irodalom legnagyobb részét felhasználta, de némelyek ismeretlenek előtte. Mindkét jelzett «*Jalkut*» ignorálja a Targumot, a miszticizmus és a rabbinikus irodalom termékeit, viszont

a *M. ha-Godol* kivonatolja Rasit, Ibn Ezárt és Maimonidest. Szerzője névtelen akar maradni, de szerénységében a zsidó irodalom minden ágának valóságos tárházát gyűjti össze; a Genesishez írt kommentárt Schechter adta ki (Cambridge, 1902).

B) *M. Halacha* (Halóchó, a. m. «halacha-kutatás»), a tradicionális halacha igazolása a bibliai források és azok magyarázata segítségével, mely főképpen a biblia legális részének exegetálásában áll. A *M. Halacha* kifejezést először Nachman Krochmal, a Móre Neuché ha-Zeman szerzője alkalmazta a talmudi «M. Tóra» kifejezés nyomán (*Kiddusin* 49b). A *M. Halacha* fejlődése szerint három részre osztható: A régi és a későbbi Halacha M.-ára, továbbá a későbbi tannaiták és az amorák M.-ára. A régi Halacha M.-a feltűnően tömör nyelvű lexikográfia és exegézis; célja a törvények exakt definiálása a Szentírás pontos szövege alapján s ehhez képest először a szavak korrekt értelmének megmagyarázására törekszik. Az újabb Halacha nem csupán egyes törvények és tételek szó szerinti jelentésének megmagyarázására törekszik, hanem logikai következtetéseket is von le a szövegből, miáltal különbözik a régi Halacha egyszerű exegézisétől. Ez már a Bibliát fejlődése szerint tekinti, annak interpretálásában pedig túlmegy a szómagyarázat határain. Nagyon valószínű, hogy anyagának nagyobb részét még R. Ismael és R. Akiba iskolái gyűjtötték össze. Egyébként halachikus M.-t tartalmaznak úgy a Babiloni, mint a Jeruzsálemi Talmud. A későbbi tannák és az amorák M.-a meserkélt s alig nevezhető biblia-exegetikának.

C) *Kisebb M.-ok*. Ezek többnyire későbbi keletűek az eddig említett két főcsoport M.-ainál. Jelentékeny, de kisebb M.-ok a következők:

1. *M. Abkir* (Avkir), mely a Pentateuch két első könyvét kommentálja s melynek neve a benne levő homiliák záróformulájának achrosztikonjából származik (Omen Bejomenu Kén Jehi Rócon). A mű szidrákra van osztva; nyelve tiszta héber s keletkezési ideje a későbbi haggadikus korszak; bennük az angelológia is szerepet játszik. Részleteket belőle a *Jalkut* és más művek szerzői őriztek meg. Azaria dei Rossi is ismerte.

2. *M. al-Jithallel* (Jiszhallel), amely Salamon bölcsességéről, Dávid hatalmáról és Kórach gazdagságáról tartalmaz allegóriákat és legendákat. Szövegét Jellinek adta ki (Béth Hamidrás VI.), a yemeni kéziratból pedig Grünhut (a *Szefer ha-Likutim*-ban I.), a források eredetének megnevezésével. Ennek a M.-nak tartalma is sokhelyütt megegyez más M.-éval.

3. *M. Aszeret ha-Dibrót*, (Aszeresz ha-Dibrósz), mely Jellinek szerint a X. sz.-ból származik s a Sovuósz ünnepre vonatkozik. Valláserköles tanításokat ad a Tizparancsolat magyarázása kapcsán, de a teremtéssel és kinyilatkoztatással is foglalkozik. Stílusa tiszta és világos héber. Törvényt magyarázat mellett számos legendát is tartalmaz Saul királyról, R. Méirről stb.

4. *Dibré ha-Jamim* (Divré Hajonim) *sel Móse*, bibliai héberséggel írva, számos legendát tartalmaz Mózesről, morális oktatás céljából. Első kiadása az 1516-iki konstantinápolyi, második az 1564-iki velencei, újabban Jellinek adta ki.

5. *M. Éle Ezkéra* (Ezkeró), mely nevét a jom-kippuri ugyanolyan kezdetű szelicho kezdőszavai után kapta. Ez tartalmazza a Hadrian korabeli tiz martir kinhalálának leírását. Ezek neveit az Echa Rabbati és a *M. Tehillim* részben máshogyan közli. Ugyanazt a Hecholósz kezdetű av hó 9-iki kinó is tartalmazza.

6. *M. Észer Galujjót* (Golujosz) eredetileg a Széder Ólam bevezetése lehetett. Először Jellinek adta ki (u. o. IV.), majd Grünhut értékes jegyzetekkel (Széfer Likutim III.) látta el.

7. *M. Eszfa* (Eszfó), melynek kivonatát a Jalkut közli s amelyeket a IX. sz.-ban Babiloniában írhattak.

8. *M. Hallel*, Zsoltár-M. (l. fentebb).

9. *M. Lechu Nerannena* (Nerarenó), amelyet a Machzor könyv említ (§ 426) s amelyből töredékek maradtak fenn csupán, amelyekből arra következtetnek, hogy Chanuka-ünnepi homilia volt eredetileg.

10. *M. Maaszé Tórah* doktrinákat és viselkedési szabályokat tartalmaz; kiadásai az 1519-iki konstantinápolyi, az 1544-iki velencei és 1697-iki amsterdami, azonkívül Jellinek újból kiadta. Ez a M. képezte a mintáját R. Elijah Wilna azonos c. gyűjteményének (Warschau 1804).

11. *M. Petirat* (Petirasz) *Aharón*, a Numerihoz írt M.-kommentár. Kiadásai az említett XVI. sz.-iak és a Jellinek-féle.

12. *M. Petirat Móse* Mózes utolsó cselekedeteivel és halálával foglalkozik s allegóriákat tartalmaz. Részleteket vesz át belőle a Deuteronomium Rabba; teljes szövegét közli Jellinek míg Gaulmyn (Páris 1692), latin fordítása csupán ezen M. recenziójának fordítása.

13. *M. Taámé Chaszérót viszeerót* (Chaszérósz viszerósz), melyet teljes szövegében Wertheimer adott ki (Jeruzsálem 1899). E mű a toszafisták előtt a középkorban is ismeretes volt már.

14. *M. Tadve*, másképpen *Baraita d'Rabbi Pinchasz b. Jair*, a Genesis I. fejezetének interpretációja s amely analógiát mutat a *Jubileumok Könyve* apokrifával. Epstein a M. szerzőjének R. Mózes ha-Darsant tartja.

15. *M. Temura* v. M. Temurót, három fejezetből álló kis M., mely az élet és halál kérdésével foglalkozik s a XIII. sz. ból származik.

16. *M. Vájchulu*, a Genesis megfelelő verséhez írt M., másképp Vájchulu Rabba.

17. *M. Vajósa*, az Exod. XIV—XV.-höz írt M., nagyjából a Tanchumából véve. Kiadásai: Konstantinápoly 1519., Metz 1849 és Jellinek. s. r.

Irodalom. Prof. S. Horowitz, J. Theodor, J. Z. Lauterbach tanulmányai a Jew. Encyclopediában; Abraham b. David, Szifra-kommentárja; Abudarham (Warschau 1877); Aron ibn Chajim, Middot Aharon; Algazi, Jagén Semua; B. Auerbach, Ha-Cofeh al-Darké ha-Misnah (Frankfurt a. M. 1861); Bacher Vilmos, Die älteste Terminologie der jüdischen Schriftauslegung (Leipzig 1899); u. a., Agada der Tannaiten; u. a., Agada der palestinesischen Amoräer I—III.; J. Hagiz, Techilat Chochmah (Amsterdam 1709); Dobschütz, Die einfache Biblexegese der Tannaim (Halle 1893); J. Derenbourg, Essai sur l'Histoire et la Géographie de la Palestine (1867); Z. Frankel, Darké ha-Misnah; u. a., Über palestinesische und alexandrinische Schriftforschung (Breslau 1854); u. a., Über den Einfluss der palestinesischen Exegese auf die alexandrinische Hermeneutik; M. Plungian, Talpiyot (1849); A. Geiger, Wiss. Zeitg. d. jüd. Theol. V.: Levi ben Gerson, Saaré Cedek (Berit Jakob címen, Livorno 1840); Szefer ha-Pellah (Koret 1784); Hamburger, Real-

encyclopedie f. Bibel u. Talmud; D. Hoffmann, Zur Einleitung in die halachischen Midraschim (Berlin 1886—87); u. a., Berliner's Festschrift (1903); Hirschfeld, Die halachische Exegese (1840); J. Horowitz, Torah se-be al-Peh; A. Jehuda, Kizzur kelale ha-Gemara; Josua ha-Levi, Halikót Olam; Kempf, Mamtík Szod (Prag 1861); J. Caro, Helalé ha-Gemara; Kases, Kinat Szoferim (1740); Königsberger, Die Quellen d. Halachah (Berlin 1890); N. Krochmal, Moseh Nebuche ha-Zeman (Lemberg 1863); Buber, Midrasch Agada (Wien 1894); u. a., Sammlung aggadischer Commentare; u. a., Aggadische Abhandlungen (Krakow 1897); Malbim, Ajelet ha-Sáchár; Kohen, Jad Malachi; Mecklenburger, Ha-Ketab voha-Kabbalah; S. Rapoport, Dibré Salome-Emet (Prag 1861); Kobak, Jesurun VI.; Rasi kommentárja Middot trakt.-hoz; Szaadja kommentárja ugyanahhoz (Bet Talmud IV. és köv.); Szaadja párisi kiadása IX. k. Serillo, Kelale Semuel; Samson Chinson, Szefer Keritót; Ezekei kívül l. Tanchuma irodalmát.

Mihály, 1. István, író és filmdramaturg, szül. 1892. A kereskedelmi akadémia elvégzése után bankhivatalnok lett, majd hírlapíró és kabaréköltő. *Kabaré, Karikaturák, Julcsiett* és *A Zeisler úr* címmel könyvei jelentek meg. 1924 óta filmdramaturg.

2. M. Rezső*, festő, szül. Budapesten 1889. Tanulmányait a gödöllői művésztelepen kezdte, majd Berlinben folytatta. A Kéve 1909-iki kiállításán állított ki először. Népies felfogású vízfestményeket, könyvillusztrációkat készít. 1910. jelent meg *Bariék kalandja a nagy világban* c. mesekönyve.

3. M. Sámuel. Nagyvárad város zsidóinak legelső főbírája. M. apja, a város történetében először az 1740-ik évben szerepel, Michel F. név alatt. M. a mai Mihelyfy-család alapítója.

Mihályfa, kisk. Zala vm., 731 lak. A zsidó hitközség alapításának ideje ismeretlen. Orthodox alapon működik. Lélekszáma 49, családszám és adófizető tag 11. A háborúban 15-en vettek részt, akik közül 5 hősi halált halt. Anyakönyvi területéhez tartoznak Óhid, Kisgörbő, Nagygörbő, Szalapa, Kisvásárhely, Döbröce és Sümegcsehi községek.

Mihályi Ignác, zeneszerző, szül. Kalocsán 1843 nov. 24., megh. 1879. Művei: *Magyar ábrándok*, táncdarabok zongorára, magyar dalok.

Mikéc, hetiszakas, mely *Mózes* 1. könyve 41. fejezetétől a 44. fejezet 17. verséig terjedő részt foglalja magában. Rövid tartalma: József Fáraónál, József első találkozása testvéreivel, József második találkozása testvéreivel, József próbára teszi testvéreit. A hetiszakasához tartozó prófétai rész a *Királyok* 1. könyve 3. fejezetének 15. versétől a 4. fejezet 1. verséig terjed. A tórai és prófétai rész között az az összefüggés, hogy ez utóbbi is József bölcseségének megfelelően Salamon bölcseségéről szól.

Mikéfe, l. *Magyar Izs. Kézmű- és Földvelélesi Egyesület*.

Miklós Andor*, szerkesztő és lapkiadó, szül. Budapesten 1880. Tanulmányainak befejeztével 1901. hírlapíró lett. Pályáját a Magyar Szó c. napilapnál kezdte, majd 1902. a Pesti Napló szerkesztőségének kötelékébe lépett. E lapnak újjászervezte közgazdasági rovatát, amelyet érdekessé, frissé és változatossá tett. 1910-ben eltávozott a Pesti Naplótól és megalapította Az Est c. napilapot, amelynek eleinte felelős, majd főszerkesztője lett. Az Est, amely a magyar újságírás új típusát jelentette, csakhamar meghó-

dította a közönség legszélesebb rétegeit és a legnépszerűbb s a legjobban elterjedt napilappá fejlődött. Az adminisztrációban az utcai elárusításra vetette a fősúlyt és e végből az egész országot átszövő, merőben új rendszerű utcai kolportázs-szervezetet létesített. Az Estben a szónokias hangú, nagyterjedelmű és ezért kissé nehézkes vezércikkek helyébe a rövidebb tömörített, a közvetlen hangú és rendkívül kifejező vezércikket tette. Legnagyobb gondja azonban a külföldi tudósítók révén jóformán az egész világra kiterjedő, a telefon, táviró- és rádió-szolgálat teljes kihasználásával az eseményeket nyomon követő, amerikai jellegű hírszolgálat megszervezése volt. Később vállalatának érdekkörébe vonta a Magyarországot és a Pesti Naplót is. Az Athenaeum nyomdai és irodalmi intézet vezetője és irányítója. 1927. nagy szervező erejét a trianoni béke revízióját sürgető Rothermerakció propagandájának szolgálatába állította. 1928. Londonban meg is látogatta lord Rothermeret, akivel az akció tovább fejlesztéséről és kiszélesítéséről tárgyalt.

Miksa véd-levele. II. Lajos gyámja, Miksa, abból a középkori jogelvből kiindulva, hogy a zsidók a római király, tehát az ő fennhatósága alá tartoznak, (l. *Római király szolgálói*) Magyarországon, mint a zsidók védője lépett fel, noha ugyancsak ő volt az, aki a szent római birodalomban Norinbergből a zsidókat kiűzte. Magyarországon 1515 júl. 26. rendeletet bocsátott ki, amelyben tudtára adta mindazoknak, akiket illetet, hogy védelmébe fogadja Mendel Jakab (l. o.) zsidó prefektust családjával és az egész zsidósággal együtt. A rendelet kibocsátásakor még élt Ulászló és utal a király halálának eshetőségére is és kimondja, hogy a király halálának bekövetkeztekor a zsidók személyi és vagyoni biztonságán bántalom ne essék. Ez a rendelkezés pedig mindaddig érvényben marad, míg ő és Lajos Magyarország és Csehország királyai másként nem rendelkeznek. II. Ulászló kilenc hónappal M.-nek kibocsátása után meghalt és ahogy más kedvező törvények nem jutottak érvényre, ennek a rendeletnek sem volt sok foganatja.

Mikve (h.). Rituális fürdő, melynek legfontosabb kelléke az úgynevezett «élővíz». Különösen nagy jelentősége volt abban az időben, amikor a tisztasági törvények teljes egészükben érvényben voltak. Manapság a rituálé szerint csak asszonyokra kötelező, kik a havi tisztulás után ily fürdő vizében megmerülni kötelesek. A zsidó hitre tért férfi vagy nő, köteles e rituális fürdő tisztító vizében alábukni és elmondani az áldó formulát tanuk jelenlétében. Minthogy a test tisztántartása fontos alkotóeleme a zsidó vallásnak, vallásos életű férfiak is eljárnak a M.-ba: chásszideus vidékeken naponta, sűrűben pénteken és az ünnepek előnapjain, legsűrűben a jom kippur előtt való napon.

Milchómó. (h.) *Háború*.

Milkó, 1. Izidor, író, szül. Szabadkán 1855 febr. 1. A budapesti egyetemen elvégezte a jogi fakultást, aztán szülővárosában árvaszéki ülnök volt, majd leköszönt állásáról és kizárólag az irodalomnak élt. Nagyszerű magánkönyvtárát Sza-

badka városára hagyományozta még életében. M. fiatal korában már feltűnt hangulatos és finom novelláival és olaszországi útirajzaival, melyek mellett társadalomtudományi problémákkal is foglalkozik. Régebben szerkesztője volt a Bácskai Közlönynek és munkatársa a Hétnek, Kiss József folyóiratának. Tagja a szegedi Dugonics-Társaságnak. Művei: *Mindenütt és sehol* (1880); *Divatok* (1883); *Egy kritikus albumából* (aforizmák, 1886); *Egy karrier története* (1896); *Római mozaik* (1895); *Mosoly* (1897); *Úr emberek* (1899); *Firenzei eset és egyéb elbeszélések* (új kiad. 1924); *A miniszter barátja* (1924); *Spekuláné és társai* (1924); *Asszonyok* (1924); *Irók és könyvek* (1924); *Baedeker írásából* (1924). S. R.

2. **M. Vilmos**, orvostanár, szül. Óbecsén 1878 ápr. 6. A budapesti és bécsi egyetemeken tanult, 1914-ben a pesti egyetemen a sebészeti sérülések magántanára lett. Főbb művei: *A subkután bél-sérülésekről* (1908); *A penetráló hassérülések diagnosztikája*; *A végtagszontok háborús törései*; *Kísérleti és szövettani adatok a sympatektomia kérdéséhez* (1924); *A konstitúció jelentősége a sebészetben* (1926). S. R.

Miller Simon, amerikai orvos és író, szül. Magyarországon 1887. A New-York melletti Yonkersben lakik. Kiadója az Apirjon c. héber folyóiratnak, azonkívül munkatársa magyar, héber, zsidó és angol lapoknak. B. S.

Miló, l. *cirkumcizió*.

Minchó, a jeruzsálemi Szentélyben bemutatott lisztáldozatnak héber neve. Ma a déleesti imádságot jelzik e névvel. Megfelel a jeruzsálemi Szentélyben naponta bemutatott második, déleesti áldozatnak. Elmondási ideje a délután részére esik, föltétlenül alkonyat előtt. A következő részekből áll. 1. Sok helyütt megismélik a reggeli imában már mondott vonatkozó áldozati szakaszokat (l. *Sacharisz*). 2. Asré (l. o.). 3. Félkadissal bevezetett tefilló, (l. o.), mely szószerint megegyezik a reggel mondottal, a 19. áldást kivéve, mely itt rövidebb szövegű. Az ismétlésnél keduso. 4. Tachanun. 5. Olenu. Bőjtnapokon a minchó-liturgia valamelyes változást szenved (l. *Bőjtnapok*). A köznapi M. imától eltér az ünnepi M., nevezetesen: 1. Az asré ilyenkor kiegészül az uvó lecijon imával, mely ünnepen a sachariszból elmarad. 2. Szombatra külön szövegű (a 4. áldást tekintve) tefilló van. Az ünnepi M.-tefilló a sachariszkor mondottal szószerint megegyezik. A jom kippuri M. költeményekkel bővül, szombat és jom kippur délután, valamint bőjtnapokon tóraolvasás is van. F. D.

Min hasomájim (h.). *Az égből*. Isten akaratá.

Minhog (h.). *Shokás*, plur. *minhogim*. A zsinagóga, vagy a zsidó élet megmerevedett formái, amelyek kánoni jelleg nélkül gyökereztek meg a tradícióban. A M. lehet egyetemes, országos, vagy lokális. Az egyetemes M. mindenütt érvényes és mindenkit kötelez; az országos M. csak annak az országnak zsidóságát köti, ahol kialakult; a helyi M. csupán azt a helységet, amelyben hagyományként él. A zsidó konzervativizmus olyan kitarotán ragaszkodik a szokásaihoz, hogy a M.-ot a kodifikált törvényel egyenrangúnak

tekinti és mellözése vagy áthágása éppen olyan vétség, mint a törvényé. Különös nagy jelentőségre jutott a liturgiában, ahol a német eredetű imarend *M. askenázi*, a spanyol eredetű *M. szejfárdi* név alatt ismeretes. A magyarországi liturgia néhol a Lengyelországban, Csehországban és Morvaországban divó zsinagógai rendet követi; ezek a liturgiai részek a használatban levő szidurokban és machzorokban *Ke-minhag Polen*, *Böhmen u. Mähren* (Lengyelország, Csehország és Morvaország szokása szerint) megjelöléssel fordulnak elő. F. M.

Minjon (h.). *Szám*. A nyelvhasználatban tíz felnőtt (törvényköteles) férfiből álló gyülekezetet jelent. Nyilvános istentisztelet csak a M. jelenlétében tartható.

Minz Mózes, óbudaí főrabbi, l. *Münz*.

Mi-sebérách (h.). *Aki megáldotta...* Kezdeté annak az imának, melyben a tóra-olvasás után áldást kérnek a község egyes tagjaira. Ennek az imának több fajtát különböztetik meg: 1. A szokásos M. a Tóra-felolvasás után, mely ha férfire vonatkozik, úgy az ósatyák, ha nőre, úgy az ósanyák neveit tartalmazza. Megemlíti benne annak a nevét is, kire az áldást kérik, végül az összeget, melyet az áldástmondató bizonyos jótékony célra felajánl. A szokásos sorrendek: a) a tórához hívtak; b) a rabbi; c) a község vezetői; d) azok, kiket az illető megnevez, rendszerint a családtagok. 2. Leánygyermeknek való névadás alkalmával, azzal a könyörgéssel, hogy az újszülöttet sikerrel nevelhessék fel szülei (l. *Névadás*). 3. Betegkéért szóló M.-ban azoknak mielőbb való felgyógyulásáért könyörögnek (l. *Betegkéért való könyörgés*). 4. Pasziták alkalmával az asztalnál is mondatnak M.-ot a jelenlevőkre. Több kísérlet történt ez imának az istentiszteletről való kiküszöbölése ügyében, általában eredménytelenül nem csak azért, mert ez a község pénztárának anyagi előnyököt jelent, de azért is, mert a jótékonyág gyakorlása már ősidők óta mint a vallásos életnek egyik formája az istentisztelettel forrt össze és a zsinagógai szokás megszüntetése lecsökkenthetné a zsidók hagyományos jótékonyágát. F. D.

Mi sejrce, (h.). *Aki akar*, járuljon a Tóra elé. Régebben a hívek maguk végezték a zsinagógában a Tóra-olvasást, ma már az előimádkozó végzi ezt a funkciót. Passzív szerepe azért a híveknek is maradt, mert annyit hívnak a Tóra elé, ahány szakasz felolvasásra kerül. Csak a tóchéchó felolvasása alkalmával térnek el ettől a rendtől, még pedig a szakasz tartalma miatt. Ez a szakasz ugyanis Mózes fenyítő beszédét tartalmazza, a törvénytörés ellen mondott átkokat (*Mózes* III. 26. 14–46. és *Mózes* V. 28. 15–69.). A néphit szerint természetesen ma is foghat még a mózesi átok és a nép irtózik a közletről való meghallgatásától. Ezért fejlődött ki az a szokás, hogy az egész szakaszt nagyon halk hangon olvassa fel az előimádkozó és nem is hívnak fel senkit sem a Tórához, mert ebben az esetben nem is vállalná senki sem a megtiszteltetést. Az előimádkozó meghirdeti tehát: mi sejrce = aki akar, járuljon a Tóra elé. Mire az egyházi (sámesz) lép a Tóra elé. A tochéchót esztendőnként két ízben olvassák

Miskolc, törv. hat. joggal felruházott város Borsod-Gömör egyesített vm., 56,982 lak. Az (orthodox) hitközség történetének kezdete a XVIII. sz. első felébe nyúlik vissza. Eleinte Borsod-megye községeiben szétszórta laktak a zsidók, akiknek csak annyi közük volt M.-hoz, hogy felkeresték az itteni, azidótájt már híres vásárokat. Letelepedésüket azonban a városi tanács ellenzte, mely eljárásában nemcsak vallási elfogultság vezette, de ily módon akarta megvédelmezni a város borkereskedelemmel és pálinka-árusítással foglalkozó polgárainak érdekeit. Az első zsidók a városban lakó nemesek portáin húzódnak meg, így tudunk zsidókról, akik 1717. Szepessy Pál házában «pályinka koresmát» nyitottak, amit azonban a városi tanács betiltott. Ebben az időben nagyon nehéz volt a zsidók helyzete, amire bizonyosság 1725. a minorita rendfőnök tiltakozása az ellen, hogy a «templom előtti tér vásári helyképen a hitetlen zsidók által profanáltassék». De minden akadály ellenére is lassan gyarapodnak. Mint a diósgyőri uradalmi kamara koresma- és boltbérlei telepszenek meg M.-on s 1735. a számuk — itt és a megyében — 35-re rúg. 1759-ben már temetőjük van, 1765. imaházat létesítenek, rabbit választanak s megyei hitközséggé tömörülnek. A hitközség vezetősége az elnök, alelnök és 7 választott tagból állt. Az elnököt és alelnököt a választógyűlésen elnöklő prefektus nevezte ki. Az uradalmi hatóság megszünte után a prefektus helyébe a főszolgabíró lépett, aki vezette a választásokat, beleavatkozott a hitközség ügyeibe s például 1852., mikor megparancsolta a hitközség elnökségének, hogy a kántort bocsássa el, «ezen jószágáért» 4 aranyat kapott. Jóllehet a hitközség vezetősége a hatóságok gyámsága alatt állott, mégis meglehetősen széles hatáskörrel rendelkezett. Nemesak a vallásos életet szabályozta és adót vetett ki, de bíraskodott is, pénzbírságot, börtönbüntetést, testi fenyítéket rótt ki, egyeseket kiutasíthatott a városból és az újonnan jövő zsidók csak az ő hozzájárulása alapján kaphattak a városi hatóságoktól letelepedési engedélyt. Ezzel a hozzájárulással ügylátszik nem nagyon fukarkodott a hitközség vezetősége, mert 1780. már 70-re emelkedett a hitközségi tagok létszáma. A M.-i zsidók kezdettől fogva leginkább kereskedelemmel foglalkoztak. Ők léptek a görögök helyébe, akik a XVII. sz.-ban Macedoniából vándoroltak be ide és a kereskedelmet felvirágoztatták. A zsidók letelepedésével párhuzamosan a görögök száma lecsökkent, egyrésztük visszatért hazájába, más részüket meggazdagodva felhagyott a kereskedői foglalkozással. Ekkor a zsidók valóságban monopolizálták a kereskedelmet s ahogy gyarapodtak, úgy nőtt a város jelentősége, mely lassan egész országrésznek kereskedelmi gócpontjává fejlődött. Hogy mennyire átértézte a zsidóság a kereskedelem jelentőségét, arra bizonyosság, hogy 1848. egy Strausz Móric nevű zsidó tanító alapította meg a város első kereskedelmi iskoláját, mely két évfolyamból állott. A zsidóság száma rohamosan nő. 1814-ben a városi tanács összefratja őket. 1835-ben már 215 zsidó fizet 700 forint túrelmi adót. 1847-ben már 361-en vannak

s 1900 forint adót fizetnek. 1848-ban a városi tanács — gátat akarván vetni további szaporodásuk elé — utasítja a zsidó előljáróságot, hogy «idegen helyről jövő zsidók itteni hitsorsosaiknál rejtegettetvén, e visszaélés megszüntetése s letelepedésük és egybekelésük minden módon gátoltassék meg». A kereskedelem mellett egyre intenzívebben foglalkoznak iparral a zsidók. Minthogy a más vallású iparosok céhenként szervezkedve dolgoztak, amely céhekbe nem szívesen vettek fel zsidót, 1833-ban a zsidó iparosok egyesületet alakítottak, majd 1836. külön céhbe tömörültek, amelyben — mint a céh jegyzőkönyveiből kitűnik — képviselve voltak aszabó, gombkötő, festő, cipész, bádogos, tímár, aranyműves stb. szakmák. A céh alapszabályai 1848. nyertek felsőbb megerősítést. A szabadságharcban a zsidó céh tagjai részint nemzetőrök lettek, másrészt hazafias lelkesedésből a honvédség számára felszerelést és ruházatot készítettek. 1864-ben megszűnt a céh, illetve izraelita ipartársulattá alakult át, mely 1886. ünnepelte 50 éves jubileumát, 1911. pedig 75 éves jubileuma alkalmából felavatta saját menházát, mely évről évre több elaggott, munkaképtelen iparosról gondoskodik. Kétségtelen, hogy a zsidóság nagy része van abban, hogy M. fontos kereskedelmi és ipari gócponttá fejlődött. A városi tanács is — mely pedig a XVIII. sz. elején mint hitetleneket nem akarta megtűrni a zsidókat — elismerte érdemeiket, amiről az 1861. ápr. havában az izraelita előljárósághoz intézett meleghangú átirata tanuskodik. «M. város és ennek bizottmánya — mondja az átirat — egyik legszebb kötelességének ismeri, midőn eltávolítva magától az önzés és szellemi kiskorúságot mutató felekezetiesség árnyékát, felebaráti szeretettel közelít azokhoz, kiket a fennálló törvény egyoldalúsága még ez ideig nem részesített azon kedvezményben, melynek reájuk is kiterjesztése s élvezhetése közöshajtságunk. Örömmel ragadja meg M. város képviselői bizottmánya most is az alkalmat kimutathatni rokonszenvét azon felekezeti iránt, mely hazánk, városunk örömeiben és balsorsában, a közös nyomtatás ideje alatt velünk együtt érzett és együtt szenvedett és ezen határozatunkról a tisztelt izr. előljáróság jegyzőkönyvileg értesíttetni rendeltetik». Amíg kifelé a legnagyobb egyetértés uralkodott s a zsidóság békességben és barátságban élt a többi lakosággal, addig a hitközséget belülről pártviszályok dúlták. Két pártra szakadt a hitközség: a haladó és a minden újítástól irtózó konzervatív pártra, amelyek minden kérdésben a legélesebben szembe helyezkedtek egymással. Így történt ez az új templom fealvatása után. A hitközségi tagok számának rohamos növekedésével szűknek bizonyult a már egyszer kibővített s az 1843-iki tűzvész után újjáépített régi templom. A hitközség elhatározta egy új templom építését; 1861. folyt le az új templom alapkövetései ünnepélye, melyen a megye és a város is résztvett s a helyét hitvallású főgimnázium énekkara is közreműködött. Ezt a Kazinczy-utcai modern hatalmas új templomot 1863. avatták fel, mely alkalomra Ormódy Ber-

talán (l. o.) irt avató verset. Később 1900. épült fel a modern stílusú Palóczy-utcai templom. A Kazinczy-utcai új templom lángra szította a viszálykodások lappangó tűzét. A hitközség vezetősége a templomba énekkart alkalmazott s azok kik ezen újításban az ősi vallást látták veszélyeztetve, 1864. Sátoraljaújhelybe egy harminc rabbiból álló gyűlést hívtak egybe, mely átokkal sújtotta a M.-i rabbit és a hitközség vezetőségét. 1870-ben a hitközség a kongresszusi szabályzat alapján szervezkedett, ami ismét kirobantotta az ellentéteket. Az orthodoxok kiváltak és külön hitközséget alapítottak. A két hitközség 1875. febr.-ban újból egyesült és pedig az orthodox szervezeti szabályzat alapján. Később a templomi esketés ügye váltott ki újabb egyenetlenkedést. Ennek eredménye, hogy a szefard imaegyesület külön rabbiságot szervezett, külön elemi iskolát állított fel és autonómiára való törekvésével hosszú évekig tartó surlódást és perlekedést idézett elő. A hitközség első előjárói — az 1808-iki jegyzőkönyvek tanúsága szerint — a következők voltak: Brody Wolf elnök, Katz Sámuel alelnök, Mikolás Jozsua, Burger Wolf, Stern Áron előjárók, Helisan Joser, Boschán Juda Léb, Darócz Jakab, Katz Ezekkiel és Beer Aron gondnokok és Fuchs Mendel jegyző. A hitközség első rabbija, aki még megyei rabbi állást viselt, Mandl Izrael volt, utána Aser Anshel Wiener következett, ki 1800. halt meg M.-on. Utódja fia Ábrahám Wiener, vagy Posselburg volt, aki 1832. bekövetkezett haláláig működött. Halálával megszűnt a megyei rabbiság, — ezt 1850. követte a megyei hitközség megszűnése — a kis községek meggyarapodva külön hitközségeket és rabbiságokat szerveztek. Ábrahám Posselburgot mint előző M.-i rabbi Fischmann Mózes követte, aki 1836—1875-ig működött, mellette Klein Mór töltött még be rabbi-állást (1866—1870), aki hitszónoklataival és irodalmi kör letesítésével tünt ki. 1879-ben Rosenfeld Mayert (l. o.) választották meg főrabbiul, aki 1908. bekövetkezett haláláig áldásos működést fejtett ki. 1898-ban a ma is működő Spira Salamon (l. o.) lett a hitközség második rabbija és hitszónoka, aki az 1896. hozott határozat értelmében először tartott a templomban magyarnyelvű szónoklatot. 1914-óta a hitközség főabbija Ausertlitz Sámuel (l. o.). A hitközség legrégebb intézménye a Chevra Kadisa, mely a fennmaradt jegyzőkönyvek tanúsága szerint 1767. alakult. 1802-ben a Chevra Kadisa kórházat rendezett be, melynél 1811 óta külön orvost alkalmaz. A Chevra Kadisa jelenlegi elnöke héthársi Neumann Adolf (l. o.), vezetőségének tagjai Klein József, Bloch Armin és Stamberger Lajos. A Chevra Kadisa mellett más egyesületek is végzik a felebaráti szeretet munkáját. Így az 1817. alakult Bikkur Cholim egyet, melynek 600 tagja van. Elnökségének tagjai: Bloch Armin, Feuerstein Izidor, Gerő Ignác és Politzer Márton. 1847-ben létesült a nőegylet, mely több mint félszázados fennállása alatt állandóan tartott fenn népkonyhát és a nyomor leküzdése terén elismerésre méltó eredményeket ért el. Kiváló vezetői közül nagy érdemeket szerzett néhai Grósz Józsefné. A nőegy-

let tagjainak létszáma 1200. Elnöknői Szabó Arminné és özv. Munk Pálné. A vezetőségben helyet foglalnak még: Steinfeld Zsigmondné, Hochmann Jakabné és özv. Balog Sándorné. Újabban 1912. létesült az 1250 tagot számláló Deborah nőegylet, melynek programján ugyancsak a jótékony-ság szerepel. Elnöknője Princz Jakabné, vezetőségének tagjai: Reich Dávidné, Bónis Lajosné és Blitz Hermanné. A hitközségnek legnagyobb szabású intézménye a felsőmagyarországi zsidó kórház. A kórház — kétemeletes hatalmas épület — évtizedes vajadás után nemrégiben került tető alá s rövid idő múlva — ha be rendezésének anyagi kérdését sikerül rendezni — meg is nyílik. Minden jel arra mutat, hogy e kórház, melynek Altmann Ignác főorvos volt egyik leglelkesebb kezdeményezője, az ország egyik legmodernebb kórháza lesz. Külön fejezetet érdemel, a hitközség iskola-politikája. A fővárosi mellett kétségtelentül a M.-i hitközség az, amely az iskolák létesítésének kulturális jelentőségét leginkább felismerte. Már 1784., II. József rendelete következtében, megnyílt a zsidó nemzeti iskola, melyet Kazinczy Ferenc, mint tanfelügyelő többször meglátogatott és hivatalos jelentéseiben megdicsért. (V. ö. *Mandl B.*: «A magyarorsz. zsidók tanítgye II. József alatt.») Az iskola azonban csak rövid ideig működött. 1846-ban nyitotta meg a hitközség új iskoláját, melynek első tanítója Hochmuth Ábrahám volt, aki 1846—52. működött, majd Veszprémbe kerületi rabbinak választották s ott is halt meg 1889 jún. 10. Hochmuth kiváló tanító volt s M.-on könyvet is adott ki *Die jüdische Schule in Ungarn, wie sie ist und wie sie sein soll* címmel. Ez az iskola évtizedekig állott fenn, de a hitközség rohamos fejlődése következtében egyre szűkebbnek bizonyult. A hitközség új iskola építését határozta el s ezt az iskolát 1900 szept.-ben nyitották meg ünnepélyesen. Kétemeletes gyönyörű, modern iskolapalota az Erzsébet elemi iskola, mely ma is egyik legszebb középülete a városnak s mint felekezeti iskola párját ritkítja az egész országban. Jelenleg hat-hat osztályú fiú- és leányiskolából áll, növendékeinek száma kb. 1000. Mostani igazgatója Hauer Bertalan. Nagyszerű fejlődését és jó hírét az iskola kiváló igazgatóinak és tanítóinak köszönheti. Meg kell emlékeznünk itt Krausz Simon ny. igazgatóról, Weisz J. Lipót, Zollner Albert és Vadas Ábrahám tanítókról, akik több évtizedes kiváló pedagógiai működésükkel az iskolát felvirágoztatták. 1919-ben a hitközség felső leányiskolát és polgári leányiskolát létesített, mely hét évig az Erzsébet elemi iskola helyiségeiben nyert elhelyezést. 1926-ban épült fel Feldmann Mór hitközségi elnök kezdeményezésére a felsőbb leány- és polgári leányiskola új, kétemeletes díszes hajléka a legmodernebb pedagógiai elvek figyelembe vételével. Az új iskolát, melynek Sorbu Adolf az igazgatója, 1926 okt. 12. avatták fel országos ünnepély keretében, amelyen a kormány, a város, a vármegye és az ország több hitközsége képviseltették magukat. E két nagyszerű iskola mellett van a hitközségnek polgári fiúiskolája, melynek Bartos Norbert az igazgatója, három jesivája és három Talmud

Tórája, melyek közül az elsőt még a XIX. sz. elején Schlesinger Farkas alapította amelynek később évtizedekig nagytudású vezetője Grosz Izrael volt. A hitközség 1928. nyitotta meg tanítónőképző intézetét, amely első ilyen intézménye a magyar zsidóságnak. A hitközség támogatásával létesült a Harmonia dalárda, mely Weisz J. Lipót elnök hozzáértő vezetése mellett jelentős tényezője a város zenei életének. A hitközségből számosan kerültek ki olyan férfiak, akik kulturális téren hírnévre tettek szert. Ezek: Heilprinn Mihály (l. o.), Stiller Bertalan (l. o.), Stiller Mór (l. o.), Ormódy Bertalan és Vilmos (l. o.), Klein Julius Leopold és fivére Kilényi János (l. o.), Ferenczi Sándor (l. o.) stb. A hitközség ama tagjai, akik a város társadalmi és gazdasági életében előkelő szerepet töltenek be: Neumann Adolf (l. o.), Silbiger Bertalan (l. o.), Szabó Ármin (l. o.), Győri Ödön (l. o.), Kovács József (l. o.), Halmos Géza (l. o.), néhai Genci Samu (l. o.), továbbá Ferenczi Károly (l. o.), Baruch Gyula a Kereskedő és Gazdák Körének igazgatója, Fodor Dezső a Kereskedelmi Testület társelnöke, Kürcz Jakab az Ügyvédi Kamara alelnöke, Bárdos Rezső a Kereskedelmi Testület alelnöke, Gottlieb Hermann ezredes-orvos, Bárszony Andor közbiztonsági igazgató, Hegedüs Béla tb. tanácsnok, árvaszéki ülnök, Venetianer Jakab a Kerületi Munkásbiztosító Pénztár nyug. igazgatófőorvosa, Székely Aladár kormánytanácsos, a Magyar-Olasz Bank M.-i fiókjának igazgatója, Majzler László földbirtokos, malomtulajdonos, az Attila futballklub elnöke, Munk Samu földbirtokos, a Borsodmegyei Takarékpénztár elnöke stb. Nagyobb ipari vállalkozásokat létesítettek: Guttmann Jenő (l. o.) textilgyárat, Herc Jenő gépgyárat, Fried Aladár és Ernő gépgyárat, Kun Lajos vasgyárat, Nagy Andor és Kardos Jenő kenyérgyárat, Mandula Mór a Hernádyölgyi Erdőipari részvénytársaságot, Rotter Ödön kötészövő gyárat, Neményi Endre selyemszövő gyárat, Schweitzer Albert faárugyárat, a Klein és Fürth cég nyersterményértékesítő vállalatot stb., amely vállalatok sok száz munkást foglalkoztatnak. A hitközség tagjai közül Munk Samu, Munk Pálné, Klein Mór, Klein József, Grosz Miksa, Jungreis Andor, Kohn Menyhért, Ungár Samu, Schwarz Gyula, Silberger Ármin, Bródy Gyuláné és Flohr Manó gazdálkodnak nagyobb földbirtokon. A hitközségnek gazdag levéltára, iskoláinak többszáz kötetes könyvtára van. A hitközség multjával Szendrey János *M. város története* c. ötkötetes munkájában foglalkozik behatóan. A hitközség történetét Spira Salamon rabbi dolgozta fel. A hitközség évi költségvetése 350,620 pengő, melyből kulturális célokra 169,908 pengőt, hitéleti célokra 107,132 pengőt, szociális és filantrópikus célokra 41,680 pengőt fordít. A hitközség ezenkívül még számos alapítványt kezel, amelyek nagyrésze azonban elértéktelenedett. A hitközség lélekszáma: 15,000, a családok száma 3000, adót 2704-en fizetnek. Foglalkozás szerint: 146 nagykereskedő, 71 gazdálkodó, 306 szabadpályán levő, 52 tanár és tanító, 574 kereskedő, 66 ügyvéd, 161 köztisztviselő, 40 munkás, 20 nagyiparos, 57 orvos, 474 magántisztviselő, 12 vállalkozó, 412 iparos, 12 mérnök,

15 író és hírlapíró, 236 magánzó és 350 közadkozásból élő. A világháború alatt a hitközség Halmos Géza akkori hitközségi elnök kezdeményezésére százágys hadikórházat alapított. A hitközségnek a világháborúban résztvevő tagjai közül 176-an haltak hősi halált. Emléküket a Kazinczy-utcai templom udvarán, Győri Ödön volt hitközségi elnök kezdeményezésére felállított díszes emlékoszlop őrzi, melyet 1926 jún. 27. avattak fel ünnepélyesen. A hitközség mai vezetősége: Feldmann Mór mérnök, elnök, Mandula Mór kultusz-elnök, Székely Aladár pénzügyi előjáró, Rosenberg Márton iskolaszéki elnök, Klein Márton ellenőr, Roth Miksa gazda, Edelstein Jakab, Spiró Sámuel, Davidovits Ferenc és Tigermann Leó gondnokok. Az előjáróság tagjai: Bloch Ármin, Braun Henrik, Fodor Mihály, Gotthilf József, Győri Ödön, Halmos Henrik, Kellner Miklós, Klein József földbirtokos, Kohn Hermann, héthársi Neumann Adolf, Kürcz Jakab, Prinz Jakab, Schwarc Soma, Schweitzer Albert, Silbiger Bertalan, Stern Samu, Szabó Ármin, Szántó Mór, Tyrnauer Márk táblalábíró, Venetianer Jakab, Weisz Henrik, Weisz Mór, Wilhelm Hermann, Neuwirth Lajos. A hitközség ügyeit 13 különböző bizottság intézi. A hitközség rabbijai: Austerlitz Sámuel főrabbi, Spira Salamon rabbi-hitszónok, Neufeld Simon és Ehrenfeld Adolf rabbi-ülnökök. A hitközség titkára Löw Jeromos, jegyzője Weiszmann Salamon, főkantora Wolfgang Salamon. (V. ö. *Szendrey János*, «M. város története» és *Spira Salamon dr.*, «A miskolci hitközség története»).

V. A.

Miskolczi Henrik, író és hírlapíró, szül. Miskolcon 1861., megh. Budapesten 1918. 1879-ben a színészi pályára lépett és utóbb egy vidéki színtársulat igazgatója is volt. 1891-ben hírlapíró lett, majd New-Yorkba költözött és az ottani magyar lapok szerkesztőségében működött. Budapestre visszatérve, a Tolnai Világlapja c. hetilap munkatársa volt. Művei: *Leányhűség*; *Yankeek országából*; *Tisztítótűzben*; *Az Eldorádban*; *A batyus zsidó leánya*; *A potember* (amerikai históriák).

Sz. G.

Misnájosz lernen (j.). Magyarul: Misnát tanulni. A gyászszerartások egyik kiegészítő része. A tanulást olyan nagyra tartja a zsidó felfogás, hogy ezt az üdvözüléshez vezető legbiztosabb útnak tekinti. De még az ezzel szerzett érdemek az elhunytá is áthárulnak, ha a tanulást az ő érdekében végzik. Ezért alakult ki a M. a gyászbánál a gyász napjain és az évfordulókon is. Ezt természetesen talmudista végzi. A Misnaszakaszok elolvasása után a halott lelkiüdvéért kadist mondanak. A Szentegyletek erről a legtöbb helyen intézményesen gondoskodnak.

Mispot (h.). *Peres ügy*. Vulg. kiejtéssel: *mispot*. *Mispotn*: pereskedni.

Mispotím, hetiszakasz, mely Mózes 2. könyve 21. fejezetének elejétől a 24. fejezet végéig terjedő részt foglalja magában. Rövid tartalma: Törvények: Élet- és vagyónbiztonsági törvények, emberbaráti törvények, szombatév, szombat, három zarándokünnep, szövetség Szinaj-hegyénél. A hetiszakaszhoz tartozó prófétai rész *Jeremiás könyve* 34. fejezete 8. versétől a feje-

zet végéig terjed. A bibliai és prófétai szakasz között az az összefüggés, hogy mindkettő a rab-szolgák elbocsátásáról szól. F. D.

Miszaszék (h.). Foglalatokodó. Így nevezik azokat, kik a halott mosdatása és öltöztetése körül segédkeznek. L. *Temetés*.

Misznagéd. *Ellenzéki*, az is, aki chászideusokkal szemben a tagadás álláspontjára helyezkedik.

Miszpallel sein. A j. nyelvhasználatban: (valakiért) imádkozni.

Miszticizmus, l. *Kabbala* és *Zóhár*.

Mittelman, I. Bernát, orvos, szül. Voloszáknán 1866. Tevékeny részt vett az óbudai hitközségi életben. Cikkei a Tanügy, Buda és vidéke, Budapesti Hirlap hasábjain jelentek meg. Műve: *A körülméletés eredete, története és orvosi műtete*.

2. **M. Nándor,** tanár, szül. Alsózatúresán 1860. A műegyetemen tanult Budapesten és egyszersmind a tanárképző intézetnek is növendéke volt, azután több kereskedelmi iskolánál működött. Később a kereskedelmi iskolák főigazgatóságához osztották be, de ugyanakkor a keresk. iskolai tanárképző, a Keleti Kereskedelmi Akadémia tanára s azonkívül iparoktatási szakfelügyelő volt 1920-ig. Szakértekezésein kívül írt műve: *Pénzüntézetek számvitele* (Magyar Kereskedő Könyve c. gyűjteményben). S. R.

Mittó (h.). Halottaság, ravatal. Vulg. kiejtéssel: *mite*.

Mizmór leszódo (h.). Magyarul: *Zsoltár a hálaáldozatnál*. Kezdeté s egyszersmind neve a 100. Zsoltárnak, melyet a reggeli ima (l. *Sacharisz*) zsoltárrészének keretében mondanak. Néhány alkalommal — mikor a jeruzsálemi Templom idejében nem volt hálaáldozat — elmarad, nevezetesen: szombat, peszach, sovuosz, szukósz, ros hásonó és jóm hakipurim ünnepén, jóm hakipurim és peszach előtt való napon, végül peszach félünnepén. F. D.

Mizmór sir chanukasz. (h.). Magyarul: *Zsoltárének a felavatására*. Kezdeté s egyszersmind közkeletű elnevezése a 30. Zsoltárnak, mellyel a reggeli ima (l. *Sacharisz*) bevezetőrészét befejezik. Nem minden rítusban fordul elő. F. D.

Mizrachi. (A szóban csak asszociálja a Mizrach (Kelet) szót, de igazában két héber szó összevonásából keletkezett: *Merkoz Ruchóni* = *szellemi központ*. Azoknak a cionistáknak a különszervezete, akik szigorúan ragaszkodnak a Tóra tanaihoz és a hagyományokhoz. Ennek megfelelően a M. a cionista ideál megvalósítását a tradicionális vallásos világszemlélet alapján követeli. Palesztina felépítésénél — így szól a M. programja — a régi zsidó vallási, kulturális és jogi felfogásnak kell érvényesülni s olyan intézményeket kell teremteni, melyek hűen tükrözik vissza a hagyományokat. A M. 1903. alakult Pozsonyban az orthodox cionisták kongresszusán. Jelenlegi vezetősége Palesztinában székel. Pár év alatt a M. hatalmas világszervezetté épült ki s különösen a keleteurópai országokban és Amerikában sorakoznak mögé nagy tömegek. Körülbelül 200,000 sékelfizetője van a M.-nak és 23 országos szervezete. Ezek közé tartozik a

magyarországi szervezet, melynek Mautner Henrik nagybirtokos az elnöke és Lindenbaum Lipót mérnök az ügyvezető elnöke. A M. ifjúsági szakosztály a Céire M., melynek Frenkel Jenő az elnöke. V. A.

Mizrachisták I. világkongresszusa. Pozsonyban, 1904 aug. 21—23. tartották meg. A kongresszus emlékezetes küzdelmet váltott ki a magyar orthodox zsidóság körében. A magyar orthodox vezérek nagy része semleges álláspontra helyezkedett, de a hunfalvi, huszti és váci főrabbi óvást emeltek a kongresszus ellen és felkértek minden rabbit, hogy csatlakozzék óvásukhoz. Az orthodox központi iroda, a pozsonyi, úgyszintén a nagyváradi főrabbi elleneztek az óvást, amelyet végül 129 rabbi írt alá. A kongresszust mégis megtartották vagy 200, a világ orthodoxiájának minden országát képviselő delegátus jelenlétében. Elhatározták a Mizrachi világszervezet megalapítását és elfogadták az előterjesztett, a Pressburger Beschlüsse néven ismert alapszabálytervezetet. A szervezet célját és jelenlegi állapotát l. *Mizrachi* alatt. B. S.

Mizrach-stot (j.). Ülés (státte) a templomban a keleti fal előtt. A legelőkelőbb ülés a zsinagógában.

Mócher szfórim (h.). Zsidó tárgyú könyvek kereskedője.

Mochiach, Juda (Berliner), kismartoni rabbisági ülnök a XVIII. sz.-ban, annak a *M. Mordechai* híres kismartoni rabbinak a fia, aki álmesias hírében állott. Több munka szerzője. Megh. Pozsonyban 1742 dec. 7. Veje volt Steinhardt József a *Zichron József* szerzője. Fiai: Pick Jesaja boroszlói és Berliner Dávid hamburgi rabbi voltak.

Móci (h.). Az a benedikció, amelyet a kenyér, kalács, pászka evése előtt mondanak. A benedikció a móci szóval dicséri az Istent. *Ha-móci lechem min hoórec*, aki előteremtette a kenyeret a földből. Vulg. kiejtéssel: *mojci*.

Mocóe jom tov (h.). Ünnep vége.

Mocóe sabbósz (h.). Magyarul: *szombat vége*. A j. nyelvhasználat *moce sabsesz*-nak mondja. L. *Szombat*.

Móde áni (h.). Magyarul: *Én hálálkodom*. Kezdeté és egyszersmind neve annak az imaszaksnak, melyet ébredéskor mondanak, megköszönve benne Istennek a visszanyert eszméletet. A gyermekeket már 3—4 éves korukban tanítják meg erre az imára és amíg megtanulnak olvasni, ezt és a Semát mondják el reggeli imádságnak. F. D.

Módim (h.). Hálát adunk. A tefilló három befejező áldása közül a középső. Mikor az előimádkozó ezt az imát recitálja, a gyűlekezet halkan a *M. derabonont*, a rabbinitáktól szerkesztett M.-imát mondja. (Szóta 40a.) F. D.

Mogén Dóvid (Magén David), a. m. Dávid pajzsa. Szimbólum, melynek alakja két egymásra fordított háromszög; ez sarkain hat másik háromszöget képez. A legtöbb askenáz-ritusú zsinagóga falain vagy tornyain, főképpen Magyarországon, Kelet-Európában és Amerikában szimbolikus díszítésül alkalmazzák. A cionista organizáció mintegy címerül fogadta el. A M. azonban nem is zsidó eredetű. A képimádás legszigo-

rúbban végrehajtott tilalma a zsidóságnál tökéletesen kizárta még a jelkép használatát is az Isten fogalmára. Valószínűen Babiloniából ered s eredetileg mágikus amulett volt. A legrégebb talált M. a III. sz.-ből való Dél-Itáliából, Tarentumból, említést róla legrégebben azonban csupán a XII. sz.-i karaita Juda Hadasszi tesz. Assyr, egyiptomi és kopt befolyás alatt a M. háromszögébe, ha amulettnek használták, a szférák (*szefírók*) és az Is'en nevét írták be. Nem lehetetlen, hogy a templáriusok révén jutott a kabbalisztikus írókhoz, akik anélkül is számos idegen motivumot használtak fel. V. ö. *Blau Lajos*, «M.» (1924. Jew. Encyclop.); *Vajda Béla*, «Dávid pajzsa» (M. Zs. Szemle XVII.). F. D.

Mógen óvósz (*h.*). *Ősök pajzsa*. Kezdeté és neve annak a péntek esti imának, amely összevonja a tefilló (l. o.) 7 áldását, mert azokat ilyenkor nem ismételik meg. F. D.

Mohács, rend. tan. város Baranya vm.-ben 15,864 lak. M.-on, a szabadalmas városban először csak 1839. engedték meg a zsidóknak a letelepedést. Ekkor több zsidó család költözött be főleg Bonyhádról, akik a Chevra Kadisával együtt 1848. alapították meg a hitközséget. A hitközség kezdetben a pécsi megyei központi hitközséghez tartozott. 1854-ben királyi engedéllyel telket vásárolt a hitközség templom céljaira, de a szép, stílusos templom csak tíz év múlva épült fel oly módon, hogy a hitközség csekély költséget vett fel, a költségek nagy részét pedig a tagok fedezték, az üléseknek örök áron való megvételével. A hitközség önállósulása után 1860. tartotta meg első nagygyűlését, korszerű alapszabályok szerint rendezkedett be, kultusz-chevrabizottságot, két-tanítós népiskolája számára iskolabizottságot választott és megvetette az egészséges fejlődés biztos alapját. Első rabbiul Grünwald Jakabot választották meg, aki 1888. bekövetkezett haláláig nagy szeretettel és hozzáértéssel vezette a fiatal hitközséget. A megüresedett rabbiszéket a jelenleg is működő Flesch Ármin (l. o.) főrabbi foglalta el. Az úrbéri viszony rendezése alkalmával a hitközség 40 hold földet kapott a pécsi püspökségtől papi és tanítói javadalmakra. A hitközség anyagi megerősödése új, korszerű négytantermes modern iskola építését vonta maga után, amely iskola 1893. Wolff Zsigmond hitközségi és Kaufmann József iskolaszéki elnök idejében került tető alá. Wolff Zsigmond három évtizedes elnöksége alatt a hitközség valósággal aranykorát élte és mintaszerű adminisztrációjával, nagyszerű intézményeivel a legjelentősebb hitközségek sorába emelkedett. Wolff utóda Vida Dezső, a jelenlegi elnök, akinek lelkes és energikus vezetése alatt a hitközség sikerrel küzdött meg a háborús viszonyok, a szerb megszállás és a gazdasági depresszió nehézségeivel és a virágzás éveinek eredményeit átmentette a jövő számára. Van a hitközségnek Talmud Tórája, melyet 38 növendék látogat, Chevra Kadisája, melyet Rosenthal Ernő vezet és Nőegylete, melynek Wolff Zsigmondné az elnöknője. A kulturális igények kielégítéséről egy 725 kötetes ifjúsági és egy 156 kötetes tanítói könyvtár gondoskodik. A hitközség tagjai közül sokan visznek előkelő

szerepet M. társadalmi életében. Ezek: Krausz Győző közjegyző, Kende Ignác állampénztári főtanácsos, Roheim Jenő őrnagy, volt vezérkari mérnök, Vida Lajos, Vas Jenő tiszti orvosok, Halász Ármin városi állatorvos és a hitközség elnöke Vida Dezső, városi és megyei törvényhatósági bizottsági tag, a Belvárosi Kaszinó és a Délbaranyai Bank elnöke. Nagyobb ipari vállalatokat is többen létesítettek, így Alt Gyula bőrgyárat, Rosenthal Samu téglagyárat és Kohn Manó szappangyárat, melyek mind sok munkást és tisztviselőt foglalkoztatnak. A hitközség 26,058 pengős évi költségvetéssel dolgozik és szociális célokra 2400 pengőt költ. Több nagyobb jótékony és kulturális célú alapítványt is kezel a hitközség. Anyakönyvi területéhez Bár, Babarc, Borjád, Dunaszekes, Liptód, Majs, Nagynyárad, Németboly, Pócsa, Ráctöttös, Somberek, Szajk és Versend községek tartoznak. Lélekszáma 784, a családok száma 318, az adófizetők 283. Foglalkozás szerint 18 nagykereskedő, 7 gazdálkodó, 21 szabadpályán levő, 3 tanító, 131 kereskedő, 7 ügyvéd, 1 köztisztviselő, 6 nagyiparos, 7 orvos, 17 magántisztviselő, 30 iparos, 1 mérnök, 37 magánzó és 13 egyéb. A hitközségnek a világháborúban részt vett tagjai közül 24-en haltak hősi halált. A hitközség mai vezetősége: Flesch Ármin főrabbi, Vida Dezső elnök, Schwarc Gyula alelnök, Schwarc Béla ügyész, Vida Lajos iskolaszéki elnök, Káldor Sándor pénztárnok, Kohn Manó, Singer Ignác és Schwarc Samu gondnokok, Székely Lajos titkár.

Mohácsi Jenő, író, szül. Mohácson 1886. Filozófiai és jogi tanulmányait a budapesti és berlini egyetemeken végezte, majd hírlapírói pályára lépett és több magyar és német lap állandó munkatársa és tudósítója lett. A külföldi sajtószindikátus szindikusa és a Juda Halévy Társaság titkára. Több magyar drámát fordított németre és német színműveket magyarra. Az Ember Tragédiája német fordítása színpadok számára szintén tőle származik (1927). Németül írott költeményei közül több megjelent német antológiákban. Önállóan megjelent művei: *Crescens* (versek, 1904); *Hamu* (színmű, bemutatta a Thalia-Társaság 1908); *Janus lelke* (versek, 1909); *A fejedelmi hajó* (színmű, 1912). Írt operaszövegeket Zádor Jenő, Siklós Albert, Radnai Miklós és Szabados Béla operáihoz, amelyek a m. kir. Operaházban kerültek bemutatásra. S. R.

Moholy-Nagy László, festő, szül. Budapest 1895. Előbb jogot tanult. 1920 óta Berlinben a Sturm művészeti Szalonban állítja ki konstruktivistá képeit. 1923-ban a weimari Bauhaus tanára volt, 1926 óta Dessauban él. A Bauhaus-Bücher sorozatában *Malerei, Photographie, Film* c. kötete jelent meg. F. R.

Mohr Mihály, szemorvos, egyetemi m. tanár, orvostudományi író, szül. Szarvason 1861., megh. Budapest 1924. Orvosdoktorrá a budapesti egyetemen avatták. 1891-ig a budapesti zsidó-kórház sebészeti, majd szemészeti osztályán dolgozott. Később a budapesti munkásbiztosító pénztár, majd a Bródy Adél gyermekkórház szemész-főorvosa volt. 1903-ban a budapesti egyetem orvosi karán magántanárrá képesítették a gyer-

mekék szembetegségeinek kór- és gyógytanából. Erdemes tevékenységet fejtett ki orvostársadalmi téren is, mint a budapesti orvosi kör titkára és a budapesti gyakorló orvosok egyesületének elnöke. Önálló munkái: *Az árnyékpróba*; *A gyermek szemének ápolása*; *Über Cocain-Anaesthesie*; *Über den Zusammenhang von Augenleiden mit Hautleiden*; *Influenzával összefüggő szembántalmak*; *Über Augenenzündungen der Neugeborenen*; *A gyermek szeme*; *Utmutató szemészeti balesetekben*; *A kötőhártya bántalmairól*; *A pupillareactióról*.

Mojzes, Budán élt a XVI. sz.-ban. Életének egy epizódjáról nevezetes, amely az akkori magyar viszonyokra is jellemző. 1567-ben üzleti útja a Tiszántúlra vitte és itt két magyar úr, Zöch Gergely és Forgách Simon rabul ejtették. 10,000 frt váltságdíj fejében azután szabadon eresztették. Ilyen nagy váltságdíjat csak gazdag és előkelő állású emberektől kértek. Mojzes bizonyára ezek közé tartozott, bár személyére vonatkozó közelebbi adatokkal nem rendelkezünk. U. L.

Moldava (*Sepsi*, Cs.-Szl.), kisk. Abaúj-Torna vm. A M.-i (orthodox) hitközség 1825. alakult. Az alapítók neveit, valamint a hitközség alakulásának körülményeit nem ismerjük. A hitközség első rabbija Goldstein Saul volt, aki hosszú áldásos működés után 1860. halt meg. A hitközség 1853. közadakozásból építette meg templomát. 1850-ben létesítette Chevra Kadisáját, melynek Fried Miksa az elnöke és 1870. alakult meg a Nőegylete, mely Davidovics Emilné elnöklete alatt áll. A hitközségnek régóta van Talmud Tórája, melynek számára 1920. új épületet emeltek. A Talmud Tóra kéttanerős és állandóan kb. 30 növendék látogatja. A hitközség 15,000 öK. évi költségvetéssel dolgozik, melynek nagy részét szociális és filantrópikus célokra fordítja. A hitközség anyakönyvi területéhez Jászó, Rudnok, Popróc, Debród, Hatkóc, Somodi, Makranc, Csécs, Szeszta, Komaróc, Gambos, Perény, Buzita, Lanc, Rosta és Bodoló községek tartoznak. A hitközség lélekszáma 120, a családok száma 37, adót 37-en fizetnek. Foglalkozás szerint: 12 kereskedő, 20 iparos, 2 ügyvéd, 2 orvos és 1 magánzó. A hitközség 22 tagja vett részt a világháborúban, akik közül 2-en estek el. A hitközség mai vezetősége: Tannenbaum Mózes rabbi, Fried Miksa kerületi elnök, Glück József hitközségi elnök, Davidovics Emil, Hász Izsák, Bodner Jakab és Lichtmann Ernő előljárósági tagok.

Molnár, 1. Ákos, novellairó, szül. 1893. Írásai leginkább a Nyugatban és a Népszavában jelennek meg. Novelláskötetének címe: *Gyerekeknek lenni*.

2. M. I. Antal, zeneszerző és esztétikus, szül. Budapesten 1890 jan. 7. Zeneszerzési tanulmányait Herzfeld Viktornál végezte, majd 1910. a Waldbauer-Kerpely vonósnégyes mélyhegedűse lett. 1919 tavaszán nevezték ki tanárnak, a Zene-művészeti Főiskola zeneelméleti tanszékére. Művei: dalok, kórusok, zongoradarabok, kamarazene, kísérőzenék, gordonkaverseny. Írásai: *Az európai zene története 1750-ig*; *A zenetörténelm szociológiája*; *Wagner Breviárium*; *A zene-művészet könyve*. K. K.

3. M. II. Antal, közgazdász és szakíró, szül. Nagyváradon 1877. Jelentékeny publicisztikai munkát végzett a közgazdasági szakirodalomban, majd vezérigazgatója lett a Nagyvárad Általános Takarékpénztárnak. 1910-ben közgazdasági érdemeiért a Ferenc József-rend lovagja lett. Sz. I.

4. M. Béla, sebészfőorvos, szül. Munkácson 1886 jún. 7. Egyetemi tanulmányait Kolozsváron végezte. 1911 óta a budapesti Zsidó kórházban működik, ahol 1921-től kezdve a sebészeti osztály vezető főorvosa. Különböző lapokban jelentékeny szakirodalmi munkásságot fejt ki.

5. M. Ernő, rabbi, szül. Budapesten 1890 máj. 18. 1904—1914-ig volt a budapesti Rabbiképző növendéke. 1913-ban avatták bölcsészdoktorrá Budapesten, 1915. pedig rabbivá. 1914 óta a Pesti Izr. Hitközség vallástanára. A Remény c. zsidó ifjúsági lap szerkesztője. Művei: *Juszuf al-Baszir Alkitáb-Almuhtári* c. munkája; *Abrahám b. Dávid mint történetíró* (Klein Miksával együtt); *A Talmud könyvei*. F. D.

6. M. Ferenc, regény- és színműíró, szül. Budapesten 1878. A középiskolát szülővárosában, jogi tanulmányait a genfi és budapesti egyetemen végezte. 1896-ban belépett a Budapesti Napló szerkesztőségébe, amelynek csakhamar egyik legnépszerűbb munkatársa lett. Évekig dolgozott Kiss József lapjába, a Hétbe, a Pesti Hirlapba, a Magyarországra és a Pesti Naplóba. Mint hirlapíró egyéni ízü vezércikkeivel, a pesti élet furcsaságait ötletesen kicsúfoló krockokkal, a társadalmi kérdéseket élesen és elmésen boncoló krónikákkal vált népszerűvé. Szépirodalmi munkásságát a *Magdolna* és *A csókok éjszakája* c. novellás kötetekkel kezdte. Nagyobb figyelmet keltett *Az éhes város* c. regénye, a századvégi fővárosnak ez a néha kegyetlen, de nagy erővel és sötét színekkel megfestett képe. Ezt követték: *Egy gazdátlan csónak története* (regény); *Józi* (humoros karcolatok); *Eva* (regény); *Rabok* (regény); *Muzsika* (elbeszélések); *Ketten beszélnek* (rajzok); *Hétágú sip* (humoros apróságok); *Kis hárommas könyv* (satirikus történetek); *Báró Március* (novellák); *Az óriás* (novellák); *Az aruwimi erdő titka* (novellák); *Andor* (regény); *A gőzgép* (regény); *Toll* (apróságok). Mindezekben a munkákban a megfigyelés frissessége, a tisztánlátó emberismeret, a kompozíció kifogástalansága, az elbeszélő hang közvetlensége kapja meg az olvasót. Külön helyre kívánkozik elbeszélő munkái közül *A Pál-utcai fiúk* c. gyermekregénye, amelyet a világ legtöbb nyelvére lefordítottak és legutóbb az Amerikai Egyesült Államok iskoláiban kötelező olvasmánynak rendeltek el. Ez a pompás regény, amelynek «pestibb» könyv kevés íródott meg, a gyermeklélek páratlan ismeretével és a szeretetnek melegségével festett képét adja annak a ma már emlékké vált különös életnek, amelyet a ferencvárosi diákok éltek át, félig valóságban, félig színes álmokban, harmincnyolc évvel ezelőtt az akkor még beépítettlen nagy telkeken, a «grundon». Kiemelkedik M. szépirodalmi munkásságából *A haditudósító naplója* is, a magyar katonának a világháború borzalmai közepett megszületett gloriifikálása. Nemcsak Magyarországon, hanem világszerte a kül-

földön is a legnagyobb hír, siker és elismerés azonban a színműíró M.-nak jutott. Hogy a modern magyar drámairodalom diadalútra indult a világon, az nagyrészt M. világsikereinek következménye. Ismeri, az önismeret legnagyobb fokán állva, a maga képességeit, soha félre nem fogó virtuozitással tud élni eszközeivel, oly témákat talál, amelyek minden nemzetbeli nézőt egyformán megkapnak, mestere annak a fortélyosságának, amellyel az író el tudja szédíteni a közönségnek naiv és raffinált rétegeit egyaránt, a színpadi technika valamennyi hangszerén fölülmulhatatlanul játszik, de túl a technikán, a kábító szellemességen, a siker elszánt keresésén, a színpadi nagymesteren túl érző ember, finom író, kiválasztott művész is. Nem merevedik bele önmagába, nem szeret egyazon vágányon tovább gördülni, nem utánzója önmagának, legutóbbi darabja sohasem a megelőzőnek folytatása, hanem mindig a tárgyban változatosságra, a formákban újságra, a technikában meglepetésre törekszik. Legismertebb színpadi munkái, amelyek a külföldi színházaknak is állandó műsordarabjai és nemcsak szerzőjüknek, hanem az egész magyar irodalomnak is — különösen Amerikában — szokatlan melegségű megbecsülést szereztek, a következők: *Az ördög*; *A testőr*; *A farkas*; *Farsang*; *Hattyu*; *Uri dívat*; *A vörös malom*; *Égi és földi szerelem*; *Színház*; *Üvegcipő*; *Riviera*; *Játék a kastélyban*; *Olympia*, amelyeknek főszerepeiben a világ leghíresebb színművészei nyújtottak fényes alakításokat. Van M.-nak egy külvárosi legendája, amely, ha külső sikerre nem is, de irodalmi értékre a legkülönb színpadi alkotásai közül való: *Liliom, egy csirkefogó élete és halála*. Egy városligeti hintáslegénynek és egy cselédlánynak ez a mindennapi és mégis hatásában rendkívüli története, amelyben a szerző nemcsak a földet, hanem a mennyországot is megjárja, nem a közönséggel kényére-kedvére játszó virtuoznaak műve, hanem a szeretetnek és minden ember testvériségének hitvallását hirdető nagy költő alkotása. Sz. G.

7. *M. Géza**, zeneesztétikus és író, szül. Budapesten 1872 szept. 7. A budapesti egyetemen tanult és államtudományi doktorátust szerzett, majd Lipcsében zenetudományi előadásokat hallgatott az ottani egyetemen. 1900-ban az Orsz. Zeneakadémián a magyar zene elméletének lett a tanára, később pedig a zenetörténelemnek és zeneesztétikának is, egyszersmind a budapesti egyetemen ő lett az első magántanára a zenetudományoknak. 1919 óta a Pester Lloyd zenekritikusa. Művei: *A magyar zene elmélete* (1903), mely a kritika szerint korszakalkotóan értékes munka és a magyar zene egész fejlődésének első tudományos felépítése. Továbbá: *A magyar hangszer akusztikai világtájtásban*; *Bevezető a zenetudományba*; *Egyetemes zenetörténet*; *A magyar föld zenéje*; *A faji zene elmélete*; *Magyar táncok a XVI. századból*; *A disszonanciák határa*; *Általános zenetörténet a legrégebb idők-től a jelenkorig*; *A zene a szocialista társadalomban* (1919). S. R.

8. *M. Gyula*, regény- és színműíró, szül. Szabadkán 1857. Budapesten elvégezte a jogot, az-

után a Zombor és Vidéke c. politikai lap szerkesztője volt. 1897 óta budapesti gyakorló ügyvéd. Szerkesztette az Állami Tisztviselők Közlönyét és a Magyar Köztisztviselő c. szaklapot. Több verses és novellás kötete, regénye, meg színműve jelent meg. Több drámájával pályadíjat nyert, néhány színművét és vígjátékát a Nemzeti Színház mutatta be. Főbb művei: *Asszonyok büne, férjek átká* (regény); *Amaranth költeményei*; *Első álmaim* (novellák); *Dramai költemények* (négy színmű); *Homokzátonyok* (vígjáték); *Nyári zivatar* (vígjáték); *Bayard lovag* (dráma); *Hazuq törvény* (dráma); *Ügyvédek* (színmű); *Nagy tolvajok* (színmű). Válogatott művei tíz kötetben jelentek meg. Sz. G.

9. *M. Gyuláné (Kornis Aranka)*, költőnő, szül. Baján (Bács vm.) 1873. Irt költeményeket, *Nebo hegyén* c. alatt egy verses drámát.

10. *M. Jakab*, közigazdász, szül. Kolozsváron 1876 dec. 19. Az Erdélyi Szépbánya r.-t. igazgatója néhány évtized óta, amely idő alatt a vállalat egyik legjelentékenyebb közigazdasági tényezője lett az országnak. Megalapítója és első elnöke a kolozsvári Bné Brith egyesületnek és a Salom klubnak. Vezető tagja a kolozsvári kórházegyesületnek és egyik legnagyobb alapítványozója. Élénk közigazdasági, kulturális és humanitárius tevékenységet fejt ki. Sz. I.

11. *M. Jenő*, író és hírlapíró, szül. Szabadkán 1880 márc. 20. Jogi tanulmányait a budapesti egyetemen végezte s miután államtudományi doktorátust szerzett, Szegeden volt huzamosabb ideig ujságíró, majd Budapesten a *A Nap* és *A Polgár* munkatársa, a *Magyar Hírlap* színházi kritikusa és a *Borsszem Jankó* szerkesztője lett. Sokáig munkatársa volt az *Egyenlőség*-nek és még ma is tevékeny részt vesz a zsidó publicisztikában. Emellett különböző lapokba szépirodalmi közleményeket és verseket ír. Német lapokban állandóan jelennek meg humoreszkjei. Egy színdarabját a bécsi Residenz-Theaterben adták elő. Művei: *Szerelmes éjszakák*; *A kaszárnya nőtái*; *Verseskönyv*; *Mucsá a fronton*; *Ima 1916-ban*; *Példának okáért*; *Egy kis bolt története*; *Amit csak ketten tudnak*; *A harmadik és egyéb történetek*; *A 133 napos rémuralom*; németül: *Die 133-tägige Schreckensherrschaft in Ungarn*. A szegedi Dugonics Társaság tagja. S. R.

Mólod (h., vulg. kiejtéssel: *mojled*), a hónap megújulásának pillanata, amelyet régi rítusú templomban az újhold köszöntése (ros-chódes-benschen) előtt meghirdetnek. A kihirdetés célja ismeretlen, talán maradéka annak az ósrégi szokásnak, amely a kalendárium általánosítása előtt dívott a zsidó Palesztinában és amely abból állt, hogy hegyeken gyűjtött, messze látható tüzekkel hirdették meg a hónap megújulását. De még valószínűbb, hogy eredetileg a szamaritánusok miatt rendszeresítették ezt a zsinagógiai szokást, miután azok állandóan arra törekedtek, hogy az újhold hamis lerögzítésével a zsidó ünnepek időrendjét megzavarják.

Moly Tamás, író, szül. Budapesten 1875. Hosszabb ideig a Pester Lloyd belső munkatársa volt. A vidéken mint színházigazgató működött. Jelenleg a Tolnai Világlapja főmunkatársa. Szé-

leszkörü irodalmi munkásságot fejtett ki. Értékes elbeszélései nem a nagyközönségnek, hanem a legválasztékosabb ízlesűek kis körének szólnak. Főbb munkái: *Három novella*; *A jöttment*; *Az igaz élet* (szinmű); *Box* (Budapest 1919); *Szegedi Emma színésznő*; *Kalandok és kalandorok*; *Vörösbegy kalandjai*; *A szenzáció*; *Alarcos játék*; *A mester*; *Blöff*; *Karnevál Velenében*. Sok külföldi regényt lefordított és átdolgozott magyarra. Sz. G.

Monor, nagyk. Pest-Pilis-Solt Kiskun vm. 12,347 lak. A M.-i hitközség 1862. alakult, de már előbb, 1845. voltak itt zsidó lakosok, köztük az elsők Löwi Mór és Feuermann Antal, a hitközség elnöke. Az alapítást követő évben az alig 25 tagból álló hitközség templomot épített. Az építkezés költségéhez, miután az a kis hitközség anyagi erejét meghaladta, I. Ferenc József király 200 forinttal és a M.-i lakosság szintén nagyobb összeggel járult hozzá. Ez a templom később szűknek bizonyult és 1899. Huppert Jakab elnöksége idején mai nagyságára bővítették. A hitközség életében nagy hullámokat vertek a kongresszusi mozgalmak. Az egyetemes gyűlésen Löwi Mór képviselte a hitközséget, mely az ő indítványára egyhangulag csatlakozott a kongresszusi szervezethez. Az 1885-ban létesített iskola, mely súlyos terheket rótt a hitközség tagjaira, 1903. megszűnt. De ugyanekkor néhai Krausz Izrael egy magániskolát nyitott, melyet az alapítónak 1921. bekövetkezett halála után a hitközség vett meg, megszerelte az iskola nyilvánossági jogát s két tanítóval ma is fentartja. Az ifjúság zsidó szellemben való nevelését a Talmud Tóra biztosítja, melyet jelenleg Pfeiffer (Papp) Izsák főrabbi vezet. Megalakulása idején a hitközség a péceli rabbisághoz tartozott, később, 1885. külön anyakönyvi kerületté lett s magába foglalta a M.-i és gyömrői járás községeit, valamint Kispestet és Pestszentlőrincet. Az így önállósult hitközség első főrabbija Kohn Mihály volt, aki 26 éves áldásos tevékenységével a hitközséget az ország egyik legjelentősebb hitközségévé fejlesztette. Kohn Mihály 1912. vasúti szerencsétlenség áldozata lett s röviddel halála után Kispeszt elszakadt és önálló hitközséggé alakult. Kétéves interregnum után a hitközség Schlesinger Sámuelt választotta főrabbijául, akinek 8 éves működése mély nyomokat hagyott a hitközség életében. Talmud Tórát, ifjúsági egyesületet, könyvtárat alapított és kieszközölte az iskola újból való megnyitását. 1922-ben Debrecenbe költözött. A hitközség róla nevezte el a könyvtárát és arcképét megfesttette ülésterme számára. A mostani rabbi Pfeiffer Izsák, aki minden tekintetben méltó utódja Schlesinger Sámuelnek. Az utóbbi évek zavaros és nehéz gazdasági viszonyai súlyosan érintették a hitközséget, amely ennek ellenére mégis fejlődött, új intézményekkel gyarapodott, ami kiváló elnökeinek, Rosenberg Márton, Huppert Jakab és Szilágyi Ferencnek köszönhető. Az ifjúság vallásos nevelését hathatósan előmozdítják a nemrég alakult ifjúsági csoportok, míg a kulturális fejlődés egyik biztosítéka az a könyvtár, melyet Szántó Adolf alelnök és neje elhalt

leányuk emlékére alapítottak. A hitközség tagjai számottevő tényezői M. gazdasági életének. Fried Béla malma és téglagyára 80, Pollacsek Ignác fatelepei 42, Huppert Gyula és Sándor áruforgalmi vállalata 48 és Huppert Bernát vállalatai 20 embert foglalkoztatnak. M.-ről származik Wilhelm Adolf (l. o.), Kőszegi Sándor hegedűművész, aki jelenleg Amerikában él, itt működött nyolc évig Schlesinger Sámuel főrabbi, és jelenlegi főrabbija Pfeiffer (Pap) Izsák szintén értékes munkása a zsidó kulturának. A hitközség évi költségvetése 22,000 pengő, filantropikus és szociális célokra 8500 pengőt költenek. A hitközség 850 lelket számlál, 320 családdal és 295 adófizetővel. Foglalkozás szerint: 4 nagykereskedő, 8 gazdálkodó, 2 tanító, 10 katona és vasutas, 106 kereskedő, 7 ügyvéd, 7 köztisztviselő, 64 munkás, 2 nagyiparos, 5 orvos, 45 magántisztviselő, 6 vállalkozó, 42 iparos, 1 mérnök és 20 magánzó. Jóléti intézmények: a háborúban egy azóta már megszűnt kórház és az Izr. Patronage ma is fennálló gyermekmenhelye. A hitközség 116 tagja vett részt a világháborúban s 9-en estek el. Az ellenforradalomnak egy hitközségi tag esett áldozatul. A M.-i hitközséghez fűk hitközségként Vecsés, Gyömrő, Tápiószűz, Tápiószőlő, Maglód, Üllő, Mende, Ecsér, Űri és Gomba községek tartoznak. A hitközség mai vezetősége: Pfeiffer Izsák főrabbi, Szilágyi Ferenc elnök, Szántó Adolf alelnök, Goldstein József pénztárnok, Révész Izidor ellenőr, Nemes Gyula, Deutsch Ignác és Rosenberg Márton gondnokok. Friedländer Henrik tanító-jegyző, Szöllősi Zoltán iskolaszéki elnök és Wax Mendel kántor.

Mór, nagyk. Fejér vm., 10,522 lak. A zsidó hitközség 1750. alakult, de már jóval előbb is laktak a községben zsidók. Az országos hírv Rosenthal család, amely a hitközséget alapította, 1740 körül telepedett le M.-on. A hitközség első vezetőjének, Rosenthal Naftalinak nagy befolyása volt II. József császárnál, II. Lipótnál és I. Ferenc József királyoknál, amit a magyarországi zsidóság javára használt fel. Személyes barátja volt Mendelsohn Mózesnek s az ő tanításainak szellemében igyekezett a hitközségi életet megszervezni. A XVIII. sz. vége felé a hitközség annyira megnövekedett, hogy rabbira volt szüksége és megválasztotta Munk Izsákot (megh. M.-on 1803). A Saphir, Gomperz és Rosenthal családok támogatása folytán a hitközség állandóan fejlődött. Gomperz Fülöp (megh. 1804) jesivát létesített és apósának, R. Naftalinak közreműködésével vezette, de a jesiva a múlt század közepén beszüntette működését. A XIX. sz. elején már több jótékony egyesület volt a hitközségnek, ú. m.: a Chevra Kadisa, a Nőegylet és a Leányegylet. 1802-ben felépítették a templomot Rosenthal Salamon és neje adományából. 1870-ben elemi Iskolát létesítettek, amely azonban a rossz viszonyok és az elnéptelenedés következtében szünetel. 1875 körül Büchler P. rabbi került a hitközség élére, aki 1917-ig működött és ezen idő alatt igyekezett a vallásosságot meghonosítani a hitközség tagjai között. A háború alatt a hitközség népkonyhát tartott fenn katonák és menekültek részére. A haro-

téren 16-an estek el. A forradalmi években sokan elköltöztek és a hitközség taglétszáma nagyon megcsappant. A hitközség kongresszusi alapon működik. Lélekszám 320, családszám 98, adófizető tag 110. Foglalkozásuk: 50 kereskedő, 20 gazdálkodó, 19 magánzó, 7 iparos, 5 magántisztviselő, 4 orvos, 3 más szabadpályán, 3 munkás, 1 ügyvéd, 1 köztisztviselő és 5 egyéb. 4 munkanélküli és 4 közadakozásból él. A hitközség évi költségvetése 8—9000 pengő. Anyakönyvi területéhez tartoznak Bakonysárhány, Bakonykúti, Bodajk, Csákberény, Csókakő, Fehérvárcsurgó, Guttamási, Isztimér, Kisgyón, Magyaralmás, Nagyveleg, Pusztavám, Sövénykút, Tárnok és Törös községek. A hitközség a IX. székesfehérvári községkerülethez tartozik. A közigazgatás terén a következőknek van fontos szerepük: Grünfeld Sándor, Grünfeld Pál és Auspitz Viktor birtokosok, Blum Dávid nagybérlő. A hitközség mai vezetősége: Weisz Lajos rabbi, Mayer Endre elnök, Steiner Ede alelnök, Schiller Béla pénztárnok és László Béla titkár.

Móre cedek (h.). Magyarul: *az igazság tanítója*, a rabbihelyettesek héber neve. *L. Sac-mac.*

Morédész (h.). *Ellenszegülő nő*. Olyan asszony, aki vonakodik elfogadni a férjétől a válólevelet (l. *Válólevél*). A zsidó házassági jog különféle intézkedéseket tartalmaz a házasság törvényes felbontására, ha a M. ok nélkül, vagy érdekből nem fogadja el a válólevelet. F. D.

Móre morénu rav (h.). A rabbi zsinagógiai titulusa és annyit jelent: A tanító, a mi tanítók, a rabbi.

Morénu (h.), a középkori baccalaureátusnak megfelelő héber címzés, amelyet a Tórához való felhívás alkalmával alkalmaznak, levelekben és okmányokban is, még pedig a *rav* (rabbi = úr, mester) hozzákapcsolásával, amely cím mindenkinek kijár. A M. címet kiegészítik a hivatalos állás titulusával, de csupán rabbinál. Miután a címzett személy nevét kiegészítik az atyja nevével, a címzés így hangzik: morénu ráv (reb) Jehudo ben Jozsef. Az állásban levő rabbi pedig a saját hitközségében: *móre morénu rav* (magyarul: a tanító, a mi tanítók, a rabbi). Idegen hitközségben *móre* helyett *ravnak* titulálják a rabbit, itt tehát a címzés így hangzik: *ráv morénu rav*. A M. cím csak annak jár, aki jártas a Talmudban és a héber tudományokban. A címet a rabbi adományozza, de kialakult szokás, hogy doktorátussal bíró férfiakat is megtisztelnek vele, régebben csak orvosok kapták a nem-talmudisták között.

Mordehaj könyve. Egy miniatűrökkel díszített, rasi-írású, ívrétű hártvakézirat, melyet az ismeretlen másoló 1317. készített Izrael ben Aron számára. A kézirat a Nemzeti Múzeum birtokában van. Zs. J.

Morländer Mór, író és színigazgató, szül. Kismartonban 1818 febr. 20., megh. Budapesten 1898 márc. 7. Családi neve Engländer volt. Irodalmi hajlamai gyermek korában jelentkeztek és később sok szindarabot írt, többek közt egy *Theatralischer Unsinn* címűt, melyet sűrűn előadtak. Bécsben a következő darabjait játszották: *Der elektrische Telegraph*; *Ein Ecksitz im Par-*

terre; *Kling-kling*; *Er ist ein Narr*; *Ein dummer Kerl* stb. Írtezenkívül énekes bohózatokat is. Később Bécsből Pestre jött s 1863. a Pester Zwischenakt és a Pester Journal c. lapokat szerkesztette. Az előbbi lap később Tagesbote, majd Pester Journalra változott. Ezután évekig volt színházigazgató Pesten. S. R.

Móro (h.). *Félelem*, rettegés. Vulg. kiejtéssel *mojre-nak* mondják.

Morvaszentjános (*Moravská Sväté Ján*). Cs. Szl.) nagyk. 2000 lak. A zsidók lélekszáma 49, a zsidó családok száma 12. Nagyon régi alapítású, most orthodox hitközség. Anyakönyvi kerületéhez a malackai járásból tíz község és falu zsidósága tartozik. A múlt század hatvanas éveiben virágzó jesivája volt 40 növendékkel. 1876-ban a hitközség templomot építtetett, amely ma is áll. 1899-ben Hirsch Klára báróné, akinek ott elhalt férje után birtoka és kastélya volt, 50,000 koronát adományozott a hitközségnek zsidó népiskola építésére. A hatosztályú elemi iskola 1918-ig működött. 1917-ben a hitközségnek még több, mint 50 adófizetője volt. A forradalmi hangulat 1918 okt. bizonytalanná tette az ottlakást és a zsidók nagyrésze a városokba, főként Pozsonyba költözött. A hitközség nagyon elszegényedett. Adófizetőinek száma 14-re apadt. Népiskoláját feloszlatta és az épületet eladta, most már csak Czeczowiczka Artur ottani nagybirtokos jóvoltából tudja magát fenntartani. A hitközség mostani elnöke: Schmidek Zsigmond uradalmi tisztviselő. A vezetőség tagjai: Fischmann Jakob kereskedő. Löffler Salamon kereskedő és Grün Mór uradalmi tisztviselő.

Móse ben Chájim, rabbi, szül. Prágában. Kismartonban (Eisenstadt) telepedett le, honnan a kitűzés alkalmával vándorolt ki 1670. Munkái: *Even Bochán* (Sulzbach 1705), *Chochmász hámszpor* (Dirnfurt 1711).

Móse rabbénu (h.). Magyarul: *Mózes tanítók*. L. *Mózes*.

Moskovits Jakab, orvos, szakíró, szül. 1839. Oklevelét Bécsben nyerte, majd Kassán telepedett le, hol városi főorvos lett. Mint hitközségi elnök nagy szerepet játszott az ottani zsidó hitéletben. Megírta *Kassa egészségügyét a Magyarország vármegyéi c. gyűjteményes munkában*. Szerkesztette a Haladás c. lapot. S. L.

Moskovitz Chájim Mózes, rabbi, szül. Nagyszőlősen 1801., megh. u. o. 1856. Nagyatya, *M. Joir Kohn* halála után 1842. a nagyszőlősi hitközség rabbija lett. Műve: *Nachlosz Chajim* címmel jelent meg.

Moson, nagyk. Moson és Pozsony ezidőszertig egyesített vm. 6336 lak. A M.-i (statusquo) hitközség 1851. alakult, de már pár évtizeddel előbb is laktak zsidó családok M.-ban. Az első letelepülő zsidókra vonatkozó feljegyzések — melyek szerint 1802. már 14 a zsidók lélekszáma M.-ban — a római katolikus plébánia irattárában található. A zsidók kezdetben a mai Ostermayer-utcában laktak, melyet éppen ezért sokáig zsidó-utcának neveztek. 1851-ben kezdtek vezetni rendszeresen a hitközség anyakönyvét, melynek első lapján Haidenvolf Ferenc akkori esperes plébános sajátkezű, németnyelvű bejegyzése ta-

lálható. A páratlanul érdekes bevezetőírás szerint a plébános bízott meg a M.-i zsidó hitközség születési, esketési és halálzási anyakönyveinek vezetésével s «mivelhogy ezen szép és nemes bizalmat (dieses schöne und edle Vertrauen) — írja a plébános — kiválóan tisztelem és nagyrabecsülöm (besonders ehre und hochachte), ennél fogva Mosony Izraelita Hitközsége anyakönyveinek vezetését a legnagyobb készséggel vállalom». Egész szokatlan s majdnem egyedül álló eset, hogy zsidó hitközségi anyakönyveket egy katolikus plébános vezessen. A M.-i anyakönyvek, melyeket Haidenvolf plébános 1857. bekövetkezett haláláig példás rendben vezetett, mindenestre érdekes dokumentumai a M.-i egyház felekezeti türelmességének és nemes liberalizmusának. A M.-i hitközség első közgyűlési jegyzőkönyve 1861 márc. 6. kelt. Eszerint a hitközség Herel Zsigmond elnöklete alatt iskola-vezetőséget választott és az iskola fentartására a gabella jövedelmét szavazták meg. A zsidó iskola csak 1890-ig állott fenn, akkor megszűnt; azóta a zsidóvallású gyermekek az állami iskolába járnak, hol az egyik tanító kinevezéséhez a hitközségnek szerződészerű előterjesztési joga van. Ez a zsidóvallású tanító a hitoktató. Kezdetben a templom a hitközségi alkalmazottak lakásával és a rituális fürdővel együtt az úgynevezett Királydombon, egy az Albrecht főherceg uradalmától bérelt, ma is meglevő épületben volt. 1862-ben ingatlant vásárolt a hitközség és Bendl Károly tervei alapján hozzáfogtak a templom építéséhez. Az emeletes, karzatos templom a hitközségi tagok 4310 forintos adományából — mellyel a templomi üléseket vásárolták meg — továbbá a Chevra Kadisa és a Cedoko támogatásával épült fel. A templomot Hildesheimer I. (I. o.) kismartoni rabbi, későbbi berlini szemináriumi rektor avatta fel. Első rabbi Pollák Dávid, aki később iskolaigazgató lett. Utóda Reichl H. L., akinek alkalmi beszédei megjelentek M.-ban. Rövid működése után utóda Löwinger Gyula lett, aki negyven évig vezette a hitközség szellemi életét. 1920—26-ig Strausz Herman volt a rabbi. 1926 óta a rabbi- és főkantori állás betöltetlen. A hitközség fejlesztése és vezetése körül Herel Zsigmond, Haan Adolf, Stadler Jakab, Hoffner Elek elnökök és Scheiber Pál a jelenlegi elnök szereztek nagy érdemeket. A hitközség intézményei: a Chevra Kadisa, melynek Friedmann Lipót az elnöke, a nőegylet, melynek élén Hoffner Elekné áll és a Talmud Tóra, melyet Friedmann Lipót vezet. A hitközségnek a város társadalmi életében szerepet játszó tagjai: néhai Hoffner Elek tb. vármegyei főügyész, néhai Kiss Dávid, műszaki főtanácsos, Hirschfeld Mór ny. postafőfelügyelő, Rosenstein Samu ny. máv. felügyelő, Gálosi Soma, ny. számvevőségi tanácsos (*Mosoni emlékek* címen könyvet írt), Weisz Gyula tb. vármegyei főorvos, Vámos Albin járásbíró és Österreicher Mór állampénztári tanácsos. Nagyobb ipari vállalat Fröhlich Ignác szalaggyára, mely 300 munkást foglalkoztat. Saját 2000 holdas birtokon gazdálkodik Mautner Henrik, bérelt birtokon Rosinger Károly és a Kálmán és Kohn cég. A hitközség nevesebb szülöttői:

Fischer Lipót verseci főrabbi és Flesch Károly (I. o.) a jelenleg Berlinbenlakó világhírű hegedűművész. A hitközség 10,570 pengős évi költségvetéssel dolgozik, melyből nagyobb összeget fordít szociális és filantrópikus célokra. A hitközség anyakönyvi területéhez Magyaróvár, Kálnok, Halászi, Püski, Darnó, Zséli, Arak, Kisbodak, Lipót, Levél, Horvátkimle, Magyarkimle, Lébény, Mosonszentmiklós, Mosonszentjános, Mosonszentpéter és Pusztasomorja községek tartoznak. A hitközség lélekszáma 700, a családok száma 190, adót 203-an fizetnek. Foglalkozás szerint: 5 nagykereskedő, 14 gazdálkodó, 11 szabadpályán levő 1 tanító, 1 katona, 84 kereskedő, 8 alkalmazott, 4 ügyvéd, 9 köztisztviselő, 2 munkás, 8 orvos, 11 magántisztviselő, 30 iparos, 1 mérnök, 10 magánzó és 5 egyéb. A világháború alatt a hitközség kiségitő kórházat tartott fenn. Tagjai közül 96-an vonultak be és 18-an estek el. A hitközség mai vezetősége: Scheiber Pál elnök, Spitzer Adolf alelnök, Grün Ede titkár, Löwin Gusztáv pénztárnok, Fischer Ignác és Braun József templomi előjárók, Weisz Lajos ügyész, Hirn Henrik állami iskolai igazgató, hitoktató. A hitközség választmányi tagjai: Gálosi Soma anyakönyvvezető, Bach Ármin, Breiner Jakab, Hoffmann Ede, Sussmann Adolf és Oesterreicher Árpád.

Mosonyi Károly (*Mannsberger Jakab*), régi hírnevesszínigazgató, szül. Szegeden 1822., megh. u. o. 1911-ben. 16 éves korában résztvett az 1848—1849. szabadságharcban, amelynek lezajlása után zenei hajlamait követve a bécsi konzervatóriumban tanult. 1870-ben Szegeden megválasztották színigazgatónak s új munkakörét mindjárt azzal kezdte, hogy pályázatot hirdetett népszínműre és vigjátékra. 1880-ban az aradi színházban, majd annak leégése után Temesvárott, Nagyváradon, Budán, Szabadkán és Pozsonyban működött. F. B.

Mosonyi-Pfeiffer Hellmann, grafikus, szül. Mosonban 1863., megh. Budapesten 1904. A bécsi Akadémián tanult, majd Münchenben, Rómában és Firenzében folytatta. Az első modern plakát-rajzolóink közé tartozott. F. B.

Moszerer (j.), a héber *mószér* szóból, annyit jelent: átadó, feladó; *áruló* értelemben használják. Közkeletű j. ige-alakja: *maszern* (besugni, árulkodni) szintén ebből származott.

Móusz (h.). *Megvetett*, csúnya. Vulg. kiejtéssel: *misz*.

Mózes (Móse). Izráel népének legelső és legnagyobb prófétája, az egyiptomi rabszolgaságból való felszabadítója, a honfoglalást megelőző időkben vezére és törvényhőzője, aki Istentől átvette a törvényeket, hozta a Tórát, megalapozta népi és állami életét és évezredekre megteremtette nem csak a zsidóság, de az egész kulturált emberiség erkölcsi rendjét is. A zsidóság nem részésvallásos kultuszban történelmének e legnagyobb alakját és ezzel azt a felfogását fejezi ki, hogy törvényei Istentől valók és a törvényhozásnak csak közvetítő szerepe lehetett a törvényhozásban. De bár kifejezetten legnagyobb prófétájának vallja, mégsem ezt hangsúlyozza ki, mert még ennél is többre tartja a tanításait és egyszerűen *Móse rabbénunak* (M. a mi tanítónk) nevezi. M. Amram és Jóchebed fia, Egyiptomban

született (Kr. előtt 1500 táján), ahol a zsidóság elszaporodása féltékenységet keltett az uralgó osztályokban. Ezek úgy akartak gátat vetni a zsidók elszaporodásának, hogy a fáraóval törvényt hozattak, amelynek értelmében minden elsőszülött zsidófiút a Nilusba fojtottak. Jóchebed meg akarja menteni a fiát, kosárba teszi és a folyóra bizza. A népirtó Fáraó leánya éppen akkor fürödni megy és rátalál. A királyleány megszanja, magához veszi, elnevezi Mósénak (vízből kihúzott) és dajkál Jóchebedet, az anyját rendeli melléje. A királyi ház szellemében nevelkedett, de bizonyos, hogy anyja beléje csöpögtette népének érzéseit is és korán terelte figyelmét a zsidó szenvedésekre. Amint M. felnő, nem is a királyi udvar pompája és vidám élete köti le, hanem a zsidó nyomorúság és kimegy az építőhelyekre, ahol rabsorsban gyötrődnek a héberék. A kegyetlen emberhajszolás felháborítja. Egy egyiptomi munkafelügyelő ver egy héber rabszolgát és a jogfosztottnak ez a megaláztatása annyira fáj neki, hogy agyonüti a munkafelügyelőt. A Fáraó megtorlása elől Midjánba menekül. Itt Jiszrónál pásztorkodik és elveszi annak leányát, Cippórát. A nyájlegeltetése közben, úgylátszik, Egyiptomban hagyott testvéreinek sorsán töpreng, úgy, hogy mikor egy izben messziről égő csipkebokrot pillant meg, mely nem akar elaludni, égi hangot hall, amely őt Izráel kiszabadítására hívja el. M. vonakodik e számára lehetetlennek látszó hivatást vállalni, de Isten biztatja és Áhron adja melléje *nábinak*, szószólónak. M. nem a maga nevében lép fel, hanem Isten nevében és mert jól ismerte héber testvéreinek keblében szunnyadó kegyeletét a nagy ősök iránt, Istent az Ábrahám, Izsák és Jákób istenek mondja és ez varázsigeként hat. Így is nagy küzdelmet kell még folytatnia a nép megrögzött szolgálai szellemének eloszlására, a nemzeti tudat felébresztésére, de annál nagyobbat még a fáraó megnyerésére. Ez csak akkor lágyul meg, mikor csapatok egész sora éri országát és saját elsőszülött fia is a vész áldozatává esik. Végül sikerül a kiszabadítás hirtelenül, éjfél tájt. A népet csak a tengeren át vezetheti s ez meghasad előtte. Az úton sok más akadállyal kell megütköznie. A nép megostromolja: mit igyunk? s ő egy keserű forrást édessé változtat. Majd a húsos fazekakhoz vágyik vissza a nép, ő mennyei kenyeret, manna-t hullat neki. Majd ismét a szomszós nép zúgolódását kell hallania és ekkor sziklából fakaszt vizet. Amálek népe hátba támadja és Mózes imájával hősiességig fokozza a nép vitózságát és győzelmet arat. M. a Jiszróval való rokonsági kapcsolatát is értékesítette népe javára. A közgazgatás elemeit, a nép beosztásának technikáját tőle veszi át. Csak ezután válik lehetővé a színáji (l. *Tízparancsolat*), valamint a magán- és büntetőjogi törvényadás és a szentélyépítés. M. jellemének nagyságát próbára teszik az események. Távollétében a nép kívánságára Áhron aranyborjút készít. Mikor ezt megtudja M., nem a nép ellen fordul, hanem Istenhez, hogy nézze el a bűnt, ha nem a népre, hát magára való tekintettel, mert különben még azt találják mondani, hogy csak vesztére csalta ki a népet Egyip-

tomból és végül tekintse az ősök érdemét, amelyet annak idején azzal az ígérettel jutalmazott meg, hogy megsokasítja az ősök ivadékait és nagy népet nevel belőlök. A könyörgés meghallgatásra talált, az aranyborjút M. megsemmisíti és a haragjában eltört két kőtábla helyébe újakat farag. A zúgolódások folytatódnak. A nép ráun a mannára és húst kíván. M. most ura a helyzetnek és fűrjekkel táplálja a népet. Amint az ígéret földjéhez érnek, követeket küld az ország kikémlésére, ezek sok szépet látnak, de kishitűségükben mégis elégtelenséget szítanak a népben. Ismét M. az, aki méltatlankodás helyett Isten haragjának csillapítására vállalkozik, de a csüggedő népet Amálek leveri. Majd Kórach lázad fel egész csapat élén Mózes ellen Áhron papi tiszttségének kizárólagossága miatt. «Az egész gyülekezet szent és benne él az Isten, miért emelkedtek ti Isten gyülekezete fölé?» Ez a gondolat ezidőtájt még időszerűtlen volt, bár csiráját képezte a később megvalósult egyetemes papság eszméjének, melyet épp a zsidóság valósított meg elsőnek. M. ezúttal is Istenhez fordul, aki a lázongó tömeget föld alá süllyeszti, Áhron botjának kivirágztatásával pedig jelét adja az ő elhívottságának. Egy ízben ismét vizet kell fakasztania, de nem Isten szavának megfelelően sziklához szólással, hanem ráütéssel teszi, ami a rendes kútvarázslás benyomását kelti a népben és nem az Isten akarata érvényesülését mutatja. Ez volt ama tragikus vétsége, mely miatt az ígéret földjének határát nem léphette át sem ő, sem Áhron. De azért ez nem kedvetlenítette el és megfelelő intézkedésekkel előkészíti az ígéret földjének elfoglalását. Két törzs (Rubén és Gád) már a Jordán keleti vidékén akar letelepülni, de M. csak oly feltétellel engedi ezt meg, ha előbb testvéreiket segítik meg az ország elfoglalásában. Élete vége felé nagyobb beszéd során vet visszapillantást a nép viszontagságaira és újból bevési a nép szívébe a Törvényt, egyes újabb részletekkel kibővítve. Azután áldás és átok szertartásával köti meg újból a szövetséget és hatalmas búcsúénekekben még egyszer korholja a népet Isten elleni hűtlenkedésért és végül a törzsek megáldása után meghal Isten csókja alatt. A nép megsiratta, de sírhelyét eltitkolták előtte. M. emlékét a próféták irataiban és a királyok életében csak itt-ott elevenítik fel. Sámuelnek alkalmá volna a királyválasztást M.-nek erre vonatkozó törvénye alapján meghiusítani, később pedig annak felolvasásával a király lelkiismeretére hatni, de Jósija király idejében előhozzák a papok a *Szövetség könyvét* és felolvasás, annak alapján a király új alapokra fekteti az istentiszteletet, de M.-ről említés ez alkalommal sem történik. Egyik Zsoltár (90 «M. imájának») van címezve, de tartalma egyetlen vonatkozással sem utal M. élményeire. Egy másik Zsoltár (99) Áhron mellett papnak említi és *Jeremiás* (15. 1), Sámuellel említi, annak az analógiának kapcsán, hogy az M.-hez hasonlóan a nép érdekében Istenhez könyörög. A 105. és 106. zsidó krónikai Zsoltárok is Áhronnal együtt mint csodatevőt említik futólagosan. A 78. ugyanilyen tartalmú, műveit Istennek tulajdonítja, s őt magát nem említi meg. Említve találjuk még néhány más helyen, is de min-

dig csak nagyon futólag és leginkább későbbi könyvekben. A M. név viselője sohatöbbé nem fordul elő még a talmudi időben sem. Csak az utolsó próféta, Maleáchi könyve végén találjuk e figyelemztetést: «Emlékezzetek Mózes szolgám Tórájára», amit inkább a prófétai gyűjtemény és ezzel az akkori kánon lezárására szolgáló mottónak vehetünk, mint azt a nagyobb betűs inicialé is sejteti. L. *Tóra, Tizparancsolat.* F. M.

Mozi. A M. meghonosítása Magyarországon majdnem kizárólag zsidó vállalkozók érdeme. A legelső moziengedélyt Budapesten 1897. Sziklai Zsigmond budapesti lakos kapta egy Andrassy út 41. sz. helyiségben nyitandó mozira. A következő moziengedélyt Lévy Adofnak adták, a Lumière-cég budapesti megbízottjának. Ez a M. is csakhamar tönkrement, ekkor Herbst Samu cinkografus vette át a vállalkozást 1898 máj. 14. kapta első M.-engedélyét Décsi Gyula. Ungerleider Mór és Neumann József építették fel az Apolló-mozit, a Corvin-áruház jelenlegi helyén, amely már mai nívójú mozi volt. Ugyanők építették meg a Royal-Apollót is, amely hosszú ideig Budapest nevezetessége volt. A mozitulajdonosok 90%-a zsidó egészen 1921-ig, az ú. n. mozirevízióig, amikor az engedélyeket a zsidó mozisoktól elvették az akkori idők mentalitásának megfelelőleg. Ungerleider és Neumann vállalatának, a Projectograph r.-t.-nak hét mozijából egy engedélyt hagytak meg és általában az egész országban alig maradt 3%-a az engedélyeknek zsidókézen. A mozirevízió útján a mozikba beültetett új engedélyesek szakértelem és forgatóke híján nem tudták a mozikat vezetni, mire a belügyminiszter beleegyezett, hogy társuljanak és így a mozik tekintélyes része ma már ismét szakértő vezetés alatt áll. L. még: *Filmgyártás.* R. I.

Műfordítók. A magyar költészet idegen nyelvekre való átültetésében értékes munkásságot fejtettek ki a magyar zsidó, vagy zsidósármazású írók; nagyrészt nekik köszönhető, hogy a magyar irodalom külföldre jutott és méltó megbecsülést talált a világirodalomban. Kármán Fanny-ját Rózsa Mór; Katona Bánk bánját Dux Adolf (Leipzig 1858); Jósika Miklóst Klein Hermann és W. Schwartz; Eötvös *Karthausi*-ját s *Növérék-jét* Klein; Petőfit Dux Adolf, *Kertbeny* Károly, *Hartmann* Móric, *Herzl* Zsigmond, *Farkas* Miksa, *Goldschmidt* I., *Kohut* Adolf, *Stein* Lajos, *Glücksman* Henrik, *Schnitzer* Ignác, *Neugebauer* László és *Horváth* Henrik; Aranyt *Kertbeny*, *Kolbenheyer*, Dux Adolf, *Sturm* Albert, *Lemberger* Armin és *Dóczy* Lajos fordították. Arany János munkáit, úgyszintén Petőfit és Madáchot William Loew fordította angolra. Jókait *Kertbeny*, Bródy Zsigmond, Dux Adolf, *Neugebauer* fordította. A modernek közül Adyt *Greiner* Leó, *Vészi* József, *Horváth* Henrik németre, *Gara* László franciára, *Holder* József jiddisre, *Haméiri* Avigdor héberre fordították, *Horváth* ültette át Vajdát, Kiss Józsefet, Babitsot, Kosztolányit, Kaffka Margitot és Lányi Saroltát is. Tóth Kálmán (*Wiener* S.), Tóth Ede (*Wechsler* és *Dux*) Szigligeti (*Schnitzer* 9.), Revitzky (*Nascher*), Mikszáth (*Silberstein*, *Neugebauer*), Csiky (*Kohut*), Herczeg (*Groszmann*, *Wechsler*,

Farkas, *Lázár*), *Berczik* (*Kohut*, *Hevesi*) fordítói szintén zsidóhitűek vagy zsidósármazásúak. Madách: *Az ember tragédiájá-t* *Haméiri* Avigdor Jeruzsálemben élő magyarsármazású héber költő héberre, *Holder* József jiddisre fordította. A legkeresettebb német fordítók között szerepelnek Stefan J. *Klein*, *Gáspár* Endre és *Mohácsi* Jenő. T. Zs.

Müller, 1. *Adolf*, zeneszerző, szül. Tolnán 1801 okt. 7., megh. Bécsben 1886 júl. 29. Szíznésnek indult, később zeneszerzéssel próbált érvényesülni. Karmestere lett a Theater an der Wiennek. 64 színdarabhoz írt zenét. *Nestroy*, *Lumpaci* *Vagabundus* c. darabjához írt muzsikáját még ma is gyakran játsszák. Zongoradarabokat és dalokat is komponált. K. K.

2. *M. Frigyes*, zeneszerző és karmester, szül. Sümegen 1819., megh. Linzben 1854. Gyermekkorában került Bécsbe, ott kezdte zenetanulmányait. Köln, Lemberg és Linz voltak karmesteri állomásai. A berlini Operaház is meghívta dirigensnek, de mielőtt elfoglalhatta volna ezt az állását, meghalt. A maga korában ünnepeelt operaszerző volt. Ismertebb művei: *Roland*, *Fidelio*, *Parsifal* und *Griseldis*. Az utóbbi Lembergben került színre nagy érdeklődés mellett. K. K.

3. *M. Gabriel*, rabbi, szül. Nádason 1836 okt. 3., megh. Nagymartonban. Atyja szintén rabbi és talmudtudós volt s ennek jesiváján tanult, 1866. pedig daján lett. Művei: *Birchósz ha-Micvósz* (1871); *Sivré Micvósz*, amely a Talmud mérték- és súlya vonatkozó adatait dolgozza fel (1880); *Ocár Agódósz* (4 rész, 1876—1901), haggadikus értekezések; *Maglé Cedek* (1896) etikai értekezések.

4. *M. Nátán* (*Noszon*), rabbi, szül. Nádason (Pozsony vm.) 1828., megh. Szécsényben 1891. Rabbiképesítését Komáromban, Nagyváradon és Pozsonyban szerezte. 1856-ban választották meg vágvecsei rabbinak, itt működött 1867-ig, mikor Szécsénybe került, hol nagy jesivát tartott fönn. Két évig Ipolyságon is működött. Responsumainak egy töredéke *Avné Sóchán* c. alatt jelent meg.

5. *M. Uri*, rabbi. Előbb Sasváron volt daján, később brezovai rabbi lett. Híres műve jelent meg *Ben Uri* címmel a Sabbat-traktátusra vonatkozólag. Megb. 1879.

6. *M. I. Vilmos*, kereskedelmi tanácsos, szül. 1830., megh. 1917. Résztvett a Pester Lloyd Társulat, a M. Keresk. Csarnok, a Kereskedelmi és Iparkamara és a Hitelvédő Egylet megalapításában. Számos nagy iparvállalat vezetői közé tartozott. A budapesti keresk. és váltótörvény-széknek negyven éven át ülnöke volt. A Pester Lloydban sok közgazdasági cikke jelent meg.

7. *M. II. Vilmos*, orvos és író, szül. Szabadkán 1878 máj. 11. *Molnár* Jenő (l. o.) fivére. A budapesti egyetemen szerzett orvosi diplomát. Egyideig a budakeszi Erzsébet királyné tüdőbetegszanatórium asszisztense volt, majd Párisban Marmorek professzornál folytatott bakteriológiai tanulmányokat. 1906-ban Tátraházán szanatóriumot létesített, 1928. az Iskolaszanatórium Egyesület és a kultuszminisztérium támogatásával

megalapította az első magyar iskolaszanatóriumot, Alapította és szerkesztette a *Tuberkolózis* c. folyóiratot. Klinikai recipe-könyve az összes magyarországi klinikák gyógyeljárásait tartalmazza. Nagyobb munkája: *Compendium der Lungentuberkulose* (Wiesbaden 1910); *Kristóf István* álnéven szépirodalommal is foglalkozik. A new-yorki Jiddis Theater két drámáját mutatta be: *Der König und die Princessin* (1924) és *Das Gold* (1929). Tudományos érdemei elismerésül 1914. kir. tanácsos lett. V. A.

Mult és Jövő. Zsidó irodalmi és művészeti folyóirat. 1911-ben alapította és azóta szerkeszti Patai József (l. o.). Munkatársai jeles magyar zsidó és külföldi tudósok, írók és művészek. Minden egyes szám monográfiászerűen foglalkozik egy-egy nagy zsidó alkotóértékkel. Illusztrációi mindig művészi színvonalon állanak. Jelentős része van a zsidó irodalmi és művészeti ismeretek népszerűsítésében. Irányát és tónusát kritikai megfontoltság jellemzi és ennek köszönheti a magyar zsidóság kulturéletére szerzett nagy befolyását. A napi politikától független zsidó problémák fölírásával egészségesebb irányba terelte a zsidó érdeklődést és részben az ő működésének köszönhető, hogy Magyarország zsidó és nem-zsidó társadalma ma már elfogultság nélkül ítéli meg a politikamentes Palesztina-munkát, amelynek előmozdítására előkelő zsidó egyéniségek vezetése alatt egyesület is alakult (l. *Magyar Zsidók Pro Palesztina Szövetsége.*). Irányítói példaadóan tárgyilagosak és szépirodalmi közleményei rendszerint nagyon értékesek. A lapot jól ismerik a külföldön is és nagy érdeme, hogy sok jelentős külföldi tényező szimpátiáját és érdeklődését Magyarország felé irányította. Bécsben, Berliuben külön szerkesztősége van, Pozsonyban és Kolozsváron szintén és itt külön kiadásban jelenik meg. 1919—1923-ig politikai hetilap alakjában is megjelent. Ezt betiltották. F. D.

Mumor, l. *Mesumod.*

Mund Hugó, festő, szül. Kolozsváron 1892. Tanulmányait a Képzőművészeti Főiskolán kezdte, azután Nagybányán tanult. A Múcsarnok kiállításán szerepelt először, s 1920-ig állított ki nagybányai részleteket és figurális képeket. Azóta Erdélyben él. F. B.

Munk Adolf (Meir Ábrahám), jeles héber író, szül. Nyitrán 1830., megh. 1907 okt. 6. Egyik tagja a nagyváradi «Maszkilim» ama szerény, de lelkes körének, mely a mult század második felében buzgón érdeklődött a megújuló héber nyelv és irodalom iránt s azt sikerrel művelte. Anyai ágon unokája volt Felsenburg Mózesnek, a nyitrai hitközség híres jegyző-titkáranak (1772—1849) s dédunokája Lerner József lichtenstadti rabbinak. Rabbinikus tanulmányaiban Ullmann Ábrahám lakompakj, Benét Jechezkel nyitrai és Landerberg Izsák Aron galgóci rabbi voltak a mesterei. Midőn az utóbbit a nagyváradi hitközség a rabbiságra meghívta (1853), vele együtt ment oda kedvelt tanítványa M. is, ki közben két éven át a nagyszombati zsidó iskola vezető tanítója volt. Már ekkor feltűnt a műveltségre törekvő vallásos zsidók közt választékos héber stílusban írott leveleivel, melyeket főleg

Felsenburg Adolf (Áron) szentesi iskolaigazgató nagybátyjával (1809—1882) váltott. Működése új helyén kezdetben magántanítással foglalkozott s tanítványai közé tartozott Neumann Ármín a későbbi országgyűlési képviselő s udv. tanácsos is. Utóbb kereskedői pályára lépett, de emellett állandóan foglalkozott héber tanulmányaival s írogatta munkáit. Irodalmi hagyatékában, mely fliához, Munkácsi Bernát (l. o.) pesti hitközségi tanfelügyelőhöz jutott, 5 bő kötetre terjedő héber nyelvű költemény, elbeszélés, elmélkedés (társadalmi kérdésekről és jelentős napi eseményekről), nekrológ s közérdekű magánlevel maradt fenn. Egy regénye *Macévath Ráchél hajethomáh* (1895), csehországi zsidók közt elterjedt népies elbeszéléseket (Szippurim) dolgoz fel költői keretben. Egy nagyobb elbeszélése *Mordechai hamelamméd*, tárgyát a pesti Wahrmann-család ősmultjából meríti; egy másik elbeszélését a héber eredetiből magyarra fordítva Spitz Gyula kiadta Magyar-Zsidó Évkönyvében (1905); *Jerome ezredes* s utóbb Izr. Családi Könyvtár kiadványában (II. köt.) *Az igazság diadala* címen. Különösen becses és tanulságos *M. Önélet-leírása*: mely egyszersmind hű képet nyújtja a felvidéki magyar zsidóság életének, főképp oktatásügyének a mult század első felében.

Munka, a zsidó felfogás szerint emberi rendeltetés, öncél. Harnack, az Újtestamentum egyik legnagyobb interpretátora felemlíti, hogy Jézusnak egyetlen szava sincs a munkára s a maga részéről ezt azzal igazolja, hogy a munka valóban géppé aljasítja az embert, szükséges rossz, de a szemlélődő élet magasabbrendű és ha lehetne a munkát végkép kikapcsolni, üdvös volna. A zsidóság viszont azt vallja, hogy a munka indította meg az emberiség fejlődését. Isten is hat napi munkával végezte a teremtetést és a munkát az Édenben írta elő az első ember számára és életcélul a munkát jelölte meg. Közmondássá lett a Zsoltárvers: «Ha kezded munkáját élvezed (ha magad munkájából élsz) boldog vagy és jó dolgod lesz» (128. 2). «Menj a hangyához, te rest, nézd az ő útját és okulj. Neki nincs sem fejedelme, sem felügyelője, sem parancsnoka, mégis elkészíti már nyáron táplálékát, gyűjtögeti aratáskor enyiválóját. Meddig alszol még, rest? mikor kelsz föl álmodból? Még egy kis alvás, még egy kis szender, még egy kis karbadólás az elalváásra? de majd jön a szegénység, mint a pajzshordó és inséged, mint a futár.» (*Példabesz.* 6. 6—11). «Jobb a szegény, kinek mestersége van, mint aki az előkelőt adja és kenyérhiányban szenved» (*Példab.* 12, 11). «Szép a Tóratanulmány a világi foglalkozással egybekötve, mert csak a kettő együtt űzi el a bűn gondolatát, a Tóra munka nélkül pedig idővel semmissé válik, sőt bűnre vezet.» (*Ábót* 2. 2). «Aki gyermekét nem tanítja mesterségre, rablásra tanítja» (*Kidduszin* 29a). «Ha valakinek nincs foglalkozása, mit tegyen? Ha van elhanyagolt udvara vagy parlagon heverő földje, ott foglalatoskodjék, mert a semmittevés biztos halál» (*Ábót di r. Nathán* 11.). «A munka különb a jámborságnál» (*Berácht* 18a). «Dögöt nyúzz az uccán és azzal keresd kenyeredet, de ne mondd: pap vagyok, vagy ember vagyok, en-

gem nem illet a munkálkodás» (*Peszáchim* 113a). A zsidóság úgy a bibliai, mint a talmudi időkben mindig a munka népe volt, csak a szétszóródás későbbi századai óta vált kereskedő néppé. Ennek a munkára alapított életmódnak felel meg a munkás iránti viselkedése minden viszonylatban. A Tórában a következők szabalyozzák a munkaadó és munkás közötti jogi viszonyt: «Ne hagyd a munkás bérét magadnál reggelig» (*Móz. 3. 19. 13.*). A prófétai erköcstanítás is foglalkozik e törvénnyel: «Sürgető vádló leszek a bűvészkedőkkel, házasságtörőkkel, hamis esküvőkkel és azokkal szemben, kik a bérmunkás bérét nyomják» (*Maleachi 3—5 v.*). F. M.

Munkács (*Mukačevo*, Cs.-Szl.), rend. tan. város Bereg vm., 17.275 lak. A konzervatívizmusról és hithűségéről világszerte híres M.-i (orthodox) hitközség a XVIII. sz. legelején alakult meg. A hitközség történetének kútfői említést tesznek ugyan egyetlen zsidóról, aki már a XVII. sz.-ban itt élt M.-on, de ennek a neve nem maradt fenn. 1741-ben már 80 zsidó család lakott a városban, amelyek már rendes hitközségi életet éltek, amit eléggé bizonyít az ugyanezen évben épített első zsinagóga. A zsidók letelepedését M.-on az ottani uradalom feje, Schönborn-Buchheim gróf segítette hathatósan elő. 1774-ben az uradalom megengedte a zsidóknak, hogy házakat építsenek s ugyanez évben már 3 zsidó ház épült. 1778-ban létesült az első Bész hamidras imaház. Ezután gyors tempóban fejlődött a hitközség, aminek eredményeképpen 1876. felépült a hitközség szegényháza és kórháza. 1787-ben a hatóságok Meisels Benjámín hitközségi elnököt, Friedmann Jakab és Blájer Sámuel hitközségi tagokat bízzák meg a türelmi adó kivételével. A hitközség tekintélyének növekedésére jellemző, hogy 1794. a hitközség vezető tagjait bevonják a városi ügyek intézésébe. 1815-ben már 165 zsidó család él M.-on, amelyek többnyire kereskedelemmel foglalkoznak s meglehetősen jómóduak, mert 1822. közülük 67 nek saját háza van és 24-en boltbirtokosok. 1826-ban a hitközség tagjainak száma 178. 1827. máj. 29. kapja meg a hitközség a fősolgabírótól és a városi bírótól az engedélyt a szombati határpóznák felállítására. Az 1830-iki összeírás szerint 202 zsidó család élt M.-on. 1832-ben kibővítik a zsinagógát, mely akkor épült, mikor a hitközségnek csak 80 tagja volt. 1823-ban 222, 1840. 291, 1842. 301 zsidó család lakik M.-on. A szabadságharc kezdetén 247 zsidó egyént írtak össze és vettek fel a nemzetőrségbe. A zsinagógában a hitközség alakulásától kezdve 1832-ig askenáz ritus szerint imádkoztak, amikor is az akkori főrabbi Grün Ezriel kezdeményezésére a szefard ritust honosították meg. 1851 óta vezetik rendszeresen a hitközség anyakönyveit. 1868-ban a kongresszuson a beregmegyei zsidóságot Schreiber Joachim M.-i, később budapesti főrabbi képviselte, aki a kongresszuson a hithű irányzatnak legbuzgóbb harcosa volt. A hitközség azután számban és tekintélyben gyorsan növekedett s amiként már a XVIII. sz.-ban is a legerősebb vára volt a Tórának és a hithűségnek, ugyanúgy az maradt századokon át egészen a napjainkig.

Abban, hogy a hitközség a zsidóság évezredek hagyományait csorbítottalanul a maguk eredeti tisztaságában őrizte meg, kétségtelenül nagy része van kiváló rabbijainak, akik céltudatos, buzgó munkával fejlesztették hithű irányban a hitközséget. A hitközség első rabbija Reb Leibis volt, akiről csak annyit tudunk, hogy 1789. halt meg. Utóda Gottesmann Ábrahám, aki 1815. bekövetkezett haláláig működött M.-on. Ezután Askenázi Avigdor került a rabbiszékbe, majd Spira Cevi Elimelech világhírű tudós, több jeles munka szerzője, aki M.-on csak rövid ideig, 1825—28-ig működött. Utódai: Grün Ezriel (1830—40); Horovitz Fisl (1841—61); Schreiber Joachim (1868—80) innen Budapestre került az orth. hitközség rabbijának, több responsumot és halachikus munkát írt. 1882—93-ig Spira Salamon volt a hitközség főrabbi, aki szentéletű tudós hírében állott. Utóda fia Spira Hers volt, ki 1893—1913. működött, őt fia, a jelenlegi főrabbi Spira Lázár (l. o.) követte, aki 1913 óta áll a hitközség élén. A főrabbi mellett a kiváló rabbiülnökök és alrabbi egész sora működött a hitközségben, akiknek nagy részéből később más hitközségek vezető főrabbi lett. A legnevezetesebbek közülök: Káhan Juda később nagyszöllősi, majd máramarosszigeti főrabbi, több talmudi munka szerzője, Ösztreicher József, aki a Chaszam Szófer egyik legkiválóbb tanítványa volt, Kallus Mesulom Dov, aki éleselméljűségéről volt híres. Herskovits Ábrahám, Weisz Jicchok Eisik, Salzer Dávid, Káhan Sámuel és Grünfeld Simon (jelenleg büdsszentmihályi főrabbi), akik valamennyien híres tudósok és nevezetes talmudikus munkák szerzői, végül Schlüssel Dávid, Spitzer Mózes, Salzer Mayer Wolf és Weisz Emmanuel a jelenlegi alrabbi, akik mind jámborsággal kiváló, jeles tudósok. A hitközségnek több temploma van. A régi, első zsinagóga a múlt század 90-es éveiben már teljesen használhatatlanná vált, miért is 1895. majd 1903. két új nagy templomot építtetett a hitközség saját erejéből. A két főtemplom mellett a kisebb imaházak egész sora áll a hívek rendelkezésére, amelyek vagy egyes emberek, vagy egyesetek áldozatkészségéből épültek. Ezek: a Horovicz, Fuchs, Kroó, Farbenblum és Spira-féle imaházak, továbbá a Seves Achim, a Chevra Tenach, a Temime Dórech, a Jesiosz Jiszroel, az Éc Chajim, a Dorsé Jiszroel Vachajim és a Somré Teflo egyesetek imaházai. A vallásos élet elmélyítésére szolgálnak a hitközség talmudiskolái. Ezek között első helyen áll a nyilvánossági joggal felruházott rabbiiskola, a jesiva, mely 1921. alakult és Spira Lázár főrabbi vezetése alatt áll. Ezt a messze földön híres jesivát külföldi országokból is felkeresik a növendékek, akiknek a létszáma jelenleg 180. A hitközség hathatós anyagi támogatásában részesül a helyi Machzike Tóra-egylet Talmud Tórája. Ennek három külön iskolatthona van, melyeknek felépítéséhez néhai Fuchs Mór és neje 300.000 č.-koronával járultak hozzá. A Talmud Tórában 630 flúgyermek vallásoktatását 17 tanító látja el. Van ezenkívül egy Talmud Tóra-egylet, melyet Schreiber Joachim, és egy t. n. Támchin derájszó Egylet,

melyet Spira Cevi Elimelech főrabbi alapított. Mindkettő a felnőttek talmudi képzésével foglalkozik. A hitközség intézményei: a Chevra Kadisa, mely mintegy 120 évvel ezelőtt létesült s jelenleg Weinberger Ernő elnöklete alatt áll, két nőegylet, melyek közül az egyiknek Fried Ignácné, a másiknak Szégel Józsefné az elnöknője. Az 1885. alapított Poale Cedek jótékony-sággal foglalkozik és Izrael Henrik az elnöke, a Chevra Cedóko Vecheszed egyesület 1883. létesült és Klein Hermann vezetése alatt áll, a Gemilusz Cheszed egyesület elnöke Roth Jakab, a Bikur Cholim egyesület Deutsch Sámuel elnöklete alatt működik, a Háchnoszász Káló egyesület elnöke Weisz Mór. Van még a hitközségnek egy népkonyhája, melyet Fried Ignácné, és rituális kórházi konyhája, melyet Reismann Sámuelné vezet. 1907-ben létesült M.-on a M.-i és a kerületi hitközségek palesztinai intézősége, amely az ezen hitközségekből Palesztinába költözött zsidók egzisztenciájáról gondoskodik. A hitközség eseményekben gazdag multjára vonatkozó érdekes okmányok a hitközség, de különösen M. város levéltárában található nagy számmal. A hitközség évi költségvetése 88,9334 é.-korona, melyből 77,000 é. koronát költ szociális és filantrópikus célokra. A hitközség több alapítványt is kezel, amelyek közül néhai Horovitz Józsefé a legértékesebb, aki imaházat létesített, s ezenkívül házát a hitközségre hagyta, amelyben talmudtudósok laknak, akik közül kettőnek a létfontosságáról az alapítvány gondoskodik. A hitközség anyakönyvi területéhez a M.-i járás 48 községe tartozik. Lélekszáma 11.000, a családok száma 2300, adót 1262-en fizetnek. Foglalkozás szerint a hitközségi tagok legnagyobb része kereskedő, de sok az iparos, a talmudista és az intellektuális foglalkozást űző egyén. A hitközség mai vezetősége: Spira Lázár főrabbi, Weisz Áron ros bészdin (a rabbikollégium főnöke), Spitzer Mózes, Schlüssel Dávid, Salzer M. Wolf és Weisz Emmanuel alrabbik, Kroó Béla elnök, Ehrenfeld Mayer és Perlstein Samu alelnökök, Schreiber Henrik és Kahán Mózes templomgondnokok, Reismann Sámuel, Hönig Mór, Meisels Márkusz és Spira Jakab elnökségi tanácsosok, Günsz Hermann titkár és hittanár, Bravermann Wolf és Éder József kántorok.

Munkácsi, I. Bernát, nyelvész és etnológus, a Pesti Izraelita Hitközség tanfelügyelője, szül. Nagyváradon 1860 márc. 12. Tanulmányait a budapesti egyetem bölcsészeti karán végezte. Tanárai közül főképpen Budenz József, Vámbéry Ármin és Simonyi Zsigmond voltak egyéniségére, életét és tanulmányait irányító döntő hatással, úgy, hogy egész tevékenységét az ural-altáji összehasonlító nyelvtudománynak szentelte. Nyelvészeti folyóiratokban már 1879. értékes tanulmányai jelentek meg. Hogy mennél alaposabban végezhesse nyelvészeti kutatásait, nagy fáradság és súlyos nélkülözések árán több tanulmányútat tett. 1880. bejárta a moldvai csángó-falvakat, 1885., miután filozófiai doktorátust és tanári oklevelet szerzett, a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával a Közép-Volga és a Káma folyók vidékén a votjákok és a szimbirszi csuvasok között,

1888–89-ben pedig Nyugat-Szibériában a vogulok földjén végzett nyelvészeti tanulmányokat, egyúttal minden tanulmányútján megfigyelve az etnológiai sajátosságokat is. A Magyar Tudományos Akadémia 1890. levelező, 1910. pedig rendes tagjává választotta. Új adatokban és a belőlük levont eredeti következtetésekben bővelkedő nagyobb munkái közül — amelyek világot vetnek a magyar nyelv eredetére, őstörténetére és a magyar nép vándorlásának útjára, a magyar nyelv árja és kaukázusi jövevényszavaira s a nyelv legrégibb bolgár-török kölcsönvételeire, az Oroszország területén lakó rokonnépek ősi népköltészetére és néprajzára — a legjelentősebbek a következők: *A moldvai csángók nyelvjárása* (1881, az Akadémia a Sámuel-díjjal jutalmazta); *Votják nyelvtanulmányok* (1884); *Votják népköltészeti hagyományok* (1887); *Csuvas nyelvészeti jegyzetek* (1887); *A votják nyelv szótára* (1896, az Akadémia a Marczibányi-díjjal jutalmazta); *A vogul nyelvjárások* (1899); *Déli osztják szójegyzék* (1896); *Árja és kaukázusi elemek a finn-magyar nyelvekben* (1901); *Vogul népköltési gyűjtemény* (1902-től kezdve hat kötetben). Ennek az Akadémia nagydíjával megjutalmazott nagyszabású munkának, amely részletesen kiterjeszkedik a vogulok és osztjákok mitológiájára és pogány kultuszára is és amely rendkívül értékes új anyagot tartalmaz, 1921. megjelent folytatása: *Vogul-osztják hősköltészet és hőselet*. Az összehasonlító nyelvészet körébe vágó kisebb kitűnő tanulmányai közül — melyekben igen fontos eredményekre jutva foglalkozott a régi magyarok keleti nyelvi és néprajzi vonatkozásaival, főképpen a magyar nyelvkinés török elemeivel — a legfigyelemreméltóbbak a következők: *Török kölcsönszavak* (1882); *Újabb adalékok a magyar nyelv török elemeihez* (1887); *Török eredetűek-e a magyarok?* (1895); *Ad Magnam Hungariam* (1895); *Az ural-altáji népek*; (a Heinrich-féle Egyetemes Irodalomtörténetben); *Adalékok a magyar nyelv régi török és mongol elemeihez* (1902); *A magyar népies halászat műnyelve* (1893); *A magyar fémnevek őstörténeti vallomásai* (1894); *Az ugorok legrégibb történeti emlékezete* (1894); *Az «ugor» népnevezet eredete* (1895); *Alán nyelvemlékek szókincsünkben* (1904); *A magyarok őshazája* (1905). A világháború alatt a magyar kormány engedelmével 1915–1918. különböző fogolytáborokban elhelyezett votják és oszték foglyok között értékes eredménnyel járó nyelvi és etnológiai tanulmányokat folytatott, amelyekről az Akadémiai Értesítő 1916-i évfolyamában számolt be. 1893 óta tizenhét éven át a Magyar Néprajzi Társaság alelnöke volt, azután pedig tiszteletbeli tagja lett. Ugyancsak tiszteleti tagja a helsingforszi Finn-Ugor Társaságnak. Hosszabb ideig az Etnografia e folyóiratot szerkesztette. 1900-ban Kunos Ignáccal együtt megalapította a Keleti Szemle e. nemzetközi orientalista folyóiratot. 1904-ben megszervezte a Nemzetközi Közép- és Keletázsiai Társaság Magyar Bizottságát. 1890-ben a Pesti Izraelita Hitközség megbízta iskolaügyének vezetésével és tanfelügyelőjévé nevezte ki. Ebben az állásában nagy pedagógiai érzéssel és lelkes buzgósággal törekedett arra,

hogyan az ország legnagyobb hitközségének iskoláit a legmagasabb színvonalra emelje, ami teljes mértékben sikerült is neki. Sokat foglalkozott az izraelita hitoktatással, amelynek korszerű rendezésére az egész országban elfogadott, mintaszerű egyetemes tantervet állapított meg. (A «Magyarországi Izraeliták vallásoktatásának egyetemes tanterve» 1906). Az ő kezdeményezésére és útmutatására íródtak meg az új tantervnek megfelelő elemi- és középiskolai vallásoktatási tankönyvek. Javaslatára a Pesti Izraelita Hitközség tizenhat kötetből álló vallástani könyvkiadványsorozatot adott ki, amelyet ő szerkesztett. A már említetteken kívül további művei: *Az ugor összehasonlító nyelvészet és Budenz szótára* (1882); *A magyar magánhangzók történetéhez* (1890); *A régi osztlák társadalom; A magyar nemzet törökségéhez; A török műveltség hatásköre; Az árjak és ugorok érintkezései; Nyelvészeti tanulmányutam a vogulok földjén* (1889); *Az alláji nyelvek számképzése; Adalékok a magyarok pogánykori vallásos képzetéhez* (1895); *A magyar halotti szokások pogány hagyományaihoz* (1900); *A régi magyar lovastemetkezés keleti változataihoz* (1896); *A magyar szláv ethnikai érintkezés kezdete* (1897); *A medve-eskü népszokása a voguloknál a Hunfalvi-albumban* (1891); *Verschiedenheit in den arischen Lehnwörter der finnisch-magyarischen Sprachen* (1903); *Karäisch-Tatarische Hymnen aus Polen* (1912); *Spuren eines assyrischen Einflusses auf finnisch-magyarische Sprachen* (1911); *Zum Problem der Szekler Runenschrift* (1914); *Sechzigerrechnung und Siebenzahl in den östlichen Zweigen der finnisch-magyarischen Sprachen* (1922); *Die heidnischen Namen der Wochentage bei den alten Völkern des Wolga-Uralgebietes* (Kőrösi Csoma-Archivum, 1925). *Über die Namen der Flüsse Don, Wolga und Ob* (1924); *Wotjakische Volkslieder (a bécsi Akadémia kiadásában)* *Blüten der ossetischen Volksdichtung* (1927); *Emlékbeszédék Budenz József, Hunfalvy Pál, Vámbéry Armin és Radloff Vilmos fölött.* M. e. lexikon elnöki tanácsának tagja. Sz. G.

2. *M. Ernő*, ügyvéd, jogi író, *M. Bernát* (l. o.) fia, szül. Páncélcsehen (Szolnok-Doboka vm.) 1896. A budapesti egyetemen tanult s a jogi doktorátus és ügyvédi diploma elnyerése után a Pesti Izr. Hitközség titkára, majd 1923-tól kezdve annak ügyésze lett. E minőségben, de mint jogtudományi író is sokat foglalkozott a zsidó felekezet jogait illető kérdésekkel. Számos tanulmánya jelent meg főleg a *Jogtudományi Közönyben* és a *Pester Lloydban*. Önállóan megjelent munkái: *Fejezetek a magyar zsidó vallásfelekezeti újabb joggyakorlatából* (1926) és *Az izraelita hitközségek alkalmazottainak szolgálati jogviszonya* (1927). Ezenkívül a *Zsidó Évkönyvben* tanulmánya jelent meg *Közjogi törekvéseink az utolsó évtizedekben c.* (1927). E lexikon munkatársa. S. R.

Munkások (a zsidó jogban). A munkás helyzetét a zsidó jogban a munkának általános értékelése és a tét. enségnek az elítélése szabja meg. Kétféle munkást ismer a zsidó jog. Az egyik a szabad munkás, aki egy meghatározott munka elvégzésére vállalkozik és szabad akaratából adja

bérbe munkaerejét. A másik a nem szabad munkás, vagyis a szolga (*eved*), aki abban különbözik általában a rabszolgától, hogy nem egész életén át, csupán egy bizonyos ideig köteles szolgálja teendőket végezni. A zsidó szolgát csak hat évig tarthatta az ura, az eladásától számított hetedik évben köteles volt azonban szabadon bocsátani. Ha a szolga ragaszkodott urához, vagy egy lányhoz, akivel házasságban élt s akitől gyermekei voltak, nem volt köteles igénybevenni a szabadságot, de ez esetben ünnepélyes aktus keretében átfúrták a fülét. A héber szolga jogi helyzete csak a munkateljesítményt illetően függött az urától. Továbbá a hatóságok által lopás miatt eladott szolgát kötelezhette az ura, hogy egy kanaáni rabszolgánál házasságra lépjen. Személyi jogai különben csaknem azonosak voltak a szabad polgárral. A Talmud a bibliai elveken túlmenően igyekezett a M. védelmét előmozdítani. Szerinte nem szabad munkást alantass munkára fogni, függőségét nem szabad éreztetni vele, élelmezése, ruházása és lakása mindig gazdája vagyoni viszonyainak feleljen meg. A nem-szabad munkás, vagyis a szolga, szabadságának elvesztése, vagy pedig eladás útján esetleg saját elhatározásából került szolgaságba. A háborús foglyokat a zsidó jog szerint nem lehetett szolgáknak eladni. Prófétaik közbenjárására ezeket a foglyokat azonnal szabadon bocsátották. Az emberek elrablását — oly célból, hogy azután szolgálakul adják el őket — a törvény halállal büntette. Adósság miatt azonban elveszthette a munkás a szabadságát. Az ilyen szolgaságnak két fajta volt ismeretes: 1. Ha valaki lopott és az ellopott tárgy értékének kétszeresét és esetleg ötszörösét nem tudta visszaszolgáltatni. Ez esetben a hatóság szolgának adta el annyi időre, amíg ledolgozta az ellopott tárgy értékét. 2. Szerződésileg eladhatta magát az adós hitelezőjének annyi időre, amennyi elégséges volt, hogy a kapott kölcsönt munkájával visszatérítse. Figyelemreméltó az apa azon joga, hogy kiskorú leányát szolgálónak eladhassa. (*Omo wrizo*) A lány automatikusan visszanyerte szabadságát, ha nagykorú lett, vagy ha gazdája meghalt. A héber szolgálak szabadonbocsátásának szokásos aktusa a szabadságlevél átadása volt két tanu jelenlétében. Törvény szerint azonnal életbelépett a szabadságolás a szolga továbbeladása vagy gazdájának halála esetén. A hatóságilag eladott szolgálak szabadonbocsátása alkalmával gazdája köteles volt bizonyos ajándékot (*anoko*) adni. Szabadságával együtt a szolga visszanyerte a többi szabad polgárokra érvényes jogokat is. V. A.

Munkatilalom. A szombati és ünnepnap munkaszünetet a Szentírás intézményesítette, bár feltehető, hogy a zsidóság legősibb berendezkedései közé tartozik és már a Bibliát megelőző korszakokban is ismerték a rendszeres munkaszünetet az óhéber, de akkor még csak a primitív kultusszal való vonatkozásban, talán korán érett szociális érzések hatása alatt is. Szentséggé és a zsidó élet fundamentális alkatelemévé a Szentírás emelte a szombati és ünnepnap pihenést (l. *Szombat*). Az általános kultúrfejlődés csak három és félezer év után érte utól a Biblia

gondolatát. Két ízben rendelkezik a Tóra a kötelező munkaszünetről: *Ex.* 20, 8—11 és *Deut.* 5. 12—15, mindkét helyen a dekalógusban. A parancsolat mindkét helyen egyezik, csak a megindokolása más-más a kétféle szövegben. Az *Ex.* parancsa azzal indokolja meg a szombaton kötelező munkaszünetet, mert Isten is hat napon át dolgozott a világ megteremtésén és a hetedikén megpihent. A *Deut.* szövege már a M. szociálpolitikai célját hangsúlyozza ki. A zsidó felfogásban mindazonáltal az *Ex.* szellemgyökeresedett meg és a *Deut.*-ban kiélezett szociális hasznosság jelentősége az isteni példa ténye mellett lassan-lassan elhomályosult. A fizikai célszerűségből az eszmei kényszerűség bontakozott ki és ma már ez dominál. A zsidónak nem pihenést, de a szentségbe való elmerülést jelent a szombati munkaszünet. A munka pihentetésével a szombatot szenteli meg, amelyet Isten legistenibb gondolatának tart, annyira, hogy természetesnek veszi azt az ősrégi elképzelést, hogy a szombat kedvéért teremtette Isten a világot. A szombat a «menyasszony», a «királyné», akinek hódolni kell és aki huszonegy óráig tartó királyi függetlenséggel és gondtalansággal fizeti meg a hódolást. Aki megszegi a szombatot, az Isten felségét sérti meg és ezt a bűnt hallálal büntették. Az ünnepnapokra vonatkozó M. alapelveiben egyezik a szombati munkaszüneteléssel, de a korlátozás itt kevésbé szigorú, csak a Jomkippur tartja a rangot a szombattal, bárha a büntető szankciói el is térnek a szombatra érvényes szankcióktól. Maga a Szentírás csak általánosságban rendeli el a szombat megszentelését és nem sorolja fel részletesen a tilalom alá eső munkafajtákat. Mégis bizonyos, hogy a munkaszünet rendszere már Mózes korában az emberi erő kifejtésén nagyon széles területre terjedhetett ki és nem sok különbséget tettek már akkor sem a munka különböző válfajai között. Ez magából a Szentírásból állapítható meg, amely különböző helyeken különböző munkáról tesz említést a tilalommal és megszegésével kapcsolatosan. Így *Ex.* 16, 22 megemlíti a szombati maunaszédést, *Ex.* 16, 29 a lakóhelyről való távozást és *Num.* 15, 32 a faszédést. A szombati munkaszünet teljes rendszerét a Talmud építette ki, de még ezt is tovább fejlesztették a későbbi korok kodifikátorai, hol szigorító tendenciával, hol pedig azért, hogy enyhítsenek, ha az ember egészsége és életbiztonsága enyhítést követelt. A Talmud két kategóriába osztja a M. szempontjából az emberi dologtevést. Az első kategóriába tartoznak a főmunkák (*av melóchó*)ilyent harminckilencet sorol fel. A második kategóriába pedig azok a munkálatok esnek, amelyek az *av melóchó*val összefüggő, vagy abból eredő kiegészítő munkának tekinthetők. *Av melóchó* alatt azokat a munkálatokat érti a Talmud, amelyek vagy a Szentély megépítésénél, vagy a szentély istentiszteleti szolgálatainál szerepeltek, közvetve, vagy közvetlenül. A szántás pl. főmunkának számít, mert lisztáldozatot is hoztak a Szentélyben és liszt csak a szántás eredményeképpen nyerhető. Hogy a gyakorlati étellel összefüggő M. rendszerét miért éppen a gyakorlati ételtől független templomépítésből fejleszt-

tette ki a Talmud, arra nincsen biztos támaszpontja a kritikának, ha csak arra nem gondolunk, hogy a szombat szentségének isteni eredetét és nagy fontosságát akarta dokumentálni a M.-nak a Szentélyhez való viszonyításával. A legfontosabb tilalmak a következők: Nem szabad szombaton és ünnepnapokon tüzet gyújtani. Sütni, főzni, friss ételeket és tüzet élesíteni nem szabad. A péntekről maradt tűz csak a kész ételek fölmelegítésére és világításra használható fel. (Ezt a tilalmat enyhítették az idők során, úgy hogy ételt melegíteni manapság már aznap gyújtott tűz mellett is lehet, ha a tüzet parancs nélkül nemzsidó rakta.) Szombaton nem szabad szivarozni, pipázni sem (de szabad ünnepnapon, ha a szivart, vagy pipát már a meglevő tűzön gyújthatják meg). Tilalom alá esik a kocsikázás, lovaglás, írás, kereskedés és minden ipari és mezőgazdasági munka is. Terhet cipelni, még könnyűt is tilos. Ugyancsak tilalmas az élvezeten túlmenő hosszabb gyalogolás is és a szombaton megengedhető sétául kétezer lépést állapítottak meg, vagyis kétezer lépés távolságot attól a helytől, ahol a szombat beköszöntésekor tartózkodik az ember. Minthogy kétezer lépés terjedelmesebb községekben nem túlnagy távolság, ezt a tilalmat is enyhítették, még pedig úgy, hogy olyan helységekben, amelyek körül *eruv*-ot (*szombatzsínór*. l. o.) húztak, a gyalogolás tilalmát felfüggesztették, nyilván annak az elgondolásnak az alapján, hogy a körülkerítés az egész helységet egyetlen udvarra szélesíti ki. Kétségtelen, hogy a szombat szentültartása a zsidó nép legjellegzetesebb vonásává vált és nagy mértékben biztosította a zsidó vallás konzerválását. Az utolsó évtizedekben a gazdasági viszonyok nyomása alatt a szombattartás régi szigorúsága erősen megszűnt, de már a modern hitközségek is annyira érzik ártalmait a hitéletben, hogy sokféle mozgalmat indítottak az ősi szombathoz való visszatérés érdekében.

F. M.

Münz, 1. József, Izsák, rabbi, M. Mózes (l. o.) óbudai főrabbi fia. Ő adta ki atyja responsumait *Mhram Münz* (Prága 1827) címen. 1830-ban még Tabon működött, de később valószínűen betegeskedés miatt megvált hivatalától és Pápara költözött, ahol mint tekintélyes hitközségi tag és tudós, előkelő szerepet vitt.

2. M. (Münz) Mózes, óbudai főrabbi, szül. Podoliában 1750 körül, megh. Óbudán 1831. Egyideig Brodyban működött, ahol híres jesivát tartott fenn. Ezekiel Landau prágai főrabbi ajánlotta az óbudai főrabbi székre 1790-ben, miután Günsburger Náthán halála óta (1781) a rabbi széke betöltetlen volt. Hire csakhamar községe s az ország határain is túlterjedt s véleményét távoli országokból is megkérdezték. Sógora volt Herschel Mózesnek, a *Jam ha-Talmud* szerzőjének és Szófer Mózesel is rokonságba került házassága révén. Úgy Szófer, mint Ezekiel Landau említik őt responsumaikban. Amidőn 1794. Mordechai Benet eltiltotta a dupla bórszifjú tefillin használatát, M. ezt tudatlanságnak minősítette és a bőr-imaszifjak használatát jogosnak jelentette ki. Támogatták őt ebben a véleményében Hurwitz Ph. frankfurti, Hirsch Levin berlini,

Mesullam Tysmienitz pozsonyi rabbi. Később megállapították, hogy Elija Vilna régen hasonlóképpen döntött. Ekkor M. rábírtá Chorin Áron aradi rabbit, hogy az ő álláspontját védje meg Benet előtt, de Benet nem válaszolt Chorinnak. 1803-ban, amikor Chorin M. előszavával megjelentette *Emek ha-Sóvé* c. művét, Benet ezt a művét eretnokség vádjával illette. Az aradi hitközség megkérdezte M. véleményét, aki azzal oszlatta el a vitát, hogy bizonyos fejezet valóban kifogásolható, de az ott elhangzott vélemények már évszázadokkal előbb is ugyanilyen vitát eredményeztek; másrészt M. véleménye szerint semmiféle eretnokséget nem tartalmaz Chorin műve. Az orthodox-párt később mégis kivitte, hogy M.-nek meg kellett idéznie akarata ellenére Chorint a Bész din elé Óbudára. Chorin meg is jelent, de a második nap már nem ment el és művének kárhóztatását nem vette tudomásul. Sokan belátásáért liberálisnak tartották M.-t, mások a reform-mozgalmak hívének, de ő saját maga cáfolta meg ezeket a feltevéseket. Chorin ezért elszakadt tőle és *Kinat ha-Emesz* (1818.) c. művében reformernek vallja magát. Ezt a művét azonban 1819 febr. 19. visszavonta, mert M. állásfosztással fenyegette meg. Ez utóbbi rendkívüli tekintélyét bizonyítja. M. művei: *Deróso*, mely 1814. jelent meg Mordechai Rechnitz német fordításával, Óbudán; *Responsumok*, melyeket, fia Jozsef Isaac adott ki Prágában 1827.; kiadta és kommentárokkal látta el Jakob ben Moses *Peri Jaakov* halachikus értekezéseit (1830). s. r.

Murányi, 1. *Armin*, ügyvéd és író, szül. Asszonyfán 1841 máj. 8., megh. Budapesten 1902 ápr. 30. Előbb orvostudományt tanult a bécsi egyetemen, azután jogot Budapesten és 1866. ügyvéd lett Győrben, külön királyi engedéllyel. 1880-ban Budapestre költözött és itt több lapot szerkesztett, így Andrea álnév alatt a Magyar Háziasszonyt, továbbá a Nemzeti Ujság c. napilapot, a Képes-Családi Lapot. Nagy szerepet játszott a főváros közoktatásügyi bizottságában és a filantrópia terén is. A Chevra Kadisának vezető embere volt. Bártfa fürdővé fejlesztése körül is nagy érdemei vannak.

2. *M. Gyula*, szobrász és éremművész, szül. Budapesten 1881., megh. u. o. 1920. Az Iparművészeti iskolában, majd Párisban és Bécsben tanult.

Főleg plakettekkel szerepelt kezdetben és ezen a téren a legismertebb és legtermékenyebb művészek közé tartozott. Több plakettje van a Szépművészeti Múzeumban. Szobrai között a legismertebb a Nógrád vm. által rendelt *Kupaktanács* szoborcsoport. Korábbi szobraiban a természet hű másolójaként jelentkezett (*Ülő öregasszony*, *Imádkozó zsidó*) Érmeinek és plakettjeinek acélverőtűit a Numizmatikai Társaságnak hagyta, hogy a segítségükkel vert érmek és plakettek jövedelméből fiatal éremszobrászokat támogassanak. F. B.

Muravidék, 1. *Jugoszláviai zsidóság.*

Muszáf, az ünnepi pótimának, régebben az ünnepi pótáldozatnak héber neve. A M. ima megfelel a jeruzsálemi Szentélyben ünnepenként hozott M.-áldozatnak. A M. ima egyetlen főrészből áll: a M. tefillóból. Ezt néhány befejező szakasz követi. A M. tefillót mindig félkadis vezet be, a napi liturgiában a sacharisz után foglal helyet és elkezdeni ezt az imát még a délelőtti folyamán kell. M. imát mondanak: szombat, valamennyi főünnepen és félünnepen, ros chodeskor (újhold). Ez a tefilló a ros hasónóit kivéve 7 áldásból áll, melyek közül az első 3 és utolsó 3 teljességgel azonos a köznap reggeli 19 áldás első 3 és utolsó 3 áldásával. A közbeeső negyedik az ünnepről, annak ünnepi pótáldozatáról szól, a vonatkozó (bibliai) áldozati részt is tartalmazza. A ros hasónói M. 9 áldásból áll, az első 3 és utolsó 3 a szokásos szövegű, a közbeeső 3 Isten világralmáról, kegyelméről és a sófárról szól. Mikor az előimádkozó ezt az imát megismétli, mondják a kedusát (l. o.) s különösen a félelmes (bűnbánó) napokon, több alkalmi imarészt toldanak be. Ha kettős M.-ot kell mondani (szombat és újhold, vagy szombat és ünnep), a kettő összekapcsolatik olyképpen, hogy az állandó áldásokat csak egyszer mondják, a vonatkozó ünnepi részeket pedig egy közös áldásban foglalják össze. Sok helyütt ros hasónókor és jom kippurkor a M.-imát az előimádkozónak hinni heóni mimáasz kezdetű könyörgése nyitja meg. A M. tefillót követő részek: *a*) én kélohénu (himnusz Isten dicsőségére); *b*) sok helyütt a füstölőszerről szóló talmudrész (pitum haktóresz); *c*) olenu (l. o.) F. D.

Muszor (*h.*), *morál-prédikáció*. Vulg. kiejtéssel: *müszser*. Müszser sogn = moralizálni.